

JOS MENETÄMME ARCTIKSEN

Suomen arktisen ajattelun kehitys 1980-luvulta nykypäivään

Markku Heikkilä

ARKTINEN KESKUS
Lapin yliopisto

JOS MENETÄMME ARCTIKSEN

Suomen arktisen ajattelun kehitys 1980-luvulta nykypäivään

Markku Heikkilä

ARKTINEN KESKUS
Lapin yliopisto

Rovaniemi, 2019

Teksti

© Markku Heikkilä

Julkaisija

Arktinen keskus, Lapin yliopisto

Ulkoasu

Annika Hanhivaara

Painopaikka

Popa, Rovaniemi 2019

ISBN 978-952-337-131-6 (nid. suomi)

ISBN 978-952-337-132-3 (pdf suomi)

SISÄLLYSLUETTELO

Johdanto	4
OSA I Arktiset visiot 1998. Arktisen yhteistyön synty ja taustat	6
"Strateginen reservi" Euroopan tulevaisuudelle	7
Barentsin alueen toiveita ja todellisuutta	13
Suomi ajaa pohjoista ulottuvuutta Euroopan unioniin	22
Välimereltä Itämerelle ja kohti pohjoista	27
Gorbatschovin puheesta alkaa arktinen yhteistyö	31
Kanada etsii itseään ja syntyy Arktinen neuvosto	35
Neuvotteluja vailla menestystä	42
Moraalinen velvollisuus ihmiskunnalle	46
Pohjoiset alkuperäiskansat astuvat esiin	50
Etelän saasteet iskevät pohjoiseen	58
Tutkijat tahtovat vaikuttaa politiikkaan	61
Sotilaallisesta turvallisuudesta laajaan turvallisuuteen	65
Ainoa arktinen ympäristöjärjestö	71
Pohjoiset parlamentit tahtovat mukaan	74
Kohti transatlanttista talouden yhteistyötä	78
OSA II "Johtava arktinen toimija". Vuodet 1998-2018 Suomen arktisessa politiikassa	84
Johdanto	85
Mitä hallitukset haluavat	86
Pohjoisen ulottuvuuden pitkä liuku	91
Barents jäi arktisuuden nousun jalkoihin	96
Suomen arktisen aloitteen jälkeen	100
Ensimmäinen arktinen puheenjohtajuus ja kohti uutta herätystä	106
Intoa puhkuen uuteen alkuun	113
"Johtava arktinen toimija"	118
Suomi Arktisen neuvoston johdossa ja haave huippukokouksesta	124
Melkein samoissa pöydissä	130
Lopuksi	137

JOHDANTO

SUOMI ON STRATEGIASSAAN MÄÄRITELLYT olevansa kokonaan arktinen maa, mutta mitä Suomi on arktisena maana tahtonut? Mitkä tekijät ovat muokanneet sen linjaa, ja onko sillä aina ollut linjaa ollenkaan?

Mistä syntyi kansainvälisen arktisen yhteistyön aloittanut Rovaniemi-prosessi, mitä tapahtui pohjoiselle ulottuvuudelle ja millainen ajattelu johti Suomen ehdotukseen arktisesta huippukouksesta? Miksi hallitus sanoo Suomen olevan johtava arktinen toimija ja miksi Suomen presidentti toistaa iskulausetta ”Jos menetämme Arktiksen, menetämme koko maailman”?

Onko Suomen arktista toimintaa ohjannut kansallinen taloudellinen etu, pyyteetön huoli ympäristöstä vai molemmat samaan aikaan?

Ketkä ovat Suomen arktista politiikkaa tehneet, ja mitä Suomi on kansainvälisissä arktisissa ympyröissä tavoitellut?

Miltä tämä kaikki on näyttänyt juuri silloin, kun se on tapahtunut?

Kirja antaa vastauksia näihin kysymyksiin. Se kertoo Suomen arktisen tarinan 1980-luvun loppuvuosilta nykyhetkeen, sen koko noin 30 vuoden mittaisen kaaren.

Suuri osa sisällöstä pohjautuu kirjaa varten tehtyihin haastatteluihin ja taustakeskusteluihin. Osa on peräisin erilaisista kirjallisista lähteistä, puheista ja raporteista. Paljon on mukana myös silminnäkijähavaintoja. Olen työurani aikana seurannut arktisen ja pohjoisen yhteistyön muotoutumista sen alkuvaiheista lähtien ensin oululaisen sanomalehti Kalevan toimittajana ja vuodesta 2010 Lapin yliopiston Arktisen keskuksen tiedeviestinnän päällikkönä.

Ensimmäinen osa kirjasta on eräänlainen aikakapseli. Se on lyhennetty versio vuonna 1998 julkaisemastani kirjasta Arktiset visiot, jonka kustantajana oli silloisen työnantajani Kalevan omistama kustannusyhtiö Pohjoinen. Kirjassa kävin läpi, mitä arktisessa ja yleensä pohjoisen kansainvälisessä yhteistyössä oli siihen mennessä tapahtunut Suomessa ja maailmalla. Yritin etsiä vastauksia siihen, mistä ensimmäiset arktiset visiot oikein lähtivät liikkeelle ja kuinka ne kehittyivät.

Kyseessä on yhä toimiva silminnäkijäkuvaus noista tärkeistä vuosista. Sitä ei ole ollut aikoihin saatavilla suomeksi eikä sitä ole käännetty koskaan englanniksi. Maailmalla ei ole ilmestynyt vastaavaa teosta arktisen yhteistyön alkuvaiheista, eikä aikalaishaastatteluita ja havaintoja voisi enää uudestaan tehdä. Siksi se ansaitsee tulla uudestaan esiin antamaan perspektiiviä hetkellä, jolloin Suomi lopettelee puheenjohtajuuttaan Arktisessa neuvostossa.

Tämän kirjan ensimmäinen osa kertoo siis vuoden 1998 kirjan aineiston avulla, mistä ja miksi kaikki oikein sai alkunsa. Tekstistä on editoitu pois joitakin nykyhetken kannalta vailla merkitystä olevia kohtia. Valtaosa sisällöstä on kuitenkin jäljellä sellaisenaan ja sitä tulee lukea 20 vuo-

den takaisessa kontekstissa. Tekstin sekaan ei ole liitetty nykyajan silmin tehtyjä jälkiviisauksia tai selityksiä.

Kirjan toisessa osassa tarkastelun kohteena on Suomen arktisen politiikan kehitys vuodesta 1998 eteenpäin, nykyhetkeen. Kirjan osien lähtökohdat ovat näin ollen hieman toisistaan poikkeavat: ensimmäisessä osassa kohteena on koko pohjoinen yhteistyö suomalaisin silmin katsottuna, toisessa osassa keskitytään Suomen toimintaan. Vielä 1990-luvulla kansainvälinen arktinen toiminta oli niin vähäistä, että se oli mahdollista ottaa haltuun pienimuotoisessa kirjassa. Sen jälkeen arktinen toiminta on laajentunut suuresti.

Kirjan ensimmäisessä osassa ole lähdeviitteitä. Koska niitä ei alkuperäiseen vuoden 1998 tietokirjaan merkattu, ei niitä ole myöskään jälkikäteen lisätty. Lähteet on kuitenkin kuvailtu tekstin yhteydessä. Kirjan toisessa osassa on viitteet kirjallisiin lähteisiin. Sen ohella aineisto perustuu useisiin taustakeskusteluihin, joita ei tekstissä identifioida.

Lopputuloks on yleiseen käyttöön suunnattu ja arktista toimintaa tunnetuksi tekevä tietokirja, ei akateemiseen tutkimukseen perustuva tiedekirja. Tarkoituksena on kertoa Suomen arktisen ajattelun tarina ja tehdä se ymmärrettäväksi.

Arktisen tarinan syntyminen tuli mahdolliseksi kylmän sodan loppumisen myötä. Arktisen alueen yhteistyössä on tapahtunut valtavasti asioita, mutta maailmanpolitiikka on muuttunut hyvin arvaamattomaksi. Toivon, että tämä kirja ei jää historiaan dokumenttina ajasta, joka oli arktisen yhteistyön parasta aikaa.

Kirjan tekemisessä ja sen julkaisemisen edistämisessä ovat suuresti auttaneet useat ihmiset, kuten Ville Cantell, Timo Koivurova, Marjo Laukkanen, Maija Myllylä, Outi Mähönen, Osmo Rätti ja Krittika Singh. Erityiskiitos kuuluu kaikille niille arktisille toimijoille ja asiantuntijoille, jotka ovat antaneet aikaansa taustakeskusteluihin ja haastatteluihin. Heitä ei kirjassa erikseen nimetä, mutta ilman heitä ei kirja olisi voinut syntyä.

Rovaniemi / Oulu, joulukuu 2018

Markku Heikkilä

OSA I

ARKTISET VISIOT 1998 **ARKTISEN YHTEISTYÖN SYNTY JA TAUSTAT**

Osa I on lyhennetty versio Arktiset visiot -kirjasta (Pohjoinen, Oulu 1998).

”STRATEGINEN RESERVI” EUROOPAN TULEVAISUUDELLE

VUONNA 1998 MAAILMAN VÄKILUVUN odotetaan ylittävän kuuden miljardin ihmisen rajan. Viisi miljardia oli ylittynyt vuonna 1987, neljä miljardia vuonna 1974, kolme miljardia vuonna 1960 - eli noin 40 vuodessa kaksinkertainen määrä ihmisiä samaan tilaan. He tarvitsevat osansa ravinnosta, työstä ja energiasta.

Väestölaskelmat vuodelle 2015 liikkuvat seitsemän ja kahdeksan miljardin ihmisen välillä. Pohjoisten rikkaiden maiden väkiluku ei juuri muutu. Suurin osa kasvusta tapahtuu alueella, jota kutsutaan ”eteläksi”. Se on myös poliittinen käsite, joka on tullut tarkoittamaan köyhyyttä ja heikkoutta ja eräänlaista uhkaa.

Suuri osa maapallon ihmisistä syntyy ponnistelemaan muutaman dollarin tuloilla saadaksesen työtä, ruokaa, vettä ja suojaa. Monella riittävät rahat muuhunkin. Puhelinten, jääkaappien, autojen markkinat kasvavat kasvamistaan, kun yhä useampi haluaa ja voi niitä ostaa. Samoin kasvavat kaupungit, joista suurimmissa saattaa asua niin paljon ihmisiä kuin pohjoismaissa yhteensä.

Kaikella tällä on oma vaikutuksensa myös maapallon pohjoisten alueiden tulevaisuudelle. Ne eivät voi olla erillään siitä, mitä muualla tapahtuu. Kasvavat paineet tuntuvat monella eri tavalla.

Kevättalvella 1996 Kanadan Inuvikissa, öljysäiliöiden kupeessa maan pohjoisrannikolla tuhansien kilometrien päässä suuremmista kaupungeista, taksi liukasteli jäisellä tiellä mitättömän pienessä mäessä. Kuljettaja puisteli päätään. Hän oli tullut puoli vuotta aiemmin Egyptistä paikkaan, jossa metsä hädintuskin kasvaa, jossa taloja rakennetaan roudan vuoksi tolppien päälle ja jossa kaupungin toinen hotelli on nimeltään Eskimo Inn. Siellä oli Niilin varren miehelle tiedossa työtä, taksin ajamista pikkukylässä keskellä pakkasta.

Seuraava taksikuski oli kotoisin Sudanista. Inuvikiin tie loppuu; sitä pohjoisemmas ei enää pääse.

Inuvikissa taksia työllistävät muun muassa turistit, jotka tulevat pohjoiseen etsimään eksootikkaa: vapaata tilaa ja tyhjyyttä ihmisistä. Taajama itse on ruma ja öljyltä haiseva, mutta sieltä voi lentää ”koskemattomaan” luontoon.

Ekoturismi on kasvava ala kautta koko arktisen maailman, mutta luontoturismien vuoksi ei pääkaupunkien kiinnostus pohjoiseen herää. Kiinnostuksen tuo taloudellinen mahdollisuus, joka kohta voi olla myös poliittinen pakko.

Maapallon metsät hupenevat, puhdas vesi käy vähiin, energiaa tarvitaan aina enemmän ja enemmän. Rikkaat maat ovat pohjoisessa, ja paineet niiden rajojen eteläpuolella kasvavat.

Moni vastaus ensi vuosisadan kysymyksiin voi löytyä, jos katseet siirretään pohjoiseen. Arktisen alue voi yhdistää neljä talouden ja politiikan tärkeää toimijaa: Länsi-Euroopan, Venäjän, Pohjois-Amerikan ja Japanin.

Pohjoisessa on alueita, joiden avulla Euroopan energiahuoltoa turvattaisiin ensi vuosituhannella ilman riippuvuutta muista. Siellä on myös mahdollinen uusi ja kaikkein lyhyin meritie Euroopan ja Japanin välille. Euroopan omaa energiaa ilman huolia Persianlahden tilanteesta, Euroopan oma kuljetusväylä ilman miettimistä Lähi-idän kriiseistä. Öljyä ja kaasua, joiden kanssa ei öljyä tuottavien maiden järjestöllä Opecilla olisi mitään tekemistä.

Ainoa mitä tarvitaan, on että jotain saataisiin vihdoon aikaan. Ja että Venäjä ja länsi pysyisivät väleissä. Barentsin alueen ja Venäjän pohjoisosien vaihtoehtona Euroopan energiantoimittajiksi ovat nimittäin Lähi-itä, Kazakstan ja Azerbaidzan, Algeria ja Nigeria. On helppo nähdä, mikä vaihtoehto houkuttelee poliittisesti eniten. Venäjän vakaus voi olla epävarmaa, mutta muiden paikkojen epävakaus on varmaa.

Euroopan omien öljyvarojen on laskettu riittävän seitsemän vuoden ja kaasuvarojen 20 vuoden kulutukseen. Poliitikot ovat jo alkaneet laskea yhteen. Vuoden 2020 jälkeen EU:n on arvioitu joutuvan tuomaan alueensa ulkopuolelta 75 prosenttia tarvitsemastaan kaasusta.

Tämä tosiasia on alkanut heijastua politiikkojen puheissa.

”Seuraavalla vuosisadalla Euroopan unioni on suuressa määrin riippuvainen Venäjän maakaasuresursseista. Uusi kaasulinja tämän alueen läpi auttaisi välittämään kaasua läntiselle Euroopalle”, sanoi pääministeri Paavo Lipponen puhuessaan Rovaniemellä syyskuussa 1997 pidetyssä Barents-konferenssissa.

”Kyse on luonnonvaroiltaan rikkaasta alueesta, joilla sijaitsevat eräät maailman suurimmista, strategisesti merkittävimmistä luonnonkaasu- ja raakaöljyvarannoista”, perusteli presidentti Martti Ahtisaari Harvardin yliopistolle lokakuussa 1997 EU:n pohjoisen ulottuvuuden merkittävyyttä.

Kiinnostuksen heräämiseen on muitakin ilmiselviä syitä.

”Pohjoisen meritien avaaminen muuttaisi perusteellisesti kuljetusmahdollisuuksia taloudelliseen kanssakäymiseen ja kauppaan Aasian kanssa. Se asettaisi Barentsin euroarktisen alueen 21. vuosisadan maailmantalouden keskipisteeseen”, oli Islannin presidentti Olafur Ragnar Grimsson kirjoittanut puheeseensa Rovaniemen Barents-konferenssia varten.

”Pohjoisen merireitin avaaminen olisi vallankumous alueella”, sanoi Norjan entinen ulkoministeri Thorvald Stoltenberg samassa konferenssissa.

Elintärkeä maailmantalouden keskipiste - sama alue, jossa nyt ei ole edes kelvollisia kulku-yhteyksiä, jossa yksikään suuri suunnitelma ei tunnu toteutuvan ja jossa Venäjä ja Norja eivät ole päässeet edes keskenään sopimukseen merirajan linjasta keskellä tätä tulevaa talouden keskipistettä?

Läntinen maailma riippuvainen alueesta, joka on ollut lievästi sanoen etäällä politiikan ja talouden valtavirroista?

Mutta ilman näitä mahdollisuuksia ei olisi selitettävissä se mielenkiinto, jota talouselämä ja eräät poliitikot jaksavat tuntea tätä vähäväkistä seutua kohtaan.

”Kaiken kaikkiaan olemassa olevat kala- ja metsävarat, mineraalit sekä öljy ja kaasu tekevät Euroopan pohjoisista osista luonnonvaroiltaan Euroopan laajimman ja rikkaimman alueen”, sanotaan Suomen kauppa- ja teollisuusministeriön kustantamassa esitteessä ”*The European North - Challenges and Opportunities.*”

Pohjoisten merien ekosysteemi on maailman tuottavimpien joukossa, ja Venäjän metsissä kasvaa yli viidennes maailman tukkipuuvarammista. Erilaisia mineraaleja louhitaan, pohjoises-

sa Kanadassa avataan timanttikaivoksia. Vettä ja vesivoimaa on paljon. Kalaa myös, vaikka sitä on pyydetty jo liikaa.

Tärkeintä kaikesta on kuitenkin energia, öljy- ja kaasukentät.

”Pitkällä tähtäimellä Barentsin meren ja Timan-Pethsoran alueen öljy- ja kaasuvaroilla on suurin merkitys Barentsin alueen taloudelle. Nämä resurssit muodostavat myös Euroopalle strategisen energiareservin”, on Finnish Barents Groupin toimitusjohtaja Pauli Jumppanen sanonut. Yhtiö on eräiden suomalaisten suuryhtiöiden yhdessä omistama työrukkanen, jonka tehtävänä on valmistella pääsyä ja mukanaoloa, kun alueen luonnonvaroja joskus ryhdytään toden teolla kansainvälisesti hyödyntämään.

Koko Venäjän arktisilla alueilla on arvioitu olevan öljy- ja kaasuesiintymiä sataa miljardia öljytonnia vastaavan määrän edestä. Omat esiintymänsä on Alaskan ja Kanadan pohjoisosissa, missä niitä jo hyödynnetään.

Arviot vaihtelevat, kaikkea ei vielä ole edes tutkittu, mutta kaikkiaan Barentsin alueen ja Venäjän pohjoisten osien energiavarannot ovat huikeat. Ne ovat moninkertaiset verrattuna vaikkapa Norjaan, läntisen Euroopan suurimpaan ja rikkaimpaan öljyntuottajaan ja herättävät väisämättä kiinnostusta myös tällaisena aikana, jolloin raakaöljyn saanti näyttää lähivuosiksi turvatulta muistakin lähteistä.

Tosin öljy ei tässä kuviossa ole avainasemassa. Sitä on paljon, mutta ei ”ratkaisevan” paljon. Aivan toisin on kaasun laita.

Kaasua on valtavia määriä. Barentsin meren ja Jamalin niemimaan kaasukentät todennäköisesti kaksinkertaistaisivat maailman tunnetut kaasuvaramat, eikä sellaista voi jättää huomiotta. Öljyllä on siltäkin aina ostajansa, ja taloudellinen paine kasvaa koko ajan. Teknisesti porausten ja kaasutoimitusten aloittaminen ei olisi mahdotonta. Hankalaa ehkä, mutta ei mahdotonta.

Poliittiset ja kaupalliset kysymykset ovatkin sitten jo asia erikseen.

On tarkkaan ottaen väärin puhua Barentsin alueen luonnonvaroista, kun puhutaan merellä olevasta öljystä ja kaasusta. Itse Barentsin meri ei nimittäin kuulu Barentsin euroarktiseen alueeseen. Syynä on Norjan ja Venäjän välinen kiista rajalinjan määrittelystä merialueella. Kiistelyalue on kooltaan 155000 neliökilometriä ja öljyä ja kaasua löytyy sieltäkin. Ymmärrettävistä syistä sekä sovun löytäminen että öljykentän hyödyntäminen on ollut vaikeaa.

Ei hyödyntäminen tosin ole edennyt niilläkään merialueilla, jotka ovat ilman mitään kiistaa Venäjän alueella.

Maalla on tapahtunut enemmän. Neuvostoliitto ja sittemmin Venäjä on jo vuosikymmeniä porannut öljyä ja kaasua pohjoisilta alueiltaan. Tuotantoa välitetään ulkomaillekin, ja nyttemmin esimerkiksi Komin pohjoisosissa ja Nenetsin alueella mukana kentillä on myös ulkomaisia yhtiöitä. Varauksia on tehnyt länsimaiden öljyteollisuuden koko kärki: ELF, Neste, Conoco, Exxon, Amoco, Norsk Hydro, Texaco, British Gas, Nobel Oil...

Venäjälle itselleen pohjoisen energia on elintärkeää sekä valuuttatulojen että energiahuollon kannalta. Neuvostoliiton hajoaminen vei eteläiset öljykentät, ja yksi tärkeistä putkista kulkee itsenäiseksi tahtovan Tshetshenian halki.

Vuonna 1994 tuli maailman julkisuuteen kuvia öljyvuodosta Usinskissä Komissa: suot, metsät ja joet saastuivat tuhansista tonneista vuotaneesta öljystä. Mutta mikään yksittäistapaus se ei ollut, sillä kautta vuosikymmenten öljyä on valunut luontoon kaikkialla Neuvostomaan ja Venäjän alueella. Putket ovat vanhoja, turvaventtiilit puuttuvat. Sillä kertaa vain sattuivat kamerat olemaan paikalla.

Arktisen ympäristön tilaan kartoittanut AMAP:in raportti kuvaa, kuinka vuotojen annetaan mieluummin jatkua korjaustöiden aikana - jos korjauksia ylipäätään tehdään - koska pai-

neen laskeminen putkista olisi kalliimpaa ja vaivalloisempaa. Ja mitä enemmän aikaa kuluu, sitä enemmän putket rapistuvat, sillä rahat ovat vähissä täälläkin.

Länsimaisille yhtiöille julkisuuskuva maksaa rahaa. Niillä ei ole varaa omista nimissään käyttäytyä maassa maan tavalla, vaan ainakin oletuksena on, että kansainvälinen yhteistoiminta energia-alalla toisi tullessaan ympäristön ja paikallisten asukkaiden kannalta siedettävämpiä toimintamalleja.

Jos siis sellaiseen toimintaan joskus päästäisiin. Tuota oletusta ei kovin paljon ole päästy testaamaan, sillä vaikka monella firmalla on jalka oven raossa, todelliset tuotannolliset investoinnit Venäjälle ovat olleet vaikeita. Etenkin se koskee merellä olevia esiintymiä.

”Jo kaksikymmentä vuotta on sanottu, että tuotanto alkaa viiden vuoden kuluttua. Tässä pisteessä olemme edelleen”, sanoi Pauli Jumppanen Rovaniemen Barents-konferenssissa.

Samassa tilaisuudessa venäläisen RAO Gazpromin varatoimitusjohtaja Boris A. Nikitin ilmoitti, että valtavan Shtokmanovskoen kaasukentän tuotanto alkaa viimeistään vuonna 2004. Kovin moni kuulija ei tuosta ilmoituksesta enää hätkähtänyt.

Länsimaiset investoijat ovat antaneet jo merkkejä kärsivällisyyden loppumisesta. Suuret megaprojektit eivät etene Venäjällä yhtään mihinkään, eivätkä yritykset oikein saa selville, haluavatko venäläiset tosissaan muita osapuolia mukaan vai eivät.

Verotus ja yleinen lainsäädäntö olisi saatava kuntoon, joka mahdollistaa ulkomaisten yritysten tulon mukaan. Verolait kiikastavat kaikkein eniten. Lisäksi tarvitaan pelisäännöt esimerkiksi öljykenttien tuotannon jakamisesta.

Tekniset valmiudet jonkinlaisen tuotannon aloittamiseen on varsin monella yhtiöllä. 1990-luvun alussa Venäjä järjesti ensimmäisen merkittävän tarjouskilpailun Shtokmanovskoen kaasukentän hyödyntämisestä. Ulkomaisiakin yhtiöitä oli mukana, venäläinen Rosshelf voitti. Asiat eivät siinä juuri ole edenneet kohti käytäntöä. Jalkaansa oven raossa pitävät tuolla kentällä yhä Gazprom, Rosshelf, Neste, Conoco, Norsk-Hydro ja Total. Monenlaista tutkimusta ja selvitystä tehdään, mutta valtaviin tuotannollisiin investointeihin ei ryhdytä, ennenkuin asioista on varmuus.

Nopeimmin tuotanto todennäköisesti alkaisi Petshoran merellä.

Nesteen pääjohtajan Jaakko Ihamuotilan mukaan ei Barentsin alueen valtavan potentiaalın hyödyntäminen vaadi mitään teknologisia ihmetekojä.

”Mitä vaaditaan, on ihmiskunnan halu kohdata ja voittaa haasteet, jotta Barentsin meren öljypotentiaali voidaan saada todeksi kestävän kehityksen kautta, sopusoinnussa ympäristön ja yhteiskunnan kanssa”, Ihamuotila sanoi Rovaniemen konferenssissa.

Hän ei yksilöinyt, onko Venäjän lainsäädännön kuntoonsaaminen myös yksi osa ihmiskunnan edessä olevista haasteista.

Finnish Barents Group on tekemässään Barentsin energiaraportissa arvioinut, ettei suuren luokan projektien merialueella voi odottaa alkavan ennen vuotta 2010.

Pauli Jumppanen itse ei Rovaniemellä enää laskenut aikatauluja öljy- ja kaasukentille pääsyyn. Hänelle on tullut se käsitys, että Barentsin alueella eletään vielä pitkään sen varassa, mikä on jo olemassa - eli metsä- ja metalliteollisuus. Niidenkin kuntoonsaattamisessa olisi paljon tekemistä. Eniten on ponnisteltu Nikkelin sulaton kunnostamisessa, mikä ei ole edennyt mihinkään.

Kuten ei etene mikään muukaan yhteisprojekti, ellei venäläistä rahaa saada kylliksi mukaan. Suunnitelmistahan ei olisi puutetta: Murmanskin, Arkangelin ja Petsamon satamat, rautatieyhteyksiä, rajanylityspaikkoja, keskuslämmitysjärjestelmiä, teollisuuslaitosten kunnostuksia... Toimiva infrastruktuuri on ylipäätään edellytys sille, että teollinen kehitys pääsisi joskus liikkeelle.

”Ehdotettujen projektien rahoituksesta on tullut suurin este niiden toteuttamiselle”, sanoi Pauli Jumppanen Rovaniemellä. ”Suurin osa projekteista on yhä erilaisessa suunnitteluvaihees-

sa”. Hän ehdotti aloittamista pienemmillä projekteilla, joihin on yhdistetty teollinen ja ympäristönäkökulma. Silloin voisi kansainvälistä rahoitusta kukaties järjestää helpommin.

Barents-yhteistyön alkuvaiheissa oli puheita erityistalousalueesta, jossa yritysten yhteistoiminta olisi helpompaa kuin muualla. Ne puheet ovat jo unohtuneet, ja kehitys on kiinni Venäjän yleisestä lainsäädännöstä. Alueiden oma päätösvalta on rajallista. Enemmän sitä on automomisilla tasavalloilla, pohjoisessa Karjalalla, Komilla ja Sahan tasavallalla (Jakutia). Saha on parhaiten onnistunut neuvottelemaan itselleen hyötyä omista luonnonvaroistaan.

Pohjimmiltaan kyse on kuitenkin Moskovassa tehtävistä päätöksistä, joista keskustellaan vain korkealla tasolla. Toisin sanoen kyse on hallitusten välisistä asioista. EU:n pohjoisen ulottuvuuden aloitteella luodaan taas lisää painetta tähän suuntaan. Päätöksistä toteuttamiseen voi kulua kymmeniäkin vuosia, mutta joskus ne päätökset on tehtävä.

Jos uusien öljy- ja kaasukenttien hyödyntäminen alkaa, tarvitaan paljon: laivoja, porauslauttoja, satamia, kaasuputkia, varastoja, asuntoja, liikenneyhteyksiä, jalostuslaitoksia... Kaikki ne sellaisia, jotka toimivat pohjoisen vaativissa oloissa, eivät rasita sen luontoa eivätkä vie elinmahdollisuuksia perinteisiltä elinkeinoilta. Vaatimukset ovat poikkeuksellisen kovat, kustannukset myös. Minäkään yksittäisen yhtiön rahkeet eivät riitä, vaan taas mennään hallitusten väliselle tasolle. Suomi vetää Euroopan unionia mukaan, Norjalla on omat suunnitelmansa, amerikkalaisyhtiöillä myös. Mahdollisen kaasuputken linjauskin on päätettävä: Suomen halki, Venäjän alueen halki vai mistä?

Nämä taas vaikuttavat kansalliseen politiikkaan ja strategioihin, yhteispohjoismaisiin energiapäätöksiin, eurooppalaisiin energiapäätöksiin... Jos Lähi-idän öljyn vaihtoehtona on pohjoisen kaasu, on monet järjestelmät muutettava toimimaan kaasulla eikä öljyllä. Tarvitaan suuren luokan poliittisia ja kaupallisia päätöksiä ja massiivisia teknisiä operaatioita.

Kokonaisuus muodostaa kuvion, joka ei voi selvitä nopeasti, mutta jonka on selvittävä joskus. Niin ainakin on sanottu - jo monta vuotta.

Pohjoista meritietä eli Koillisväylää kulkevat jo nyt jotkin yksittäiset ulkomaiset laivat. Suomalaisen Nesteen lipun alla on menty reittiä päästä päähän. Neuvostoliitto/Venäjä on purjehtinut siellä säännöllisesti. Vilkas malmirahtiliikenne on ollut esimerkiksi Norilskin ja Kuolan välillä. Ydinjäänmurtajat ajavat mistä tahtovat, Pohjoisnavalle asti.

Mutta jos reitti todella avataan kansainväliselle liikenteelle, on Venäjän pohjoisiin satamiin investoitava paljon. On myös rakennettava kokonainen uusi laivasto. Läntisen Euroopan, Venäjän, Japanin, Korean ja muiden Aasian maiden on löydettävä yhteinen sävel. Vaikutukset ympäristöön on minimoitava, tuhoisat onnettomuudet estettävä.

Entä missä olisi tämän uuden meriväylän Euroopan puoleinen alkupiste? Saksan tai Hollannin Pohjanmeren satamissa? Kirkkoniemessä? Petsamon Liinahamarissa, Murmanskissa tai Arkangelissa? Mikä maa, mikä satama voittaa?

Lähtökuopissa on kehityskulku, jolla olisi maailmanlaajuisia vaikutuksia ja jonka jälkeen pohjoiset alueet eivät olisi entisellään. Kehityskulku, joka on suoraa seurausta maailmantalouden globalisoitumisesta. Kaikki voi muuttua: nyt lähes unohtetusta alueesta voi energiantuotannon ja uusien kuljetusväylien myötä tulla osa raskaan sarjan geopolitiikkaa - sitä se toki oli myös kylmän sodan aikana, mutta aivan toisessa muodossa. Se on myös erottamaton osa lännen Venäjä-politiikkaa ja päinvastoin: Venäjä ja länsi on kytkettävä yhteen, muuten kaikki on menetetty. Uusi vastakkainasettelu pilaisi kaiken.

Ensin pitäisi vain saada jotain tapahtumaan. Konkreettisia projekteja suunnitellaan, mutta ne eivät etene. Valtiot tekevät erilaisia sitoumuksia alkuperäiskansojen elinolojen kunnioittamisesta, ympäristön suojelusta ja kestävästä kehityksestä. Kuinka tämä kaikki lopulta kytketään yhteen kun tapahtuminen alkaa, siinä yksi lähivuosien haasteista.

Siinä myös yksi lähivuosien mahdollisista konflikteista. Taloudellisten mahdollisuuksien edistäjät tunnustavat, ainakin kaikissa virallisissa puheenvuoroissaan, että kaupallinen ja teollinen toiminta tulee toteuttaa yhteistyössä paikallisten yhteisöjen ja järjestöjen kanssa, ja sen tulisi parantaa alueen asukkaiden elinoloja. Onko käytännössä näin, se nähdään vasta, kun käytäntöön päästään.

”On aina se vaara, että arktisen kehityksen edistämistä määräävät enemmän eteläiset mielihalut ja valtajärjestelmät kuin paikallisesti päätetyt pohjoiset tarpeet”, huomautetaan Kanadan parlamentin ulkoasiainvaliokunnan raportissa.

Samaan aikaan kun yhdet puhuvat kestävän kehityksen periaatteista, toiset puhuvat kolonialistisesta talous- ja valtajärjestelmästä. Ainakaan tutkijoiden ei tarvitse pelätä aineiston ja näkökulmien loppumista.

Yellowknifessa arktisten parlamentaarikkojen kokouksessa kiteytti Fred Koo, Gwich'in-intiaanien heimoneuvoston jäsen, alkuperäiskansojen huolen yleisestä kehityksestä.

”Olemme nähneet mitä on tapahtunut ympäristölle muissa osissa maailmaa, missä suurbisnes, piittaamattomat hallitukset ja ihmiset itse ovat tuhonneet maan, myrkyttäneet vedet ja tappaneet melkein kaiken elollisen”, Koo sanoi.

”Mitä tapahtuu maalle ja eläimille, tapahtuu meille. Voi olla mahdollista pysyä hengissä kaupasta ostetun ruuan avulla ja olla koskaan lähtemättä kaupungista maalle, mutta silloin sydäntemme henki ja kulttuurinen identiteetti kuolevat, ja lopulta kuolemme mekin kansana”, hän sanoi.

BARENTSIN ALUEEN TOIVEITA JA TODELLISUUTTA

KIRKKONIEMI ON KAUPUNKI, JOHON Norja päättyy. Siltä puuttui vuosikymmeniä yksi ilmansuunta. Idässä ei päässyt mihinkään: vastaan tuli Naton ja Neuvostoliiton raja, lähes ylikäymätön. Joskus, yli miesmuisti sitten, pomorikauppaa tekevät laivat kulkivat täältä usein kohti Arkangelia. Toisen maailmansodan päättyessä puna-armeija tuli, vapautti seudun sakslaista ja lähti takaisin. Sen jälkeisinä aikoina rajaa eivät enää ylittäneet juuri muut kuin epäilyt vastapuolen aikeista.

Läheiseen Paatsjoen laaksoon näkyi etäältä Nikkelistä piippuja, joista nousi mustaa savua. Maaperässä tuntui jotain outoa olevan tapahtumassa Norjankin puolella. Kun Nikkeliin päästiin, nähtiin siellä pelkkää saasteeseen kuollutta mustaa luontoa.

Kirkkoniemi oli taantuva kaivos- ja kalastuskaupunki, lännen loppu. Kunnes tammikuisena päivänä vuonna 1993 siitä Rica-hotellin pöydän ympärillä tehtiin kuin taikaiskusta yksi uuden Euroopan keskipisteistä.

Niin sen moni ainakin tulkitsi, eikä tuo tulkinta Norjan silloisen ulkoministerin Thorvald Stoltenbergin mielestä ollut väärä.

Muutamia vuosia myöhemmin, Rovaniemellä syyskuussa 1997 hän muisteli ajatuskulkuaan.

Elettiin 1990-luvun alkua. Neuvostoliitto oli hajonnut, kylmä sota ohi, vastakkainasettelu päättynyt. Jotain uutta oli syntymässä, eikä kukaan oikein tiennyt, mitä. Hetki, jollaisena voi luoda historiaa.

Stoltenberg - jonka poika on ministeri hänkin - kertoi tuolloin ajatelleensa lapsenlapsiaan.

”Ukki, sinähän olit silloin ulkoministeri”, lapsenlapset kysyivät aikanaan. ”Mitä sinä silloin oikein teit, jotta käyttäisit tilaisuutta?”

Tuohon kysymykseen hän halusi löytää vastauksen: Miksi ei kääntää pohjoista, jännityksen ja vaikeuksien leimaamaa aluetta, toiveiden ja mahdollisuuksien alueeksi? Vaikuttaa historiaan aktiivisesti, käyttää tilaisuutta hyväkseni. Luoda yhteistyötä, kanssakäymistä, vaurautta ja rauhaa. Ideoida kylmän sodan jälkeinen malli, joka voisi olla esimerkki koko Euroopalle kaikilla niillä alueilla, joita vuosisatainen vihanpito vaivaa. Barentsilta Baltian kautta Balkanille, siltoja Euroopan syvimmän jakolinjan yli, vakautta ja rauhaa tälle maanosalle.

Siinä visio, joka vuonna 1998 on vasta viiden vuoden iässä, mutta jonka tavoitteet lasketaan, kuten Stoltenberg muistutti, kymmenissä vuosissa.

Kirkkoniemeen kokoontuivat tammikuussa 1993 Norjan, Ruotsin, Suomen ja Venäjän ulkoministerit, EY:n komission, Tanskan ja Islannin edustajat ja joukko muita tärkeitä herroja. He allekirjoittivat paperin, joka tultiin tuntemaan Kirkkoniemen julistuksena.

”He ilmaisivat vakaumuksensa, että lähemmän yhteistyön perustaminen Barentsin euroarctisella alueella on tärkeä tekijä uuden Euroopan arkkitehtuurissa, ja tuo mukanaan läheisempiä välejä Euroopan pohjoisosien ja muun Euroopan mantereen välillä”, paperissa luki.

Hotellin ulkopuolelle edellispäivänä kokoontuneet kolmisensataa, suurimmalta osin Suomesta tullutta mielenosoittajaa eivät ajatelleet näin korkealentoisia kysymyksiä. Heitä huolettivat kuvat Kuolan niemimaan sulatoista, jotka näyttivät levittävän saastunutta autiomaata kaikkialle ympärilleen. Kirkkoniemeläisessä ”Stopp Dödskyene fra Soviet” (Seis Kuolan myrkkypäästöille) -liikkeessä oli peräti 4000 jäsentä. Tiedot Kuolan säteilyriskeistä tuntuivat äärimmäisen vakavilta.

Kaikkeen tähän piti uuden Barentsin alueen tuoda nopea helpotus, kun yhteistyö avautuu ja kaikki on mahdollista. Alkoi ohjelmien laatiminen, työryhmien perustaminen, tarpeiden kartoittaminen, kokousten pitäminen, väittely uusien jäsenien tulosta, rahoituksen etsiminen.

Nikkelin kaupungin viereiseltä tunturilta se näkyy parhaiten, tieltä, joka Zapoljarnyin kautta jatkaa kohti Murmanskia. Muutama korkea piippu, valoja, savua joka tuntuu työntyvän jokaisesta tiilenraosta. Talven pimeydessä rakennelma näyttää hohkavan omituista oranssia hämyä.

Kesällä maa on mustaa, talvella lumi on mustaa. Kasvillisuudesta muistuttavat kuivuneet mustat risut. Kombinaattia ympäröivää luontoa on määritelty ”teknokemialliseksi autiomaaksi”. Ensimmäiset asuinkerrostalot alkavat aivan tehtaan vierestä. Viime vuosina Nikkelin hautausmaasta on tullut tv-kuvaajille suosittu kohde. Hautausmaita on maailman kaikissa kaupungeissa, mutta tässä kaupungissa ovat yli 50-vuotiaat jo vanhuksia. Hautakivissä on syntymävuosia, joita niissä ei pitäisi olla.

Aivan näinhän sen ei pitänyt olla. Ei ainakaan vuodesta toiseen, eikä etenäkään niiden norjalaisten mielestä, jotka näkevät Nikkelin piiput omalta puoleltaan rajaa. Jotain on tehtävä, se tiedettiin jo kauan sitten.

Nikkelin päästöjen vähentäminen oli yksi kiireellisimpiä tehtäviä sekä ennen Barentsin alueen syntymistä että sen jälkeen.

Syyskuu 1989: Suomi harkitsee osallistumista Petsamon Nikkelissä olevan Petshenganikelin sulaton uudistamiseen. Rahoituspaketista neuvotellaan, tavoitteena on rikkidioksidipäästöjen vähentäminen yli 90 prosentilla.

Syyskuu 1994: Norjan ja Venäjän välinen yhteistyö Nikkelin ja Montsegorskin sulattojen uusi-
miseksi on aluillaan. Venäjän viranomaiset ovat ilmoittaneet kansainvälisestä tarjouskilpailusta. Norja on luvannut avustaa 300 miljoonalla kruunulla, mikäli venäläisyhtiö valitsee ympäristön kannalta hyväksyttävän ratkaisun.

Kevät 1996: Norjan ympäristöministeri ilmoittaa, että sopimus Nikkelin sulatoista on selvä.

Syyskuu 1997: Nikkelin ja Montsegorskin sulatot ovat käytännöllisesti katsoen samassa tilassa kuin kymmenen vuotta aiemmin, ennen kuin mistään kansainvälisestä yhteistyöstä oli puhettakaan ja kun kombinaatteja ympäröivät metsätuhoalueet vasta olivat tulossa läntiseen tietoisuuteen. Yksikään uusimiseen tähtäävä kansainvälinen suunnitelma ei ole toteutunut, yksikään lupaus ja juhlapuhe pitänyt. Mielenosoitukset ja kansanliikkeet ovat aikoja sitten väsyneet pois.

Sama koskee Barentsin meren kaasuvaroja. Niissä on valtava potentiaali, moni on niistä hyvin kiinnostunut, mutta mitään ei tapahdu.

Entä Liinahamarin suursatama? Ei näy, ei kuulu. Maantie Suomesta Murmanskiin? Tietyö on kestänyt kymmenen vuotta, ja yhä ajoura on vain nipin napin ajokelpoinen. Arkangelin korri-

dorin avaava yhdysrata? Valmis vuoden sisään, on luvattu jo vähintään viisi vuotta. Lentoreitit? Erityistalousalueet? Lisääntynyt alueellinen päätösvalta?

Turha kysyäkään.

Norjassa perustettiin suurin toivein Barentsin alueelle oma lehti, Barents-Nytt. Se ilmestyi Kirkkoniemessä kahdella kielellä, norjaksi ja venäjäksi. Toimittajia oli molemmin puolin rajaa, avustajia laajemminkin. Kerran kuussa ilmestynyt lehti julkaisi uutisia, reportaaseja ja haastatteluita, se oli ainutlaatuinen näyttö rajat ylittävästä yhteistyöstä.

Syksyllä 1996 lehden toimittaja Stein Sneve kirjoitti Barentsin alueen olevan kriisissä. Projekteilta puuttuu rahaa, Nikkelin puhdistus on täysin hämärän peitossa, viisumeissa ja tulleissa on vaikeuksia, Norjan poliisi iskee ratsioilla venäläisturisteihin.

Kohta tämän jälkeen Barents-Nytt kuoli pois. Lehti eli sen pari vuotta, mille ajalle Norjasta oli varattu alkuvaiheen rahoitus. Omillaan kannattavaa siitä ei tullut koskaan, ja kustantaja Sör-Varanger Avis ei voinut muuta kuin lopettaa lehden.

Sanoja kriisi, fiasko ja pettymys aletaan yhdistää Barents-yhteistyöhön. Paljon on tapahtunut, mutta odotettiin vielä enemmän ja vielä nopeammin. Selvitykset, ohjelmat, kokoukset ja pienet askeleet eivät riitä, kun kaiken piti tulla hetkessä toiseksi.

Vuonna 1993 Norjan ulkopolitiikan kuningasajatuksella meni hyvin, eikä asiaa haitannut, että keskustelukumppaneista Venäjän ulkoministeri Andrei Kozyrev oli mieltynyt pohjoiseen ja tuki kaikkia yhteyksiä länteen ja että Suomen ulkoministeri Paavo Väyrynen oli itse Lapin miehiä.

Kun Rovaniemellä 1997 pohdittiin syitä pettymyksen tunteeseen, ei Stoltenberg puhunut mitään siitä, mikä oli yksi päämotiiveista Norjan aloitteen takana. Taustalla oli maan ulko- ja turvallisuuspolitiikka, ja Suomi ja Ruotsi tulivat mukaan enemmänkin olosuhteiden pakosta.

Näin kirjoitti entinen Venäjän ulkoministeri Andrei Kozyrev vuonna 1994 Norjassa ilmestyneessä kirjassa *The Barents Region: Cooperation in Arctic Europe*: ”Halveksimatta suhteiden tärkeyttä muihin kumppaneihin haluan huomauttaa, että historiallisista ja maantieteellisistä syistä venäläis-norjalaisilla suhteilla on yhä erikoisasema Barents-yhteistyössä, joka kattaa luonnollisella tavalla kaikki Venäjän ja Norjan välisen suhteen perustekijät.”

Rauhantutkija Ole Tunander kertoo samassa kirjassa, kuinka Norjan ulkoministerin vuonna 1993 Arkangeliin ja Murmanskiin tekemä matka rinnastettiin Oslossa niihin Bjarmian-matkoihin, joita päällikkö Ottar ja viikinki Tore Hunn olivat tehneet 900- ja 1100-luvulla. Norjan historiallinen suuruus löytyy kaukaisilta Pohjolan vesiltä. Myöhemmin kukoistanut pomori-kauppa oli sekä muistissa, ja kaiken lisäksi Norjan ulkoministeriö kaipasi 1990-luvun alussa kipeästi aloitteita, joilla estää maan jääminen sivuraiteille ja joita voisi tarjota kansalaisille porkkanaksi EU-jäsenyyteen.

”Barentsin alueen projektia voitaisiin tulkita symboliseksi suur-Norja -projektiksi”, kirjoitti Tunander.

Sen synty oli kuitenkin hyvin oleellisesti kiinni myös Norjan ja etenkin Oslon Eurooppa-politiikasta. Vaikka Stoltenberg esiintyy aloitteen isänä, maan ministeriöistä löytyi muitakin ideoijia. Kansallinen etu oli kyseessä, ja vähän aiemmin perustettu Itämeren neuvosto antoi esimerkkiä.

Tunanderin mukaan Norjaa uhkasi jääminen poliittisesti marginaaliseen asemaan. ”Kukaan ei tuntunut kysyvän Norjan näkökannoista. Eräille virkamiehille tuli selväksi, että Norjan olisi pakko tulla esiin omalla aloitteellaan”, hän kirjoittaa.

Oslossa haluttiin maa EU:n jäseneksi. Samalla tiedettiin, että etenkin pohjoisessa sitä ei haluta. Barentsin alueen kautta nämä kaksi piti yhdistää.

”Haluamme yhdistää Eurooppa-politiikkamme etelässä Venäjä-politiikkaamme pohjoisessa”, oli entinen ulkoministeri Thorvald Stoltenberg kirjoittanut samassa kirjassa vuonna 1994, Barentsin neuvoston synnyn jälkeen mutta ennen maan EU-kansanäänestystä. Tämän piti olla yksi väline, jolla EU näyttättyy pohjoisessa myönteisessä valossa.

”Minun mielestäni EU:n päähaaste 1990-luvulla on kytkeä yhteen Euroopan itäinen ja läntinen osa ja saada Venäjä mukaan eurooppalaiseen yhteistyöhön. Tässä Barents-yhteistyö näyttäisi hyödylliseltä välineeltä. Se voisi muodostaa pohjan pohjoiseurooppalaiselle ulottuvuudelle EU:n tulevassa yhteisessä ulko- ja turvallisuuspolitiikassa, olla Moskova-Bryssel -dialogin pohjoinen laajennus ja toimia viiden pohjoismaan, Venäjän ja EU:n ministerien poliittisena kohtauspaikkana”, Stoltenberg kirjoitti.

Toisin kävi; tämä toive ei Norjan osalta tehonnut. Sen sijaan Barents-yhteistyö jäi Norjassa tärkeälle osalle kansallista politiikkaa. Euroopan unionia alueella ei juuri näkynyt, ennenkuin lähinnä Lappi onnistui saamaan joitakin Tacis- ynnä muita virkamiehiä kiinnostumaan alueesta. Unionin ulkoasiainkomissaarikin kävi Lapissa. Vuonna 1997 Lapin maaherra Hannele Pokka oli jo varsin tyytyväinen unionin rooliin alueella.

Vaikka EU oli Barentsin neuvostoa perustamassa, se piti pitkään hyvin matalaa profilia.

”EU:n piirissä kostetaan Norjalle, ja käytännössä Suomi on joutunut siitä kärsimään. EU:n passiivisuuden vuoksi Norja dominoi Barents-yhteistyötä”, arvioi Suomen entinen ulkoministeri Paavo Väyrynen keväällä 1997.

Se muuttui saman vuoden syksyllä, jolloin virallinen Suomi otti pohjoisen ulottuvuuden aloitteellaan EU-kanavan haltuunsa. Samalla Suomi tarjoilee Barentsin aluetta EU-linkiksi - mutta ei vain Venäjän vaan myös Norjan suuntaan.

”Alue on silta unionin ja Venäjän välillä, mutta samaan aikaan se on yksi Norjan ja unionin välisistä linkeistä”, sanotaan Suomen kauppaja- ja teollisuusministeriön kustantamassa vihkosessa Euroopan pohjoisen haasteista ja mahdollisuuksista.

Pohjoisen ulottuvuuden aloite tehtiin loppuvuodesta 1997. Barentsin alue on siinä keskeisessä roolissa, tavoitteena on yleisen aktiivisuuden lisääminen - mutta hetkessä sekään ei käytännön teoiksi muutu. Kyse on useista vuosista: esimerkiksi siitä, kuinka Barentsin suunta huomataan EU:n vuosien 2000-2006 rahoitusratkaisuisissa, Tacis-, Phare- ja Interreg-ohjelmien painotuksissa. Itse asiassa vasta pari vuotta Suomen ja Ruotsin jäseniksi tulon jälkeen näitä kysymyksiä ryhdyttiin määrätietoisemmin ajamaan läpi EU:n koneistoissa.

Maaherrat vastaavat aluetasolla virkansa puolesta Barents-yhteistyöstä, eikä ole aivan ihme, että Lapin maaherrassa Hannele Pokassa näkyy kärsimättömyyden merkkejä. Jotain olisi saatava vihdoin ja viimein liikkeelle.

”Tarvitaan suuria investointeja, jotta pyörät lähtisivät pyörimään ja luotaisiin pohjaa aluskasvillisuudelle, pienelle ja keskisuurelle yritystoiminnalle ja väestön nykyistä paremmalle hyvinvoinnille”, hän sanoo.

Ei niin, etteikö mitään olisi tapahtunut. Kanssakäymisestä Barentsin alueella on tullut arkista. Monen alan ihmiset tapaavat toisiaan, on kokouksia ja suunnitelmia, kulttuurivaihtoa ja projekteja. Esimerkiksi ympäristöpuolen yhteistyöllä on vakiintuneet muodot ja määrätietoiset tavoitteet. Edelleenkin ei vastaavaa löydy mistään muualta Euroopasta. Pohjoiskalotilla ei koskaan ole rajoista juuri piitattu, ja nyt on historialliset yhteydet Venäjän puolellekin saatu jälleen auki.

Mutta alue on kooltaan valtava, ja kulkuyhteydet ovat yhä hankalat ja harvassa. Alueella on toimintaa ja dynamiikkaa, mutta se ilmenee eniten erilaisten kokousten ja yhteyksien muodossa. Kaikki konkreettinen maksaa rahaa, ja jostain on sen rahan tultava. Barents-ohjelmien laa-

timinen on huomattavasti helpompaa kuin niiden toteuttaminen. Norjalla on aluetasolla joi- takin varoja käytössään, Suomessa ja Ruotsissa kaikki riippuu keskushallinnon suopeudesta.

Ja lopultakin tämä kaikki koskee vain sangen harvoja virkamiehiä ja eri alojen asiantuntijoita. Ns. tavallisen kansalaisen eteen ei juuri mitään mullistavaa ole tullut. Lähinnä se voisi tapahtua talouden alan suurprojektien kautta tai niin, että pienyrittäjien kaupankäynnin esteet oleelli- sesti poistuisivat. Silloin voisi työllisydessäkin tapahtua jotain.

Pohjoinen Venäjä, pohjoinen Suomi ja pohjoinen Ruotsi ovat työttömyyden vaivaamia muut- totappioalueita. Pohjoisen Norjan työllisyys on paremmassa kunnossa ja valtiolla riittää rahaa. Mutta Venäjällä Arkangeli, Murmansk ja Karjala kaipaavat investointeja, joita ei tule. Venäjällä- kin on ydinalueita, joihin rikkaus ja toiminta kasaantuvat. Nämä pohjoiset alueet eivät ole niitä. Murmanskissa ei kesällä 1997 näkynyt yhtään nostokurkea tai rakennustyömaata.

Käytännössä koko Barents-yhteistyö peilautuu suhteissa Venäjään. Eivät Suomi, Ruotsi ja Norja sitä foorumia omaan kanssakäymiseensä kaipaa.

Vuonna 1997 monet Pohjois-Suomesta Venäjälle pyrkineet pienyrittäjät saivat huomata, mi- kä ero on käytännöllä ja juhlapuheilla. Vaikeudet rajanylitysten, tullien ja maksujen kanssa vain pahenivat. Edistä siinä sitten kanssakäymistä, taloutta ja työllisyyttä.

”Aluehallinnon maksupolitiikka on vain kiivastunut. Vastaan on tullut aika siivotonta rahas- tusta”, Pokka tulkitsi tuon vuoden kesällä.

”Hallinnolla, jota kansainvälinen yhteistyökin on, ei sinänsä ole itseisarvoa. Katsomme, et- tä Barents-yhteistyössä ovet on avattava elinkeinoelämälle. On aika luoda yrityksille vakaat ja suotuisat toimintaedellytykset koko Barentsin alueella. Unelmat ja todellisuus ovat tänä päi- vänä kaukana toisistaan”, Pokka sanoi Rovaniemellä syyskuussa 1997 emännöimässään konfe- renssissa.

Tuossa konferenssissa todettiin myös, että Barentsin alue on valtava taloudellinen mahdolli- suus koko Euroopalle. Samaan aikaan lastit juuttuvat rajalle, koska pienyrittäjän papereissa on vääränlainen leima.

Kauppavaihto Suomen ja Venäjän välillä kasvaa, mutta Inerkol-yhtiön toimitusjohtaja Pent- ti Kellokumpu esitteli samassa tilaisuudessa muutamia omia havaintojaan pienyrittäjän arjesta:

”Jokaiseen Venäjälle investoituun tai siirrettyyn penniin täytyy suhtautua menetettyinä rahana.”

”Venäjän nykyinen bisnes- ja kulttuuri-ilmapiiiri tekee pienten ja keski suurten yritysten ope- roimisen siellä hyvin vaikeaksi.”

”Tulevaisuudessa odotamme yhä niitä suuria projekteja, joita olemme odottaneet jo vuosia.”

Eikä Barentsin alueen syntyminen tarkoita, että ristiriidat olisivat siitä kadonneet.

On alueneuvosto, jolla on oma sihteeristö, jonka isännöisyys kiertää maasta toiseen. Aivan sii- tä riippumatta Norja ylläpitää omaa Barents-sihteeristöä Kirkkoniemessä. Norjan pohjoiset alueet saavat rahaa, jota ne voivat itse käyttää. Suomen Lappi ja Ruotsin Norrbotten ovat Ba- rents-projekteissaan aivan riippuvaisia maan keskushallinnosta. Suomi ja Ruotsi suuntaavat EU:n rahoituslähteille, Norja on niistä ulkona.

Norjalla on ollut varaa riski-investointeihinkin, Suomella ja Ruotsilla ei.

Oma lukunsa on myös suhtautuminen alueen laajenemiseen.

Hannele Pokan mukaan venäläiset olivat vuonna 1993 jo kolkuttelemassa perinteisen poh- joiskalottiyhteistyön ovilla, mutta norjalaisten tulo Barents-aloitteineen muutti ne kuviot.

Norjasta tuli mukaan kolme pohjoista läänää. Venäjältä aluksi kaksi, sitten kolme, lopulta neljäkin aluetta, mutta Suomesta ja Ruotsista vain yksi. Esimerkiksi Kirkkoniemen kaupungil- le Barentsin alueen avautuminen on merkinnyt muuttumista pussinperältä eräänlaiseksi Ba- rents-toiminnan keskusalueeksi. Norjan kannalta alue määriteltiin hyvin edullisesti.

”Yhtä lailla olisi tietysti voitu edetä pohjoiskalottikomitean laajentamisen tietä, mutta kun tällainen kansainvälinen arvovaltainen hanke lähti liikkeelle ja Venäjä ja Norja olivat siitä hyvin pitkälle keskenään sopineet ennen kuin siitä edes muille puhuttiin, se lähti tälle tielle”, muistelee Paavo Väyrynen, Suomen silloinen ulkoministeri.

Hanke oli todellakin petattu ensin Norjan ja Venäjän kesken. Sitten mukaan vihittiin Suomi, viimeisenä Ruotsi.

Väyrynen ja Stoltenberg olivat huhtikuussa 1992 tavanneet Lapissa kahden päivän hiihtoretken merkeissä ja käyneet läpi pitkän listan maiden välisiä asioita. Barents-yhteistyön ajatus ei ollut tuolla listalla. Sen sijaan puhuttiin kyllä laajemmasta kalottiyhteistyön tarpeesta, jossa Venäjänkin olisi mukana. Väyrynen ehdotti asiantuntijakokousta pohjoisen meritien teemasta. Stoltenberg puolestaan kutsui jo tuolloin Suomen ulkoministerin Kirkkoniemeen tammikuuksi 1993, jonne myös Venäjän Kozyrev oli tulossa keskustelemaan alueellisen yhteistyön tarpeesta. Kokous, jossa lopulta oli 13 hallitusta edustettuna, olikin ensi alkuun aiottu kolmen ministerin väliseksi.

Varsin pian tuon kevään tapaamisen jälkeen Stoltenberg kertoi julkisesti Norjassa Barents-neuvoston ajatuksesta. Ensimmäisen kerran Suomen ja Norjan ministerit varsinaisesti keskustelivat siitä syksyllä 1992 Tromssassa pidetyssä pohjoista meritietä käsitelleessä asiantuntijakokouksessa. Kunnian Karjalan tasavallan liittämistä mukaan Väyrynen ottaa itselleen. Perusteluna oli, että Vienanmeri kuuluu laajempaan Barentsin merialueeseen ja lähtökohtana, että Suomen saama hyöty on näin suurempi ja Oulun ja Pohjois-Karjalan läänien mukaantulo myöhemmin tulee mahdolliseksi.

Kun ulkoministerit kokoontuivat allekirjoittamaan sopimusta Kirkkoniemeen tammikuussa 1993, oli kaikki asiakirjat ja kartat tehty ilman Karjalan tasavaltaa.

”Kävin tästä aikamoisen keskustelun Stoltenbergin kanssa”, Väyrynen sanoo. Lopputuloksena oli, että alue perustettiin ilman Karjalaa mutta sen mukaantulosta tehtiin periaatesopimus. Karjalan tasavalta tulikin jäseneksi virallisesti heti seuraavassa vaiheessa. Myöhemmin myös Nenetsin alue Venäjältä on tullut alueneuvoston varsinaiseksi jäseneksi. Alue sinänsä oli mukana jo alunperinkin, sillä se kuuluu hallinnollisesti Arkangelin lääniin.

Sen sijaan Barentsin alueneuvoston laajentaminen Suomen Oulun ja Ruotsin Västerbottenin läänien mukaantulolla on ollut vaikeaa. Yhdessä vaiheessa oli kilpailua maiden sisällä. Mutta kun Lappi alkoi näkyvästi tukea Oulua, alkoi epäilyä löytyä Pohjois-Norjasta: valuuko painopiste liiaksi etelään, kun mukaan tulee kaksi suurta läänää sadantuhannen asukkaan pääkaupunkeineen?

Vuonna 1996 Oulu ja Västerbotten tulivat lopulta tarkkailijajäseniksi, tähtäimessä täysjäsenyys. Läänien edustajat pääsivät mukaan työryhmiin ja muuhun toimintaan. Silti ei mikään ollut vielä kirkossa kuulutettua.

Uudet alueet hyväksyttiin jäseniksi marraskuussa 1997 Kirkkoniemessä alueneuvoston kokouksessa ja virallisesti ulkoministerikokouksessa Luulajassa tammikuussa 1998. Kuitenkin vielä vähän ennen Kirkkoniemen kokousta käytiin aluekomitean kokouksessa Arkangelissa kova kädenvääntö. Nyt vielä Norrbottenin lääni oli vastahankaan, mutta ei sekään lopulta jäänyt yksin vastustamaan laajentamista.

Ristiriitoja tai aukkopaiikkoja yhteistyössä lisää, että alueiden poliittisesti valitut elimet tai kansanedustajat eivät ole työssä mukana. Se pitää myös varsinaista päätösvaltaa loitolla Barents-yhteistyöstä. Alueneuvosto kykenee tehokkaammin toivomuksiin kuin toimenpiteisiin.

Kaksijakoinen rakenne valtioiden välisine ja alueneuvostoineen synnytti yhteistyön sisään samalla uuden kilpailutilanteen. Pokan mielestä alueneuvostosta tuli suljetuin ovin toimiva kaveripiiri, joka ei juuri keskushallinnon suuntaan pitänyt yhteyksiä.

”Kyllähän siinä on kumppanit hyvin opittu tuntemaan”, hän hymähtää.

Kun Oulu ja Västerbotten hyväksyttiin jäseniksi, moni lausui ääneen toiveen, että niiden mu kaantulo omine resurssineen, yliopistoineen ja yhteyksineen lisäisi alueen dynamiikkaa. Yleinen oletus on myös Norjassa ja Venäjällä, että tämän myötä Suomi ja Ruotsi valtioina kiinnostuisivat ja sitoutuisivat entistä enemmän Barentsin alueeseen. EU:n pohjoiseen ulottuvuuteen liittyen huomiota näkyikin olevan tulossa.

Keski-Euroopan kartalle sijoitettuna Barentsin alue ylittäisi Ranskasta Ukrainaan. Mukaan pyrkivä Komin tasavalta toisi vielä yhden valtavan alueen lisää.

Ei ehkä ihme, että toiminnan ulottaminen ruohonjuuritasolle ei käy käden käänteessä. Organisaation rakentaminen viranomaisten kesken on paljon helpompaa.

Loppuvuodesta 1996 pohdittiin Suomessa Pohjoisen politiikan seuran piirissä, että jotain pitäisi tehdä. Pitäisi nostaa pohjoisen yleistä huomiota, saada asioita liikkeelle. Pitäisi joskus saada koolle poliitikkoja, tutkijoita ja liike-elämän väkeä hankkimaan asioihin vauhtia.

Erilaiset intressit kohtasivat. Samantapainen toive oli monilla, ja nyt löytyi sekä tahtoa että järjestäjiä. Syyskuun 15. päivä 1997 kokoontui Rovaniemen Arktikum-talolle parisataa ihmistä pohtimaan Barentsin alueen toiveita ja todellisuutta. Mukana oli Suomen, Ruotsin, Norjan ja Venäjän neljä entistä ulkoministeriä, jotka tammikuussa 1993 olivat Kirkkonniemen julistusta allekirjoittamassa - kuten oli myös Jan Sigurdsson, joka silloin edusti Islantia ja istui nyt yleisön joukossa.

Yhtenä heistä oli Barentsin aluetta ulkoministerinä perustamassa ollut Andrei Kozyrev, sittemmin Murmanskista valittu Venäjän duuman jäsen. Hänkään ei ole tyytyväinen tapahtumien kulkuun.

”Yhtenä syynä hitauteen ovat liian suuret odotukset heti alussa”, hän sanoi Rovaniemellä. Samaan aikaan ei julkista mielipidettä ja hallituksia saatu ymmärtämään, miten tärkeästä asiasta oli kyse. Pääkaupungeista ei tullut vahvaa tukea, Venäjällä jäi tarpeellista lainsäädäntöä tekemättä.

”Venäjän puolella oli valtion tasolla hitautta käyttää tätä mahdollisuuksien ikkunaa”, hän sanoi. ”Barentsin alueella on erityinen mahdollisuus, jota keskushallinto ja parlamentti eivät ikävä kyllä ole huomanneet.”

Koko Barents-yhteistyön avainkysymys on se, mitä tapahtuu Venäjän puolella. Kun siellä ei tunnu tapahtuvan mitään, on muiden turhautuminen ilmeinen seuraus. Kun alueellinen päätösvalta on vähissä, paljon on kiinni siitä, miten Moskova suhtautuu. Eikä Moskovan sitoutuminen sitten Kozyrevin oman ministerikauden ole mitenkään vahvaa. Pakolliset ja sääntömääräiset asiat hoidetaan, juuri muuhun ei innostuta. Mitä kiinnostuneempi Moskova olisi pohjoisesta yhteistyöstä, sitä helpompi EU:nkin olisi toimia sen kautta.

Kozyrev jaksaa kuitenkin kaikesta huolimatta olla optimisti.

Esimerkiksi kevättalvella 1997 hän parin päivän sisään lensi Moskovasta Murmanskiin, otti sieltä mukaan entisen maaherran Jevgeni Komarovin ja liikemiehiä, lensi Ouluun, järjesti maaherra Eino Siuruaisen avulla tapaamisia Helsinkiin, lensi Moskovaan, otti lisää väkeä matkaan ja jatko Helsinkiin öljy- ja kaasualan neuvotteluihin.

”Yritän edistää liiketoimintaa. Vasta se tekee Barentsin alueesta vauraan, antaa sille lisää mahdollisuuksia”, hän selitti Oulussa.

Kozyrev kävi koko Murmanskissa ensimmäisen kerran vasta ollessaan ulkoministeri.

”Rakastuin pohjoisen ihmisiin. Ei vain Venäjällä, vaan Suomen, Ruotsin ja Norjan pohjoisessa ihmiset ovat samankaltaisia”, hän sanoo - nyt toista kautta itsenäisenä Murmanskin edustajana duumassa.

Kozyrev edisti ulkoministerinä monin tavoin Venäjän siteitä länteen. Jopa niin vahvasti, että se lopulta maksoi hänelle hänen virkansa. Pohjoisessa hän näki sekä uhkatekijöitä että ällistyttäviä mahdollisuuksia.

”Yksi Venäjän ulkopolitiikan keskeisiä saavutuksia on, että se on avannut ikkunan. Pietari Suuri avasi ikkunoita voimalla, mutta nyt olemme avanneet Barents-ikkunan”, hän sanoo. Lähiaikojen tehtävistä yksi tärkeimpiä on EU:n liittäminen tiiviimmin mukaan: lisää huomiota, lisää pääomia. Tämän EU:hun liittyvän tehtävän hän antaa Suomelle.

Vaikka konkreettisilla saavutuksilla ei pahemmin voi vielä ylpeillä, miehen omat visiot 10-15 vuoden päähän ovat pitkällä.

”Toivon, että ihmiset silloin kutsuvat itseään Barents-ihmisiksi, vaikka ovatkin Venäjän, Suomen ja Ruotsin kansalaisia. Kun kysytään, mistä olet kotoisin, vastataan että Barentsin alueelta.”

Koko prosessissa voi olla nousuja ja laskuja, mutta takaisin ei ole paluuta.

”Kukaan ei halua rajoja kiinni. On menty jo liian pitkälle, kaikilla on liian paljon menetettävää. Tämä on Euroopan uusi pohja.”

”Kun ihmisellä on jotain menetettävää, hän ajattelee kahdesti. Siksi taloudellinen kehitys on niin tärkeää. Se on paras takuu jatkolle”, Kozyrev sanoo.

Jos Kozyrev olisi ollut näkemässä kuinka nykyiset ulkoministerit tammikuussa 1998 kokoonoutuivat Luulajaan, hänen olisi uskonut olleen siellä hyvin tyytyväisenä.

Asetelmat olivat muuttuneet, ja ne olivat muuttuneet nopeasti. Äkkiä kaikki halusivat olla paikalla: jokaisen jäsenmaan ulkoministeri, EU:n ulkoasiainkomissaari Hans van den Broek, jopa Kanadan ulkoministeri Lloyd Axworthy ilmestyi sinne, samoin Yhdysvaltain varaulkoministeri Strobe Talbott. Saksan Klaus Kinkel lähetti syvät valittelunsa, ettei kyennyt tulemaan paikalle.

Kaikki tämä ilman, että mitään varsinaisesti konkreettista uutta olisi tapahtunut. Yksikään ”suuri” hanke ei ollut liikahtanut mihinkään. Erilaisia selvityksiä ja ohjelmia tehtiin, kuten on tehty koko ajan. Eivätkä ministeritkään valtavia luvanneet: Yhdysvallat ilmoitti puolen miljoonan dollarin satsauksesta ydinjätehuoltoon - rahasumma, joka maan mittakaavassa ei valtava ole.

Mutta tärkeintä oli, kuka sen sanoi ja mille yleisölle. Pohjoisen ulottuvuuden ajatus oli ajettu Euroopan unionin vain muutamaa kuukautta ennen, Itämeren ja Baltian suunnalla oli kansainvälinen politiikka taas saanut uutta vauhtia.

Lyhyessä ajassa Euroopan pohjoisesta oli tullut se suunta, jossa oli syytä näyttää lippua. Koskaan ennen Barentsin ministerikokoukset eivät olleet saaneet yhtä arvovaltaista väkeä liikkeelle. Kaikki vakuuttivat asian tärkeyttä, kaikki julistivat suurta mielenkiintoa, kaikki olivat aistineet hyvää henkeä, kukaan ei kertonut mitään suurta uutista.

Jokainen vakuutti maansa toivovan, että yhteistyö edistyy. Tulemalla paikalle ministerit niittasivat Euroopan pohjoisimman alueen osaksi ”ison” politiikan näyttämöitä. Diplomatialle sillä on arvo sinänsä, ja edellytys sille, että jotain muutakin joskus tapahtuu.

”Viisi vuotta ei ole aika eikä mikään suurten projektien edistämisessä. Tulevina vuosina nähdään paljon”, vakuutti komissaari van den Broek.

Suomen tilastokeskus on julkaissut lukuja Murmanskin alueen talouden kehityksestä. Käytännöllisesti katsoen kaikki käyrät sojottavat alaspäin.

Vuonna 1997 puhuttiin jälleen Nikkelin sulaton päästöjen vähenemisestä ratkaisevalla tavalla. Tosin tällä erää niin, että paikan omistava moskovalainen Onex-pankki saattaa sulkea sen kokonaan, koska kunnostaminen ei kiinnosta ja toiminta ei kannata.

Se jättäisi kymmeniä tuhansia ihmisiä Jäämeren rannalla täysin tyhjän päälle.

Paitsi, jos Nikkelin viereen Liinahamariin rakennetaan moderni valtamerisatama ottamaan vastaan ja välittämään edelleen Timan-Petshoran alueen öljyä. Jos samaan paikkaan tehdään kompressoriasemat ja kaasun käsittelylaitos Barentsinmereltä tulevaa kaasua varten. Jos siellä olisi myös toimiva kontttisatama Koillisväylää varten, kaasun jatkojalostusta ja niin edelleen.

Silloin Liinahamarissa olisi tuhansia uusia työpaikkoja kansainvälisten yritysten palvelukseksi. Se olisi yksi Euroopan energiahuollon solmukohdista. Investoinnit olisivat miljardeja dollareita ja tarve ilmeinen - olettaen, että kaasu- ja öljyesiintymien hyödyntäminen joskus alkaa. Suunnitelmat ja selvitykset ovat jo olemassa, monen eri osapuolen sanotaan olevan kiinnostuneita. Ainoastaan aikataulusta ei voi sanoa vielä mitään varmaa, eikä rahoituksesta, eikä koko hankkeen toteutumisesta.

Niinpä Liinahamari makaa vararikossa olevan Venäjän Pohjoisen laivaston uinuvana entisenä pikkusatamana - nyt se on siirretty rannikkovartioston käyttöön - autuaan tietämättömänä siitä, että sille on monessa kaaviossa varattu loistava tulevaisuus alueen parhaana satamapaikkana.

Tämä kuvaa hyvin koko Barentsin alueen tilaa. Eri visioissa kaikki on petattu valmiiksi sille, että se olisi yksi Euroopan talouden ydinalueista. Todellisuus on vain sitkeästi ollut toista mieltä - ainakin toistaiseksi, mutta ei välttämättä lopullisesti.

SUOMI AJAA POHJOISTA ULOTTUVUUTTA EUROOPAN UNIONIIN

MONET TUTKIJAT JA MUUT olivat jo pitkään arvostelleet sitä, että Suomelta puuttuu selkeä pohjoisen politiikka. Siinä missä Kanada ajaa Arktista neuvostoa, Norja pitää esillä Barentsia ja Ruotsi satsaa Itämereen, ei Suomella ole näkemystä eikä aloitetta, vaan pelkkä sopeutujan rooli.

Muutoksen oli määrä tapahtua syyskuun 15. päivä 1997 Rovaniemellä Barents-konferenssissa. Pääministeri Paavo Lipponen aikoi pitää puheen, jota oli valmisteltu kuukausikaupalla. Linjapuhe Suomen pohjoisen politiikasta, ensimmäinen laatuaan.

Salintäysi yleisö kuunteli hiirenhiljaa. Jotain oli meneillään, mutta mitä? Pääministeri päästeli koukeroisia lauseita, raskaan lajin ulkopoliittista virkakieltä, jossa jokaista ilmaisua on hiottu pitkään, kunnes kaikki kaunopuheisuus ja retoriikka on poissa.

Vastaanotto oli kohtelias, mutta hieman hämmäntynyt. Lipponen linjasi Suomen ja Euroopan unionin tavoitteet samoiksi, mutta oliko puhe avaus vai pelkkä avauksen lupaus? Suunnattu paikalla olleelle yleisölle vai aivan muille kuulijoille?

Vähänpä silloin tiedettiin, mistä todella oli kyse. Kuinka tärkeänä asia voidaan nähdä, sen määritteli Lipponen itse kolme kuukautta myöhemmin Luxemburgissa Euroopan unionin huippukokouksessa: ”Tämä on käännekohta EU:n historiassa”. Siinä vaiheessa oli saatu varmuus siitä, että Rovaniemellä esitelty ajatus myös lähtee toteutumaan.

Mutta syyskuussa harva todella oivalsi, että oltiin esittelemässä ensimmäistä kertaa julkisesti uutta kulmakiveä Suomen ulkopoliitikalle, saati että maan diplomatian terävin kärki oltiin jo värvätty ajamaan aloitetta läpi Euroopan unionin koneistoissa. Että unionin kaikilta 15 jäsenmaalta jo haettiin ymmärrystä sille, että pohjoisuuden tuominen mukaan on niiden kaikkien oma etu.

”Suomen hallitus on valmistelemassa ajatuksia pohjoisen ulottuvuuden aloitteeksi, joka esitellään unionille. Toimintaohjelma, jossa on ehdotuksia konkreettisiksi projekteiksi, on valmis teillä”, Lipponen sanoi Rovaniemellä.

Tämäkö se mainostettu puhe oli, kyselivät paikalla olleet norjalaiset ja ruotsalaiset toimittajat kummastuneina. He eivät olleet huomanneet mitään erikoista.

Mutta kyllä se oli. Se kävi Suomen politiikkaa seuraaville ilmi hyvin pian, kun Lipponen ja presidentti Martti Ahtisaari kulkivat syksyllä pitkin Eurooppaa ja Amerikkaa. Äkkiä pohjoisesta ulottuvuudesta tuli osa jokaista puhetta ja neuvottelua, sille haettiin tukea ja ymmärrystä. Syksystä lähtien Suomen ulkopoliitikassa oli mukana aivan uusi elementti.

Niin ei tehdä, jos taustalla on vain halu vastata joidenkin tutkijoiden ja alueen poliitikkojen arvosteluun pohjoisen politiikan ja aloitteen puutteesta.

Kun Suomi ja Ruotsi tulivat vuonna 1995 EU:n jäseniksi, unioni sai kokonaisen uuden maantieteellisen alueen. Ruotsille riitti kiinnostus Itämereen, alueet siitä pohjoiseen jäivät vaille ottajaansa - niiden mukana EU:n ainoa maaraja Venäjän kanssa, pitkä sellainen.

Kesti pari vuotta, ennen kuin tämä ajatus kirkastui ja jalostui visioksi ja politiikaksi siitä, kuinka kansallinen etu voidaan pohjoisuudessa yhdistää EU:n etuun ja kuinka maantieteestä voi tulla vahvuus.

Kaikki tarvittavat elimet, foorumit ja yhteistyökuviot olivat jo olemassa. Hyvin oli selvillä, mitä periaatteellisia mahdollisuuksia pohjoisen suunnalla on. Pohjoisia ja arktisia visioita oli tehtailtu paperille eri puolilla jo vuosikymmenen ajan, monenlaisia selvityksiä tehty. Pääkaupungeista Ottawassa, Oslossa ja Tukholmassa oli oltu 1990-luvulla aktiivisia jokaisessa vuorolla; Helsingin edellisestä heräämisestä oli aikaa melko tasan kymmenen vuotta.

Nyt oli aika herätä uudelleen. Sitäpaitsi Suomen puheenjohtajakausi EU:ssa vuoden 1999 lopulla lähestyi. Silloin olisi kädet täynnä työtä kaikissa unionin ”suurissa” asioissa, mutta jotain omaakin leimaa oli jätettävä. Mikä sen luontevampaa kuin hakea sitä omasta maantieteestä? Osoittaa, ettei Suomi ole jotenkin eristetty maa kaukana pohjoisessa, vaan keskellä aluetta, joka on täynnä uusia mahdollisuuksia.

Vielä parempaa, jos Suomi pystyisi jättämään jäljen, joka ei olisi sidottu ohimenevään puheenjohtajuuteen, vaan tuntuisi pysyvästi. Unionin periaatteiden mukaan puheenjohtajuus ei ole omien etujen ajamista varten. Eikä siihen sitäpaitsi silloin olisi edes aikaa. Emu ja muut EU:n suuret kuviot olisivat silloin kriittisessä vaiheessa ja veisivät kaiken ajan ja huomion. Hallituskin olisi juuri vaihtunut.

Ensimmäinen näkyvä merkki uuden pohjoisen jäsenmaan kädenjäljestä oli lyhyt. Joulukuussa 1996 EU:n Dublinin huippukokouksessa päätösasiakirjoihin kirjattiin maininta ”aktiivisuudesta, joka ulottuu arktiselta alueelta Mustalle merelle”.

Tätä esiteltiin Suomen ulkopolitiikan johdossa suurena askeleena kohti pohjoista. Parin sanan saavutuksen merkitys ei suuremmalle yleisölle juuri avautunut - mutta EU:n huippukokousten päätöstekstit eivät ole mitä tahansa julkilausumia, jotka hyväksytään siinä vaiheessa, kun suurin osa kokousväestä on jo häipynyt koteihinsa. Ne ovat diplomatian raskaimman sarjan tekstejä, joita luonnostellaan kauan etukäteen ja joita 15 valtion ja hallituksen päämiehet käyvät urakalla läpi. Jokaisen on hyväksyttävä jokainen sana, siispä jokaisella sanalla on paljon painoa.

Kun yksi maininta oli kerran saatu, sen päälle voitiin ryhtyä rakentamaan lisää.

Huhtikuussa 1997 Lipponen oli kirjoittanut komission puheenjohtajalle Jacques Santerille kirjeen, jossa ehdotti strategian luomista unionin pohjoiseksi ulottuvuudeksi. Vastaus oli myönteinen; Santer lupasi asian esille joulukuun huippukokouksessa.

Rovaniemellä syyskuussa oli tullut aika avata tämä virallisesti. Niinpä puhe oli tehty muotoon, jossa varsinainen yleisö oli aivan muualla kuin Arktikumina auditoriossa. Siitä sen raskassoutuinen teksti, jossa kuulijoita ei kosiskeltu vauhdikkailla sanakäänteillä. Lipponen kytki pohjoisen ulottuvuuden suoraan EU:n pyhimpiin arvoihin, rauhaan ja vakauteen, turvallisuuteen ja vaurauteen. Se liittyy unionin ulkosuhteisiin, tekee siitä tehokkaamman toimijan koko maailman mitassa. Se liittyy sisäpolitiikkaan, energiaan ja infrastruktuuriin, se liittyy lähes kaikkeen - poislukien perinteinen turvallisuuspolitiikka.

Ympäristökysymykset, ydinsuojeluyhteistyö, rikollisuuden vastainen taistelu, sosiaalisten erojen madaltaminen, monet liikenne- ja infrastruktuuriprojektit, oikeusvaltion vakiinnut-

taminen, tutkimusyhteistyö, Barents-yhteistyö, Itämeri-yhteistyö, Arktinen neuvosto, Venäjä, Kanada, Yhdysvallat...

Pohjoisen ulottuvuuden sisälle on liitetty osapuilleen kaikki se, mitä eri sektoreilla on tällä ilmansuunnalla ollut vireillä. Kaikki tekijät perustelevat omalta osaltaan, miksi huomion lisääminen ja jonkinlaisen kokonaisuuden luominen EU:n sisälle on tarpeen.

Puhumattakaan siitä, että pohjoisessa on yhdet maailman suurimmista öljy- ja kaasuvarannoista. ”Niillä on unionille strateginen merkitys”, sanoi Lipponen. Muutakin löytyy, hyvin paljon metsää Venäjällä esimerkiksi, ja tarve sekä hyödyntää sitä että toimia metsissä kestävästi kehityksen edellyttämällä tavalla.

EU hyötyy tästä kaikesta, mutta niin hyötyy Suomikin. Puheensa lopussa pääministeri myönsi, että kansalliset edut ovat pelissä.

”Meidän täytyy vahvistaa vakautta tällä alueella. Teollisuutemme ja koko talouselämämme hyötyvät, alueet mukaanlukien. Suomea voidaan kehittää koko alueen kaupallisena keskuksena, maailmanlaajuisin mahdollisuuksin”, hän sanoi.

Hyöty voi tulla Suomelle, mutta maan koko ylin johto lähti liikkeelle vakuuttamaan, että hyötyjiä ovat aivan kaikki, jokainen EU:n 15 jäsenmaasta ja vielä sen ulkopuolellakin. Mistään uudesta sosiaaliavusta köyhille alueille ei olisi kyse.

Missä maan pääministeri ja presidentti syksyllä liikkuvatkin, he hakivat tukea aloitteelle unionin pohjoisen ulottuvuuden kehittämistä. Taustalla diplomaattikunta teki omaa vääntöään asian eteen. Hallitus teki tarvittavat viralliset päätökset ja avaukset, valtioneuvoston kansliaan oli asiaa ajamaan perustettu laaja virkamiesryhmä.

Ajankohta aloitteelle oli otollinen sikäläkin, että EU:n itälaajenemisneuvottelut ovat käynnistymässä, unionin maantieteellinen mielenkiinto lähestyy yhä enemmän Venäjää ja suhteet Venäjään tulevat aina vain tärkeämmiksi - ei vain perinteinen ulkopolitiikka, vaan käytännön kysymykset energiassa, liikenteessä, ydinturvallisuudessa ja niin edelleen.

Mutta ei riittänyt, että aloitetta perusteltiin vain eurooppalaisella hyödyllä.

Lokakuussa 1997 presidentti Martti Ahtisaari puhui Harvardin yliopistossa Yhdysvalloissa ja liitti pohjoisen ulottuvuuden osaksi uuden vuosisadan maailmanlaajuisista kansainvälistä järjestelmää. Mukana myös Yhdysvallat ja Kanada.

”Suomi on käynnistänyt hankkeen saadakseen EU:ssa aikaan yhtenäisen pohjoisen ulottuvuuden politiikan. Sen päätavoitteena on rauha ja vakaus, jonka kaikki alueen kansakunnat voivat jakaa vaurauden ja turvallisuuden oloissa. Pohjoisen ulottuvuuden kehittäminen, siihen liittyvine laajoine yhteyksineen ja mahdollisuuksineen, tekisi myös EU:sta tehokkaamman globaalisen toimijan”, Ahtisaari sanoi.

Kuulijoilleen hän perusteli ajatuksen taustaa lisääkin:

”Tarkoituksenamme on tuoda esiin niitä pidemmän aikavälin etuja, joita pohjoinen ulottuvuus tarjoaa koko EU:lle”, hän sanoi. Yhdet maailman tärkeimmistä kaasu- ja öljyvarannoista ovat alueella, kaupankäynti Itämeren alueella saattaa kymmenkertaistua vuoteen 2010 mennessä.

”Pohjoinen ulottuvuus ei ole ainutlaatuinen haaste vain Euroopalle vaan koko pohjoiselle napapiirille. Siksi Suomi hakee aloitteelleen tukea kaikilta kumppaneiltaan. Suomalaisena ja eurooppalaisena haluan korostaa, kuinka tärkeätä on, että Eurooppa ja Yhdysvallat toimivat yhdessä edistääkseen kaikkea sitä, mikä meitä yhdistää globaalistuvassa maailmassa”, Ahtisaari julisti.

Suomen presidentti oli näin tarjoamassa eurooppalaista kädenojennusta pohjoisnavan yli Amerikkaan ja kytki aloitteen niihin visioihin, joita Atlantin toisella puolen oli nähty arktisten maiden yhteistyöstä.

Luxemburgin huippukokous pidettiin joulukuun 12.-13. päivä Kirchbergin konferenssikeskuksessa, toimistokolossien ja moottoriteiden liittymien seassa.

Paikalle tulevilla hallitusten ja valtioiden päämiehillä oli taas kerran paljon asioita listallaan. Oli päätettävä, millaiset ovat suhteet niiden maiden välillä, jotka ottavat euron käyttöön ja jotka eivät ota: miten yhteisistä asioista euroaikana sovitaan? Oli päätettävä, missä järjestyksessä EU:n uudet laajenemisneuvottelut aloitetaan. Oli pohdittava miltä pohjalta suhteita Turkkiin rakennetaan. Maatalous on esillä aina ja kaikkialla, ja niin edelleen.

Aikaa oli jälleen noin puolitoista päivää. Jokaisella maalla oli omat tärkeät kohtansa listalla, ja jokainen tahtoi poistua paikalta voittajana.

Pohjoinen ulottuvuus ei ole sellainen asia, jossa enää kokouspaikalla liikuteltaisiin suuria intohimoja. Niitä riitti kylliksi muutenkin. Asia oli pohjustettu valmiiksi jo syksyn mittaan, eikä sen puolustamiseen tarvinnut Suomenkaan valtuuskunnan enää käyttää Luxemburgissa energiaa. Sitä ennen kylläkin, ja taas sen jälkeen.

Tuloksena oli kolmen rivin maininta monikymmensivuisessa päätösasiakirjassa - maininta, joka kansainvälisessä uutislevityksessä ei juuri päivänvaloa nähnyt. Vaikea suomalaisten oli silti peittää tyytyväisyyttään. Koko tekstissä mainittiin vain yksi EU:n jäsenmaa nimeltä, ja se oli Suomi. Tämäntapaiset asiat voivat kummasti lisätä diplomaattien motivaatiota. Muotoilu oli juuri siinä muodossa, johon sitä ajettiin.

Tekstin mukaan Eurooppa-neuvosto (eli huippukokous) pani merkille Suomen aloitteen, joka koskee pohjoista ulottuvuutta unionin politiikkaan, ja pyytää komissiota laatimaan sisäisen raportin tästä aiheesta tulevalle Eurooppa-neuvoston kokoukselle vuoden 1998 aikana. Siinä kaikki.

Tämä ei sano pohjoisen ulottuvuuden sisällöstä vielä mitään, mutta se ei ollut tarkoituskaan. Prosessi lähti näin liikkeelle ja siirtyi komission vastuulle, siis EU:n koneiston ytimeen. Jonkun on sinnekin tehtävä pohjatyöt, ja Suomen diplomaatit ovat hyvin halukkaita tarjoamaan palveluksiaan. Vaikutusmahdollisuudet asiassa ovat ilmeiset.

Lisäksi muotoilu tarkoitti, että jo hyvinkin pian eli joulukuun Wienin huippukokouksessa pohjoisen ulottuvuuden konkreettinen sisältö on raportin muodossa mukana tarkastelussa. Silloin on itse kunkin jo pakko miettiä, mitä se tarkoittaa. Jokaisen maan johdon on tehtävä itselleen selväksi, mitä tarkoittaa esimerkiksi Barentsin alue ja mitä sillä on merkitystä Euroopan kannalta. Julkista kiitosta aloitteelle ehtikin kohta tulla liittokansleri Helmut Kohlia myöten.

Varsinainen poliittinen huomio EU:ssa pysyy edelleen vakaasti Emussa, laajenemisessa ja vastaavissa asioissa, mutta tämäkin prosessi lähti liikkeelle ilmeisen pysyvästi. Se siirtyi unionin itsensä, ei vain Suomen asialistalle.

”Tämä on käännekohta Euroopan unionin historiassa”, maalasi pohjoiseen ulottuvuuteen ja kaikkeen muuhunkin huomattavan tyytyväinen pääministeri Paavo Lipponen Luxemburgin tiedotustilaisuudessaan. Aiemmin EU on pohtinut alueellista toimintaansa suhteessa Välimeren, atlanttiseen yhteistyöhön tai Keski-Eurooppaan.

”Nyt kehitetään yhdessä 15 maan kanssa pohjoista ulottuvuutta sekä suhteita Venäjään ja muihin maihin pohjoisilla alueilla”, Lipponen sanoi. Hän vakuutti, että asia on koko unionin erityinen intressi, jota ei ole sidottu Suomen tulevaan puheenjohtajakauteen.

”Pohjoinen ulottuvuus on hyvin pitkälle tähdätty. Pohjoisessa vaikuttaa kaksi suurta maata, Venäjä ja Yhdysvallat. On tärkeää, että Euroopan unioni kehittää omaa politiikkaansa noita alueita varten, on vahvemmin läsnä pohjoisessa Euroopassa. On kysymys tuon alueen vakaudesta ja siellä olevista luonnonvaroista, joista unioni tulee olemaan riippuvainen. Ennen kaikkea Venäjän maakaasu, myös Venäjän muut luonnonvarat”, Lipponen sanoi.

Kuulijoina oli silloin yksinomaan suomalaisia tiedotusvälineiden edustajia. Sana on silti leviämässä muuallekin, vaikka kyseessä ei ole sellainen aihe, joka päivittäisissä uutisissa saisi julkisuutta. Riian Itämeri-kokouksessa tammikuussa 1998 Helmut Kohl puhui jo asiasta oma-aloitteisesti omassa tiedotustilaisuudessaan.

Liikkeelle on lähdetty: syksyn 1997 jälkeen EU on ryhtynyt luomaan itselleen kehystä, jonka sisällä voi käsitellä hyvin monia asioita, jotka maantieteellisesti ulottuvat Itämeren etelärannalta Pohjois-Amerikkaan ja Britanniaista Islannin ja Norjan kautta syvälle Venäjälle. Se ei ole mikään pieni alue.

Tammikuussa 1998 pidettyyn Barentsin neuvoston ulkoministerikokoukseen tuli komissiota edustamaan jo ulkoasiainkomissaari Hans van den Broek. Se oli ensimmäinen kerta, kun EU:n komissaari oli näissä kokouksissa mukana ja selvä osoitus kasvavasta kiinnostuksesta Euroopan pohjoiseen.

Kaikki tämä on poliittisen ylätasoinen toimintaa, joka ei välittömästi pane yhtään käytännön projektia liikkeelle. Se on kuitenkin pohjatyötä, tulevaisuuden muokkaamista, joka vaikuttaa siihen, kuinka asioiden halutaan jatkossa olevan.

VÄLIMERELTÄ ITÄMERELLE JA KOHTI POHJOISTA

KAKSI VUOTTA ENNEN KUIN Suomi otti käsiinsä EU:n pohjoisen ulottuvuuden, oli Ruotsi liikkeellä oman aloitteensa kanssa.

Hansa-liitto on alkanut jälleen elää Itämeren alueen päättäjien ja tutkijoiden puheissa, tuo keskiaikainen kauppayhteisö, joka sai monet kaupungit Itämeren kaikilla rannoilla kukoistamaan. Siinä on historiallinen yhteys, jonka tämän vuosisadan väkivaltainen historia Euroopan jakoieneen jäädytti täysin pois näkyvistä, kunnes Berliinin muuri sortui.

Itämeri, kohtalonyhteys.

Ruotsin hallitushuoneissa ja pääministeri Ingvar Carlssonin lähipiirissä katseltiin vuoden 1995 aikana karttaa. Suomi ja Ruotsi olivat liittyneet Euroopan unioniin, Norja jäi siitä ulos. Kovin lähellä Ruotsia hakivat Puola, Liettua, Latvia, Viro ja Venäjä uutta roolia itselleen. Entistä Itä-Saksaa hitsattiin kiinni uuteen yhtenäiseen Saksaan. Alueellista yhteistyötä varten oli jo olemassa oma elin, Itämeren neuvosto, mutta siitä ei ollut kuulunut kovinkaan paljon.

Kaiken tämän keskellä oli yksi maa, Ruotsi. Mikä sopisikaan yhtä hyvin tekemään aloitteen pannakseen vauhtia Itämerelle? Kutsut lähtivät liikkeelle.

Pääministeri vaihtui, ja niin Göran Persson pääsi heti uransa alussa yhteen tähtihetkistään. Visbyn kapeita kivisiä katuja Gotlannin saarella oli toukokuun 1996 alussa astelemassa niin Venäjän pääministeri, Saksan liittokansleri, EU:n komission puheenjohtaja kuin kaikki muutkin Itämeren alueen hallitusten päämiehet. Se oli kokoonpano, jota hyvästä syystä saattoi pitää historiallisena - ja Persson kaiken keskellä.

Ei haitannut, vaikka kokouksen varsinainen konkreettinen anti ei niitä painavimpia ollutkaan. Symbolit ovat tärkeitä nekin, ja tämän näkyvämpää avautusta Itämerelle ei voisi antaa.

Itämeren alueelle oli määrä antaa uutta poliittista vauhtia uuden Euroopan dynaamisena, demokraattisena ja vakaana alueena. EU:n Itämeren strategiaa piti vahvistaa ja kehittää. ”Me jaamme yhteisen perinnön, me jaamme yhteisen tulevaisuuden”, Persson hehkutti tunteisiin vetoavassa puheessaan. Espanja oli tuonut Välimeren alueen komeasti näkyville Barcelonaan järjestämällään huippukokouksella, nyt oli Itämeren vuoro.

Illalla kokousvieraita viihdytettiin keskiaikaisella turnajaisnäytöksellä. Se muistutti historiasta: edellisen kerran Visby kukoisti Itämeren Hansa-liiton myötä. Tosin silloin Tanskan alaisena, mitä ei nyt juuri muistutettu.

EU:n komission puheenjohtaja Jacques Santer oli valmis ottamaan haasteen vastaan. Perssonia huomattavasti puisevammassa puheessaan hän esitteli EU:n Itämeri-aloitetta ja lupasi rahaa - mutta ei ecuakaan sen yli, mitä jo tehdyissä suunnitelmissa muutenkin oli luvassa.

Baltian maiden ja Puolan EU-jäsenyyttä luvattiin tukea ja erinäisiä muita asioita tehostaa, eritoten kamppailua järjestäytyneitä rikollisuutta vastaan. Siihen perustetun työryhmän piti raportoida seuraavalle Itämeri-huippukokoukselle, joka sovittiin vuodelle 1997, mutta joka toteutui tammikuussa 1998 Riiikassa.

Barentsin alueesta saati arktisesta alueesta ei Visbyn kokouksessa puhuttu mitään, eikä niihin kokouspapereista löydy edes viitettä. Ei, vaikka osa Itämeren rannoista Perämerellä kuuluu Barentsin alueeseen.

Välimeri sen sijaan on alkanut kummitella siinä, missä puhutaan Euroopan unionista ja pohjoisesta. Ajatuksena on, että kun unioni on vahva yhdellä alueella, se voisi olla vahva toisellakin.

Suomi, joka EU:n jäsenmaista on maantieteellisesti kauimpana Välimerestä, on ryhtynyt aktiiviseksi. Marraskuussa 1997 Helsinki isännöi Välimeren alueen ympäristöministerikokousta. Taustalla tässä kaikessa on toive, että Suomi saa itselleen tärkeissä asioissa sanoilleen painoa, kun se on kiinnostunut muille tärkeistä asioista.

Pääministeri Paavo Lipposen EU:n pohjoista ulottuvuutta koskevan linjapuheen toinen kappale kuului näin:

”EU on vuosien mittaan kehittänyt monipuolisen ja monella tavoin tehokkaan politiikan Välimeren alueelle. On hyvin tärkeää koko unionille, ei vain Välimeren jäsenmaille, tukea rauhaa ja taloudellista kehitystä alueella, joka on konfliktien repimää mutta resurssiltaan rikasta ja joka - myös väestöllisen kehityksen myötä - on saamassa lisää poliittista merkitystä.”

Vaihtokauppa Välimerelle on toiminut; Suomi sai pohjoisen aloitteelleen vastakaikua myös etelästä. Erään suomalaisdiplomaatin mukaan vaikeinta olikin juuri saada kaikki 15 jäsenmaata ymmärtämään, että pohjoisen ulottuvuuden kehittäminen on kaikkien yhteinen etu.

Mutta kun asioita rinnastetaan, pulmana on, mitä oikein rinnastetaan. Itämeren etelärannalla ei juuri ole tekemistä Barentsin alueen asioiden kanssa, ja arktinen alue toisi kytkennän aina Kanadaan ja Yhdysvaltoihin asti.

”Pohjoinen ulottuvuus” on kehitelty kattamaan tämän kaiken - siis kolme yhteistyöaluetta, jotka eivät juuri ole edes tekemisissä keskenään. Paitsi että samat ulkoministerit kokoontuvat milloin minkäkin neuvoston nimissä. Toisaalta ajatukset vaihtelevat siitä, paljonko pohjoinen ulottuvuus olisi eurooppalainen ja paljonko eurooppalais-amerikkalainen ulottuvuus, ja ovatko Itämeren ja Baltian tienoot pohjoista vai eivät.

Suomen Ulkopoliittisessa instituutissa käynnistettiin syksyllä 1997 Suomen aloitteen myötä useampivuotinen tutkimusohjelma pohjoisesta ulottuvuudesta EU:n yhteisessä ulko- ja turvallisuuspolitiikassa. Tuossa ohjelmassa pohjoinen ulottuvuus päättyy Baltiaan ja Itämerelle; niitä pohjoisempia kysymyksiä ei tutkimussuunnitelmassa mainita lainkaan. Sekin kuvastaa, kuinka samoilla käsitteillä voi maantieteellisesti olla hyvin erilainen sisältö.

Lipposelle aloitteen maantieteelliset rajat kulkivat Islannista Luoteis-Venäjälle, Jäämereltä Itämeren etelärannalle ja erikseen mainiten vielä Britanniaan, Kanadaan ja Yhdysvaltoihin.

Hän määritteli Itämeren neuvoston, Barentsin euroarktisen neuvoston ja Arktisen neuvoston pohjoisen yhteistyön päänäyttämöiksi. Uusia järjestelyitä ei hänen mielestään enää kaivata, näillä tullaan toimeen. Hän ei myöskään ehdottanut mitään uusia ylimääräisiä kokouksia.

Huippukokouksia on 1990-luvulla järjestänyt jokainen itseään kunnioittava kansainvälinen elin. Ne ovat hyvä keino hankkia kansainvälistä huomiota ja selkeä merkkipaalu, johon voi viitata. Ja jos oikein hyvin käy, niistä voi olla jotain konkreettistakin hyötyä.

Tätä taustaa vasten ei ole ihme, että ajatukset myös pohjoisten alueiden huippukokouksesta elävät sitkeästi. Lipponen ei sellaista ehdottanut, mutta muut ovat. Kyse on vain siitä, mistä alueesta olisi kyse.

Visbyn kokous kangasteli myös koko Barents-ajatuksen isän Thorvald Stoltenbergin mielessä, kun hän Rovaniemellä tuli pohtimaan, miksi komeat tavoitteet eivät ole toteutuneet ainaakaan toivotulla vauhdilla.

”Tarvitaan enemmän poliittista korkean tason huomiota”, Stoltenberg päätteli ja viittasi sekä Visbyn kokoukseen että Vilnassa syksyllä 1997 olleeseen monen pääministerin tapaamiseen, joilla tuota huomiota on tullut Itämerelle. Pelkkä päivästä päivään tehtävä työ ei riitä pitämään Barentsin alueella vauhtia yllä.

Suomen entinen ulkoministeri Paavo Väyrynen oli pitkään, Lipposen aloitteeseen asti, osapuulleen ainoa tunnettu suomalaispoliitikko, joka koetti profiloitua pohjoisten kansainvälisten kysymysten kautta ja joka oli seurannut asioita läheltä. Rovaniemellä hän kuunteli Stoltenbergin puhetta pieni pelko mielessään: häneltä oltiin viemässä sanoja suusta. Väyrynen oli nimittäin varustautunut käytännön toimenpide-ehdotuksella.

Suomen pitäisi hänen mukaansa EU:n ja Barentsin alueen puheenjohtajuuskaudellaan syksyllä 1999 järjestää EU:n pohjoista ulottuvuutta käsittelevä konferenssi, joka luonteeltaan vastaisi Barcelonan Välimeri-konferenssia ja jossa luotaisiin suuntaviivat EU:n politiikalle niin Itämeren, Barentsin kuin arktisella alueella. Tämän myötä Barentsin alueen yhteistyö saisi hänen mielestään EU:ssa tasavertaisen aseman Itämeri-yhteistyön kanssa. Aiemmin Väyrynen on ehdottanut Itämeren ja Barentsin ulkoministerikokousten yhdistämistä.

”Pitäisi kai saada tämä ehdotus jonkun muun nimiin niin se voisi mennä läpikin”, tuumi tämä nykyinen keskustan europarlamentaarikko Rovaniemen Arktikumin käytävillä. Sitten Väyrynen on toistanut ehdotuksensa useaan otteeseen julkisesti.

Myöhemmin syksyllä pidettiin Suomen EU-diplomaattien parissa ajatusta erillisestä pohjoisen huippukokouksesta ”teoriassa mahdollisena”. Sellaisen pohjustamista ei suoraan myönnetty, mutta ei myöskään kiistetty.

Presidentti Martti Ahtisaari puolestaan on koko virkakautensa esitellyt ajatusta EU:n, Venäjän ja Yhdysvaltain huippukokouksesta, ilman varsinaista vastakaikua. Arktisten alueiden kautta näillä kolmella olisi suora yhteys, kaikkien omaa aluetta koskettava keskustelunaihe ja mahdollinen motiivi kokoontua - olkoonkin, että tällä kokoonpanolla eivät puheenaiheet muutenkaan olisi vähissä. Kolmikantahuippukokouksen, jota ajatusta Suomen presidentinlinnassa yhä elätellään, yhtenä mahdollisena ajankohtana on pidetty Suomen EU-puheenjohtajuuskautta.

Mutta huippupoliitikkojen puheen alle jää helposti se työ, jota alemmalla tasolla on aikaisemmin tehty. Asiat kypsyvät yleensä monessa paikassa samaan suuntaan.

Esimerkiksi arktista ympäristönsuojelua oli eri muodoissaan ahkeroitu jo 1990-luvun alusta asti. Rovaniemi-prosessi oli käynnissä, paljon oli saatu aikaan. EU:n komissio oli mukana perustamassa Barentsin euroarktista aluetta, jonka yhteistoiminnassa ympäristönsuojelulla oli tärkeä rooli.

Silti EU oli pohjoisista ympäristöasioista täysin pihalla vielä senkin jälkeen, kun Suomen, Ruotsin ja Norjan jäsenyysneuvottelut oli käyty ja kaksi kolmesta liittynyt mukaan. Unionilla ei ollut minkäänlaista roolia niissä kuvioissa, vaikka looginen pakko jo alkoi vaatia, että sillä olisi. Tässäkin jotkut tutkijat olivat hereillä jo muutamaa vuotta ennen kuin asiasta tuli poliittista todellisuutta.

Joka tapauksessa Suomen liittyttyä unioniin maan ympäristöministeriössä huomattiin, että pohjoisuus puuttuu unionin ohjelmista kokonaan.

Ministeriön ympäristöpolitiikan osaston tilauksesta valmistui keväällä 1997 moniste numero 18. Monisteilla on tapana olla herättämättä suurta huomiota, eikä numero 18:n kohtalo poikkeakaan tästä yleisestä linjasta. Siinä ehdotettiin, miten unioni voisi ympäristöpolitiikassaan ottaa pohjoiset kysymykset huomioon. Mistään EU:n pohjoisen ulottuvuuden aloitteista ei ollut tuossa vaiheessa vielä mitään tietoa.

”Suomi on toinen kahdesta arktisesta jäsenmaasta ja sillä on nyt sekä tilaisuus että vastuu liittää arktiset kysymykset EU:n areenalle ja edistää arktisten ympäristökysymysten liittämistä EU:n ympäristöpolitiikkaan”, kirjoitti monisteen tekijä Outi Mähönen, Lapin ympäristökeskuksen tutkija Rovaniemeltä. Hän on itse istunut monissa Arktiseen neuvostoon ja Rovaniemi-prosessiin liittyvissä neuvotteluissa, samoin Barentsin alueen ympäristöyhteistyössä.

Suomen pitäisi ehdotusten mukaan myös edistää arktisten asioiden nostamista kansainvälisiin sopimuksiin ja ympäristöohjelmiin sekä EU:n ympäristöpolitiikkaan.

Euroopan unionin puolestaan pitäisi edistää arktisten kysymysten nostamista omiin ympäristöohjelmiinsä, olla aktiivinen osanottaja Barentsin neuvostossa ja suuntautua yhteistyöhön Arktisen neuvoston kanssa. EU voisi myös eri tavoin auttaa Venäjää sitoutumaan ympäristönsuojeluun omilla arktisilla alueillaan ja edistämään ympäristönäkökulmien mukaanottoa, kun tulevasta taloudellisesta toiminnasta päätetään.

Nämä pohdinnat Mähönen oli pannut paperille syksyn 1996 aikana, eikä monisteesta sen koommin kuultu juuri mitään. Mutta kun asiat ovat kypsiä, ne lähtevät etenemään tälläkin suunnalla. Syksyllä 1997 kuultiin Rovaniemellä Suomen pääministerin suusta seuraavaa:

”Suomi ehdottaa EU:n ja Venäjän välisen ympäristöyhteistyön uudelleenarviointia, mukaanluettuna tarve uuteen sopimukseen. Pohjoisen ulottuvuuden tulee saada riittävästi huomiota, kun valmistellaan unionin kuudetta ympäristöohjelmaa”, Paavo Lipponen sanoi samalla kun patisti unionia myös yleensä aktiivisempaan rooliin Barentsin neuvostossa ja Arktisen neuvoston osanottajaksi.

Edellinen EU:n ympäristöohjelma on vuodelta 1992, jolloin Euroopan yhteisöjen pohjoisimpia alueita edustivat Skotlanti ja Jyllannin niemimaa.

GORBATSHOVIN PUHEESTA ALKAA ARKTINEN YHTEISTYÖ

VAIN HARVOIN VOI TARKALLEEN sanoa, milloin ja missä kaikki oikeastaan alkoi. Tällä kertaa se on mahdollista. Tarvittiin yksi puhe, jonka piti oikea henkilö oikeassa paikassa.

Murmanskia on sanottu Venäjän kaikkein neuvostoliittolaisimmaksi kaupungiksi. Se ehdittiin juuri ja juuri perustaa tsaarin aikaan, mutta käytännössä sen historia on Neuvostoliiton historiaa. Vuonon ja tunturien väliin syntyi kaupunki, jonka satama on aina sula ja josta on avoin pääsy valtamerille. Toisen maailmansodan aikana Murmansk oli henkireikä, jota koh-ti ponnistelivat brittien ja amerikkalaisten saattueet. Sitten liittolaisista tuli vihollisia, ja Mur-manskin seudusta tuli ydinasesupervallan sotilaallisesti tärkeimpiä alueita sukellusveneineen ja tukikohtineen. Avoin pääsy valtamerille, lyhyt lentoreitti Amerikkaan.

Murmanskin kalastuslaivaston uivat kalatehtaat purjehtivat kaikilla maailman merillä, ydinjäänmurtajat puskiivat väylää auki Siperian satamiin, tuntureille nousi elementtitalo- ja puolelle miljoonalle ihmiselle. Lähistölle syntyi teollisuuskombinaatteja Kuolan malmie-siintymien päälle.

Tuo historia heijastui hyvin sinä lokakuun alun päivänä vuonna 1987, jolloin NKP:n keskus-komitean pääsihteeri Mihail Gorbatshov saapui kaupunkiin.

Aika oli perestroikaa ja glasnostia. Varsovan liiton ja Neuvostoliiton romahtaminen tapah-tuisi parin vuoden kuluttua, mutta sitä ei kukaan saattanut silloin aavistaa. Elettiin Neuvostoliit-ton uudistuspolitiikkaa, ja Gorbatshov ymmärrettiin sen dynaamiseksi johtajaksi. Ainakin ul-komailta katsoen. Samaan aikaan länteen alkoi tulla ensimmäisiä valokuvia kuolleesta metsäs-tä Kuolan tehtaiden ympärillä, neuvostoliittolaiset itse olivat Gorbatshovin alkoholipolitiikan myötä saaneet entisten jonojensa lisäksi viinajonot.

Gorbatshov ja Yhdysvaltain presidentti Ronald Reagan olivat jo tavanneet Reykjavikin ko-kouksessa, jossa Neuvostoliitto löi pöytään ennenkuulemattomat ehdotukset ydinaseiden ra-justa vähentämisestä. Maailmanpolitiikassa oli selvästi uusi aikakausi aluillaan - mutta kuinka uusi, sitä ei kukaan vielä tuolloin tiennyt. Gorbatshov oli jäävä historiaan miehenä, jonka aika-na Neuvostoliitto hajosi. Itse hän aikoi sen uudistaa.

Maapallon arktiset alueet olivat erittäin leimallisesti olleet kylmän sodan näyttämöä. Muu-toksen, jos sellaista haluttiin, oli väistämättä lähdeävä Neuvostoliiton suunnalta. Ulkoapäin sitä ei voisi sanella. Murmansk ja yleensä Kuolan niemimaa olivat maalle sotilaallisesti erittäin keskeisiä alueita.

Murmansk oli tuona päivänä saava neuvostomaalta suuren kunnianosoituksen: Leninin kunniamerkin ja Kultaisen tähden mitalin. Sankarikaupungin arvoa oli odotettu kauan, sillä kukaan ei voinut kiistää Murmanskin puolustamisen tärkeyttä Suuressa isänmaallisessa sodassa. Saksalaiset pysäytettiin tunturilla kaukana kaupungista, yhteys liittolaisiin pysyi auki.

Harvoin, jos koskaan kukaan puolueen pääsihteeri oli tullut Murmanskiin asti. Gorbatshov puhui juhlatilaisuudessa suuressa salissa, jonka esiintymislavan etureuna oli koristeltu kukkasin, keskivaiheilla istui neljässä rivissä kaupungin silmätekeviä ja takaosassa jokunen sotilas valtavan Leninin pään ja punalippujen vieressä.

Se oli pitkä puhe. Sosialismin teoria ja käytäntö -lehden tuoreeltaan julkaisemassa suomenoksessa tekstiä riittää 24 tiheään kirjoitettua sivua.

Pari ensimmäistä liuskaa puheessa ylistetään kaupungin panosta sodassa - muistaen kiittää myös hitleriläisten saarron murtaneiden amerikkalaisten ja englantilaisten merimiesten urhoollisuutta.

Sitten puhutaan siitä, mitä merkitsee olla sankarikaupungin asukas nykypäivänä. Puhutaan vallankumouksen rakennustyöstä yhteiskunnallisen uudistuksen ilmapiirissä. Myönteisestä kehityksestä talouselämässä, elintarvikealalla ja asuntotuotannossa. Liuskalla seitsemän NKP:n pääsihteeri vaatii kurinalaisuuden ja järjestäytyneisyyden lisäämistä kaikissa tuotantokollektiiveissa. Liuskalla yhdeksän hän päivittelee työläisen ostamaa televisiota, joka parin päivän kuluttua kaupasta lakkasi toimimasta. Sitten päästään kamppailuun juopottelua vastaan: ”Jos me alamme hermoilla ja antaa periksi, perestroikan rintama repeää.”

Se oli niitä aikoja, jolloin Murmanskissakin vodkan myynti oli siirretty pieneen koperoon katutason alapuolella. Paikka oli helppo tunnistaa kadulla seisovasta jonosta.

Sivulla kymmenen Gorbatshov hirvittelee maansa rikkauksien ja voimavarojen tuhlausta. ”Totisesti juhlanan keskustelun olen teille järjestänyt, eikö totta? Mutta leniniläisittäin.”

Seuraa pohdintoja lihan ja maidon subventioista suhteessa työtätekevien elintason säilyttämiseen. ”Haluan kysyä teiltä, ovatko pohdiskelumme oikeasuuntaisia? (Ääniä yleisön joukosta: ovat, ovat).”

Sivulla 15 moitiskellaan montsegorskilaisen Severonikelin kombinaatin johtoa päiväkotien riittämättömyydestä ja vaaditaan puolueen aluekomiteaa ja toimeenpanevaa komiteaa päättäväisempiin toimiin.

Sivulla 18 siirrytään lopulta ulkopolitiikkaan. Reykjavikin huippukokous on ohi, se oli käännekohta maailmanhistoriassa, mutta ei pidä aliarvioida niitä edistykselle vihamielisiä voimia, joita on lännen sotilaallis-teollisessa yhteenliittymässä, Gorbatshov varoittaa kuulijoitaan.

Sivulla 20 hän pääsee pohjoiseen. Pääsihteeri mainitsee naapurimaista neljä nimeä: Urho Kekkonen, Olof Palme ja ”Kalevi Sorsa, joka on vuosikaudet johtanut Sosialistisen internationaalien konsultatiivista neuvostoa”. Gro Harlem Brundtlandin työtä YK:ssa ”tervehditään”.

Kalevi Sorsa oli tuohon aikaan Suomen ulkoministeri.

Sivulla 21 Gorbatsov moittii Kanadan, USA:n ja yleensä Naton sotilaallisen toiminnan vilkastumista Neuvostoliittoon sivuavilla kalottialueilla. Ja sitten, äkkiä jotain aivan odottamatonta:

”Neuvostoliitto kannattaa sotilaallisen vastakkainolon tason radikaalia alentamista. Muodostukoon maapallon pohjoisosa, Arktis, rauhan vyöhykkeeksi”. Neuvottelut sotilaallisen toiminnan supistamisesta pohjoisessa pitäisi aloittaa, pääsihteeri ehdotti, ja oli valmis tulemaan vastaan. Seurasi joukko ehdotuksia, jotka olivat täysin ennenkuulumattomia seudulla, joka oli tupaten täynnä ydinkärkiä ja sukellusveneitä.

Ensinnäkin Neuvostoliitto on valmis omiin pitkälle meneviin toimiin Pohjois-Euroopan ydinaseettoman vyöhykkeen hyväksi. Toiseksi maa tervehtii Suomen presidentin Mauno Koi-

viston aloitetta sotilaallisen toiminnan rajoittamiseksi Pohjois-Eurooppaan liittyvillä merillä. Kolmanneksi Neuvostoliitto pitää rauhanomaista yhteistyötä Arktisen luonnonvarojen hyödyntämisessä hyvin tärkeänä. Neljänneksi maa haluaa edistää Arktiksen tieteellistä tutkimusta. Viidenneksi se pitää erityisen tärkeänä pohjoisten maiden yhteistyötä ympäristönsuojelun alalla. Kuudenneksi voitaisiin kansainvälisten suhteiden normalisoitumisen myötä avata pohjoinen meritie ulkomaisille aluksille.

”Neuvostoliitto ehdottaa, että laadittaisiin yhdessä kokonaisvaltainen pohjoisten alueiden ympäristönsuojelusuunnitelma”, Gorbatshov sanoi liuskalla 23, puheensa toiseksi viimeisellä sivulla. Samalla sivulla oli ehdotus arktisten maiden konferenssista, jossa koordinoitaisiin arktiksen tieteellistä tutkimusta ja käsiteltäisiin kysymystä arktisen tiedeneuvoston perustamiseksi.

”Me olemme valmiit tutkimaan kaikkia vastaantuloideoita ja -ehdotuksia”, hän lupasi. ”Tärkeintä on hoitaa asia siten, että täällä vallitsisi yleiseurooppalaisen kehityksen lauha Golfvirta kertyneiden epä- ja ennakkoluulojen kolean henkäyksen sijasta.”

Tiedossa ei ole, moniko kuulija Murmanskissa oli hereillä enää tässä vaiheessa. Mutta jossain muualla kyllä herättiin.

Puolitoista kuukautta puheen jälkeen eli marraskuun 16. päivä ilmestyi Demari-lehdessä kirjoitus, jossa ulkoministeri Kalevi Sorsa - tuo puheessa erikseen nimeltä kiitetty - ehdotti Suomea sillanrakentajaksi idän ja lännen välille arktiksen tutkimuksessa.

Suomessa sekä ulko- että ympäristöministeriöissä Gorbatshovin puhe jaettiin suomenkielisenä käännöksenä virkamiesten työpöydille.

Suomen ulkoministeriö ei ollut silloin eikä ole ollut myöhemminkään erityisen tunnettu aktiivisuudesta ympäristökysymyksissä. Nyt kuitenkin puhetta - ainakin sen loppuosaa - luettiin hartaudella. Näytti olevan mahdollisuus saavuttaa jotakin suomalaisena aloitteena. Lopulta siitä ympyröitiin kohta, jossa pääsihteeri puhui ympäristönsuojelusta. Juuri se aihe, ympäristö, tuntui poliittisesti kaikkein vaarattomimmalta.

Kului jonkin aikaa, ja ajatus oli jalostunut. Syntyi Suomen aloite, ensin muiden mielipiteitä tunnustellen ja sitten virallisena ehdotuksena.

Toki taustalla oli muutakin. Gorbatshovin puhe ei pudonnut tyhjiöön, vaan sekä Suomessa, Kanadassa että muuallakin oli koko arktiseen alueeseen liittyvä pohdinta ja ehdotusten teko ainakin tutkijapiireissä jo aluillaan. Aloitteille oli syntynyt ns. tilaus, joka myös Gorbatshovin esikunnan oli täytynyt haistaa. Puheessa oli pitkälle vedettyjä poliittisia johtopäätöksiä niistä ajatuksista, joita jo hajanaisesti alkoi olla liikkeellä.

Esimerkiksi Kuhmossa pidettiin kesällä 1987 suomalaistutkijoiden Lassi Heinisen ja Jyrki Käkösen vetämä ”kesäakatemia”. Se oli ensimmäisiä foorumeita, joissa heiteltiin ajatuksia arktisten alueiden aseistariisunnasta. Myös Moskovan väkeä oli paikalla kuuntelemassa.

Gorbatshovin aloitteen taustoja ei tietävästi ole vielä missään kunnolla selvitetty. Moskova ei kuitenkaan myöhemmässä vaiheessa enää ollut asiassa erityisen aloitteellinen. Sillä alkoi ilmeisesti olla muitakin kiireitä.

Sen sijaan Suomen ulkoministeriössä oli väkeä, joka haistoi, mitä kello oli lyönyt. Ulkoministeri Sorsa antoi poliittisen siunauksen, mutta liikkeellä oltiin myös virkamiesjohdossa. Hyvässä muistissa oli se, mitä edellisellä vuosikymmenellä oltiin Etykissä urakoitu. Lisäksi ympäristökysymykset ylipäätään olivat aloittamassa nousunsa kansainvälisen politiikan esityslistoilla.

Suomen alkuvuodesta 1989 virallisesti käynnistämästä prosessista tuli ensimmäinen valtiollinen aloite, joka koski arktisia alueita. Siitä puhuttiin alkuvaiheessa usein ”ympäristö-Etykinä”. Viitattiin ensimmäisen kokouspaikan mukaan ”Rovaniemen henkeen”, samaan tapaan kuin Euroopan turvallisuus- ja yhteistyökonferenssin yhteydessä viitattiin ”Helsingin henkeen”.

Eivätkä yhteydet Etykin syntyhistoriaan tainneet muutenkaan olla kovin kaukaa haettuja. Myös Etyk, tuo Suomen 1970-luvun diplomatian suursaavutus, oli ensin ajatuksena kehitelty Neuvostoliitossa. Sittemmin Suomen jalostama prosessi lähti elämään omana itsenään ja on hengissä vieläkin.

”Suomi oli poliittisesti sopiva maa tekemään aloitteen yhteistyöstä”, sanoi ulkoministeriön puolesta neuvotteluja vetänyt suurlähettiläs Esko Rajakoski syyskuussa 1989 Rovaniemellä, jossa järjestettiin ensimmäinen varsinainen ympäristönsuojeluyhteistyötä valmistellut virkamieskokous.

Valmistelutyötä teki juuri Rajakoski, joka vuonna 1988 kiersi arktisen alueen maita alustavalla kierroksella. Kun vastaukset olivat riittävän myönteisiä, lähetti Suomen hallitus tammi-kuussa 1989 kirjeen, jossa ehdotti arktisen alueen ympäristönsuojelukonferenssin järjestämistä Suomessa mahdollisimman pian. Tuossa yhteydessä astuivat esiin ulkoministeri Kalevi Sorsa ja ympäristöministeri Kaj Bärlund. Samoihin aikoihin Sorsa muistutti julkisuudessa Gorbatschovin Murmanskin-puheesta.

Aikataulu viivästyí suunnitellusta, etenkin Yhdysvalloissa oli vetämistä mukaan - samoin kuin myöhemmin Arktista neuvostoa perustettaessa - ja ministerit pääsivät koolle vasta kesäkuussa 1991. Mitään kovin radikaalia ei syntynyt. Tuloksena oli suosituksia, ei kansainvälisiä sopimuksia, ja esimerkiksi ydinvoimaan, ydinaseisiin ja yleensä sotilaalliseen toimintaan liittyvät kysymykset jäivät jokseenkin syrjään. Mistään arktiseen ympäristöön suoraan liittyvistä nopeista konkreettisista toimista ei sovittu. Se, mitä voitiin saada aikaan, oli niin sanottua pienten askelten politiikkaa.

Ei aloite kuitenkaan olisi lähtenyt elämään, ellei sille olisi ollut laajempaa tilausta. Aika oli kypsä, konkreettinen tarve oli olemassa, eikä yhteistyö ollut yksittäisten hallitusten elinkaaresta kiinni. Arktiselle alueelle haluttiin jotain kansainvälistä, hallitusten välistä toimintaa.

Eräänlaista kohtalon ivaa silti on, että myöhemmässä keskustelussa aloite on usein pantu Sorsan poliittisen kilpailijan Paavo Väyrysen piikkiin. Väyrynen oli silloisena ulkoministerinä isännöimässä ensimmäistä ministerikokousta Rovaniemellä 1991. Varsinaiset pohjatytöt oli kuitenkin tehty sitä ennen, hallitus oli juuri vaihtunut, Sorsakin oli väistynyt ulkoministerin paikalta jo aiemmin.

Neuvostoliitto oli jo hajoamassa.

”Menin valmiiseen pöytään”, Väyrynen myöntää itsekín.

Ja koska projekti onnistui ainakin siinä mielessä että yhteistyö lähti liikkeelle, kunnian ottajia on muitakin. Erään kanadalaistutkijan mukaan ympäristönsuojelustrategian tekstin luonnostelivat lähinnä kanadalaiset virkamiehet ja se heijastaa vahvasti kanadalaista ajattelua. Kanadalaiset sanoivat aikoneensa tehdä tämäntapaisen aloitteen, mutta Suomi ehti ensin.

Kuitenkin arktisesta ympäristönsuojelustrategiasta (AEPS) puhutaan yhä Rovaniemi-prosessina ja sen synty yhdistetään nimenomaan Suomeen. Missään suurissa poliittisissa parrasvaloissa se ei tosin ole ollut. Toinen ministerikokous pidettiin Grönlannissa Nuukissa vuonna 1993, ja sitä luonnehdittiin ”välikokoukseksi”. Seuraava oli Inuvikissa Kanadassa keväällä 1996, jolloin kokousta leimasi Arktisen neuvoston odottelu. Viimeinen ministerikokous oli Altassa kesäkuussa 1997. Vasta siellä ministerit sopivat jonkinlaisesta yhteiseiintymisestä laajemmilla kansainvälisillä foorumeilla, mutta silloin Rovaniemi-prosessi olikin jo tiensä päässä.

Kun AEPS:n elinkaari itsenäisenä järjestelmänä päättyí ja sen sisältö liitettiin Arktiseen neuvostoon Altan ympäristöministerikokouksessa, ei Suomen hallituksen ministeri enää saapunut paikalle seuraamaan maan vanhan aloitteen kohtaloa.

KANADA ETSII ITSEÄÄN JA SYNTYY ARKTINEN NEUVOSTO

PÄÄSIHTEERI MIHAIL GORBATSHOVIN MAAPALLON pohjoisosaa käsitelleestä puheesta Murmanskissa oli kulunut reilut kaksi vuotta: ”Muodostukoon sinne todellisen rauhan ja tuloksellisen vuorovaikutuksen vyöhyke”. Suomi oli jo tehnyt aloitteensa arktisten maiden ympäristönsuojeluprosessin käynnistämisestä.

Kanadassa oli pohdiskelu jonkinlaisesta arktisten alueiden kansainvälisestä yhteistyöstä alkanut samoihin aikoihin. Pohjoinen oli suunta, jolla oli antaa Kanadalle jotain aidosti omaa - maassa, joka alituiseen etsii omaa identiteettiään.

Fred Roots -niminen tutkija, alan piireissä Kanadassa arvostettu henkilö, oli vuonna 1987 ehdottanut arktisten maiden hallitusten poliittista yhteistyötä. Vuonna 1988 Kanadan arktisten resurssien komitea ja Kanadan kansainvälisten asioiden instituutti olivat yhdessä julkaisseet raportin nimeltä ”Pohjoinen ja Kanadan kansainväliset suhteet”. Siinä tuorestettiin ajatusta neuvostosta, joka toimisi arktisilla alueilla.

Vuoden 1989 marraskuussa pääministeri Brian Mulroney oli vierailulla Neuvostoliitossa. Marraskuun 24. päivä hän saapui Leningradiin - vanhaan pääkaupunkiin, vallankumouksen kehtoon, joka oli hävinnyt Moskovalle kädenväännön vallasta ja mahdista.

Vaikka Leningrad suuri olikin, se oli vain suuri provinssikaupunki. Yleensä ulkomaiset vieraat pysyivät Moskovassa, Neuvostoliiton vallan keskuksessa. Mutta nyt kaupungissa oli jotain, joka sopi kanadalaisille hyvin: Arktisen ja Antarktisen instituutti, keskus niin pohjoisten kuin eteläisten napa-alueiden tutkimukselle.

Se oli paikka, jossa Kanadan pääministeri halusi esiintyä. Puheella oli pituutta enemmänkin, mutta ydinkohta tiivistyi yhteen lauseeseen:

”Ja miksi ei lopulta tulisi olemaan arktisten maiden neuvostoa, joka koordinoisi ja edistäisi yhteistoimintaa noiden maiden välillä?”

Enempää ei tarvittu. Suomen aloite ympäristönsuojeluyhteistyöstä oli jo olemassa, mutta nyt kanadalaisten tutkijapiirien pohdinta laajemman foorumin tarpeesta oli lausuttu julki maan pääministerin suulla. Asiasta oli tullut virallista politiikkaa, joka vastasi yhdellä iskulla kahteen tarpeeseen: se lisäsi huomiota maan sisällä pohjoisten alkuperäiskansojen suuntaan - niillä oli alusta pitäen tärkeä rooli kanadalaisten suunnitelmissa - ja toi aloitteen, jolla oman ulkopolitiikan profiilia voitiin nostaa.

Vuoden kuluttua Mulroneyn puheesta, marraskuussa 1990 ulkoministeri Joe Clark lupasi, että Kanada on valmis ylläpitämään neuvostolle pientä sihteeristöä. Kun ympäristöministerit kokoontuivat Rovaniemelle kesäkuussa 1991 sopimaan ympäristönsuojeluyhteistyöstä, Kanadan edustaja teki siellä virallisen ehdotuksen Arktisen neuvoston perustamisesta.

Siihen asti asiat sujuivat vauhdikkaasti, mutta eivät sen jälkeen.

1990-luvun alussa Kanada pani paljon peliin. Perustettiin arvovaltainen paneeli, joka laati kehysraportin ehdotuksineen Arktisen neuvoston perustamisesta. Sitä johtivat valtio-opin professori Franklyn Griffiths Torontosta ja Rosemarie Kuptana, sittemmin inuitien järjestön ICC:n puheenjohtaja. Mukana oli myös ICC:n senhetkinen puheenjohtaja Mary Simon - nainen, jonka nimen tulivat myöhemmin kaikki näissä kuvioissa tuntemaan.

”Tarve on todellinen. Aika on kypsä. Kansainvälisen Arktisen neuvoston perustaminen kohtaa haasteita, mutta mikään niistä ei ole ylitsepääsemätön”, julistettiin paneelin toukokuussa 1991 julkistetussa raportissa.

Tekstissä hahmoteltiin neuvoston tulevia tehtäviä ja rakennetta. Alkuperäiskansojen vahva osanotto oli selvää alusta pitäen, alueen kahdeksan valtion ohella. Samoin mukaan haluttiin alueelliset hallintoelimet, jotka edustaisivat muita kuin alkuperäiskansoihin kuuluvia pohjoisen asukkaita. Aluehallintojen edustus oli mukana vielä Kanadan 1991 tekemässä virallisessa ehdotuksessa, mutta jossain vaiheessa tulevia neuvotteluita se putosi kokonaan kyydistä.

Toiminnan ytimeksi ehdotettiin ympäristöön, yhteiskuntaan ja talouteen liittyviä asioita, mutta samalla katsottiin, että ollakseen tehokas neuvoston työhön väistämättä liittyy myös kansainväliseen rauhaan ja turvallisuuteen liittyviä asioita.

”Mitään asiaa, jolla on kansainvälistä arktista merkitystä, ei tule sulkea pois”, sanottiin Kanadan virallisessa ehdotuksessa Rovaniemellä.

Raportissa on paljon myöhemmin tuttuja aineksia ja fraaseja.

”Alkuperäiskansojen tietämys ja kokemus on kytkettävä suoraan Arktisen neuvoston työhön, takeena siitä, että se edistää kestävästä kehitystä Arktisella alueella”, se muistutti.

Myöhemmän kokemuksen valossa eräät tekstin ennusteet olivat suorastaan profeettallisia. Siinä oletettiin Arktisen neuvoston perustamisessa kriittisten kysymysten liittyvän osanottoon, päätöksentekotapaan ja uuden elimen mandaattiin.

Täsmälleen näihin kysymyksiin törmättiin 1990-luvun puolivälin jälkeen, kun neuvosto tuli jälleen ajankohtaiseksi. Aluehallinnot putosivat kokonaan pois osapuolten joukosta ja alkuperäiskansojen osanoton muodosta käytiin pitkää kädenvääntöä. Menettelytavoista eli päätöksentekotavasta käytiin paikallaan polkevia neuvotteluita vielä vuosi neuvoston perustamisen jälkeenkin, ja koko työn sisältö on yhä pahan kerran auki. Sotilaalliset kysymykset lensivät ulos heti kättelyssä, niistä ei Yhdysvallat ryhtynyt edes keskustelemaan.

Kanada teki aloitteensa vuonna 1991, mutta muut osapuolet eivät alkuunkaan jakaneet maan intoa. Raportissa oli oletettu, että valmistelut olisi hoidettu jo seuraavana vuonna ja että keväällä 1993 voisivat valtioiden päämiehet allekirjoittaa perustavan sopimuksen. Ensimmäinen säännönmukainen neuvoston kokous olisi keväällä 1994.

Toisin kävi. Asia ei lähtenyt ollenkaan liikkeelle.

Keväällä 1997 laaja Kanadan parlamentin ulkoasiainvaliokunta laati perinpohjaisen raportin ”Kanada ja sirkumpolaarinen maailma: 21. vuosisadan haasteiden kohtaaminen.” Siinä tehtiin analyysia muun muassa siitä, mikä meni pieleen.

Raportin mukaan 1990-luvun alussa pohjoismaat keskittyivät ympäristönsuojeluprosessiin (AEPS) ja Yhdysvallat oli koko laajan yhteistyön ajatusta vastaan. Poliittista tukea ei ollut näin muualta saatavissa ja Kanadassakin mielenkiinto laimeni.

Mitään ei tapahtunut, kunnes hallitukset vaihtuivat sekä Kanadassa että Yhdysvalloissa. Presidentti Bill Clintonin hallinto arvioi uudelleen maan arktista politiikkaa ja näki nyt tilaa laajalle arktiselle yhteistyölle. Kanadassa pääministeri Jean Chretienin johtama hallitus uudisti maan vanhan aloitteen ja nimesi samalla Mary Simonin uudeksi sirkumpolaaristen asiain suurlähettilääksi. Yksi päätös, johon sisältyi kaksi viestiä: Kanada sitoutuu valtiona vahvasti arktiseen yhteistyöhön ja ottaa alkuperäiskansojen asian vakavasti. Alkuperäiskansojen edustajat eivät maailmassa kovinkaan usein ole saaneet lähettilään posteja, saati vastuuta maalle tärkeiden neuvottelujen vetämisestä.

Helmikuussa 1995 presidentti Clinton saapui vierailulle naapurimaansa Kanadan pääkaupunkiin Ottawaan. Tapaaminen poiki tulosta. Yhdysvallat ilmoitti nyt suostuvansa tulemaan mukaan Arktiseen neuvostoon tähtääviin neuvotteluihin.

Pohjoismaatkin ilmoittivat tukensa. Poliittinen tausta oli näin varmistettu ja neuvottelut saattoivat toden teolla alkaa - mikä ei tarkoittanut, että niistä olisi tullut helppoja.

Arktisista asioista vastaavat virkamiehet ryhtyivät nyt kokouksesta toiseen valmistelemaan Arktisen neuvoston perustamista Kanadan eli käytännössä Mary Simonin johdolla. Yhteen aikaan oli takarajana saada valmista vuoden 1996 huhtikuussa Kanadan Inuvikissa pidettyyn AEPS:n ympäristöministerikokoukseen mennessä. Siitä ei tullut mitään, vaan perustava kokous siirtyi syyskuuhun ja Ottawaan.

Voisi sanoa paljon komeita sanoja siitä, mitä 19. syyskuuta vuonna 1996 Kanadan pääkaupungissa tapahtui.

Maapallon pohjoiset osat tulivat ensimmäisen kerran mukaan sellaiseen kansainväliseen toimintaan, jota ei oltu rajattu vain yhdelle tietylle sektorille. Monivuotinen diplomatia huipentui. Pohjoinen Eurooppa, Aasia ja Amerikka löysivät yhteisymmärryksen. Alkuperäiskansat tulivat poliittisesti vahvemmiksi kuin koskaan ennen. Kahdeksan maata teki maapallon pohjoisten alueiden historiaa tavalla, jota ei kymmenen vuotta sitten voitu edes kuvitella mahdolliseksi. Ennennäkemättömät mahdollisuudet avautuivat.

Kaikkea tuota, eikä silti mikään oikein pidä paikkaansa. Kokonaisuudesta tuli kerrankin vähemmän kuin osiensa summa. Arktinen neuvosto teki kenties syntyessään historiaa, mutta juuri muuta se ei sitten ole sen jälkeen tehnyt.

Sen historiainkin kanssa on vähän niin ja näin.

Sen piti olla ulkoministerikokous, jossa syntyy ensimmäinen ja ainoa alueellinen yhteistyöjärjestely, joka koskee suoraan Yhdysvaltain, Venäjän ja Euroopan maiden alueita, EU:n kanssa ja sitä ilman. Pohjois-Amerikan ja Euroopan mahtitekijät samassa paketissa.

Paitsi että ulkoministereitä oli paikalla tasan kaksi, Kanadasta ja Islannista. Ellei oteta lukuun Suomen Pekka Haavistoa, ympäristöministeriä, joka tuona päivänä esiintyi tittelillä "ulkoministeri (kehitysyhteistyö)", mutta joka oli jokseenkin kaukana kehitysyhteistyön tavallisista ilmansuunnista. Muut olivat erilaisia varamiehiä, jotka oli paikalle lähetetty. Millekään EU:n elimelle kukaan ei ollut tullut edes kertoneeksi, että jotain olisi tapahtumassa, joka koskettaa myös unioniin kuuluvaa aluetta.

Sen piti olla myös kokous, jossa alkuperäiskansat saavat kansainvälisessä politiikassa aseman, jonka veroista niillä ei ole koskaan missään ollut. Niin ne saivatkin - ja siitä huolimatta mukana olevien kolmen järjestön edustajat istuivat kokoussalissa hyvin happamina. Niiden asemaa oli huononnettu neuvottelujen viime metreillä, eikä enää puhuttakaan, että he olisivat päässeet valtioiden rinnalle allekirjoittamaan sopimusta. Siinä ei auttanut edes Suomen saamelaiskäräjien puheenjohtajan Pekka Aikion ilmestyminen paikalle vastoin kaikkia tapojaan tummassa puvussa ja solmiossa: matkalaukku oli jäänyt jonnekin matkalle, ja Ottawasta ei saamelaisien juhlapukuja pahemmin ole saatavilla.

Jos historian hengetär oli kokousta etsimässä, sen oli täytynyt eksyä matkalla. Ainakaan sen siipien havinaa ei juuri kuulunut siinä parlamentin sivurakennuksessa, jossa kanadalaiset olivat allekirjoitustilaisuuden järjestäneet. Arkinen kokoussali ilman mitään kulkukontrollia, erinäisiä puheita, allekirjoitukset ja siinä se. Yksi kanadalaisen diplomatian suurista saavutuksista, tosin sillä varauksella, että maan päälehti *The Globe and Mail* ei kertonut asiasta seuraavana päivänä rivilläkään.

Muuten se oli miellyttävä päivä. Leutoa ja aurinkoista ja yleisössä tuttuja, joiden kanssa saattoi mennä terassille istuskelemaan ennen siirtymistä johonkin Ottawan upeista museoista.

Se kokous meni, mutta eihän se siihen jäänyt. Se ei ollut alku eikä loppu, vaan pikemminkin aikalisä. Arktisen neuvoston juna oli päässyt puuskuttaen varikolta lähtöasemalle, mutta se parkkeerattiin saman tien sivuraiteelle odottamaan vetoapua. Henkilökunta ei osannut päättää, minne mentäisiin ja kuinka lujaa.

Clifford Lincoln, Kanadassa hyvin arvostettu ja arktisessa yhteistyössä tiiviisti mukana oleva parlamentaarikko, piti Ottawan kokouksessa arktisten alueiden historian lyhyen oppitunnin. Dene-intiaanit ovat asuneet alueella 13000 vuotta, inuitit 24000 vuotta, ja luonto oli pysynyt muuttumattomana, hän muistutti.

”Kunnes sitten me tulimme etelästä, ja alle sadassa vuodessa on ympäristö saastutettu, vedet likaisia, taivas sumea. Se on perintö, jonka annamme”, Lincoln maalasi. ”Pohjoisten jokien äärellä on vesi juotava muovipulloista, kalaa ei saa käyttää, karibun syönnistä on varoitettava.”

”Toivon, että olemme nyt oppineet läksymme ja haluamme tehdä asiat paremmin”, hän sanoi.

Arktiseen neuvostoon oli todella ladattu paljon toiveita siitä, kuinka asiat halutaan tehdä paremmin. Halutaan varjella ympäristöä ja parantaa alkuperäiskansojen asemaa - sen ohella, että halutaan lisää öljyä, kaasua, timantteja, mineraaleja, puuta, kalaa ja laivareittejä. Kaikki samaan aikaan, ja kaikki alueella, jonka poliittinen ja taloudellinen merkitys kasvaa. Onpa tuon kaiken yhdistäminen mahdollista tai ei, liike on jo alkanut.

Kysymys on, paljonko tämä kaiken sateenvarjoksi aiottu neuvosto itse on tuossa liikkeesä mukana.

Juhlava ulkoministerikokous oli käytännössä matalalla profiililla pidetty ulkoministerien varamieskokous. Arktinen neuvosto perustettiin ”korkean tason poliittiseksi foorumiksi” julistuksella, joka ei sido ketään. Rahoitusjärjestelyt jäivät auki, työn sisältö samoin, ja ministerikouksiakin pidetään vain kahden vuoden väliajoin.

Aivan näin sen ei pitänyt olla. Ensimmäisenä vuotenaan Arktinen neuvosto ei tehnyt käytännöllisesti katsoen mitään, koska neuvoston työltä puuttuu sisältö. Tämä ei tosin koske neuvostoon yhdistettyjä AEPS:n ohjelmia, jotka jatkavat entiseen tapaan. Ympäristönsuojelutyö on ollut vauhdissa samaan tapaan kuin ennenkin, muu ei. Asiasta on väännetty kättä Kanadan eli Mary Simonin vetämissä neuvotteluissa, mutta valmista ei ole tahtonut tulla, ja seuraava takaraja eli syksyn 1998 ulkoministerikokous lähestyy.

Eniten eteneminen on kiikastanut Yhdysvalloista, joka ei tunnu tietävän mitä oikein haluaa, eikä sen vuoksi halua oikein mitään. Kun tuloksissa vaaditaan yksimielisyyttä, voidaan päättää vain siitä, mistä ollaan yhtä mieltä. Kanadan hallituksen innoittuneet puheenvuorot arktisen yhteistyön merkityksestä ovat vähentyneet sitä mukaa kun tehokkaan toiminnan käynnistäminen on viipynyt.

Kanadan parlamentissa alkoi Arktisen neuvoston perustamisen aikoihin tapahtua. Sikäläinen ulkoasiainvaliokunta sai tehtäväkseen ryhtyä selvittämään maan roolia ”sirkumpolaarisessa maailmassa”, ja urakka otettiin tosissaan. Valiokunnan jäsenet matkustivat pitkin poikin maan pohjoisia alueita, kiersivät niin Venäjällä, pohjoismaissa kuin Britanniassa ja kuuluivat poliitikko-

ja, tutkijoita, liike-elämän väkeä, luonnonsuojelijoita, alkuperäiskansojen edustajia, virkamiehiä. Tuloksena oli keväällä 1997 ilmestynyt yli 300-sivuinen raportti, josta ei sellaisenaan tulemaan politiikkaa, mutta joka on arvovaltainen lisä keskusteluun.

Viime vuosina Kanadassa on havahduttu huomaamaan maan, etenkin sen länsiosien yhteys tärkeälle Tyynenmeren kehälle.

”Kanadan kansainvälisten intressien erilaistuminen ei saa merkitä, että hylkäisimme oman keskeisen ja todennäköisesti kasvavan merkityksemme polaarisen kehän valtiona, joka yhdistää Pohjois-Amerikkaa ja Euraasiaa”, valiokunta päätteli.

Juuri tämä arktisen alueen yhdistävä rooli on korostunut myös monissa Euroopan puolelta esitetyissä visioissa. Kanadalaisten parlamentaarikkojen mielestä sirkumpolaarinen yhteistyö tulee kytkeä siihen pitkän tähtäimen prosessiin, jolla Eurooppa ja Pohjois-Amerikka integroituvat keskenään.

Raportti puhuu Kanadan ainutlaatuisista mahdollisuuksista alueella ja vaatii Kanadan hallitusta taas toimiin. Eikä vain hallitusta: yhä useamman kansalaisenkin tulisi tunnustaa, että maan tulee olla tietoinen sirkumpolaarisen maailman ratkaisevasta merkityksestä maan ulkopoliittikan päämäärille ja kutsumukselle. Hallituksen tulisi muodostaa strateginen visio, jonka avulla tämä voitaisiin toteuttaa.

Parlamentaarikkojen mielestä Arktinen neuvosto ei sinänsä paljoo pysty, ellei siihen liity muita toimia, joilla alueen maat tuovat arktisia kysymyksiä esiin niin maailmanlaajuisesti kuin alueellisesti. Muita foorumeja kuten Barentsin neuvostoa, Pohjoismaiden neuvostoa ja Pohjoista foorumia tulee täydentää, ei heikentää niiden merkitystä.

”Kanadalle on tarjolla johtava rooli, kun muokataan suhteita arktisten valtioiden kanssa, joilla on samanlaiset intressit”, valiokunta katsoo. Samalla arktiset asiat pitäisi Kanadan kautta viädä laajemmille foorumeille, kuten Yhdistyneisiin Kansakuntiin ja johtavien teollisuusmaiden G7-ryhmän tapaamisiin.

Alkuperäiskansojen elinolojen säilyttämisen tärkeys, ympäristönsuojelu ja kestävä kehityksen problematiikka korostuvat tässäkin raportissa. Ja myös Kanadan ulkoasiainvaliokunnalle päällimmäisenä motiivina on se potentiaali, mikä tällä entisellä ”takamaalla” on: maailmanlaajuinen merkitys niin talouden, ympäristön kuin rauhan kannalta.

”Eteläisen ja maailmanlaajuisen mielenkiinnon sirkumpolaariseen alueeseen voi olettaa kasvavan ensi vuosisadalla. Vaikka arktinen alue ei ole enää kylmän sodan näyttämö, sillä on suuri geopoliittisen tärkeyden potentiaali ympäristömuutosten, alkuperäiskansojen oikeuksien ja kestävä inhimillisen kehityksen kaltaisissa asioissa - muistaen myös valtavat luonnonvarat ja seurauksena tulevan paineen niiden kehittämiseen. Riittävien puitteiden rakentaminen sirkumpolaariselle yhteistyölle voi näin olla välttämätöntä, jotta vältettäisiin uhkakuvat tulevaisuuden kansainvälisistä konflikteista”, raportissa sanotaan.

Pohjoisen Amerikan toinen pohjoinen valtio Yhdysvallat on esiintynyt asiassa vähemmän innoittuneena.

Yhdysvallat oli pitkään vastahakoinen arktisen ympäristönsuojeluohjelman AEPS:n suhteen. Kun se lopulta tuli mukaan ja yhteistyö alkoi - heikkona, vähän sitovana - vastentahtoisuus siirtyi seuraavaan askeleeseen eli Arktiseen neuvostoon.

Syksyllä 1994, Clintonin hallinnon tultua valtaan, tapahtui jonkinasteinen käänne. Washingtonissa julkaistiin peruslinjat maan arktiselle politiikalle. Siihen kuului kuusi pääperiaatetta: arktisen ympäristön suojeleminen ja biologisten resurssien säilyttäminen, luonnonvarojen käyttö ja kestävä taloudellinen kehitys arktisilla alueilla ympäristöllisesti kestäväällä tavalla, alueen maiden välisten instituutioiden vahvistaminen, alkuperäiskansojen mukaanotto heitä koskeviin päätöksiin, tieteellisen tut-

kimuksen vahvistaminen ja vastaaminen kylmän sodan jälkeisiin kansallisen turvallisuuden ja puolustuksen tarpeisiin.

Tämän listan viimeisen kohdan käytännön seuraus oli se, ettei Yhdysvallat halunnut lainkaan keskustella sotilaallisten asioiden ottamisesta millään muotoa mukaan arktiseen yhteistyöhön.

Ohjelman myötä Arktisen neuvoston synty tuli ylipäätään mahdolliseksi. Sisältöneuvotteluissa amerikkalaiset ovat kuitenkin yleensä vetäneet omaa linjaansa, joka on saanut muita tuskastumaan. Vaikka Washington on selvästi lisännyt kiinnostustaan Itämeren ja Barentsin alueen suuntaan, se näkyy haluavan pitää Arktisen neuvoston yleisen roolin hyvin alhaalla.

Tämän on tulkittu ilmentävän maan ulkoasiainhallinnon sisäisiä linjariitoja ja myös epäietoisuutta siitä, millainen rooli Alaskalla tulisi yhteistyössä olla. Maan perinteisiin ei kuulu, että osavaltioilla olisi mitään ulkopoliittista tekemistä. Alaska on Yhdysvaltain ainut arktinen osavaltio, mutta maan delegaatioissa ei Alaskan osavaltion edustajia ole näkynyt - samaan aikaan Tanskan edustajista suuri osa on aina grönlantilaisia.

Alaskan alkuperäiskansojen edustajia on ollut Washingtonin joukkueissa mukana, mutta omansa itsenään ei alaskalaiskansoilla ole ollut pääsyä mukaan arktiseen yhteistyöhön.

Arktisten maiden parlamentaarikkokokouksista ovat amerikkalaiset ainoana maana olleet poissa.

Yhdysvallat pitää arktista neuvostoa mieluiten foorumina, jossa matalalla profiililla päätehtään ympäristöstä asioita, jotka eivät ole valtioita sitovia. Tämä kuvastuu myös haastattelussa, jonka maan delegaatiota Arktisessa neuvostossa johtava R. Tucker Scully antoi kesällä 1997 WWF:n Arctic Bulletin -lehdelle.

Scullyn mukaan ympäristönsuojelu pysyy jatkossakin yhteistyön pääteemana. Sitovia sopimuksia ei Arktisen neuvoston tarvitse tehdä, vaan osoittaa mukana oleville valtioille, milloin erityistoimet ovat tarpeen. Pysyvää itsenäistä sihteeristöä ei tarvita, vaan puheenjohtajamaa voi tarjota palvelut, ja jos joku muu maa haluaa muita aktiviteetteja sinä aikana, niitä saa vapaasti rahoittaa. Ylipäätään Yhdysvaltain rahoituspanos on riippuvainen siitä, tehdäänkö asioita, joita rahoittajat ja alueen asukkaat näkevät merkittävänä ja ensisijaisina Yhdysvaltain hallitukselle.

Yhdysvallat on tarjoutunut Arktisen neuvoston puheenjohtajamaaksi seuraavalle kaksivuotiskaudelle, joka alkaisi syksyn 1998 ulkoministerikokouksessa Kanadan Iqaluitissa. Kanadan kauden ensimmäisen puoliskon aikana ei sisältökysymyksistä päästy puhumaan mitään, koska lähinnä Yhdysvaltain jarrutuksen vuoksi virkamieskokousten aika juuttui inttämiseen menettelytavoista.

Täysin vailla mielenkiintoa ei Yhdysvaltain ylinkään johto ole arktisten kysymysten suhteen; esimerkiksi varapresidentti Al Gore ja Suomen pääministeri Paavo Lipponen ovat pariin otteeseen keskustelleet aiheesta keskenään. Barentsin neuvoston ulkoministerikokouksessa - jossa Yhdysvallat ei ole edes jäsen, vaan tarkkailija - tammikuussa 1998 Luulajassa maa nosti profiiliaan huomattavasti ilmoittamalla paikalle varaulkoministeri Strobe Talbottin, Venäjän ja Baltian asiantuntijan.

Talbott tuli paikalle juuri sen jälkeen, kun Yhdysvallat ja Baltian maat olivat solmineet uuden peruskirjan maidensa suhteista. Washington oli entistä näkyvämmiin ryhtynyt heiluttamaan lippuaan Itämeren suunnalla, ja Talbott toi sen henkilökohtaisesti pohjoiseen ja Barentsin alueelle asti. Hän ei luvannut paljon, mutta hän puhui kauniisti, oli paikalla ja satoi maansa näkyvästi mukaan kuvioihin. Ei jäänyt epäilystäkään, etteikö Yhdysvaltain politiikan raskas sarja olisi kiinnostunut siitä, mitä Euroopan pohjoisessa on muotoutumassa.

Samaan Barentsin neuvoston kokoukseen ilmoittautui viime hetkillä myös Kanadan ulko-ministeri Lloyd Axworthy. Hän ei tullut niinkään näyttämään maansa lippua Euroopassa kuin koettamaan puhua korkean tason tukea sille, että Arktinen neuvosto pääsisi sekin lähtemään vauhtiin. EU:n ulkoasiainkomissaari Hans van den Broek oli yksi neuvottelukumppaneista. He olivat puhuneet muun muassa EU:n tulosta mukaan arktiseen yhteistyöhön, mutta vastaus ei heti ollut vakuuttunut.

”En tiedä. En ole tehnyt vielä päätöstä. Asiaa täytyy selvittää”, vastasi van den Broek vältellen tiedotustilaisuudessaan kysymykseen EU:n roolista Arktisessa neuvostossa. Hetkeä aiemmin hän oli intoa puhkuen kuvaillut Barents-yhteistyön näkymiä.

NEUVOTTELUJA VAILLA MENESTYSTÄ

SE VOISI OLLA YHTÄ hyvin Kautokeino kuin Alta. Tai Ottawa, tai Yellowknife, tai Inuvik, tai Iqaluit, tai Kuujuaq, tai mitä niitä onkaan.

Muutaman kerran vuodessa he kokoontuvat jälleen. Se on pieni piiri, joka tuntee hyvin toisensa. Jotkut näistä ihmisistä istuvat neuvottelemassa valtioiden puolesta niin Barentsin kuin arktisen yhteistyön asioissa. Toisinaan joku pääsee välillä erilaisiin ympyröihin: edustamaan maataan Antarktis-asioissa. Napa-alue kuin napa-alue.

Yleensä he saavat istua kokouspöytänsä ääressä kaikessa rauhassa, kuten ennen ympäristöministeriöiden kokousta Altassa. Raportit oli käytävä läpi, julkilausumia hiottava, asiassa kuin asiassa löydettävä pienin yhteinen nimittäjä. Julkinen sana ei heistä ole kiinnostunut. Joskus harvoin - mutta aika harvoin - sattuu, että joku jonkun maan korkea poliitikko aktivoituu tähän suuntaan. Silloin yleensä lähtee asioita tapahtumaan, kuten sillä kerralla, kun Kanadan pääministeri ja Yhdysvaltain presidentti vaihtoivat muutaman sanan Arktisen neuvoston perustamisen tärkeydestä.

Sen jälkeen sitä vihdoinkin päästiin tosissaan perustamaan vuosien puheen jälkeen - mikä ei tarkoita, että se olisi helppoa ollut.

Kokouksesta riippuen he ovat esiintyneet tittelillä SAO (*Senior Arctic Official*), tai SAAO (*Senior Arctic Affairs Official*). Kovin moni heidän itsensä lisäksi ei tiedä, mikä ero näiden välillä on - jos mikään.

Sen lisäksi delegaatioissa on aina jokunen muu jäsen, yleensä sekä ulkoministeriöstä että ympäristöministeriöstä että jostakin asiaan liittyvästä muusta elimestä. Ynnä tarkkailijat, järjestöt ja muut, muutama kymmenen ihmistä kaiken kaikkiaan. Väkeä, joka näistä kuvioista tietää kaiken, joka ylipäätään tiedettävissä on - ja vuosikymmenen mittaan kertyneen kokemuksen myötä se on jo aika paljon.

Näiden delegaatioiden vastuulla ovat kaikki varsinaiset neuvottelut. Hallitukset saattavat antaa ohjeita ja tarkastaa tekstejä, mutta he yrittävät saada paperit lopulta kasaan. Se on työtä, joka enimmäkseen on kaukana ulkopoliitiikan valtavirrasta. Natot, EU:t ja YK:t kulkevat muita reittejä. Korkealentoiset visiot pohjoisista huippukokouksista, EU:n, Venäjän ja Yhdysvaltain integraatiosta ovat kaukana niistä kokoussaleista, joissa työllä ja tuskalla koetetaan etsiä sovintoa Arktisen neuvoston menettelytavoista.

Toisinaan joku maa intoutuu nostamaan profilia, mutta noiden hetkien jälkeen on aina palattu arkipäivään. Yleensä se tarkoittaa paljon työtä, monen selvityksen ja monen puheen ja raportin valmistelua ja viheliäisen pieniä resursseja: vähän huomiota, vähän ihmisiä, vähän valmistelijoita.

Lisäksi tulevat kaikki eri ohjelmat, työryhmät ja muut erilliskokoukset. Jonkun on niissäkin oltava, ne valmisteltava, ne isännöitävä.

Samaan aikaan virkamiesten käsien läpi kulkee kaiken AEPS-raportoinnin ja muun arktisen byrokratian tuottaman paperivyöryn ohessa tekstejä, joissa korostetaan pohjoisten alueiden valtavia haasteita ja mahdollisuuksia taloudessa, ympäristönsuojelussa, Euroopan, Venäjän ja Pohjois-Amerikan yhteensaattamisessa. Kestävän kehityksen merkitystä, alkuperäiskansojen aseman tärkeyttä.

Sinä päivänä jolloin nuo tekstit alkavat muuttua todeksi, moni asia muuttuu.

Mutta se muutos lähtee liikkeelle muualta kuin niistä kokouksaleista, joissa neuvottelijat yrittävät ohjeidensa mukaisesti päästä kappale kappaleelta eteenpäin. Siellä ei enää visioida korkealentoisia uusia ajatuksia vaan korkeintaan ratkaisumalleja eteen tulleville ongelmille. Sitä kutsutaan konsensuksen hakemiseksi, ja vaikka arktista kansainvälistä diplomatiata eivät kovin laajat piirit harrasta, voi eteneminen väliin olla melko takkuista. Kun enemmistöpäätöksiä ei tehdä, aina on löydettävä ratkaisu, joka kelpaa kaikille.

Ennen Arktisen neuvoston syntyä se tarkoitti käytännössä esimerkiksi monen kokouksen mittaista suurlähettilästason diplomaattista keskustelua s-kirjaimen syvimmästä olemuksesta englannin kielessä. Se kirjain nimittäin oli osaltaan työntämässä aikatauluja pois raiteiltaan ja muuttui arktisen yhteistyön ainoaksi todella isoksi aakkoseksi.

S-kirjaimen syvän olemuksen ymmärtämiseksi tarvitaan sekä englannin kieliopin, kansainvälisen juridiikan että alkuperäiskansojen historian hyvää tuntemusta. Yhdysvaltain sisäpolitiikkaa unohtamatta.

Kyse on siitä, puhutaanko alkuperäiskansoista englanniksi yksikössä vai monikossa: *Indigenous people* vai *indigenous peoples*. Monikollisen muodon käyttö avaa monia mielenkiintoisia mahdollisuuksia. Silloin nämä kansat ovat oikeita kansoja, eivät mitä tahansa alkuperäisiä ihmisiä, ja se taas tarkoittaa, että heillä voi olla laillinen oikeus esittää omissa nimissään erilaisia vaatimuksia.

Täsmälleen sitä he itse haluavatkin. Näillä kansoilla ei ole mitään epäilystä siitä, ovatko he kansoja vai eivät, eikä useimmilla pohjoisen alueen valtioilla ole vaikeuksia tunnustaa tätä periaatetta (käytännön sovellutukset voivat sitten olla asiaa erikseen). Mutta Yhdysvaltain valtuuskunnan juristeille tässä on yksi s-kirjain liikaa, eikä asiaan vaikuta se, etteivät Alaskan alkuperäiskansat inuitteja lukuunottamatta ole toistaiseksi edes päässeet neuvoston toimintaan mukaan.

Yhdysvallat näkee itsensä kansojen sulatusuunina, Kanada kansojen mosaiikkina. Siinä on huomattava periaatteellinen ero. Silti myös Yhdysvaltain reservaateissa elää intiaaneja, joilla on asioista omat näkemyksensä, ja nykyään heilläkin alkaa olla asiansa osaavia juristeja.

Niinpä s-kirjaimen kanssa painittiin suuri osa vuodesta 1996. Eteläisen naapurin mielipiteet eivät olleen mieliksi etenkin puheenjohtajamaa Kanadalle, jonka valtuuskuntaa johti inuitien ICC:n entinen puheenjohtaja Mary Simon. Tuloksena oli joka tapauksessa alaviite kaksi Arktisen neuvoston syntyjulistuksessa: ”Peoples -termin käytöllä tässä yhteydessä ei ole mitään vaikutuksia, mitä tulee niihin oikeuksiin, joita termiin on saatettu liittää kansainvälisessä laissa”.

Samassa yhteydessä Yhdysvallat veti ylipäänsä alkuperäiskansojen roolia neuvostossa alemmas siitä, mihin muut olisivat olleet valmiita.

Alaviite yksi on sekin Yhdysvaltain aikaansaama, ja takaa sen, että yhteistyö pysyy jonkinlaisella sivuraiteella maan kansallisiin intresseihin nähden: ”Arktisen neuvoston ei tule käsitellä sotilaalliseen turvallisuuteen liittyviä kysymyksiä”.

Mutta tämä kaikki oli ennen neuvoston perustamista. Nyt kun se on perustettu, seuraava kysymys on, mitä se tekee.

Oikea vastaus: ei paljon mitään, ennen kuin SAO/SAAO:t ovat kokoontuneet Altassa, Ottawassa, Yellowknifessa, Iqaluitissa...

Neuvosto syntyi nimittäin tavallaan tyhjin käsin. Se sovittiin korkean tason foorumiksi, joka voi käsitellä monenlaisia yhteisiä asioita, eritoten kestävästä kehityksestä ja ympäristönsuojelusta.

Pulmana vain on se, ettei kestävästä kehityksestä ohjelman sisältöä voi käsitellä, ennen kuin koko asia on kunnolla määritelty. Eikä siitä päästä keskustelemaan, ennen kuin neuvosto on hyväksynyt kokouksensa työjärjestyksen säännöt. Niiden laatiminen annettiin ensimmäiseksi tehtäväksi.

Vuosi neuvoston syntymisen jälkeen noita sääntöjä ei vielä kukaan oltu laadittu. Esimerkiksi Ottawassa lokakuussa 1997 pidetty virkamieskokous päättyi tyhjin käsin. Siellä kiikasti se, mitä järjestöjä voidaan hyväksyä kokouksiin tarkkailijoiksi ja vaatiiko se konsensusta vai ei. Asia, joka ei ulospäin kuulosta erityisen dramaattiselta, jumitti täysin kokouksen, joka monesta seuraajasta oli tuntunut poikkeuksellisen turhauttavalta.

Asiassa etenemisen esti yhden maan muista poikkeava mielipide. Se maa oli, taas kerran, Yhdysvallat.

Sovintoa on hierottu niin rahoitusjärjestelyistä kuin sihteeristöä: onko neuvoston sihteeristö pysyvä, jolloin toiminnalla olisi selvä jatkuvuus, vai vaihtuuko se puheenjohtajamaan mukaan. Koska asiat päätetään konsensuksella, siinäkin voitti linja, jonka mukaan sihteeristöpalvelut kiertävät. Omalta osaltaan se takaa, ettei neuvosto voi nousta kovin näkyväksi. Useimmat alueen hallitukset ovat jakaneet haluttomuuden mihinkään uusiin rahallisiin sitoumuksiin.

Monenlaista muutakin diplomaattista taustapeliä on ollut käynnissä, esimerkiksi se, kuinka Norjan puheenjohtajuus AEPS:ssä suhtautui Kanadan puheenjohtajuuteen Arktisessa neuvostossa.

Kaikki tällainen ei juurikaan näy ulospäin, mutta pystyy synnyttämään pitkiä ja puuduttavia kokouksia.

Varsinaiset ministerikokoukset sovittiin pidettäväksi kahden vuoden välein. Seuraavan kerran ulkoministerien (tai heidän edustajansa, jotka ministerit lähettävät paikalle vilkaistuaan karttaa) on määrä kokoontua syyskuussa 1998 Iqaluitissa Baffinin saarella Kanadassa.

Siellä koko neuvoston on määrä ”syntyä uudelleen”. Sitä ennen pitäisi vain hyväksyä työjärjestyksen säännöt ja vielä sitä ennen keksiä, mitä tehdään tarkkailijoille. Sitten vasta päästäisiin puhumaan varsinaisesta sisällöstä - käytännössä kestävästä kehityksestä ohjelmasta. Aika näytti olevan käymässä vähiin.

Käsite ”kestävä kehitys” on eräänlainen taikasana, johon kiteytyvät kaikki arktisen yhteistyön mahdollisuudet ja ristiriidat. Se on ylikäyvä periaate, jonka on määrä leimata kaikkea toimintaa arktisilla alueilla. Monet alan oppineet ovat kirjoittaneet aiheesta lukuisia kirjoja, artikkeleita ja selvityksiä kautta koko 1990-luvun.

Mutta teorioiden muuttuminen käytännön politiikaksi onkin sitten jo eri asia. Kestävä kehitys nimittäin vie perimmäisten kysymysten äärelle: pitäisi samaan aikaan suojella ympäristöä, hyödyntää luonnonvaroja, edistää kauppaa, hyödyttää paikallisia yhteisöjä ja alkuperäiskansoja.

Kun alueella on valtava taloudellisen hyväksikäytön potentiaali, erityisen herkkä ympäristö, taloudellista toimintaa haluavaa valtaväestöä, omia elinolojaan varjelevia alkuperäiskansoja ja eri maiden erilaisia poliittisia tarpeita, kuinka sille kaikelle luodaan yhteiset pelisäännöt?

Osapuolilleen siitä on kyse kestävästä kehityksestä ohjelmassa, joka neuvoston pitäisi hyväksyä. Se työ on vasta alkutekijöissään, kun neuvottelijat ovat juuttuneet aivan muihin asioihin. Tuohon työhön kulminoituvat suurin piirtein kaikki ne ristiriidat, joita arktisten alueiden tulevaisuudesta ja yleensä yhteistoiminnan luonteesta on olemassa.

Olisi saatava aikaan kompromissi, joka samalla on sovittava maailmanlaajuisiin kuvioihin. Kestävä kehitys nimittäin on koodisana, joka liittyy kaikkeen, missä puhutaan samaan aikaan taloudesta ja ympäristöstä. Siihen liittyy myös taitavia painostusryhmiä, lakimiehiä ja lobbyreita. Kioton ilmastokokouksen alla ja jälkeen kansainväliset ympäristösopimukset ovat jälleen erityisen herkkiä asioita.

Ratkaisua yritetään löytää pohjalta, jossa kestävän kehityksen ohjelmaan liitetään ympäristöllinen, taloudellinen ja yhteiskunnallinen ulottuvuus: arktisen ympäristön suojeleminen ja luonnonvarojen kestävä käyttö, taloudellinen kehitys yleensä ja erikseen arktisissa yhteisöissä ja alkupe-
räiskansojen parissa, sosiaalinen ja kulttuurinen hyvinvointi, terveys, koulutus ja tiedonvälitys.

Kun näistä periaatteista kyhätään konkreettinen ohjelma, se ei käy aivan käden käänteessä.

Kanada kutsui toukokuuksi 1998 Whitehorseen Yukoniin koolle ensimmäisen näkyvän tapahtuman koko syyskuussa 1996 alkaneen Arktisen neuvoston puheenjohtajuutensa aikana: laaja seminaari, jonka aiheena on juuri kestävä kehitys.

AMAP. CAFF. PAME. EPPR. TFSDU. IPS. Jossain arktisen alueen kokoushotellissa uppoutuu aina muutaman kuukauden välein muutama kymmenen virkamiestä papereihin täynnä lyhenteitä ja piilomerkityksiä, joista ulkopuolisella maailmalla ei ole aavistustakaan. Erilaiset tarkarajat tulevat vastaan, asiat painavat päälle. Vaikka kokouksista ei ulospäin mitään kuulu, se ei tarkoita, etteikö vääntöä ja paineita riittäisi.

Silti kansainvälisen politiikan tyyliin kuuluu, että asioiden vaatiessa ratkaisuja ne lopulta nostetaan isommille pöydille. Edellyttäen, että hallitukset ovat oikeasti niistä kiinnostuneita. Nykyisellään arktinen yhteistyö on kovin kaukana niistä odotuksista, joita juhlapuheissa sille on ladattu.

”Kaikkien osapuolten tulisi nyt auttaa neuvostoa pääsemään liikkeelle sen sijaan että se juuttuu menettelytapabyrokratiaan. Olisi vain luonnollista, että EU kuuluisi Arktisen neuvoston osanottajien joukkoon”, sanoi Suomen pääministeri Paavo Lipponen Rovaniemellä syyskuussa 1997.

Seuraava ulkoministerikokous on paljon vartijana. Siellä pitäisi selvittää, pääseekö koko neuvosto ollenkaan liikkeelle lähtöasemansa sivuraiteelta, jonne se on juuttunut. Matkustajia olisi tulossa, lähtöselvittäjää odotellaan.

Muussa tapauksessa päämääriin lähdetään muita reittejä - ne, jotka pääsevät lähtemään.

Sitäpaitsi osa Arktisesta neuvostosta on koko ajan hyvässä vauhdissa. Se osa, joka siihen ei alunperin edes kuulunut. Rovaniemi-prosessia ei enää ole, mutta kaikki sen ympäristönsuojeluohjelmat jatkuvat. Pitäisi vain saada auki se sateenvarjo, jonka alle tuo toiminta siirrettiin.

Mutta vaikka AEPS toimii, sekin on jo muodostanut omaa lähinnä sisään päin näkyvää pienoismaailmaansa. Norjan polaari-instituutin tutkija Håken Nilson on arvioinut 1990-luvun toimintaa ja havainnut, että ylhäältä tuleva poliittinen ohjaus ja tuki on jokseenkin vähäistä. AEPS:n ohjelmille pitäisi luoda selvät pelisäännöt ja arktisten virkamiesten pitäisi antaa suuntamerkit toiminnalle - juuri heidän, jotka ovat kerran toisensa jälkeen juuttuneet menettelytapakokouksiin pääsemättä kunnolla sisältöön.

MORAALINEN VELVOLLISUUS IHMISKUNNALLE

KEFLAVIKIN LENTOKENTTÄ ISLANNISSA SYKSYISENÄ sunnuntaiamuna. Maan presidentin Olafur Ragnar Grimssonin oli määrä lähteä lennolle kohti Suomea ja Rovaniemeä, jossa oli alkamassa Barentsin alueen toiveita ja todellisuutta käsittelevä konferenssi. Vasta pari viikkoa aiemmin Grimsson oli ollut Suomessa valtiovierailulla. Hänet oli silloin viety Vaasaan vihki-mään yhtä Suomen pisimmistä silloista.

Nyt ohjelma oli toinen. Hän aikoi puhua itse, mutta myös viettää pari päivää kuunnellen tarkkaan, mitä muilla on sanottavaa. Tällä Grimssonin oli määrä - omien sanojensa mukaan - korostaa sitä tärkeyttä, jonka Islanti liittää Barentsin alueen ja arktisen alueen yhteistyölle ja kuinka tärkeänä se pitää kehityksen ja vuoropuhelun vahvistamista meidän osassamme maailmaa.

Hän ei koskaan saapunut Keflavikin kentälle. Vaimo sairastui ja matka peruuntui. Samalla peruuntui puhe, jossa asioita olisi pantu yhteen poikkeuksellisella tavalla. Tai ainakin tavanomaista kaunopuheisemmin.

”Barentsin ja arktinen alue antavat pohjoisen Euroopan maille poikkeuksellisia mahdollisuuksia yhteistyöhön sekä keskenämme että Venäjän, Yhdysvaltain ja Euroopan unionin kanssa - yhteistyöhön, jolla on alueellisia, kansallisia ja maailmanlaajuisia ulottuvuuksia”, oli hän ai-keissa julistaa. Presidentin oli määrä maalata pohjoisesta kotiseudustaan kuvaa, jossa se on keskellä tapahtumia ja mahdollisuuksia, ei jossain periferisessä unohduksessa:

”Kylmän sodan päättyminen ja poliittisen ja taloudellisen maiseman dramaattinen muutos ovat tuoneet Barentsin ja arktisen alueen avainasemaan, jossa ne vaikuttavat suuresti uuden Euroopan menestykseen ja vakauteen sekä tärkeään Venäjä-Yhdysvallat -suhteeseen.”

Euroarktisen alueen suhteiden kehitys voi edelleen parantaa suhteita pienten ja suurten Euroopan maiden välillä, EU:n jäsenmaiden ja sen ulkopuolisten maiden välillä, Naton jäsenten ja Naton ulkopuolisten maiden välillä, aikoi Grimsson sanoa.

Venäjän ja Yhdysvaltain yhteistyö ja vuoropuhelu Barentsin neuvoston ja Arktisen neuvoston puitteissa voi hänen mukaansa auttaa näitä tärkeitä maita löytämään uusia ja positiivisia tapoja kehittää suhteitaan. Pohjoismaat puolestaan voivat tuoda kaikki parhaat perinteensä - avoimen vuoropuhelun, ystävyyden ja epämuodollisen lähestymistavan - mukaan tähän yhteistyöhön ja toimia roolimallina uusille alueellisille instituutioille. Euroopan unionin aktiivinen mukaantulo Barentsiin ja arktiselle alueelle syventää jäsenmaiden ym-

märrystä Euroopan muissa osissa siitä, kuinka kattavia uusien eurooppalaisten instituutioiden tulee olla.

Näiltä osin islantilainen viesti oli poliittista visiointia, avautuvien mahdollisuuksien kaunopuheista maalailua, vetoamus pohjoisen kautta tapahtuvan transatlanttisen yhteistyön puolesta. Mikään virallinen aloite se ei ollut, sellaista valtaa ei presidentillä Islannin poliittisessa järjestelmässä ole.

Mutta muuta vaikutusvaltaa voi olla. Puheeseen oli rakennettu sisään ajatuksia tavallista enemmän. Jopa kohtalonomaisia sävyjä, konkreettista huolta oman maan ja koko planeetan tulevaisuudesta.

Barentsin euroarktisen alueen taloudellinen, tieteellinen ja kulttuurinen yhteistyö, energia-projektit ja kommunikaatiojärjestelmät voivat Grimssonin mielestä vahvistaa alueen panosta perustavaa laatua olevien maailmanlaajuisten ongelmien - ilmastonmuutoksen ja otsonikadon - ymmärtämiseksi. Se puolestaan voi edistää maailman pyrkimystä ehkäistä koko sivilisaation ja biosysteemin perusteihin kohdistuvia uhkia.

Ei mikään vähäinen urakka Barentsin alueelle, koko sivilisaation pelastaminen. Ja jatkoa seurasi.

Kun Barentsin neuvoston ja Arktisen neuvoston kautta Venäjä ja Yhdysvallat tulevat yhteen, ne löytävät uusia lähestymistapoja hyvillä suhteilla. Se taas auttaa molempia aktiivisesti osallistumaan polaarialueiden kehitykseen, joka puolestaan vaikuttaa merkittävästi koko maapallon ympäristön tulevaisuuteen.

Tätäkin kautta siis maapallon kohtalo lankeaa pohjoisten alueiden yhteistyön käsiin.

”Koko arktisen alueen ympäristöllinen merkitys ja sen yhteydet Euroopan, Amerikan ja Aasian mantereisiin ovat niin kriittisiä maapallon biosysteemille, että kaikkien maiden ja alueiden tehostettu yhteistyö tässä meidän osassamme maailmaa on moraalinen velvollisuus ihmiskunnan jäseniä kohtaan”, oli Grimsson kirjoittanut.

Kun Arktista neuvostoa aikanaan perustettiin, piti Kanadan ympäristöministeri Sergio Marchi arktisen alueen ympäristöä ensimmäisenä varoitusjärjestelmänä koko maapallolle. Hän käytti sanoja ”*early warning system*”, jotka viittaavat kylmän sodan aikana Alaskan ja Kanadan pohjoisille alueille Neuvostoliiton yllätyshyökkäyksen varalta tehtyyn tutka-asemaverkkoon.

Mutta Grimssonin mielessä oli yhtä hyvin oman maansa kuin maapallon kohtalo. Hän luotti kansainvälisen ilmastotutkimuspaneelin IPCC:n tuloksiin, jotka todistavat keskimääräisten lämpötilojen nopeasta nousemisesta. Ensi vuosisadan loppuun mennessä merenpinta voi nousta 15-95 sentillä. Lämpötilojen muutos voi puolestaan edelleen vahvistaa otsonikatoa pohjoisilla alueilla.

Tulos: ”Lastemme sukupolvi joutuu kohtaamaan suunnattomia ongelmia, jotka ovat seurausta valtamerien muuttumisesta.” Islanti on saari, jota esimerkiksi valtamerien ekosysteemin järkyminen koskettaa suoraan ja rajusti.

Mitä otsonikadosta seuraa, siitä ei ole kellään kunnon käsitystä. Ultraviolettisäteilyn vahvistuminen voi kuitenkin pahasti vahingoittaa eläviä soluja. Pitkällä tähtäimellä se voi tuoda arktisen ekosysteemin lajivalikoimaan perustavanlaatuisia muutoksia.

Kesäkuussa 1997 Altassa pidetyssä ympäristöministerikokouksessa jätti kansainvälinen arktinen tiedekomitea IASC ministereille ja virkamiehille lyhyen paperin, jossa huomautti otsonikadon pohjoisessa olleen 1997 maaliskuussa ennätyskellisen suuren. Arktisilla alueilla on paljon elämää sekä maalla että meressä.

”Välitön huolenaihe on lisääntyneen ultraviolettisäteilyn vaikutus ihmisten terveyteen ja arktisen alueen ekosysteemiin. Huolimatta stratosfäärin otsonin viimeaikaisesta vähenemisestä on kansallisesti ja kansainvälisesti suunnattu liian vähäisiä ponnistuksia uv-säteilyn vaikutusten selvittämiseen arktisilla alueilla”, sanoi IASC:n puheenjohtaja David J. Drewry.

IASC on laatinut ehdotuksen kansainvälisen uv-säteilyn tutkimuskeskusten verkon perustamiseksi. Koska vaikutuksia terveyteen ja ekosysteemiin ei kyetä ymmärtämään, tämä tiedon puute estää myös tekemästä kunnollisia riskiarvioita. Asialla on kiire, koska enää kauan ei ole saatavilla tutkimukseen kelpavaa tietoa siitä, millainen tilanne on ennen säteilyn lisääntymistä.

Tutkimusasemat pitäisi tuon ehdotuksen mukaan perustaa eri puolille arktista aluetta paikkoihin, joissa on mahdollista tutkia sekä maa- että meriekosysteemiä. Terveysvaikutusten selvittämistä varten niiden tulisi myös olla sellaisen asutuskeskuksen lähellä, jossa väestön terveydentilasta on rekisteröityä tietoa ja jossa asuu sekä alkuperäiskansoja että valtaväestöä. Olemassaolevia tutkimuslaitoksia voitaisiin käyttää hyväksi.

Tutkimuskeskuksia tarvittaisiin noin viisi. Jokaisen perustamiskulut olisivat noin miljoona dollaria ja vuotuiset toimintakulut noin puoli miljoonaa dollaria. IASC toivoo rahoittajiksi sekä asemien isäntämaita, yksityisiä ja yleisiä säätiöitä sekä arktisia maita yhdessä.

Mitään päätöstä tällaisen ultraviolettisäteilyn vaikutusten tutkimuksen käynnistämisestä ei ole olemassa.

”On shokeeraava havainto, joka kuvastaa modernin tieteellisen tutkimuksen suuntaa, ettei parhaillaan yksikään kansainvälinen ohjelma keskity sellaisten ilmastomallien kehittämiseen ja soveltamiseen, jotka ennakoisivat tulevia muutoksia arktisilla alueilla”, oli presidentti Grims-son kirjoittanut puheeseensa.

Jos merenpinta nousee ilmaston lämpenemisen myötä, se vaikuttaa dramaattisella tavalla elinoloihin myös pohjoisessa. Sitäpaitsi tuulet ja merivirrat saattavat muuttua, mikä tuntuu lämpötiloissa, kosteudessa ja vuodenaikojen vaihtelussa.

Tämä merivirtoihin liittyvä kohta oli Grimssonin tekstin ainoa viittaus siihen mahdollisuu-teen, joka voi muuttaa elämän koko Pohjois-Euroopassa. On teoreettisia malleja, jotka viittaavat siihen, että ilmaston lämpeneminen voi pahan kerran häiritä Golf-virran syntymekanismeja. Se on asia, josta ei voi toistaiseksi sanoa muuta varmaa kuin sen, että ilman Golf-virtaa koko pohjoinen Eurooppa on jäätä ja pohjoismaiset yhteiskunnat nykyisellään mennyttä.

Pohjois-Atlantin pumpun, kuten Golf-virtaa synnyttävää systeemiä kutsutaan, heikkenemisestä on joitakin merkkejä viime vuosilta.

”Minun mielestäni ilmastomuutoksen ja otsonikadon vaikutukset Barentsin ja arktisella alueella tekevät äärimmäisen tärkeäksi sen, että maailmanlaajuiselle tutkimukselle ja yhteistyölle annetaan ensisijainen asema niissä instituutioissa, joita valtiot ja yhteisöt ovat maailman tässä osassa luoneet”, oli Grimsson miettinyt.

Presidentin Rovaniemelle kaavailema puhe pohjasi pitkälle siihen ympäristötietouteen, joka Rovaniemi-prosessin myötä on kertynyt.

Yksi tärkeimmistä hänen käyttämistä lähteistään on arktisen ympäristönsuojelustrategian AEPS:n lippulaiva, joka tuli julki kesäkuussa 1997 Tromssassa Norjassa viikko ennen Altan ympäristöministerikokousta. Raportti arktisen ympäristön tilasta, tekijänä AMAP (*Arctic Monitoring and Assessment Programme*), arktisen ympäristön tilaa seuraava työryhmä, joka sai syntynsä ensimmäisessä ympäristöministerikokouksessa Rovaniemellä 1991.

Rovaniemellä ja sitä seuranneessa Nuukin kokouksessa 1993 perustettiin muitakin työryhmiä, jotka seuraavat omia ohjelmiaan ja tekevät omia raporttejaan. Esimerkiksi arktisen kasvi- ja eläinkunnan suojeluohjelma CAFF kehittää sirkumpolaarista suojelualueverkostoa, merellisen ympäristön suojeluohjelma PAME kehittää ohjeistoa merelliselle öljynporaustoiminnalle ynnä muulle merelle tapahtuvalle toiminnalle, hätätilanteiden ehkäisyyn ja niihin valmistautumiseen keskittyvä työryhmä EPPR on perehtynyt öljy- ja kaasunnettomuuksien ympäristövaikutuksiin ja kestävä kehityksen ja hyödyntämisen työryhmässä on paneuduttu ympäristövaikutusten arviointiin.

Käytännössä kaikki nämä työryhmät tarkoittavat pitkäjänteistä ja määrätietoista asioihin paneutumista, siinä määrin kun niiden yleensä niukat resurssit tekevät mahdollisiksi. Yhteinen tietopohja päätösten taustaksi alkaa olla jo hyvinkin kattava. Esimerkiksi CAFF:in myötä kytetään tarkastelemaan yhtenäisesti koko arktisen alueen luonnonsuojelualueita ja lajiston suojelua, ja AEPS:n puitteissa on Suomen ympäristöministeriössä ja ympäristöinstituutissa laadittu ohjeisto ympäristövaikutusten arviointimenettelyyn arktisella alueella.

Mutta suurelle yleisölle näkyvin aikaansaannos on AMAP:in raportti, isokokoinen, 180-sivuinen nelivärikirja, jota on käännetty eri kielille ja johon on koottu tuorein ja kattavin tieto arktisen ympäristön tilasta. Perustiedot alueen ekologiasta, sen asukkaista, erilaisista saastelähteistä ja kaukokulkeumasta, happamoitumisesta ja ilmaston muutoksesta. Raportin mukaan arktisella alueella on paikallisesti huomattavia saastelähteitä, pahin Norilskissa Siperiassa, mutta koko alue altistuu maailmanlaajuisille muutoksille.

Suuri osa Grimssonin ympäristöön liittyneestä tekstistä on peruja AMAP:in raportin ilmastomuutosta koskevasta osasta.

Pohjoiset leveysasteet ovat raportin mukaan herkkiä muutoksille, ja muutoksia on tapahtumassa. Jään sulaminen ja veden lämpeneminen nostaa meriveden pintaa. Tuulet ja merivirrat muuttuvat, pohjoinen ikirouta sulaa. Ekosysteemit kärsivät ja muuttuvat. Ravinteiden kierto nopeutuu, etelästä tulevat lajit syrjäyttävät pohjoisia, järvien kasvukausi jatkuu, merien kalakanta kasvaa, ihmisryhmittymät sopeutuvat tai eivät. Otsoniaukot ovat väliin 40 prosentin luokkaa, lumi- ja jäälämpö lisää ultraviolettisäteilyä, auringon valosta saattaa tulla vahingollista kasveille ja eläimille.

Rakennusmateriaalit, etenkin muovi, rapistuvat entistä nopeammin lisääntyvän uv-säteilyn myötä.

Tietoa tarvitaan, mutta sitä ei ole.

”Uv-säteilyn suorien vaikutusten selvittäminen vaatii välitöntä huomiota, erityisesti mitä tulee silmävaurioihin, immuunijärjestelmään ja ihovahinkoihin. Tarvitaan arvioita niistä saastuttavista tekijöistä, jotka voivat olla tulosta ilmastonmuutoksen tuomista poikkeuksista ilmakehässä ja merivirroista, meren pinnan noususta ja äkillisistä sään ääri-ilmiöistä”, kirjoittavat AMAPin tutkijat.

Itse asiassa osasy tiedon puutteeseen on Rovaniemi-prosessissa itsessään, joka lähti liikkeelle ontuvana ja rajallisena, sen kun piti ottaa huomioon ns. poliittiset realiteetit eli olla käsittelemättä mahdollisesti kiusallisia kysymyksiä ja olla sitomatta mihinkään. Vaikka AMAP:in raportissa niitä nyt on mukana, alkuvaiheessa loistivat globaalit ympäristökysymykset kokonaan poissaolollaan arktisesta yhteistyöstä. Perusteluna pidettiin niiden käsittelyä YK:n piirissä. Vuonna 1992 olikin Rio de Janeirossa massiivinen YK:n ympäristökokous, mutta siellä eivät pohjoiset seudut mitenkään olleet omana alueena esillä. Samoin olivat Rovaniemi-prosessista poissa sotilaallisen toiminnan ympäristövaikutukset. Ydinturvallisuus on pohjoisilla alueilla erittäin tärkeä kysymys, mutta 1990-luvun alussa se oli myös herkkä kysymys.

Sittemmin ovat poliittiset allergiat huomattavasti - eivät tosin kokonaan - lieventyneet.

Islannin presidentillä oli aikomus tuoda koko tämä ympäristöhuolten paketti poliittiselle näyttämölle samalla kun hän olisi korostanut arktisen ja Barentsin yhteistyön kansainvälispoliittista merkitystä, EU:n, Venäjän ja Yhdysvaltain intressien liittämistä yhteen. Tällaista politiikan, talouden ja ympäristönsuojelun yhdistämistä ei kovin usein kuulla ainakaan valtionpäämiesten suusta.

Eikä kuultu myöskään Rovaniemellä, jonne Grimsson ei koskaan tullut eikä tätä puhetta koskaan pidetty. Kirjallisena teksti tosin tuli jakoon, kun Rovaniemen puheenvuorot ilmestyivät koottuina kirjaksi.

POHJOISET ALKUPERÄISKANSAT ASTUVAT ESIIN

INTERNETISSÄ ON JO PITKÄÄN laskettu päiviä ja minutteja. Huhtikuun ensimmäinen päivä vuonna 1999 lähestyy.

Iqaluitin 5000 asukkaan pikkukaupungille Baffinin maalla ja noin kahdelle miljoonalle neliökilometrille pohjoista Kanadaa se ei ole mikä tahansa päivä. Tuolloin Luoteisterritoriot hajoaa kahtia ja itäisestä, Grönlannin kokoisesta alueesta tulee uusi territorio nimeltä Nunavut, ”meidän maamme”. Iqaluitista tulee pääkaupunki samana päivänä.

Samalla Amerikan mantereella tehdään Kolumbuksen jälkeisen ajan historiaa. Ensimmäisen kerran valtaa luovutetaan takaisin niille, joilta sitä on vuosisatojen ajan valloitettu, enemmän tai vähemmän väkivalloin.

Nyt tehdään toisinpäin. Nunavutista tulee inuitien hallitsema alue Kanadan sisälle. Kun Grönlanti lasketaan mukaan, inuiteilla on kaksi valtavaa itsehallinnollista aluetta, joissa he itse päättävät useimmista asioistaan. Se on aivan muuta kuin mitä muille alkuperäiskansoille on maailmassa suotu. Arktisilla alueilla inuitit ovat poliittinen tekijä, jota ei voi sivuuttaa - itse asiassa he hallinnoivat leijonanosaa koko arktisesta maa-alasta. Nunavut ja Grönlanti yhdessä ovat viidennes koko Pohjois-Amerikan maapinta-alasta.

Nunavutissa tosin valtaa ei anneta nimenomaan inuiteille, vaan yleensä alueen asukkaille. Käytännössä se on sama asia: inuitit ovat 85 prosentin enemmistönä alueen 26000 asukkaan joukossa ja tulevat enemmistödemokratian sääntöjen mukaan vastaamaan alueen hallinnosta. Sen ohella inuitit saavat suoraan omaan omistukseensa yli 300 000 neliökilometrin alueen - jolloin heistä tulee Pohjois-Amerikan suurin yksityinen maanomistaja.

Neuvottelut Kanadan hallituksen kanssa kestivät 20 vuotta, mutta lopulta inuitien toive toteutui. He pääsivät tavoitteeseensa ilman väkivaltaa, sitkeillä neuvotteluilla ja tavalla, joka heijastuu eri puolilla maailmaa. Kuten Australiassa, jonka hallitus on seurannut prosessia huolestuneena ja jonka alkuperäisväestö on saanut neuvotteluihinsa apua suoraan inuiteilta. Australian ensimmäiset asukkaat haluavat edes osaa oikeuksistaan takaisin, samoin Uuden Seelannin maorit.

Pohjoinen esimerkki on hyvä ennakkotapaus. Kaiken lisäksi Nunavut syntyy suoraan keskelä YK:n alkuperäiskansojen vuosikymmentä, mikä lisää esimerkin voimaa.

Kanadan hallitus on valinnut toisenlaisen otteen kuin eteläinen naapurinsa Yhdysvallat. Kanadan historiasta löytyy alkuperäiskansojen kannalta synkkääkin luettavaa, mutta nyt maa nä-

kee itsensä mieluummin mosaiikkina, jossa vähemmistöillä on elämisen mahdollisuus, kuin sulatusuunina Yhdysvaltain tapaan. Samaan aikaan toki myös Kanadassa maan alkuperäisten asukkaiden elinolot, koulutus ja terveydentila pysyvät jatkuvasti huomattavasti heikompina kuin valtaväestöllä. Työttömyys, alkoholismi ja sosiaaliset ongelmat ovat yleisiä. Oikeuksista maahan käydään eri puolilla Kanadaa jatkuvia neuvotteluja, jotka yleensä ovat sitä vaikeampia, mitä asutumpi alue on kyseessä eli mitä etelämpänä se on. Erilaisia itsehallintovaatimuksia esitetään, ja Quebecin pyrkimys itsenäisyyteen lisäsi paineita samaan suuntaan.

Kanadan alkuperäiskansojen joukossa inuiteilla on erikoisasema, vaikka heidänkin vuosituhantinen kulttuurinsa koki etenkin 1950-70-luvuilla kovia kaupunkilaistumisen ja kanadalaisutumisen paineessa, kahden aivan erilaisen elämäntavan ristivedossa.

Yksi syy inuitien uuteen nousuun on se, että he asuvat ympäristöltään poikkeuksellisen vaativalla alueella, joka ei juuri muuta pysyvää asutusta houkuttele. Toinen se, että inuitit ovat jo pitkään kyenneet järjestäytyneeseen ja määrätietoiseen toimintaan omien oikeuksiensa puolesta.

Tämä sopi yhteen Kanadan hallituksen tavoitteiden kanssa: sisä- ja ulkopolitiikkaa voitiin yhdistää olemalla aktiivisia pohjoisessa. Molempia maan pohjoisen politiikan linjanvetoja kuvaa Mary Simonin nimitys vuonna 1994 Kanadan ”sirkumpolaaristen asiain” suurlähettilääksi. Vastaavaa virkaa ei millään muulla maalla ole.

Simon, joka pitkään on ollut vastuussa Arktisen neuvoston takana olleista neuvotteluista, on aiemmin ollut kuusi vuotta inuitien oman kansainvälisen järjestön ICC:n (*Inuit Circumpolar Conference*) puheenjohtajana. Hän on kotoisin pohjoisesta Quebecista, Kangirsualujua-kista. 1960-luvulla Simon työskenteli Kanadan kansallisen radioyhtiön CBC:n alaisessa Inutiit-radiossa.

Omaa taustaansa Simon pitää hyvin tärkeänä Arktisen neuvoston neuvotteluissa.

”Se antaa minulle näkemyksen ja ymmärryksen arktisesta yhteistyöstä, jota tarvitaan tällaisen sateenvarjo-organisaation luomiseen”, hän sanoi haastattelussa Yellowknifen parlamentaarikkokokouksen yhteydessä keväällä 1996.

”On myös kyettävä näkemään yhteydet ympäristö- ja kehityskysymysten välillä, ja kuinka kehitys voisi tapahtua vielä kestävämmällä pohjalla.”

ICC syntyi 1970-luvun lopulla yhdistämään Kanadan, Alaskan ja Grönlannin inuiteja. Venäjän puolelle luotiin yhteydet heti kun voitiin, mikä tarkoitti vuotta 1988.

”Meidän tavoitteenamme on vahvistaa inuit-yhteyttä, edistää kansainvälisiä, taloudellisia, poliittisia ja sosiaalisia oikeuksia, tuoda suurempi itseriittoisuus ja taata kulttuurin kasvu”, kuvailee ICC:n puheenjohtajana vuonna 1996 ollut Rosemarie Kuptana järjestön tehtäviä. Informoiminen saasteiden kaukokulkeutumisen kohtalokkaista vaikutuksista on ollut yksi keskeisistä kansainvälisistä tehtävistä, ja sopii hyvin Arktisen neuvoston työhön.

Itsenäisyydestä inuitit eivät puhu.

”Emme voi harjoittaa voimakeinoja. Inuiteilla on oikeus itsemääräämisoikeuteen, mutta halamme pysyä osana Kanadaa”, Kuptana sanoo.

Taloudellisessa mielessä Nunavutin toimeentulo näyttää liki mahdottomuudelta. Perinteinen elämäntapa ei nykymaailmassa yksin elätä, ja kun esimerkiksi hylkeenpyynti tyrehtyi teollisuusmaiden eläinsuojelijoiden kampanjoihin, iski moniin inuit-yhteisöihin lähes totaalinen työttömyys. Kanadan hallitukselta tulee tukiaisia miljoonakaupalla, mutta yksin niiden varassa ei voida olla. Eikä sitäpaitsi ole sanottua, ollaanko Ottawassa loputtomiin suojelella päällä.

Kanadan inuitit ovat yrittäneet luoda oman toimeentulon pohjaa. Oma lehti Nunatsiak News on ilmestynyt vuodesta 1975 englanniksi ja inuitien omalla tavukirjoituksella, joka koostuu ulkopuolisten silmiin merkillisen näköisistä pallukoista, neliöistä ja kolmioista. Internet ja

moderni tietoliikennetekniikka ovat alueella ahkerassa käytössä, kokousmatkat kun ovat äärimmäisen pitkät ja hankalat. Inuiteilla on lisäksi muun muassa oma tietokonealan yhtiö, pohjoinen muotikauppaketju - ja lentoyhtiö First Air, joka operoi pitkin poikin pohjoisia alueita ja josta on kasvanut koko Kanadan kolmanneksi suurin lentoyhtiö suurten Air Canadian ja Canadian Airlinesin jälkeen.

Maasopimuksista saatuja rahoja on kanavoitu elinkeinotoimintaan. Myös kaivostoiminta on yksi mahdollisuus tulonhankintaan.

Nunavutilla ei ole kansainvälistä toimivaltaa sen enempää kuin millään muullakaan Kanadan osalla, mutta selvää on, että sen syntyminen entisestään vahvistaa inuitien roolia arktisessa yhteistyössä - ja saman tien vahvistaa muitakin alkuperäiskansoja.

Nunavut ei kuitenkaan edusta ainoaa tapausta, jossa valtaa on palautettu alkuperäiskansoille. Edellinen, ja poliittisesti vielä vahvempi tapaus koskee sekin inuiteja: Grönlannin itsehallinto.

Oltuaan suoraan Tanskan siirtomaana vuoteen 1953 siitä tuli kuningaskunnan tasavertainen osa. Kun Tanska meni EY:n jäseneksi, ei neuvotteluissa otettu Grönlantia lainkaan huomioon.

1970-luvulla syntyi poliittinen liike, joka johti Grönlannin eroon Euroopan talousyhteisöstä ja laajaan itsehallintoon. Sitä on kehitetty niin, että nykyään Grönlanti vastaa omista asioistaan lukuunottamatta ulko- ja turvallisuuspolitiikkaa, rahapolitiikkaa, mineraalien ja öljy- ja kaasuesiintymien hyödyntämistä ja eräitä yleisen lainsäädännön piirteitä.

Jos talous sallisi, Grönlanti luultavasti pyrki itsehallinnostaan vielä eteenpäin. Fär-saarilakin on jo itsenäisyyttä ajava poliittinen liike. Grönlannin 55000 asukkaasta noin 85 prosentteja on inuiteja, ja tanskalaisten määrä on itsehallinnon myötä ollut vähenemään päin. Saaren enemmistölle paikka ei ole nimeltään Grönlanti, vaan Kalallit Nunaat.

1990-luvulla alkuperäiskansojen huomaamisesta on tullut poliittisesti korrektaa, mutta Arktinen neuvosto on ensimmäinen kansainvälinen elin, jossa heidät on otettu vakavissaan mukaan alusta alkaen. Rovaniemi-prosessissakin heidän sanansa jo painoi, mutta asema oli tarkkailija kuten muillakin järjestöillä.

Kolmen alkuperäiskansoja edustavan järjestön ”pysyvän osanottajan” asema Arktisessa neuvostossa on enemmän kuin vastaavilla muilla kansoilla missään on, mutta vähemmän kuin oli neuvotteluissa alunperin esillä. Niinpä mukana olevien järjestöjen edustajien tunnelmat neuvoston syntyhetkellä Ottawassa syyskuussa 1996 olivat enimmäkseen happamia: sopimuskirja kiersi kahdeksan valtion edustajien allekirjoitettavana, alkuperäiskansojen edustajat istuivat erikseen syrjemmällä. Varsinaisessa pöydässä ei ollut paikkaa, omia lippuja ei näkynyt.

Erityisesti Yhdysvallat - muiden tukiessa joiltakin osin - oli neuvottelujen loppusuoralla painanut kansojen asemaa alaspäin ja tehnyt selväksi, että kyseessä oli nimenomaan valtioiden eikä kansojen välinen elin. Sopimuksen allekirjoitusmahdollisuuskin oli vedetty viime hetkillä heiltä pois. Inuitit päättivät vain kuukautta ennen Ottawan kokousta, että he ylipäättään tulevat mukaan. Sopimus takaa lopulta kuitenkin mahdollisuuden tuoda äänensä kuuluville.

ICC, Saamelaisneuvosto ja Venäjän pohjoisen, Siperian ja Kaukoidän alkuperäiskansojen järjestö eivät edusta alueen kaikkia kansoja. Arktisen neuvoston perustamiskirjassa on jätetty mahdollisuus muillekin tulla mukaan. Niiden täytyy edustaa joko yhtä kansaa, joka asuu useamman valtion alueella tai useita kansoja yhden valtion alueella. Lisäksi alkuperäiskansojen organisaatioiden lukumäärän on oltava aina pienempi kuin mukana olevien valtioiden määrä eli kahdeksan.

Tuleeko muita järjestöjä näillä perusteilla mukaan, on vielä auki. Pohjoisilla alueilla asuvat intiaanit ovat kuitenkin tällä hetkellä vailla edustusta, samoin aleutit. Mahdollisia mukaan-

tulijoita ovat esimerkiksi nenetsit ja komit, aleutit ja athabascat, denet ja Yukonin intiaanit ja gwich'init Kanadan ja Alaskan puolelta.

Pysyvien osanottajien määrän laajentaminen, samoin kuin tarkkailijoiden mukaanotto on kysymys, jossa Arktisen neuvoston neuvottelijoilla on vielä paljon purtavaa. Kanadalaisten ja yhdysvaltalaisen valtuuskunnissa on jo ollut mukana näiden ”ulkopuolisten” kansojen edustajia. Valtioiden ja nykyisten kolmen järjestön välisen konsensuksen löytäminen asiasta ei tule olemaan aivan yksinkertaista.

Pohjoismaiden saamelaisille mukanaolo kansainvälisessä yhteistyössä on linjassa nykyisen itsetietoisuuden kohoamisen kanssa. Nunavutin kaltainen asema on kaukana kolmen valtion alueella vähemmistönä asuvalle kansalle, mutta samansuuntainen pyrkimys on silti olemassa.

Elokuussa 1997 Ruotsin Jukkasjärvellä Suomen, Ruotsin ja Norjan saamelaiskäräjät julkistivat kaikkien aikojen ensimmäisen yhteisen poliittisen ohjelmansa, jonka ytimenä on itsehallinto. Venäjän saamelaiset eivät tässä olleet mukana.

Itsehallintotavoitteen taustalla on vuosina 1995-2004 meneillään oleva YK:n julistama kansainvälinen alkuperäiskansojen vuosikymmen.

”Kansojen itsemääräämisoikeus on kansainvälisesti hyväksytty periaate, jota YK:n jäsenvaltiot ovat velvollisia edistämään ja suojelemaan. Saamelaiset ovat vaatineet ja vaativat, kuten muutkin alkuperäiskansat, että itsemääräämisoikeus kuuluu myös maailman alkuperäiskansoille, ja siksi pitää maailman yhteisön hyväksyä ne”, sanotaan tavoite- ja toimenpideohjelmassa.

Saamelaisalueella saamelaisille tulisi kansana ja vanhojen nautintaoikeuksien käyttäjänä hyväksyä oikeus hallita kulttuuria, yhteisöjä ja omia alueitaan. He päättäisivät itse, miten heidän asioitaan pitää hallita, valvoa ja ohjata.

”Tulee arvioida, onko mahdollista määritellä toimi- ja päätösvallan rajat saamelaisten ja valtioiden välillä”, tekstissä sanotaan.

Saamelaiskäräjien tavoitteena on, että saamelaisille annettaisiin todella oikeus päättää tulevaisuudestaan ja tämä malli toimisi esimerkkinä muille alkuperäiskansoille. Rahoituksen osalta viitataan YK:n hyväksymään alkuperäiskansojen ohjelmaan, jossa jäsenvaltioiden velvollisuuksiksi todetaan tarjota sopivia resursseja alkuperäiskansojen instituutioille, organisaatioille ja yhteisöille, jotta ne voivat edistää omia suunnitelmiaan ja toimiaan omien tavoitteidensa mukaan.

Kolmen pohjoismaan sisälle syntyvä saamelainen itsehallintoalue on periaatteessa kovan luokan poliittinen vaatimus niin valtioiden sisällä kuin kansainvälisesti - etenkin, kun saamelaiset ovat useimmilla alueilla vähemmistönä. Samalla mukaan tulevat hyvin hankalat kysymykset maaoikeuksista eli onko saamelaisilla oikeus myös vanhojen maidensa hallintaan, ei vain niiden käyttöön.

Käytännössä itsehallintotavoitteen julkistaminen herätti kuitenkin tuoreeltaan hyvin vähän huomiota, eikä sitä pääkaupungeissa kunnolla edes huomattu. Julistus oli, ainakin tässä vaiheessa, enemmän symbolinen. Se kuitenkin kuvastaa suuntaa, mihin keskustelussa ollaan menossa. Se tuo väistämättä myös mukanaan erilaisia ristiriitatilanteita.

Norjassa saamelaisvastaisella kampanjoinnilla on jo kalastettu poliittisia pisteitä. Suomesa taas on riidellyt siitä, kuka määrittää saamelaiseksi ja kuka ei. Kysymys liittyy äänioikeuteen saamelaiskäräjien vaaleissa ja sitä myötä vallankäyttöön. Tätäkään keskustelua ei olisi ilman laajempaa kokonaisuutta, identiteetin ja oman toimivallan kasvua, oikeuksien etsimistä aiemman alistamisen sijaan.

Rio Tinto Zinc -yhtiön aikomus kaivostoimintaan pohjoisessa nostatti saamelaisten vastarinnan, vaikka Norjan ja Suomen valtioilla ei olisi ollut mitään yhtiön tuloa vastaan. Tämä ku-

vaa ristiriitoja, jotka arktisen alueen yhteistyön kannalta eivät ole yhdentekeviä: kenen ehdoilla kehitys tapahtuu? Kestävän kehityksen määrittelyn kautta pitäisi löytää jonkinlainen vastaus.

Arktisen neuvoston työssä saamelaisilla on ollut itseoikeutettu asema pohjoismaiden ja koko läntisen Euroopan ainoana alkuperäiskansana. He olivat mukana jo Rovaniemi-prosessin valmisteluissa.

Neuvostossa saamelaisia edustava Saamelaisneuvoston arktisten asioiden koordinaattori Leif Halonen myöntää, että mukanaolo on antanut lisää statusta.

”Ensimmäisen kerran maailmanhistoriassa alkuperäiskansat istuvat ja tekevät päätöksiä hallitusten kanssa. Kaikkialla muualla ne ovat vain tarkkailijoita”, hän sanoo.

Juuri luonnonvarojen käyttö on yksi niistä kysymyksistä, jotka saamelaisia erityisesti kiinnostavat.

Saamelaisille tehokkainta olisi vaikuttaa valmistelutyössä. Vastaan vain tulee vanha tuttu pulma: raha. Kokoukset ovat usein kaukana ja kalliiden matkojen päässä ja maksajat vähissä.

Kööpenhaminassa Tanskan rahoittamana toimiva Arktisen neuvoston alainen kyseisten kolmen alkuperäiskansan sihteeristö IPS on tehnyt selvityksen, paljonko alkuperäiskansojen järjestöt ovat rahoja hallituksilta saaneet ja paljonko ne tarvitsisivat.

”Jos hallitukset ovat vakavissaan alkuperäiskansojen ottamisesta tosissaan mukaan työhön, on riittävä rahoitus turvattava paitsi kokouksiin osallistumiseen, myös valmistelutyöhön”, raportissa todetaan.

Jos mitään mahdollisuuksia taustatyöhön ei ole, on turha olettaa, että tieto arktisen yhteistyön tuloksista tai ylipäätään sellaisen olemassaolosta leviäisi näiden kansojen keskuudessa muutamaa aktivistia kauemmas.

Inuitit ovat saaneet varoja lähinnä Kanadalta ja Tanskalta. Saamelaisille puolestaan vain Norja on antanut suoraa rahoitusta vuonna 1996. Tuloksena kokouksia on jäänyt saamelaisilta väliin ja yleinen koordinointi on ollut heikkoa.

Jos alkuperäiskansoja edustavien järjestöjen määrä kasvaa, kasvaa myös hallituksilta tulevan rahoituksen tarve. Mitään omia rahalähteitä kun ei yleensä ole. Ja jos rahoituksen järjestäminen osallistumiseen on vaikeaa jo nyt, ei se uusien mukaantulijoiden myötä ainakaan helpotu.

Inuiteilla ja saamelaisilla on kuitenkin se yleinen etu puolellaan, että he toimivat avoimissa yhteiskunnissa, joissa esimerkiksi tiedonvälityksen järjestäminen on mahdollista. He kykenevät myös rekrytoimaan kielitaitoisia ja koulutettuja edustajia, joilla on käsitys kansainvälisen toiminnan pelisäännöistä.

Venäjän alkuperäiskansojen suhteen moni asia on toisin. Niitä edustava ”Venäjän pohjoisen, Siperian ja Kaukoidän vähemmistöalkuperäiskansojen liitto” (RAIPON) pitää päämajaansa Moskovassa. Siihen kuuluu 30 kansaa, joista vain 11 määritellään arktisiksi.

Kanada ja Tanska ovat auttaneet edustajien matkakuluissa kokouksiin, mutta valmistelu- ja taustatyöhön ei ole ollut varoja. Lisäksi inuitit ja saamelaiset edustavat vain yhtä kansaa, kun RAIPON:issa niitä on useita.

Niinpä Venäjän alkuperäiskansojen ääni on heikoin, vaikka ongelmat ovat siellä suurimmat. Karkealla kädellä tehty teollistaminen, öljy- ja kaasujohdot ovat tärvelleet monia perinteisiä asuinsijoja ja tehneet vanhat elinkeinot mahdottomiksi. Vähemmistöpolitiikka on toiminut yleensä vain paperilla. Monet kansat ovat henkiahieverissä, menettäneet perinteensä ja kulttuurinsa. Yleensä heidän keinonsa saada ääntään kuuluviin ovat hyvin vähissä. Siinä suhteessa arktinen yhteistyö on tärkeä väylä, ja jos tieto vaikkapa Kanadan politiikasta ja käytännöstä alkuperäiskansojensa suhteen leviäisi Venäjällä, se voisi olla rohkaisevana esimerkkinä. Se tosin myös edellyttäisi, että Venäjän lainsäädännön pohja pitäisi.

Arktisen ympäristön tilaa koskeva AMAP:in raportti on karua luettavaa Venäjän alkuperäiskansojen osalta. Luonnonvaroja on hyödynnetty täysin piittaamatta kansojen ja niiden kulttuurien kohtaloista. 1990-luvun talouskriisi taas on johtanut huoltoyhteyksien heikkenemiseen ja työttömyyteen. Terveystilanne on keho, kuolleisuus suuri, elinikäennuste reippaasti alle Venäjän keskiarvon. Alkoholismi on yleistä, tuberkuloosiriski suurta.

AMAP on tilastoinut Venäjältä 16 arktisella alueella asuvaa alkuperäiskansaa: saamelaiset, enetsit, nenetsit, hantit, nganasanit, dolganit, evenit, evenkit, tshuktsit, jupikit, jukadirit, selkupit, tshuvanit, korjakit, ketit ja mansit. Suhteessa eniten näitä kansoja asuu Taimyrin autonomisella alueella, jossa he muodostavat 16 prosenttia väestöstä. Esimerkiksi komeja ei näissä tilastoissa lueta alkuperäiskansaksi.

”Venäjän alkuperäiskansojen tulevaisuus on epäselvä. Venäjän federaatio on laatinut joitakin vähemmistösuojaa koskevia lakeja, mutta niiden soveltaminen käytäntöön vie aikaa ja vaivaa. Yhtenä toivona on, että perinteiset käytännöt yhdistettynä poronhoidon ja turkistarhauksen kaltaiseen taloudelliseen toimintaan voi tuoda joitakin mahdollisuuksia”, sanotaan AMAP:in raportissa.

Arktisen neuvoston perustavassa kokouksessa Ottawassa 1996 oli mukana Venäjän pohjoisten alkuperäiskansojen liiton silloinen puheenjohtaja, hantikirjailija, duuman jäsen Jeremi Aipin. Hän käytti siellä kokouksen pessimistisimmän puheenvuoron.

”Markkinatalouden muutokset ovat iskeneet ankarasti pohjoisen ihmisiin”, Aipin sanoi.

”Öljy- ja kaasuyhtiöiden poraukset, avohakkuut, kulta- ja timanttikaivokset meidän maillamme eivät ole antaneet mitään alkuperäiskansoille. Kansat Venäjän pohjoisosissa ovat häviön, sukupuuton partaalla”, hän sanoi ja toivoi Arktisen neuvoston löytävän keinot selvittää luonnonvarojen ”kolossaalisesta” hyödyntämisestä.

”Mitä vahvempi jokin maa on, sitä enemmän se on ottanut alkuperäisiltä asukkailtaan”, summasi Aipin oman kokemuksensa. Hantien oma elämänmuoto ei ole selvinnyt vuotavien öljyputkien, ympäristötuhojen ja venäläistämisen kurimuksesta.

Käsite, joka viime vuosina on tullut arktisilla alueilla mukaan ja joka sekkin kuvastaa muutunutta suhtautumista alkuperäiskansoihin, on ”perinteinen ekologinen tietämys” - toisin sanoen se tieto luonnosta, joka kansoille on kertynyt vuosituhansiakin samankaltaisena jatkueneen kulttuurin myötä.

Tämä sai korkean tason tunnustuksen Arktisen neuvoston perustamisen myötä: allekirjoittajavaltiot sanoivat julistuksessaan tunnustavansa alkuperäiskansojen perinteisen tiedon merkityksen ja ottavansa sen huomioon. Vastaavaa mainintaa ei kansainvälisissä sopimuksissa kovinkaan usein ole.

Sen käytäntöön sovittaminen onkin sitten jo eri asia. Kulttuurien, joiden elinehtona on ollut yhteys luontoon, on tietysti osattava elää tasapainossa luonnon kanssa. Nykyaikainen taloudellinen hyödyntäminen taas lähtee aivan eri pohjalta. Yhteensovittamisessa tullaan jälleen kerran kysymykseen siitä, mitä on kestävä kehitys.

Kuitenkin perinteinen tieto tarjoaa hyvää pohjaa havainnointiin esimerkiksi ilmastomuutosten tai yleensä ekologisten muutosten vaikutuksista: onko esimerkiksi eläinten käyttäytyminen tai esiintyminen muuttunut, ovatko sääolot erilaisia kuin ennen.

Käytännössä sopimuksen tämäkin kohta jää vaille merkitystä, ellei perinteisen tiedon keräämiseen ja soveltamiseen ole jonkinlaisia resursseja. Silti jonkinasteinen koordinoitu työ on jo päässyt alkuun.

Inuvikiin Kanadaan kokoontui marraskuussa 1996 puolensataa Alaskasta, Kanadasta, Grönlannista ja Pohjois-Venäjältä tullutta edustajaa seminaariin pohtimaan alkuperäiskansojen tie-

tämyksen tallentamista ja soveltamista. Seminaari teki pitkän listan suosituksia, joiden kiireellisimmistä päästä oli eri yhteisöjen vanhimpien hallissa olevan tiedon pelastaminen ja tallentaminen ja siirtäminen nuoremmille. Vanhinten sukupolvi on kaikkialla kovaa vauhtia katoamassa, ja heidän mukanaan korvaamatonta tietoa ajalta ennen modernisaation tuomaa suurta murrosta elämäntavoissa.

Askel askeleelta on perinteinen tietämys saamassa oman vakiintuneen roolinsa. Arktisissa papereissa se otetaan jo säännönmukaisesti huomioon; se kuuluu esimerkiksi ohjeistoon ympäristövaikutusten arvioimiseksi arktisilla alueilla. Sen asema on myös tunnustettu jo laajemmilla foorumeilla, osin arktisen aloitteellisuuden myötä. Perinteinen tietämys on esimerkiksi tullut osaksi kansainvälistä biodiversiteetisopimusta.

Jälleen kerran tosin on melkoinen välimatka sillä, mitä kansainvälisissä sopimusneuvotteluissa tapahtuu ja mikä on todellisuus vaikkapa Venäjän pienten pohjoisten kansojen keskuudessa.

Arktisessa yhteistyössä mukana ei ole mukana järjestöjä, jotka edustaisivat alueita. Yleensä kansainvälisessä toiminnassa asia on toisin. Pohjoismaiden neuvostossa ovat mukana itsehallinnolliset alueet Ahvenanmaa, Grönlanti ja Fär-saaret, mutta eivät saamelaiset. Barentsin alueneuvostossa taas on mukana joukko pohjoisia läänejä tai alueita. Saamelaiset eivät siinäkään ole neuvoston jäseninä, koska heillä ei ole omaa rajattua hallintoaluettaan.

Seurauksena on, että varsinainen aluetaso puuttuu virallisesta arktisesta yhteistyöstä kokonaan, vaikka se ensimmäisissä kaavailuissa oli mukana. Joissakin puheenvuoroissa on myöhemminkin esitetty laajaa komiteaa, johon kaikki halukkaat voitaisiin ottaa mukaan.

Nyt jää suurin osa pohjoisilla alueilla asuvasta väestöstä pois suorasta osallistumisesta arktiseen yhteistyöhön. Esimerkiksi Pohjoiskalotin kaikista asukkaista saamelaiset ovat pieni vähemmistö. Ylipäätään Pohjoismaissa ja Venäjällä on pohjoisilla alueilla paljon suurempia kaupunkimaisia asutus- ja teollisuuskeskuksia kuin Pohjois-Amerikassa.

Arktista neuvostoa perustavaan kokoukseen oli Suomen valtuuskuntaan otettu mukaan Lapin läänin edustaja, mutta yleensä varsinainen aluetaso on näistä kuvioista ulkona.

Neuvostossa on tarkkailijana Northern Forum, Pohjoinen foorumi, joka edustaa useita - ei kaikkia - pohjoisia hallinnollisia alueita. Niitä siinä on mukana aina Etelä-Korea ja Kiinaa myöten. Northern Forumin edustajat käyttävät neuvoston kokouksissa yleensä puheenvuoroja, joissa ilmoittavat olevansa ainoita pohjoisten alueiden varsinaisten asukkaiden edustajia ja vaativat vahvempaa asemaa.

Kuitenkaan tämä foorumi ei ole edustuksellinen, vaan mukana ovat alueiden maaherrat, kuvernöörit tai muut aluehallintojen virkamiehet. Vaikka se oli yksi ensimmäisistä koko pohjoista aluetta kattavista elimistä, ns. virallisilla tahoilla on ollut siihen selviä suhtautumisvaikeuksia.

Sinänsä Northern Forum on maailman mitassa harvinainen esimerkki rajat ylittävistä alueiden yhteistoiminnasta, joka ei ole riippuvainen pääkaupunkien päätöksistä vaan on syntynyt alueiden oman aloitteen kautta. Erityistä aktiivisuutta toimintaan on osoitettu Alaskassa. Jäseninä ovat ne alueet, jotka ovat olleet halukkaita tulemaan mukaan.

”Minusta olisi hyötyä siitä, että Arktisessa neuvostossa olisi alueita edustavia henkilöitä mukana”, sanoo Hannele Pokka, Lapin läänin maaherra ja myös Northern Forumin varapuheenjohtaja. ”Ainoa kuulemani perustelu on, että Northern Forum on liian laaja.”

Samalla Pokka myöntää, että juuri foorumin laajuus tekee koko arktisen alueen kattavan yhteistyön hyvin vaikeaksi. Käytännössä sen on jakautunut Beringin salmea ympäröivien alueiden yhteistyöksi, Yhdysvaltain eli Alaskan ja Japanin väliseksi toiminnaksi ja Euroopan puoleisen arktisen alueen yhteistyöksi.

”Koko alueelle ulottuvia hankkeita on ollut erittäin vaikea saada aikaan”, Pokka sanoo. Sen sijaan foorumin kautta ovat eri alueet, kuten Lappi ja Jakutia, päässeet jonkinasteisiin kaupallisiin kontakteihin.

ETELÄN SAASTEET ISKEVÄT POHJOISEEN

JOTAIN OUTOA ON TAPAHTUMASSA, sen ovat Kanadan pohjoisosien kansat huomanneet.

”Vesi ei ole yhtä kirkasta kuin lapsena oli ja se maistuu erilaiselta”, sanoo dene-intiaanien päällikkö Bill Erasmus.

Ollaan Yellowknifessa, Kanadan luoteisterritorioiden pääkaupungissa Suuren Orjajärven rannalla maaliskuussa 1996. Erasmus puhuu arktisten maiden parlamentaarikoiden kokoukselle hallintorakennuksessa, jonka seinillä on tekstejä kaikilla territorion seitsemällä virallisella kielellä - englanti, ranska, chipewyan, slavey, dogrib, gwich'in, inuktitut. Osa teksteistä on kirjoitettu kolmioista, ympyröistä ja neliöistä koostuvalla tavukirjoituksella.

Erasmus ja hänen kansansa tuntevat nuo seudut toisella nimellä: Denendeh, ihmisten maa. Maa, joka oli muuttumaton tuhansia vuosia, mutta ei ole enää.

Puhujana konferenssissa on myös Gary Bohmet, mestitsien puhemies, karismaattinen hahmo, joka myöhemmin illalla kävelee The Gold Range -kapakan poikki isännän elkein ja ottaa kättelyitä vastaan puolelta ja toiselta.

Mutta päivällä molemmilla on vakavaa asiaa ja vakava yleisö.

”Kala maistuu erilaiselta. Nahka on ohuempi ja maksoista on tullut tummempia ja suurempia. Kaributkin ovat laihempia ja maku on muuttumassa.”

”Myös sää muuttuu. Lunta on vähemmän ja vesien pinta paljon entistä alempana. Eikä sää ole vakaa. Yhtenä päivänä on lämmintä ja toisena hyvin kylmää. Se vaikuttaa eläimiin ja meihin.”

”Kansamme joutuu tekemisiin saastumisen kanssa. Se on jotain, jota vanhimpiemme aika ei koskaan ollut.”

Bill Erasmus jättää muistuttamatta, että joitakin sukupolvia sitten dene-kansa joutui tekemisiin valkoisten kanssa. Sekin oli jotain, josta vanhimmilla ei ollut kokemusta - ja eurooppalaisten sivilisaation elintapa perussyynä siihen, että puhtaan veden kala onkin äkkiä myrkyllistä.

Yellowknife on 15 000 asukkaan pikkukaupunki, hallintoelimiä ja kaivosteollisuutta. Valkoisen miehen silmin katsottuna se on kaukana kaikesta, dene-intiaaneille keskellä ikimuistoista kotiseutua. Koko valtavalla Luoteisterritorioiden alueella asuu vain noin 60 000 ihmistä. Omia varteenotettavia saastelähteitä ei ole - jos unohdetaan arsenikki kultakaivosten lähellä, uraanipäästöt toisen maailmansodan uraanilouhoksilla ja öljynporaus. Timanttikaivoksia ei ole vielä saatu auki.

Kanadan tilastolaitos on kunnostautunut. Se on muun muassa laskenut, että maan koko pohjoisilla alueilla asuu 47 351 alkuperäiskansoihin kuuluvaa ihmistä. Heidän ravinnostaan huomattava osa tulee tavalla tai toisella suoraan luonnosta.

Intiaaneille, inuiteille ja mestitseille oli melkoinen järkytys havaita, että suoraan luonnosta tuleva ravinto voi olla saastunutta. Eikä syitä tarvitse läheltä etsiä.

Vuonna 1992 kerrottiin Kanadan mestitseille, että heidän yleisesti syömänsä kalan maksassa on liikaa toksafeeni-nimistä orgaanista yhdistettä. Se ei ollut enää terveellistä syötäväksi. Kyseessä on tuhohyönteisten torjunnassa käytettävä aine, joka kiellettiin Kanadassa vuonna 1980 ja Yhdysvalloissa vuonna 1983.

”Kuinka se saattoi tulla esiin pohjoisessa luonnossa vuonna 1992”, kysyy Gary Bohmet.

Aine kasaantuu vesistöjen ravintoketjussa ja päätyy juuri kyseisen kalan maksan tapaiseen sisäelimeen. Kaukokulkeutuminen voi tapahtua tuhansien kilometrien päästä. Yhdysvaltain etelävaltioiden puuvillapeltojen maaperästä toksafeenia haihtuu yhä ilmaan. Meksikossa sen käyttö on sallittua vieläkin, samoin on ollut esimerkiksi Tshekinmaassa, Puolassa ja Unkarissa. Eri- laisten ympäristömyrkkujen ja torjunta-aineiden suruton käyttö Aasiassa tai Etelä-Amerikassa voi koitua vahingoksi pohjoisen napapiirin tuolla puolen.

”Sitä tulee ilmavirtojen mukana ja päätyy jokiimme ja järviimme. Me olemme uhreja”, sanoo Bohmet.

Reilut kymmenen vuotta sitten todettiin, että erään inuit-yhteisön jäsenten veressä olevan PCB:n määrä ylitti alle 15-vuotiailla sallitun rajan 63 prosentilla. Hudsonin lahden ympäristön naisten äidinmaidossa PCB:tä oli viisinkertainen määrä Kanadan eteläosien naisiin verrattuna.

Kanadan hallitus on lähestynyt paikallisyhteisöjä kampanjoin, videoin ja valokuvin. Hämmennystä ei silti ole voitu välttää. Jos yksi kala ei kelpaa syötäväksi, kuinka sitten muut? Miksi kalan lihaa voi syödä jos ei maksaa? Entä kaikki muu ruoka? Myös karibuista on löytynyt liiallisia pitoisuuksia.

Syntyi helposti liiallisia pelkoja ylipäättään kaikkea perinteistä ruokaa kohtaan.

”Meidän on puhuttava enemmän perinteisen ruuan eduista”, sanoo Bill Erasmus.

”Meidän on saatava ihmisten luottamus palaamaan. Perinteisen ruokavalion tunnetut hyödyt ovat paljon suuremmat kuin tuntemattomat riskit.”

”Ruokavalio on tärkeä asia. Haluamme kaikin mahdollisin tavoin suojella omaa elämäntapaamme”, sanoo Gary Bohmet.

Inuiteille luopumien perinteisestä ruokavaliosta tietäisi paitsi luopumista perinteisestä elämäntavasta joka yhä on olemassa, myös aliravitsemusta, sydäntauteja ja diabetesta. Rintaruokinnankin hyödyt ovat selvästi suuremmat kuin riski altistua saasteille. Silti AMAP:in äskettäin ilmestynyt raportti arktisen ympäristön tilasta osoittaa selvästi, että esimerkiksi äidin PCB-pitoisuuksilla on selvä vaikutus lasten syntymäpainoon.

Pysyviä orgaanisia yhdisteitä ja raskasmetalleja esiintyy luonnossa, joka näyttää koskemattomalta. Nikkelin kaupunki Kuolassa Venäjällä elää suunnattomasti saastuttavan sulaton vieressä. Silti siellä on synnyttäneiden äitien veressä tavattu selvästi vähemmän elohopeaa, kadmiomia ja sinkkiä kuin pohjois-Quebecissa ja Grönlannissa vertailuryhmälle tehdyissä tutkimuksissa. Ja se, mikä kasaantuu ihmisiin, kasaantuu myös eläimiin.

Pohjoismaissa muistetaan, kuinka Tshernobylin ydinonnettomuus aiheutti rajoituksia poronlihan käyttöön ja marjojen ja sienten poimintaan. 1960-luvulla Novaja Zemljan ydinkokeet aiheuttivat radioaktiivisuuden tason nousua myös pohjoisen ihmisissä.

Saasteiden kaukokulkeutuminen, otsonikato ja ilmaston muutos ovat asioita, joihin ei arktisen alueen sisällä voi vaikuttaa juuri mitään. Ylipäättään todellinen tietoisuus arktisten seutujen

erikoispiirteistä ja herkkydestä on vasta viime vuosien tuotetta. Vielä Rio de Janeiron kuuluisassa ympäristökongressissa 1992 ei arktisista alueista puhuttu mitään.

Siinäkin asiassa on muutosta tapahtumassa.

”Suhde maahan, mereen ja eläimiin on kulttuurimme pohja. Metsästys, paimentaminen, kalastus ja keräily määrittävät sen, ketä me olemme ja mitä me olemme. Nyt kun saastumisesta on tullut osa tätä suhdetta, koetamme tehdä päätöksiä, jotka vaikuttavat fyysiseen ja kulttuuriseen terveyteemme”, sanoivat kolmen alkuperäiskansojen järjestön edustajat yhteisessä julkilausumassa, joka jätettiin AMAPin raportin julkistamisen yhteydessä kesäkuussa 1997. Samalla ne vaativat arktisen alueen hallituksia yhteisiin ponnistuksiin saasteiden kaukokulkeutumisen rajoittamista koskevilla neuvotteluilla.

Saatuja tuloksia on kyettävä välittämään paikallistasolle ja tutkimuksia on jatkettava, niiden kalleudesta ja vaikeudesta huolimatta, jotta todelliset uhkat arktista ympäristöä ja asukkaista kohtaan kyetään tunnistamaan, järjestöt vaativat.

Niiden mukaan saastuttavien aineiden vaikutusten tutkiminen voi auttaa myös selvittämään syitä epänormaaliin käyttäytymiseen ja fyysisiin poikkeavuuksiin, joita alueen eläimistö on havaittu.

Vuoden 1997 alkukesästä aika olikin kypsä myös hallituksille.

Altan ympäristöministerikokouksessa alueen kahdeksan maata ilmoittivat toimivansa ”päättäväisesti”, jotta saataisiin aikaan ”varhain” sopimus, joka tähtää pysyvien orgaanisten yhdisteiden poistamiseksi tai vähentämiseksi. ”Annamme myös täyden tukemme neuvotteluille, jotka tähtäävät samanlaisen sopimuksen aikaansaamiseksi raskasmetalleista ja typpioksidoista”, ministerit ilmoittivat. Neuvotteluja käydään YK:n Euroopan talouskomission alaisuudessa.

Samalla tosin tullaan arktisesta perhepiiristä kansainvälisiin neuvotteluihin, jotka sivuavat maailmanlaajuisia taloudellisia intressejä, ja joissa pohjoisten alueiden kysymykset ovat vain yksi osa kokonaisuutta.

Arktinen alue on kuitenkin tullut kansainvälisen ympäristöpolitiikan esityslistalle. kuuluu. Heti Altan kokouksen jälkeen pidettiin New Yorkissa Rion konferenssin seurantakonferenssi, ja useimmat maat antoivat Altassa erilaisia lupauksia sen suhteen. New Yorkissa näiden lupauksen kaikuja kuultiinkin, ja siellä arktiset maat ensimmäisen kerran antoivat yhteisen lausuman. AMAPin raportti oli tälle kaikelle erinomaista taustatyötä.

Eri asia on sitten se, että koko New Yorkin kokous jäi tuloksiltaan huomattavan laihaksi ja että kansainvälisessä ympäristöpolitiikassa vallitsee selvä hajaannus. Rion sopimukset eivät vaikuttaneet juuri mihinkään, Yhdysvalloissa vahva painostusryhmä vastustaa kaikkia lisärajoituksia ja Kiinan elintason nousu lisää monin tavoin ilmähän kuormitusta. Sitäpaitsi polttavia ympäristökysymyksiä, joihin haluttomien hallitusten pitäisi löytää jokin ratkaisu, on loputtoman pitkä lista.

Ennen kuin dene-intiaanien huolet vaikuttavat meksikolaisen viljelijän käyttäytymiseen, edessä on pitkä, pitkä tie. Siinäkin tapauksessa, että Yhdysvallat, Kanada, Venäjä ja Pohjoismaat ovat luvanneet ”päättäväistä” toimintaa ja ”täyttä tukea”.

TUTKIJAT TAHTOVAT VAIKUTTAA POLITIikkaan

ENSIN KOKOONTUMINEN IVALOSSA. SITTEn busseilla vanhaa Jäämerentietä Nikkeliin - tietä, jota Venäjä hyvin harvoin avaa kenellekään kuljettavaksi. Nikkelistä yöksi Norjan Svanvikin kansanopistolle, sitten Sevettijärven kautta Inarin opistolle ja varsinaiseen asiaan: luentoja, akateemista keskustelua, vaihto vapaalle ja pitkä ilta Inarissa, ja seuraavana aamuna taas uudestaan.

He ovat kaikki täällä: Oran R. Young, alan vahva nimi Dartmouth Collegesta Yhdysvalloista - partainen mies, jolla on esityksissään suuri mieltymys jaotteluihin ja nelikenttiin. Sanjay Chaturvedi, maailman ainoa intialainen pohjoisten asioiden tutkija. David Scrivener, britti, joka Keelen yliopistossa tutkii etenkin arktisia ympäristöpolitiikan kysymyksiä. Jyrki Käkönen, jo vuosia vetänyt pohjoista tutkimusta rauhan- ja konfliktitutkimuskeskuksessa Tampereella. Lassi Heininen, mies, joka järjestää tätä ja paljon muuta ja etsii Suomelle pohjoisen politiikan vaihtoehtoja.

Ja monia muita paikalla, talouden tutkijoita, opiskelijoita, toimittajia. Vuodesta 1991 Kalottiakatemit ovat tuoneet Inariin ja sieltä käsin eri puolille kalottialuetta sekalaisen seurakunnan pohtimaan sitä, missä ollaan menossa ja mitä voitaisiin tehdä. Epämuodollinen ympäristö kaukana pääkaupungeista, vapaata keskustelua, ideointia.

Vuonna 1997 tie tässä muodossaan oli kuljettu ainakin siltä erää loppuun. Kalottiakatemia järjestettiin nyt melko tavanomaisena tutkimusfoorumina Rovaniemellä Arktikum-talossa, samassa paikassa, jossa muutaman kuukauden kuluttua linjattiin pohjoisia kysymyksiä korkealla profiililla poliitikkojen, liikemiesten ja tutkijoiden kesken. Kiireisen pääministeri Paavo Lipposen ohjelma laskettiin silloin minuuttiaikataululla. Siitä liikenä kuitenkin aikaa kahdenkeskiseen juttutuokioon Oran R. Youngin kanssa. Lipponen on 1960-luvulla opiskellut samassa paikassa eli Dartmouth Collegessa, jossa Young nyt vetää pohjoista tutkimusta ja pohtii etenkin kestävä kehityksen roolia.

Asiat liittyvät toisiinsa, ja tutkimuksen ja toiminnan raja on veteen piirretty viiva.

On oikeastaan helppo nähdä, miksi monet tutkijat tuntuvat jäävän koukkuun.

Otetaan kokonaisen maanosan kokoinen alue, jossa vielä reilut kymmenen vuotta sitten ei ollut käytännössä juuri mitään yhteistä toimintaa. Sitten sitä alkoi tulla: rajattuja ympäristösopimuksia, yleisiä ympäristösopimuksia, rajattua alueellista yhteistyötä, koko aluetta koskevia yleisiä sopimuksia...

Otetaan luonnoltaan ainutlaatuisen herkkä alue, jossa on valtavia määriä teollisen yhteiskunnan ennen pitkää tarvitsemia resursseja - sekä poliittisesti että teknisesti hankalasti saatavilla. Otetaan liikenteellisesti lähes suljettu alue, joka saattaakin tuoda lyhimmän tien Euroopan ja Aasian välille. Otetaan politiikan sivuraiteilla oleva kansainvälinen foorumi, jossa äkkiä huomataan olevan mukana sekä EU:n, Venäjän että Pohjois-Amerikan kaikkine mahdollisuuksineen, jotka siitä seuraavat. Otetaan ristiriita pääkaupunkien ja alueiden, kansallisvaltioiden ja paikallisten asukkaiden, alkuperäiskansojen ja muiden välillä. Otetaan muodostumassa olevat poliittiset prosessit, joiden keskeinen sisältö on määrittelemättä ja johon voidaan vaikuttaa. Otetaan alue, jossa selvästi on tilaa uusille kansainvälisille aloitteille.

Tieteellisten julkaisujen, seminaariesitelmien ja tekeillä olevien tutkimusten lista on pitkä, vaikka monet samat nimet siinäkin törmäilevät toisiinsa.

Arktisen neuvoston puitteissa on kehitelty ajatusta "Arktisen yliopistosta", monen maan tutkimuslaitosten verkosta, jonka ohjelma liittyy ympäristöön, kulttuuriin ja arktisten alueiden talouden tutkimiseen.

Itse asiassa arktisten alueiden tieteellinen tutkimus on ollut järjestäytyneyttä jo pitkään. Sen tarpeesta keskusteltiin epävirallisesti jo 1980-luvun puolivälissä, ja Gorbatschovin Murmanskin-puhe pani osaltaan vauhtia asioihin. Tosin Yhdysvaltain tiedepiireissä ei haluttu innostua Neuvostoliiton aloitteesta, eikä Neuvostoliitossa ollut halua tehdä yhteistyöstä kovin laajaa.

Vuonna 1990 kuitenkin oli jo valmista siinä määrin, että IASC (International Arctic Science Committee) perustettiin. Mukana oli kansallisia järjestöjä kaikista kahdeksasta maasta, ja pian tuli lisää. Vuonna 1996 jäsenmaita oli jo 16, aina Kiinaa, Puolaa ja Sveitsiä myöten.

IASC:n tehtävänä on rohkaista ja edistää arktisen alueen kansainvälistä perus- ja soveltaa tutkimusta. Konferensseja, tutkimusohjelmia ja selvityksiä on pantu pystyyn. Vakituinen sihteeristö toimii Oslossa Norjan rahoittamana. Järjestöllä on vakiintunut rooli; se on muun muassa Arktisen neuvoston tarkkailijana.

Vaikka IASC on poikkitieteellinen, sen painopiste on luonnontieteissä. Ilmastomuutosten vaikutusten selvittäminen on yksi meneillään olevista pääohjelmista. Myös eri tieteenalat ovat järjestäytyneet, kuten arktisen alueen yhteiskuntatieteilijät ja terveyden alan tutkijat.

Youngin vetämä Institute of Arctic Studies Dartmouth Collegessa, New Hampshirissa on Pohjois-Amerikan johtava arktisen yhteiskunnallisen tutkimuksen keskus. Kanadassa tutkimusta harjoitetaan eri tahoilla, vailla selkeää keskuspaikkaa. Euroopassa alan tutkimuksen keskittymiä on muun muassa Lapin yliopistossa Rovaniemellä ja sen Arktisessa keskuksessa, Tampereen yliopiston rauhan- ja konfliktintutkimuskeskuksessa, Tromssan ja Uumajan yliopistoissa, Fridtjof Nansen -instituutissa Norjassa, Oslon kansainvälisessä rauhantutkimusinstituutissa. Luonnontieteellistä tutkimusta harjoitetaan hyvin monessa paikassa. Käytännöllisesti katsoen kaikki pohjoiset yliopistot ja tutkimuslaitokset harjoittavat suoraan alueeseen tavalla tai toisella liittyvää tutkimusta. Oulun yliopisto esimerkiksi laati vuoden 1997 lopulla erityisen "pohjoisen strategiansa".

Oran R. Young on kansainvälisesti näkyvimmällä tavalla yhdistänyt tutkimuksen ja politiikan taustavaikuttamisen. Hän on tuottanut kasapäin taustapapereita ja ollut paikalla eri kokouksissa ja konferensseissa.

"Meidän täytyy huolella miettiä vuoropuhelun edistämistä tutkimuksen ja politiikan maailmojen välillä, tieteen ja käytännön maailmojen välillä. Arktisen neuvoston puitteissa meidän täytyy huolella pohtia, kuinka luoda molempia hyödyttäviä linkkejä ja suhteita tiede- ja tutkimusyhteisöjen - mukaanlukien ne, joita kiinnostaa perinteinen ekologinen tietämys - ja politiikan maailman välillä. Luulen, että sieltä löytyy hyvin kiinnostavia mahdollisuuksia. Aika sii-

hen on monella tavoin kypsä”, sanoi Young ollessaan Kanadan parlamentin ulkoasiainvaliokunnan kuultavana.

Young itse on pohdiskellut pitkään niitä rooleja, intressejä ja tavoitteita, joita arktisen alueen eri toimijoilla on, ja mitä siellä voidaan ja ei voida saavuttaa. Esimerkiksi Arktiselle neuvostolle hän on löytänyt kolme ”lokeroa”: elollisten luonnonvarojen kestävä käytön edistäminen, kestävä kehityksen mukaantuominen suuren luokan teolliseen toimintaan kuten öljy- ja kaasu-teollisuuteen ja toimiminen kansainvälisesti kysymyksissä, jotka vaikuttavat pohjoisille alueille - saasteiden kaukokulkeutuminen, ilmastonmuutos, otsonikato.

Sattumakin tekee satoaan. Vuoden 1997 loppua kohden nimenomaan Suomen aloitteellisuus pohjoisissa kysymyksissä nousi, ja kuinka ollakaan, pääministeri Paavo Lipponen on aikanaan opiskellut juuri samassa paikassa, missä Young opettaa.

”Niiden monien asioiden joukossa, jotka yhdistävät maitamme, on kiinnostus arktisiin ja muihin pohjoisiin alueisiin, Luoteis-Venäjä mukaanlukien, valtavine luonnonvaroineen”, sanoi Lipponen vieraillessaan itse Dartmouth Collegessa kesäkuussa 1997.

Mutta ei Young suinkaan ainoa ole, joka haluaa linkata tutkimuksen ja poliittisen päätöksen tiiviimmin yhteen. Suomi on tässä hyvä esimerkki: tutkijapiirit puhuivat poliittisen aloitteen tarpeesta jo kauan ennen kuin sellainen oli politiikan päättäjien piirissä suunnitteilla. Suomessa jopa organisoiduttiin, jotta asiaan voitaisiin paremmin vaikuttaa.

Piirit eivät Suomessa ole kovin suuret, ja alan kysymyksistä kiinnostuneet tutkijat ja muut löysivät helposti toisensa. Eteen tuli 1990-luvun alkuvuosina ristiriitatilanne: tutkijoiden ja eräiden muiden pohjoisen vaikuttajien mielestä tapahtumassa oli paljon, mahdollisuuksia avautumassa, mutta Suomi ei näyttänyt olevan niitä mahdollisuuksia käyttämässä, ei edes selvittämässä.

Vuonna 1994 joukko pohjoisten kysymysten parissa toimivia tutkijoita ja asiantuntijoita eri puolilta maata sekä pohjoisen alueellisia vaikuttajia perusti Pohjoisen politiikan seuran edistääkseen tutkimusta ja vaikuttaakseen itse asioihin.

Taustalla oli näissä oloissa jo pitkä tieteellinen perinne.

1980-luvun loppua kohden arktiset alueet alkoivat monin tavoin tulla omana itsenään mukaan kuvaan. Tampereen rauhan- ja konfliktintutkimuskeskuksessa aloitettiin vuonna 1987 tutkimusprojekti, joka keskittyi arktisten alueiden vaihtoehtoiseen kehitykseen, kestäväan kehitykseen ja turvallisuuteen. Projektia johti Jyrki Käkönen, joka itse oli kiinnostunut muun muassa periferisten alueiden mahdollisuudesta omaehtoiseen toimintaan. Rahoitus löytyi lopulta amerikkalaislähteistä.

”Kun vanhat vastakkainasettelut ovat jääneet taakse, on todella mainio tilaisuus tuoda esiin uusi yhteistyön politiikka arktisille alueille; politiikka joka tuo merkittävää hyötyä koko alueen asujamistolle”, Käkönen kirjoitti vuonna 1993 Dartmouthissa julkaistussa kirjassa ”Politics and Sustainable Growth in the Arctic”.

Tampereen projektista poikivat Inarin Kalottiakatemit ja vastaavat tapaamiset. Toinen pääpaikka oli Kuhmossa, jossa kesäakatemiaa on vuodesta 1987 pidetty lähes joka kesä.

Itse asiassa Heininen-Käkönen -parivaljakon teksteissä Kuhmosta 1987 - siis hieman ennen Gorbatshevinkin puhetta - esiteltiin jo tavoitteeksi kansainvälistä sopimusta arktisten alueiden sotilaallisesta ja taloudellisesta käytöstä, Arktiksen demilitarisoinnista ja täydellisestä ydinasettomuudesta.

Perustettu Pohjoisen politiikan seura yhdisti sekä tätä perintöä että muutakin alan aktiivisuutta. Seura on, ei tosin kovin korkealla profiililla, järjestänyt seminaareja ja keskustelutilaisuuksia ja julkaissut artikkeleita. Kesällä 1995 syntyi ajatus monitieteellisestä tutkimusprojek-

tista, joka ryhtyy selvittämään Suomen pohjoisen politiikan vaihtoehtoja. Projekti lähti liikkeelle vuonna 1996; mukaan on kytketty Suomen ohella tutkimuslaitoksia Venäjältä, Ruotsista, Norjasta, Kanadasta ja Yhdysvalloista.

Pulmana vain on ollut, että Suomen valtiota edustavat rahoittajatahot eivät ole olleet kiinnostuneita rahoittamaan tutkimusta, joka etsii vaihtoehtoja Suomen politiikalle. Aikatauluja ja tavoitteita jouduttiin karsimaan, vuoden 1997 syksyyn mennessä rahaa on tutkimuslaitosten normaalibudjettien ohella löytynyt vain Lapista.

Perinteiseen akateemiseen tapaan Suomessakin vallitsee tutkimuslaitosten välinen kilpailu. Helsingissä toimiva Ulkopoliittinen instituutti aloitti syksyllä 1997 oman projektinsa, joka liittyy EU:n pohjoisen ulottuvuuden ulko- ja turvallisuuspoliittisiin näkökulmiin. Painopisteinä ovat Baltia ja Itämeri, mutta käsitteellisesti se yhdistyy Suomen pohjoisen ulottuvuuden aloitteeseen. Tuon projektin rahoituksessa ei ollut ongelmia.

Pohjoisuudesta suhteessa EU:n jäsenyyteen olivat suomalaistutkijat puhuneet jo paljon ennen hallituksen virallista aktiivisuutta. Aina vuoden 1997 syksyyn asti kritiikki liittyi siihen, ettei jäseneltyä pohjoisen politiikkaa ole.

1990-luvun arvostelulla Suomen pohjoisen politiikan ja suomalaisen aloitteen puutteesta oli selkeä pohja. Samaan aikaan kun Suomen poliittisen johdon suunnasta kuului vain joitakin epämääräisiä lauseita, Norja, Kanada ja Ruotsi olivat kukin hyvin aktiivisia omilla suunnillaan: Barents, arktinen alue, Itämeri. Vuoden 1997 syksyllä Suomi sitten otti itselleen sentapaisen roolin, jota Norjan ulkoministeriössä oli kaavailtu itselle joitakin vuosia aiemmin. Vastaavasti Norjalle tuli eteen kysymys pysyminen EU:n ulkopuolelta mukana vaikuttamassa.

Kuitenkin Suomen ulkopoliitiikan päättäjien suusta tulevat puheenvuorot pohjoisen ulottuvuuden merkityksestä ovat uusia vain siinä mielessä, että ne tulevat nyt johtavien poliitikkojen suusta. Heininen ja eräät muutkin olivat päätyneet samantapaisiin johtopäätöksiin jo monia vuosia aiemmin.

”Pohjoinen ulottuvuus ei sulje pois myöskään yhteistyötä eurooppalaisten valtioiden kanssa. Päinvastoin: Eurooppaan voidaan mennä myös pohjoisen kautta. Suomen ulkopoliitiikan kannalta tämä on tärkeä huomio, sillä ennakkoluuloton yhteistyö kaikkiin ilmansuuntiin on luonnollista ja välttämätöntä, liittyy Suomi EY:n jäseneksi tai ei”, Heininen kirjoitti 1994 toimittamassaan kirjassa ”Pohjoinen Suomen politiikassa”. Jo edellisvuoden 1993 aikana hän oli eräässä artikkelissaan esittänyt katseen kääntämistä etelästä pohjoiseen ja pohjoisen toimintastrategian hahmottamista osaksi Suomen ulkopoliitiikkaa.

”Suomen kansallisen pohjoisen politiikan luominen keskeisenä osana maamme ulkopoliitiikkaa ja Eurooppa-politiikkaa voisi olla ajankohtainen tavoite maailman ja Euroopan muutoksissa”, hän totesi vuoden 1994 kirjassa ja esitti jälleen pohjoisten yhteistyönäkymien antavan uusia mahdollisuuksia Suomelle ja Suomen ulkopoliitiikalle.

”Vaikuttaa siltä, että Suomessa ei ole riittävän selvästi havaittu tien Eurooppaan - ja Brysseliin - kulkevan myös pohjoisen kautta”, kirjoitti tutkija Pertti Joenniemi samassa, ennen Suomen EU-jäsenyyttä julkaistussa kirjassa.

Eräänlainen vertailukohta pohjoiseen ulottuvuuteen ja Suomeen on Arktisessa neuvostossa, jossa ajatusta ensin kehiteltiin kanadalaisissa tutkijapiireissä, ennen kuin se nousi osaksi kansallisen ulkopoliitiikan tavoitteita. Norjassa taas Barents-aloite lähti ensin liikkeelle maan ulkoministeriöstä.

SOTILAALLISESTA TURVALLISUUDESTA LAAJAAN TURVALLISUUTEEN

HELMIKUUN KUUDENTENA PÄIVÄNÄ VUONNA 1996 koputettiin Pietarissa varhain aamulla Aleksander Nikitinin ovelle. Venäjän turvallisuuspalvelu FSB oli tullut hakemaan miestä.

Muutamaa kuukautta aiemmin, lokakuun viidentenä päivänä vuonna 1995 FSB oli asialla Murmanskissa, Severodvinskissa ja Pietarissa: ratsioita, kotietsintöjä, kuulusteluita. Norjalaisen ympäristöjärjestön Bellonan toimistosta Murmanskissa takavarikoitiin dokumentteja ja tietokoneita.

Mutta ennen kaikkea tapaus on tultu tuntemaan Aleksander Nikitinin mukaan - tapaus, jonka jäljiltä moni asia on toisin.

Bellona on norjalainen järjestö, joka on ollut hyvin aktiivinen Luoteis-Venäjällä. Erityisesti se on keskittynyt säteilyriskien kartoittamiseen. Vuonna 1992 se kertoi ydintuhoista Uralilla Majakin jälleenkäsittelylaitoksen liepeillä. Vuonna 1995 se julkaisi kattavan raportin radioaktiivisen säteilyn lähteistä Murmanskin ja Arkangelin alueilla. Vuonna 1996 oli vuorossa raportti Venäjän pohjoisen laivaston tilasta ja sen aiheuttamasta säteilysaasteesta.

Tuohon raporttiin oli Nikitin koonnut aineistoa toimistossa, jonka Bellona oli Murmansiin perustanut. Kaikki oli, niin Bellona vakuuttaa, julkisiin ja dokumentoitaviin lähteisiin perustuvaa tietoa. Ei salaisuuksia, ei vakoilua.

Nikitin oli liittynyt joukkoon pari vuotta aiemmin, Pohjoisen laivaston entinen kapteeni, joka sittemmin oli työskennellyt puolustusministeriön ydinturvallisuusosastolla.

Englanniksi, norjaksi ja venäjäksi julkaistu raportti käy hyvin perusteellisesti läpi Venäjän pohjoisen laivaston tilan ja sen ydinkäyttöiset alukset, tyyppi tyypiltä ja reaktori reaktorilta. Samoin radioaktiivisen jätteen käsittelytavat, ydinkäyttöisten alusten purkamisen, telakat ja onnettomuudet. Mukana karttoja, kaavioita ja valokuvia. Raportissa ei arvioida laivaston kuntoa ja sotilaallista toimintakykyä sinänsä.

”Täsmällinen informaatio johtaa selkeään ja tuloksia tuovaan keskusteluun. Huhut ja epätarkka tieto aiheuttavat tarpeetonta pelkoa ja levottomuutta”, Bellonan edustajat kirjoittavat esipuheessaan. ”Tämä ei pidä paikkaansa vain Venäjän kohdalla, vaan pätee kaikkiin maihin, jotka sodanjälkeisellä kaudella ovat pimitäneet elintärkeää tietoa radioaktiivisen saastumisen vaaroista yleiselle terveydelle tai ympäristölle.”

Venäjän puolustusministeriössä ei oltu samaa mieltä. Sen asiantuntijat perehtyivät ratsioissa takavarikoituun aineistoon ja totesivat, että raportin kahdeksasta luvusta kuusi sisälsi valtiosalaisuuksia.

Kun Nikitin vietiin helmikuun alussa, hän palasi takaisin pidätyksestä vasta joulukuussa. Sen jälkeen hän on ollut eräänlaisessa kaupunkiarestissa, vailla lupaa poistua Pietarista.

Syytteenä oli vakoilu ja valtionsalaisuuksien paljastaminen. Bellona käynnisti kiivaan kampanjan, jonka tuloksena Nikitin sai oman riippumattoman asianajajan FSB:n valitseman sijaan ja pääsi kymmenen kuukauden jälkeen pois pidätyksestä. Kaikkiaan liikkeellä oli hyvin ristiriitaisia tietoja ja tapauksen lopputulos tuntematon. Vuoden 1997 lopulla syytteet ovat yhä voimassa, oikeudenkäynnistä ei ole tietoa, puolustus on osoittanut tapauksessa lukuisia Venäjän oman ja kansainvälisen ihmisoikeuslainsäädännön rikkomuksia. Kansainvälistä huomiota Nikitinin tapaus on saanut muun muassa Amnesty Internationalissa ja Euroopan neuvostossa, Venäjän ja Norjan välillä se on noussut hiertämään maiden suhteita.

Raportin venäjänkieliset kopiot, 1505 kappaletta, takavarikoitiin Pietarin tullissa - minkä jälkeen Bellona laittoi sen vapaaseen jakeluun internetissä. Lokakuun 1996 jälkeen Bellonan työntekijät eivät ole saaneet viisumeita Venäjälle. Perusteluna se, että järjestö keskittyy ihmisoikeuksiin eikä ympäristökysymyksiin.

Bellonan tulkinta on, että toiminnallaan FSB on saanut viestinsä läpi: on turha yrittää penkoa sotilaalliseen toimintaan liittyviä asioita. Norjalaisten mukaan tapaus voi vaikeuttaa kansainvälistä yhteistyötä ydinturvallisuuskysymyksissä ja estää ulkomaalaista rahoitusta.

Virallisessa, valtioiden välisessä arktisessa yhteistyössä Nikitinin tapauksesta ei ole keskusteltu. Ei myöskään virallisessa Barents-yhteistyössä. Asia on ollut Norjan ja Venäjän välinen, ja muita foorumeita on haettu Euroopan neuvostosta ja europarlamentista.

Jälkiä jättämättä se ei silti ole mennyt ohi. Tavallaan se oli merkki yhden aikakauden menosta ohi. Kun Bellona pystyi toimimaan Murmanskissa, näytti moni muukin asia enemmän mahdolliselta. ”Kansalaisyhteiskunnan” syntyyn läntisessä mielessä sillä on myös omat vaikutuksensa.

Kesällä 1997 eräskin murmanskilainen toimittaja oli liimannut puhelimensa päälle suurikokoisen piirroksen, joka esitti korvaa.

1990-luvun puolivälissä havaittiin, että norjalaisten, ruotsalaisten ja suomalaisten toimittajien viisumien saanti Barentsin alueelle ja yleensä Venäjälle oli selvästi vaikeutunut. Se koski nimenomaan journalistiviisumeita; turisti- ja liikemiesviisumeita kyllä toimittajatkin saivat. Tiedonvälitys tuli epävarmemmalle pohjalle.

NMT- ja sittemmin myös GSM-puhelinyhteyksien avautuminen Murmanskiin, Arkangeliin ja Petroskoihin teki yhteydenpidon ulkomaille entistä helpommaksi. Etenkin se auttoi niitä, jotka olivat käymässä Venäjällä.

Loppuvuodesta 1997 Murmanskin lentokentän tulli ryhtyi ottamaan matkapuhelimia pois tulijoilta. He saivat sen käyttöönsä, jos kävivät etsimässä kaupungista noin 150 markkaa maksavan luvan, joka oikeutti puhelimen käyttöön. Säädös oli ollut voimassa vuodesta 1994 asti, nyt tulli ryhtyi sitä soveltamaan käytäntöön.

Tämäntapaiset asiat eivät välttämättä ole osoitus mistään määrätietoisestä politiikasta. Yhtä hyvin ne voivat kuvastaa vaikeuksia toimivallassa ja päätöksenteossa. Silti ne väistämättä vaikuttavat turvallisuuden siihen ulottuvuuteen, joka liittyy kansalaisten kanssakäymiseen ja tiedonkulkuun. Ainakin ne tekevät vaikeaksi ylläpitää illuusiota siitä, että kaikki tulisi aina vain helpommaksi.

Vaikka Bellonalle kävi kuinka kävi, ydinturvallisuuden liittyviä kysymyksiä on mahdotonta pitää poissa esityslistoilta. Siinä taas on mahdotonta tehdä selvää eroa ydinmateriaalin sotilaallisen ja siviilikäytön välillä.

Suurin huomio on keskittynyt Venäjän ydinvoimaloihin, laivojen ja sukellusveneiden käytössä oleviin ja käytöstä poistettuihin reaktoreihin, meren pohjaan upotettuihin reaktoreihin, ma-

tala-aktiivisen ja korkea-aktiivisen ydinjätteen säilytykseen. Suuri osa Venäjän pohjoisesta laivastosta ruostuu rahan ja huollon puutteessa, ja tuo puute koskee myös ydinmateriaalia.

Varastoinnissa ja jälkikäsitelyssä on ongelmia. Venäjä on suunnitellut Novaja Zemljalle suurta radioaktiivisen jätteen maanalaista varastoa, mutta senkin suunnitelman toteutus on täysin auki. Matala-aktiivista jätettä on varastoitu laivassa aivan Murmanskin edustalla, kymmeniä käytettyjä reaktoreita ja muuta säteilevää jätettä on kipattu suoraan yli laidan mereen.

Kuolan ydinvoimalassa on ollut vaaratilanteita, muun muassa paha sähkökatkos. Voimalan työntekijöiden palkkoja on ollut maksamatta. Koko voimala on tyyppiä, jonka katsotaan olevan altis onnettomuuksille.

Vakavan ydinonnettomuuden riski on koko ajan läsnä. Kuolan voimalan onnettomuus Tshernobylin tapaan iskisi koko pohjoisen Euroopan elämään. Laivaston ydinreaktorit ovat pienempiä, mutta niitä on paljon: Bellonan laskujen mukaan 270 kappaletta. Koko maailman ydinreaktoreista 18 prosenttia, lähes viidennes, on tällä Luoteis-Venäjän alueella.

Onnettomuus jossakin niistä ei ehkä vaikuttaisi naapurimaihin, mutta voisi saada alueellisesti pahaa jälkeä aikaan.

Novaja Zemlja on ollut Venäjän ydinkoeluetta ja on edelleenkin, jos ydinkoekielto murenee. Kuolassa on malmikaivauksia edistetty maanalaisin ydinlatauksin. Uralilla olevista jälleenkäsittelylaitoksista on radioaktiivista vettä voinut päästä valumaan jokiin ja niitä myöten pohjosiin meriin, rikkaalle kala-alueelle.

Ei ole ihme, että ulkomaailma on ottanut ydinturvallisuuteen liittyvät kysymyksen huomattavan vakavasti. Kyseessä on suoraan ollut naapurimaiden omakin etu. Monenlaisia selvityksiä on tehty, yhteistyöprojekteja pantu vireille. Liikkeellä ovat olleet muiden muassa Suomi, Ruotsi, Norja ja Yhdysvallat. Riskit ovat silti kaikkea muuta kuin poissa.

Kaikkeen tähän nähden ovat merellisten ympäristön tilasta tehdyt selvitykset tuottaneet jossain määrin yllättävän tuloksen: vaikka ydinonnettomuuden riski on koko ajan läsnä ja vaikka kymmenittäin käytettyjä laivareaktoreita on surutta pudotettu laidan yli mereen, vallitseva tilanne on varsin hyvä - saastumisen kannalta paljon parempi kuin vaikkapa Itämerellä tai Pohjanmerellä, joissa säteily määrä on suurempi.

On löytynyt monia potentiaalisia uhkia, mutta on samalla havaittu, että monet pelot ovat olleet todellisuutta suurempia. Huolimatta merenpohjaan dumpatuista reaktoreista on arktinen merellinen ympäristö tällä hetkellä yksi maailman puhtaimmista. Yleinen käsitys Venäjistä kaiken syy-päänä on sekin väärä: Barentsin merellä suurin radioaktiivisen saasteen lähde on ollut Sellafieldin jälleenkäsittelylaitos Englannin rannikolla, josta merivirrat ovat tuoneet päästöt pohjoiseen.

Kun venäläistutkijat ensin esittelivät tätä päätelmää, se kuulosti tyyppilliseltä neuvostotieteen poliittisesti sopivalta tulokselta. Se vain sattui pitämään paikkansa.

Tshernobylistä huolimatta ihmisten saama säteilyannos on yleensä pienempi kuin 1960- ja 70-luvuilla, ilmakehässä tehtyjen ydinkokeiden vaikutuksen aikaan. Silti arktisen alueen herkkyyttä kuvaa, että vaikka laskeuma olisi sama, ihmiset voivat pohjoisessa altistua moninkertaiselle säteilymäärälle eteläisiin alueisiin verrattuna. Ydinturvallisuuden tilaa koko alueella pidetään edelleenkin hyvin huolestuttavana.

Tämäntapaisten asioiden viralliseen selvittämiseen sotilaalliset tekijät eivät ole esteenä. Tietämys vallitsevista oloista on lisääntynyt suuresti 1990-luvulla. Mutta vaikka kylmän sodan loppuminen ylipäättään teki pohjoisen laajan kansainvälisen yhteistyön mahdolliseksi, ei sen perintö ole alueelta kokonaan pois väistynyt.

Arktisen neuvoston neuvotteluissa Yhdysvallat piti visusti huolen, ettei sotilaallisia kysymyksiä kytketä mitenkään mukaan.

Kun neuvostoa perustettiin Ottawassa, Venäjän varaulkoministeri Sergei Krylov otti ainoana puhujana esiin pohjoisessa olevan ydinuhan. Krylov katsoi, että säteilyturvallisuuteen liittyviä kysymyksiä on neuvoston työssä jatkossa vaikea välttää.

Yhdysvaltain edustaja Timothy Wirth myönsi huolen, mutta ei tehnyt myönnytyksiä: ”Silmämme voivat nähdä enemmän kuin vatsa voi syödä. Tämä on poliittinen tekijä, jolle ei voi mitään”, hän sanoi.

Tämä muistaen on merkittävää, että Norja, Venäjä ja Yhdysvallat tekivät erikseen vuonna 1996 Bergenissä kolmen maan välisen sopimuksen sotilaallisen toiminnan ympäristövaikutusten selvittämisestä arktisella alueella. Tämä sopimus syntyi kokonaan muiden neuvotteluprosessien ulkopuolella.

Sotilaallisesti ottaen ovat pohjoiset alueet yhä suurvaltojen varustelukenttää jännityksen lievenemistä huolimatta.

”Euroopan arktinen osa on yhä kaikkein näkyvin massatuhoaseiden sijoituspaikka”, huomauttaa Tampereen rauhantutkimuskeskuksen tutkija Arto Nokkala vuoden 1997 Kalottiakatemiaa varten tekemässään tekstissä, joka on osa tulevaa tutkimusraporttia Suomen pohjoisen politiikan vaihtoehtoista.

”Toisin kuin Keski-Euroopassa, ei täällä kylmä sota päättynyt toisen osapuolen tuhannen kilometrin vetäytymiseen, varsinkin mitä tulee sotilaallisiin rakennelmiin ja ydinaseiden käyttöön kykeneviin joukkoihin”, Nokkala toteaa.

Huolimatta aseidenriisunnasta ydinaseita on yhä Kuolassa sekä maalla että ydinsukellusveneissä. Nato taas voi halutessaan tuoda pohjoiseen ydinaseita, jotka laukaistaan lentokoneesta tai sukellusveneistä. Yhdysvallat on yhä ylläpitänyt valmiuksiaan pohjoisilla alueilla, mukaanlukien suuret tukikohdat Islannissa, Grönlannissa ja Alaskassa. Vaikka mitään aktiivista vastakkainasettelua ei ole, sekä Yhdysvallat että Venäjä varautuvat yhä siihen, että saattavat jonain päivänä olla toistensa vastapuolia.

Kylmän sodan peruina pohjoisessa on myös yhä paljon tavanomaisia asevoimia, ja niitä on muilta alueilta sinne siirretty lisää. Leningradin sotilaspiirin, johon Luoteis-Venäjä kuuluu, sotilaallinen merkitys on viime vuosina pikemminkin kasvanut kuin vähentynyt - olkoonkin, että myös siellä toimintakykyä suuresti heikentää armeijan rahojen vähyys, kutsuntaikäisten halu välttää sotaväkeä ja kaluston rapistuminen.

Pohjoisen laivaston liikkeet puolestaan ovat varojen ja huollon puutteessa rajoitettuja. Samalla erilaisten onnettomuustilanteiden riski kasvaa, myös sellaisten, jotka saattavat aiheuttaa radioaktiivisia päästöjä.

”Nykyinen sotilaallinen kokoonpano Pohjois-Euroopassa sopii lähinnä uuteen mahdolliseen vastakkainasetteluun Venäjän ja muiden valtioiden tai valtioryhmien välillä”, Nokkala kirjoittaa.

Sotilaallinen toiminta tuntuu myös käytännön ruohonjuuritasolla: esimerkiksi tieyhteys Kirkkoniemestä Murmanskiin ei ole auki kaikkina viikonpäivinä. Moneen kaupunkiin, kuten Severomorskiin tai Severodvinskiin on ulkomaalaisille matkustusrajoituksia.

Tämäntapaisiin asioihin ei pohjoisen uusi alueellinen yhteistyö pahemmin suoraan vaikuta. Sillä on kuitenkin selvä kytkeä turvallisuuskysymyksiin, jos ne ymmärretään laajemmin kuin puhtaasti sotilaallisessa mielessä.

Pohjoinen yhteistyö on samalla eräänlainen koekenttä sille, kuinka turvallisuutta voidaan edistää laajemmassa mielessä. Missään muualla ei alueellinen aktiivisuus yllä samalla tavoin entisten kylmän sodan rajojen yli.

Suomen ulkoministeriön tutkija Kari Möttölä huomauttaa Yellowknifen parlamentaarikkokokousta varten laatimassaan taustatekstissä, että turvallisuuden käsitteeseen sisältyvät myös

ihmiskunnan ja biosfääriin säilyminen, fyysinen ja sosiaalinen ympäristö - itse asiassa kaikki ihmiselämän eri puolet.

Arktisilla alueilla alueellisen turvallisuuden päätavoite on sen poliittisen ja taloudellisen kuitun madaltaminen, joka erottaa Venäjää pohjoisista naapureistaan. Pohjoisissa ihmisoikeusasioissa taas erityiskysymys on Möttölan mielestä arktisten alkuperäiskansojen identiteetin säilymisen turvaaminen. EU:n pohjoisen politiikka ja Amerikan NAFTA-vapaakauppa-alue puolestaan sitovat arktisen alueen koko maailman integraation, globalisaation ja modernisaation laajoihin kuvioihin.

Näiden sivistyssanojen taakse sisältyy se yksinkertainen tosiasia, että lisääntyvä kanssakäyminen ja vähemmistöjen oikeuksien kunnioittaminen lisää alueen asukkaiden turvallisuutta.

”Barents-yhteistyö on esimerkki laajennetun turvallisuuskäsitteen toiminnasta arktisella alueella. Koko Etykin ja Euroopan mielessä se on hyvin pitkälle kehittynyt malli alueellistumisesta”, Möttölä kirjoitti Yellowknifen kokoukselle. Barentsin neuvosto on tutkijan mielestä väline, joka edistää turvallisuutta tukemalla uudistuksia ja tuomalla yksilöiden ja ympäristön turvallisuuden poliittiselle asialistalle.

Osapuilleen samat asiat olivat koko Barents-yhteistyön perustajien mielessä.

”Halusimme edistää rauhaa ja luottamusta lisääviä rakenteita liittämällä pohjoisen alueen kaikkein pohjoisimmat osat uudeksi yhteistyöalueeksi. Aivan kuten EY-yhteistyö perustettiin 1950-luvulla tuomaan luottamusta perivihollisten Saksan ja Ranskan välille, me halusimme luoda idän ja lännen ylittävälle rajalle pohjoiseen positiivisten yhteyksien verkko, joka voisi edistää rauhaa ja hyvinvointia ja tehdä tulevaisuuden konfliktit vähemmän todennäköisiksi.”

Näin on kuvannut Norjan entinen ulkoministeri Thorvald Stoltenberg keskustelua, jotka olivat taustalla, kun hän keväällä 1992 pohjusti tulevaa Barents-yhteistyötä sopimalla Kirkkonniemen tapaamisesta Suomen Paavo Väyrysen ja Venäjän Andrei Kozyrevin kanssa.

Näitä asioita pohdittiin myös, kun Kanadassa ideoitiin Arktista neuvostoa.

”Arktisen neuvoston tulee vahvistaa rauhaa ja turvallisuutta arktisella alueella muilla kuin sotilaallisilla keinoilla. Tässä on merkittävää arktisten maiden ei-sotilaallisen yhteistyön mahdollisuus luoda luottamuksen ilmapiiri ja yhteistyön tottumus, jossa myös sotilaalliset kysymykset voidaan vuorollaan kohdata suoraan ja tehokkaasti.”

Lainaus on vuonna 1991 ilmestyneestä raportista, jonka Kanadassa oli laatinut Arktisen neuvoston perustamista pohtinut paneeli.

Arktisten maiden parlamentaarikot puolestaan halusivat Yellowknifen konferenssin julkilausumassaan käyttää mahdollisuutta kääntää kurssia eristäytymisestä ja vastakkainasettelusta yhteistyöhön, ympäristön ja yhteiskunnan yhteiseen turvallisuuteen.

Yhtä lailla Suomi perusteli EU:n pohjoisen ulottuvuuden aloitettaan ylevin sanoin: ”Sen päätavoitteena on rauha ja vakaus, jonka kaikki alueen kansakunnat voivat jakaa vaurauden ja turvallisuuden oloissa”, sanoi presidentti Martti Ahtisaari puhuessaan Harvardissa lokakuussa 1997.

Eikä pidä unohtaa pääsihteeri Mihail Gorbatshevinkin Murmanskin-puhetta, josta kaikki tavallaan alkoi.

”Ja jos on jotain, mistä kaikki voivat olla ehdottoman varmoja, niin siitä, että Neuvostoliitto haluaa vakavasti ja ehdottomasti maapallon pohjoisosan, napapiiri- ja sitä lähellä olevien alueiden, kaikkien pohjoisten maiden pysyvän ainaisesti sotänäyttämön ulkopuolella”, hän perusteli aloitteitaan.

Kaikki nämä visiot ovat lähteneet liikkeelle ja poikineet jotakin. Niiden perusteella pohjoisessa pitäisi olla jo moninkertainen rauhan ja vuorovaikutuksen vyöhyke. Toteutunut todellisuus on vain tavannut jäädä toiveita niukemmaksi.

Jos esimerkiksi Barents-yhteistyössä jää päällimmäiseksi epäonnistumisen tunne, se voi poikia syyttelyiden ja epäluulojen kierteen, joka lopulta vaikuttaakin kielteisesti koko pohjoiselle alueelle.

Avainkysymys on siinä, leimaako Venäjän ja lännen suhteita yleensä yhteistyö vai epäluulo. Rajojen lyöminen kiinni panisi samantien kiinni kaikki pohjoisen mahdollisuudet, jotka ylipäättään avautuivat vasta kun kylmä sota päättyi. Käytännössä ne ovat olleet auki vasta kymmenkunta vuotta.

Tämäkin on taustalla poliittisissa ja taloudellisissa aloitteissa.

”Selvää kuitenkin on, että jos Venäjä kääntyy sisäänpäin, sen asema maailmassa ei vahvistu vaan heikkenee. Siksi on välttämätöntä, että Euroopan ja Yhdysvaltain on ponnisteltava määrätietoisesti tämän euraasialaisen vallan sitomiseksi kansainväliseen yhteistyöhön - tätä edellyttää kestävä rauha ja vakaus, joka hyödyttää meitä kaikkia,” Ahtisaari sanoi Harvardissa.

Käytännössä useimmissa Luoteis-Venäjän kaupungeissa ovat yhä Leninin patsaat tallella ja paikallis- ja aluetason johtopaikoilla paljon vanhan kaartin väkeä, jotka vuosikymmenten ajan oppivat epäluuloon länttä kohtaan.

Sisäisten uudistusten läpivieminen vie aikansa, ja sitä tärkeämmäksi tulevat ruohonjuuritason yhteydet. Keskimääräisillä venäläisillä palkoilla vain ei pahemmin kansainvälisiä kontakteja harrasteta. Tärkeää yhteyksien ja luottamuksen kannalta on myös taloudellinen kanssakäyminen, mikä puolestaan vaatii luvat ja lait kuntoon ylemmällä tasolla. Noiden lupien saaminen on aina vain työlästä.

Ei ole lainkaan sanottua, mikä suuntaus Venäjän sisällä jatkossa voittaa. Se myös lopulta ratkaisee sen, tuleeko mistään mitään.

Toisaalta kanssakäyminen rajojen yli on hitaasti mutta varmasti lisääntynyt ja monipuolistunut. Jouluna 1997 esimerkiksi lyötiin kaikki ennätykset Venäjältä Suomeen tulevien turistien määrässä. Erilliset lomajunat ja tilauslennot idästä Suomeen ovat ilmiö, jota ei muutamaa vuotta aiemmin olisi edes kuviteltu.

AINOA ARKTINEN YMPÄRISTÖJÄRJESTÖ

VAIKKA KÄSILLÄ ON KOKONAISEN maanosan kokoinen alue, piirit ovat pienet. Kokouksesta toiseen samat naamat tulevat toisiaan vastaan. Valtuuskuntien virallinen väki istuu koussalien pyöreiden pöytien ensimmäisessä rivissä, hieman taaempana tarkkailijat: Puolaa ja Hollantia, YK:n ympäristöohjelmaa, YK:n Euroopan talouskomissiota, Northern Forumia, arktista tiedekomiteaa, Pohjoismaiden neuvostoa... Kaikki enemmän tai vähemmän virallisia elimiä.

Sitten tulee ”ad hoc -tarkkailija”, WWF. Kokousten ainoa kansalaisjärjestö ja ainoa elin, jonka ansiosta vähän laajemminkin piireillä on mahdollisuus päästä perille siitä mitä on meneillään, joutuu aina hakemaan erikseen lupaa olla paikalla. Sen kannanotot muissa asioissa kun eivät aina ole miellyttäneet kaikkia mukana olevia valtioita.

Missä ollaankin, aina on tästä järjestöstä joku paikalla. Aina heidän myötäan tulee myöskin yleisölle luettavaksi analyysi siitä, mitä tapahtui.

Islannin kanssa menivät kerran sukset ristiin kalastusnäkemyksissä, eikä järjestöä voi aina vieraskoreaksikaan mainita. Kun Altassa pidettiin ministerikokousta, WWF rusikoi isäntämaan Norjan ympäristöpolitiikkaa: samaan aikaan kun hallitukset puhuvat, porojen ylilaidunus tuhoaa Finnmarkin maaperää enemmän kuin Nikkelin sulaton päästöt, ja Finnmarkista on tulossa arktinen autioma.

Se kannanotto oli laadittu Norjan pääkaupungissa Osllossa, jossa WWF:n arktinen ohjelma pitää päämajaansa.

Mutta niin paljon kuin valtiot yhteistyöstä puhuvat ja neuvostoja perustavat, WWF:n neljännesvuosittainen Arctic Bulletin on ainoa säännöllisesti ilmestyvä julkaisu, jonka näkökulmana on koko arktinen alue. Tosin symbioosisa valtioiden kanssa: rahat lehteen tulevat Norjan, pari kertaa myös Suomen, ympäristöministeriöltä. Toistaiseksi lehti on ollut ilmainen, mutta rahanavien pysyminen riittävästi auki on kaikkea muuta kuin taattua.

Lokakuun 1997 numerossa WWF:n arktisen ohjelman johtaja, saksalainen Peter Prokosch oli innoissaan.

”Usein ihmettelee, onko kaikilla näillä kokouksilla, julkilausumilla ja paperityöllä mitään merkitystä”, hän kirjoitti.

”Kuitenkin on useita tapauksia, joissa ympäristökonferenssit, suositukset ja hallitusten väliset sopimukset - joiden lähtölaukaus usein on kenttätyössä ja kansalaisjärjestöjen aloitteissa - ovat auttaneet luontoa elpymään.”

Sillä erää kyseessä olivat hanhet, joiden tulevaisuus näytti taas valoisammalta. Eikä sekään vähentänyt tyytyväisyyttä, että arktiset maat vihdoinkin näyttävät merkkejä yhteisesiintymisestä maailmanlaajuisissa ympäristökysymyksissä ja että ympäristönsuojelu näkyy yhä pysyvän arktisen yhteistyön keskeisenä elementtinä. Pääkirjoituksen otsikkona oli ”Ei vain huonoja uutisia arktiselta alueelta!”

WWF:n arktinen ohjelman päämaja on Oslossa, sokkeloisessa toimistossa lähellä kaupungin keskustaa. Yhdyshenkilöitä ja paikallistoimistoja löytyy kaikista alueen maista, ja tarvittaessa on takana 4,7 miljoonan jäsenen maailmanlaajuinen luonnonsuojelujärjestö ja sen vakiintuneet yhteiskuntasuhteet.

Koko arktinen projekti alkoi vuonna 1992, sen jälkeen kun valtiot olivat ensin pitäneet oman kokouksensa Rovaniemellä. Jo aiemmin WWF oli toiminut pohjoisessa muun muassa Siperiassa ja Taimyrin niemimaalla. Nyt yhdessä koordinoituja yksittäisiä projekteja on meneillään kaikissa maissa kautta koko arktisen alueen. Ne liittyvät niin luonnonsuojelualueisiin, tiettyjen lajien suojeluun, luonnonvarojen käyttöön, kaivoksiin, saastumiseen, turismiin...

”Tunsimme heti Rovaniemen jälkeen, että me olemme oikea järjestö”, Prokosch selittää. ”Tapahtumat olivat liikkeessä, Neuvostoliitto oli avautunut, oli todellisia sirkumpolaarisia mahdollisuuksia.”

Sen myötä projekti pantiin pystyyn ja Prokosch muutti Osloon.

”Olemme ainoa järjestö, joka kattaa koko arktisen alueen”, hän muistuttaa. Maailmanlaajuisesti WWF:llä on tosin kiireellisempiäkin alueita, jotka vievät järjestöltä suurimman huomion: esimerkiksi tropiikissa luontoa tuhoutuu nopeammin, sademetsiä hakataan, lajeja kuolee. Pohjoisessa taas on mahdollisuuksia, jotka muualta ovat menneet. Luonto kun on yhä vahvinta siellä, missä ihmisen toiminta on ollut vähäisintä. Itse asiassa pohjoisella on huomattava merkitys koko planeetalle.

”Arktisella alueella on erityispiirteitä, jotka ovat korvaamattomia muulle maailmalle”, sanotaan WWF:n arktista ohjelmaa kuvaavassa esitteessä. ”Se on pohjoisen pallonpuoliskon suurin jäljellä oleva erämaa-alue. Arktinen on äskettäin tunnustettu tärkeäksi maailman tilan ja ilmastomuutoksen mittariksi. Suuri osa alueesta on luonnontilassa, mikä tekee siitä yhä tärkeämmän tieteellisen ja ympäristötutkimuksen kohteen.”

”Toivomme, että tulevaisuudessa arktinen alue on juuri se alue maailmassa, jossa voidaan osoittaa, että kestävä kehityksen kaltainen käsite - jonka sisältö tosin on hyvin epäselvä - saattaa olla toimiva”, Prokosch sanoo.

Arktisilla alueilla ei WWF:n näkökulmasta ole samanlaisia ”kehittämispaineita” kuin muualla, siellä asuu vähän ihmisiä, eikä pitäisi olla mahdotonta ottaa toiminnoissa enemmän huomioon ympäristöä kuin maailman muilla kolkilla.

Venäjällä ympäristötuhot ovat suurimmat ja se on myös alue, josta WWF on eniten kiinnostunut.

”Jos katsoo juuri sitä aluetta, on suuria mahdollisuuksia muuttaa siellä kaivos-, öljy- ja kaasuteollisuutta vähemmän haitalliseksi ympäristölle”, Prokosch uskoo. Maan poliittinen kehitys tosin voi tuoda omia esteitään, mutta jos läntiset firmat ja rahoittajat ryhtyvät toimimaan alueella, WWF tahtoo pitää huolen, että siellä myös noudatetaan ainakin läntisiä standardeja. Sekin olisi roima parannus: muistissa ovat esimerkiksi pahat öljyvuodot Komissa.

Hän kehottaa menemään vaikkapa Jamalin tai Taimyrin alueille katsomaan, kuinka paljon siellä oikein risteilee teitä ja putkia, joita ei oikeastaan öljyntuotannossa edes tarvittaisi.

Vuonna 1989 Venäjällä vallitsi suuri into ympäristönsuojelun suhteen. Yhä nytkin esimerkiksi Saha-Jakutian hallitus on sitoutunut suojelemaan yli neljänneksen valtavasta pinta-alastaan

suojelualueiksi. Taimyrin autonominen alue on jo suojellut yli 20 prosenttia omasta alueestaan.

Venäjä kokonaisuudessaan onkin jo toinen asia. Arktisiin ympäristöministerikokouksiin on turha odottaa maasta ympäristöministeriä siitä yksinkertaisesta syystä, ettei sellaista ole Venäjällä ollut vuoden 1996 jälkeen. Maan hallituksen mielenkiinto on muissa asioissa, ja kiinnostus luonnonsuojeluun on Moskovassa selvästi vähentynyt.

”Se on erittäin hälyttävää”, Prokosch sanoo. Venäjä on kuitenkin pohjoisessa se alue, jossa on eniten tehtävissä.

Toisaalta arktinen kokonaisuudessaan on ainoa alue maailmassa, jossa kansainvälistä yhteistyötä ovat leimanneet juuri ympäristökysymykset, ja sellaisena asia näyttää jatkuvan.

Kaikki eivät välttämättä haluaisi näin olevan.

”Ei meidänkään halumme ole estää kaikkea taloudellista toimintaa. Haluamme vain nähdä oikean suhteen taloudellisen toiminnan ja ympäristönsuojelun välillä ja on käytävä keskustelu, kuinka sen voi saavuttaa.”

”Silti koska arktinen on erilaista seutua, sillä on suuri potentiaali toimia esimerkkinä muille alueille. Haluamme varmistaa, että nämä mahdollisuudet käytetään”, Prokosch sanoo.

Kestävä kehitys tarkoittaa hänen mukaansa sitä, että luonnonvaroja käytetään niin, että tulevilla sukupolvilla säilyvät samat mahdollisuudet. Helppo sanoa, mutta vaikeampi toteuttaa.

”Jos kestävä kehityksen sisältöön menee syemmälle, se on aika mutkikas juttu.”

”Arktiksessa on suuria mahdollisuuksia saada merkittäviä alueita kokonaan suojelluksi ja jättää silti paikallisille asukkaille mahdollisuuksia käyttää luonnonvaroja”, hän uskoo.

POHJOISET PARLAMENTIT TAHTOVAT MUKAAN

MAALISKUUSSA 1996 YELLOWKNIFESSA KANADASSA halu näyttää oli korkealla. Ensimmäisestä arktisten maiden parlamenttien välisestä kokouksesta Reykjavikissa oli kulunut jo kaksi ja puoli vuotta. Ensimmäinen kokous oli Pohjoismaiden neuvoston koolle kutsuma ja isännöimä. Nyt oli arktisten maiden parlamenteilla oma pysyvä komitea hoitamassa asioita. Pohjoismaiden neuvosto oli yhä komitean yhtenä tukijana, mutta ei isäntänä.

Luoteisterritorioiden pääkaupunkiin oli järjestetty ohjelma, jossa oli mukana lähes kaikki kuviteltavissa olevat aiheet: kestävä kehitys, ympäristö, saasteet, alkuperäiskansat, yleinen arktinen yhteistyö, turvallisuuskysymykset. Taustapaperit ja esitykset olivat poikkeuksellisen kattavia ja hyvätasoisia. Pöytä oli valmiina kansanedustajien tulla.

Ensimmäinen pettymys saatiin, kun nähtiin, ketä oli paikalla ja ketä ei: Yhdysvalloista ei ollut tullut ketään. Istuntokausi Washingtonissa tai ei, poissaolo huomattiin.

”Me olemme lentäneet tänne tuntikaupalla. Perillä huomattiin, ettei naapurista Yhdysvalloista ole tänne ehditty”, sanoivat venäläiset.

Ruotsin parlamentin puhemies Birgitta Dahl käväisi Yellowknifessa. Eräitä muitakin omissa maissaan tunnettuja nimiä oli paikalla. Varsinaisesti tämä foorumi ei silti tuntunut poliitikoille olevan paikka, jonka kautta lähdettäisiin nostamaan omaa poliittista profilia. Kansanedustajia oli paikalla seitsemästä maasta, mutta eräät heistä vaikuttivat melko eksyneiltä. Jotkut poliitikojen puheetkin herättivät hieman hämmennystä.

Aleksander Kozyrev Venäjältä oli käynyt juuri Jakutian timanttikaivoksilla, jossa hän oli nähnyt ”suurta tuhoa ympäristölle aiheuttavaa läntistä teknologiaa”, josta pitäisi siirtyä turvalliseen venäläiseen tekniikkaan. Venäjän laivaston läsnäolo pohjoisilla merillä on sekin hänen mielestään kestävää kehitystä, koska laivasto on ollut siellä jo 200 vuotta.

Puhuja edusti Zhirinovskin puoluetta.

Mutta niille jotka halusivat, kokous tarjosi ainutlaatuisen mahdollisuuden saada suoraa tietoa arktisista asioista. Ajankohtakin oli harkittu. Parlamentaarikkojen kokousta seurasi Inuvikissa AEPS:n ympäristöministerikokous, jonka yhteydessä alunperin oli määrä perustaa Arktinen neuvosto. Sinne piti saattaa suoraan kansanedustajien terveiset. Monen maan parlamentin edustajien nimissä tehty pitkä julkilausuma korosti monin tavoin alkuperäiskansojen asemaa, vaati poliittista vuoropuhelua, halusi kaikkea ydinmateriaalin käyttöä kansainväliseen kontrol-

liin, kaipasi kasvihuonekaasujen alentamista, halusi Euroopan unionia ja Pohjoismaiden ministerineuvostoa mukaan ja niin edelleen.

Näitä terveisiä eivät kuitenkaan neuvoston perustajat saaneet, koska koko neuvostoa ei Inuvikissa perustettu. Se johti toiseen pettymykseen, joka tuli vastaan puolisen vuotta Yellowknifin jälkeen.

Islantilainen Geir H. Haarde, parlamenttien välisen pysyvän komitean puheenjohtaja, on yksi niistä, joiden harteilla on yhteistoiminnan jatkuminen kokousten välilläkin.

Yellowknifessa hän piti yhtenä komitean päätehtävistä tuen antamista Arktisen neuvoston perustamiselle. Jos siihen nimittäin saataisiin rakenne, jonka kautta parlamentitkin ovat mukana, voitaisiin parhaiten taata yleinen tuki aloitettaville toimenpiteille.

Hallitusten ja parlamenttien välisellä vuoropuhelulla tuki voidaan varmistaa, ja pysyvästä komiteasta voisi tulla Arktisen neuvoston parlamentaarinen ulottuvuus. Vahvaa poliittista tukea asialle on saatu kaikilta pohjoismailta, hän sanoi, ja Pohjoismaiden neuvosto on muutenkin tarjonnut puitteet komitean työlle.

Haarde toivoi kaikkien läsnäolijoiden ottavan asian esiin kotimaassaan suoraan ministereiden ja neuvottelijoiden kanssa.

Syyskuussa Arktista neuvostoa perustettaessa voitiin huomata, että mikään noista toiveista ei ollut toteutunut.

Noihin aikoihin Haarde esiintyi Arendalissa, Norjassa pidetyssä seminaarissa. Hänen tulkintansa oli tyyliä:

Arktisen neuvoston perustamisjulkilausuma on vesitetty, eikä se anna riittävän kunnianhimoista lähtökohtaa. Neuvosto syntyy julistuksella, ei kansainvälisellä sopimuksella. Sillä ei ole omaa budjettia, vaan se on riippuvainen hallitusten vapaaehtoisista rahoista, mikä ei ole kovinkaan kaksinen pohja. Ilman pysyvää päämajaa ja henkilöstöä sihteeristöstä tulee liian heikko. Kun ministerikokousten väli on kaksi vuotta, ei ohjelmien poliittinen ohjaus ole riittävän vahvaa. Tieteelliselle työlle ei anneta kylliksi painoa.

Eikä parlamenttien pysyvä komitea saa mitään muuta muodollista asemaa kuin tarkkailijan, ja kaikki viittauksetkin siihen oli poistettu tekstistä. Haarde ei syyttänyt ketään, ei edes muistuttanut, että Yhdysvaltain kansanedustuslaitoksen edustajia ei konferensseissa ollut näkynyt.

Silti ei kirvestä aiottu heittää kaivoon.

”Pysyvä komitea aikoo vakaasti jatkaa aktiivisena toimijana arktisissa kysymyksissä ja vaikuttaa poliittisesti, siinä määrin kun on mahdollista, Arktisen neuvoston työhön”, Haarde sanoi.

”Osa menestyksestä kansainvälistä yhteistyötä ja globaalia hallinnointia on aktiivinen vuoropuhelu hallitusten ja parlamenttien välillä”, hän jatkoi.

”Mitä Arktiseen neuvostoon tulee, pysyvä komitea on vakuuttunut, että sen toiminnot ja päämäärät toteutuisivat paremmin, jos sillä olisi parlamentaarinen ulottuvuus.”

Tässä suhteessa on tulevaisuudessa tilaa parannuksiin, Haarde uskoi.

Sitä odottaessa parlamenttien yhteistyö jatkuu entisissä muodoissaan. Konferenssit jatkuvat: Yellowknifessa päätettiin, että seuraavaa kokousta isännöi Venäjä, ja sieltä tarjoutui kokouspaikaksi Salekhardin kaupunki. Se sijaitsee Ob-joen suulla Siperian puolella Uralia.

Kyseessä ei varsinaisesti ole paikka, josta arktinen parlamenttiyhteistyö voi odottaa pääsevänsä Salekhardin alueuutisia suurempaan julkisuuteen. Toisaalta isännät halusivat sen sinne, ja toisaalta juuri tällainen miljöö on Venäjän arktista ympäristöä aidoimmillaan, ja sellaisessa paikassa on kansainvälinen kokous paljon ainutlaatuisempi ja muistettavampi tapaus kuin suurissa kaupungeissa.

Rahoittamalla sihteeristön toiminnan Pohjoismaiden neuvosto on tehnyt parlamenttien välisen yhteistyön mahdolliseksi. Kytkeä tulee myös kansanedustajien kautta; arktisissa kokouksissa on käynyt PN:n valtuuskuntaan kuuluvia parlamentaarikkoja.

Kautta 1990-luvun on arktinen yhteistyö ollut yksi osa Pohjoismaiden neuvoston ja ministerineuvoston kokousten asialistaa - ei mikään erityisen näkyvä ja kuuluva osa, mutta kiinteä osa kuitenkin. Se on pidetty erillään toisesta 1990-luvun uudesta ulottuvuudesta eli lähialueyhteistyöstä, jonka kautta PN toimii Baltiassa, Pietarissa ja Barentsin alueella.

Osapuilleen yhtä kauan kuin asia on ollut esillä on myös puhuttu Pohjoismaiden neuvoston ja Barentsin neuvoston työn paremman koordinoinnin tarpeesta. Pietarissa sijaitsevan PN:n tiedotustoimiston kontolla on pitää silmällä myös Venäjän pohjoisia alueita. Tuon toimiston virallinen asema oli pitkään epäselvä, mikä taas hankaloitti sen tehokasta työtä.

Kesällä 1997 PN:n uusi lähialuevaliokunta kävi ensimmäisen kerran Kuolan alueella tapaamassa paikallista duumaa ja muuta väkeä. Tapaamisia leimasi jonkinasteinen hämmennys molemmiin puolin siitä, mistä oikein on kyse. Pohjoismaisen parlamenttiyhteistyön ajatus ja valtuudet eivät isännille täysin olleet kirkastuneet, ja toisaalta vieraita yllätti kuulla ex-kommunistien vuodatusta siitä, kuinka asiat olivat ennen paremmin.

Vuoropuhelua oli määrä kuitenkin jatkaa. Kuinka, se on asia erikseen.

Tähän lähialueuimintaan eivät kuulu arktiset alueet laajemmin. Pohjoismaiden ministerineuvoston suositusten ja Reykjavikin parlamentaarikkokokouksen 1993 pohjalta ilmestyi erikseen vuonna 1995 satasivuinen raportti yhteistyöstä arktisilla alueilla. Sen oli määrä viitoittaa päätöksiä, joita pohjoismaiden ministerit jatkossa tekevät.

Vuonna 1992 Pohjoismaiden neuvoston istunnossa kansanedustajat kehottivat hallituksiaan ottamaan ”aloitteen kattavasta arktisesta yhteistyöstä hallitusten tasolla”. Raportti koetti muun muassa selvittää, mitä tämä yhteispohjoismainen arktinen politiikka saattaisi olla. Tehtävä ei osoittautunut aivan helpoksi.

”Kattavan” yhteistyön tulisi kattaa koko arktisen alueen, raportissa pääteltiin. Kuitenkin esimerkiksi Huippuvuorilla on kansainvälisesti sovittu erityisasema Norjan alaisuudessa, ja näin ollen Huippuvuoret pitäisi heti pudottaa yhteistyöstä pois. Toisaalta Etelämanner-sopimuksen kaltainen tavoite ei pohjoisessa yksinkertaisesti ole mahdollinen, koska alueella on kiinteää asutusta ja vakiintuneita valtioiden rajoja.

Raportin tekijät päätyivät siihen johtopäätökseen, että ”kattava” yhteistyö voisi tapahtua vain jo olemassa olevien elinten puitteissa ja konkreettisia sektoreita kehittämällä pohjoismaisessa piirissä, Barentsin neuvostossa ynnä muualla. Koska tuolloin ei Arktista neuvostoa vielä ollut, raportti piti Kanadan ajatusta hyvänä ja kehotti pohjoismaita antamaan sille yhteisen tukensa, kuten tehtiinkin. Raportti piti myös välttämättömänä kytkeä Euroopan unioni tähän prosessiin, mitä ei tapahtunut.

Näin tuli ajatus pohjoismaiden yleisestä arktisten alueiden politiikasta sirpaloiduksi moneen erilliseen lokeroon.

Muilta osin raportti kävi läpi erilaisia sektoreita, olemassa olevia elimiä, ympäristöyhteistyötä, tutkimusta ynnä muuta ja pohti, kuinka yhteispohjoismaista näkemystä niissä voidaan tehostaa.

”Hallitusten tärkeimpänä tehtävänä on löytää arktisen alueen yhteistyölle järjestäytynyt organisatorinen ratkaisu, joka voi vahvistaa erilaisten toimintojen koordinoitua”, pääteltiin ministerineuvoston raportissa.

Tämän ”organisatorisen ratkaisun” nimeksi tuli arktinen yhteistyöohjelma. Se alkoi vuonna 1996 ja siinä koetetaan koordinoita ja nostaa niitä aiheita, joista pohjoismaat ovat yksimielisiä,

kuten alkuperäiskansakysymykset, terveys, ympäristö ja polaaritutkimus. Ohjelmalle on varta vasten palkattu koordinaattori.

Vakiintuneiden yhteistyömuotojensa kautta pohjoismailla olisi mahdollisuus esittää yhdessä painavia puheenvuoroja pohjoisten alueiden ja arktisen yhteistoiminnan tehostamiseksi, esimerkiksi Arktisen neuvoston pelastamiseksi juuttumasta paikalleen tuloksettomiin neuvotteluihin. Sellaiset puheenvuorot ovat kuitenkin olleet vähissä, tai ainakin poliittisesti huomattomia.

KOHTI TRANSATLANTTISTA TALouden YHTEISTYÖTÄ

TRANSATLANTTINEN YHTEISTYÖ. EUROOPAN JA Amerikan side, elintärkeä mutta ei aina itsestäänselvä.

Kun katsoo karttaa, lyhyin reitti noiden mantereiden välillä kulkee pohjoisen kautta. Eivät lentokoneet sattumalta sieltä lennä; siellä ovat Eurooppa ja Amerika lähimpänä toisiaan. Eivätkö viikingit menneet Pohjois-Amerikkaan kauan ennen Kolumbusta ja hänen seuraajiaan?

Eikö asian eteen voisi nytkin tehdä jotain?

Kyllä, luultavasti.

Jos aikataulu olisi pitänyt, todennäköisesti keväällä 1997 ja todennäköisesti Helsingissä olisi TransAtlantic Societyn johtokunta ja hallitus kokoontunut ensimmäisen kerran: suuryritysten johtajia, hallitusten edustajia, korkean tason virkamiehiä, valikoitua väkeä tiedotusvälineistä ja muualta.

Heillä olisi ollut yksi tavoite. Edistää olosuhteita, jotka tekevät liiketoiminnan pohjoisilla alueilla mahdolliseksi. TransAtlantic Society olisi syntynyt edistämään kauppaa arktisten alueiden välillä ja laajemminkin Yhdysvaltain, Pohjoismaiden, Kanadan ja Venäjän kesken - eikä vain edistämään kauppaa, vaan sitomaan samaan pohjoiseen kohtalonyhteyteen. Northwest Business Center olisi perustettu edistämään käytännön kysymyksissä ja tarjoamaan parasta mahdollista asiantuntija-apua.

Uusi seura olisi syntynyt panemaan vauhtia asioihin, joiden pitäisi tapahtua mutta jotka eivät tapahdu. Jäsenten vaikutusvallan ja mahdollisuuksien avulla voisi paljon lähteä liikkeelle.

Mutta näissä kuvioissa eivät aikataulut koskaan päde. Kevät 1997 meni menojaan ilman mitään. Syksyllä 1997 Rovaniemen Barents-konferenssissa nähtiin ensimmäisiä ituja siitä, mitä ajatus voisi olla käytännössä: poliitikkoja, talouselämän väkeä ja tutkijoita samassa tilaisuudessa vaihtamassa ajatuksia epävirallisesti, vailla virallisten neuvotteluiden painolastia.

Rovaniemellä ei vielä paljon uutta luotu, mutta tavoitteena on lisää samanlaista, järjestäytyneemmässä muodossa.

Aikataulut ja lopullinen malli ovat yhä arvoitus, mutta ajatus itse elää. Sen takana on Guy Lindström, Pohjoismaiden neuvoston Suomen valtuuskunnan pääsihteeri - mies, joka on ollut järjestämässä arktisten maiden parlamentaarikkoyhteistyötä ja istunut PN:n tarkkailijana niin AEPS:n kuin Arktisen neuvoston kokouksissa, avoimissa ja suljetuissa.

1990-luvun mittaan noissa kokouksissa mahdollisuudet olivat näkyvillä, samoin esteet. Valtiot etenivät konsensuksella, varovasti, virallisten linjojensa vankeina. Korkean tason poliitikkojen sitoutuminen oli vähäistä. Talouselämän edustus puuttui käytännössä kokonaan. Todeliselle taloudelliselle yhteistyölle ei ollut foorumia. Ei myöskään ollut paikkaa, jossa vapaasti voitaisiin tarkastella arktisen alueen kokonaiskuvaa ja sen mahdollisuuksia. Asiat etenivät sekoreittain, rajoitetusti, hitaasti.

Elokuussa 1996, hieman ennen Arktisen neuvoston perustamista, Lindström laitto paperille yhden luonnoksen ajatuksistaan. Missä vain mahdollista, hän tunnusteli maaperää ja haki kontakteja Pohjoismaista, Kanadasta, Yhdysvalloista, Venäjältä.

”Kanadalla, Venäjällä, Yhdysvalloilla ja Pohjoismailla on monia yhteisiä intressejä, jotka tekevät tärkeäksi kehittää erilaisia aloitteita prosessiksi, joka johtaa lisääntyneeseen taloudelliseen yhteistyöhön maailman pohjoisten osien välillä”, hän kirjoitti luonnoksessaan.

”Valtavat mahdollisuudet ja vaikeat haasteet etenkin arktisella alueella vaativat tiiviimpiä yhteyksiä liike-elämän ja poliittisten päätöksentekijöiden välillä koko alueella, jotta voitaisiin luoda tarpeelliset edellytykset uusille taloudellisille hankkeille.”

”Tämän prosessin edistämiseksi uusi yksityinen organisaatio, TransAtlantic Society, perustetaan”, Lindström kirjoitti.

Tämän seuran tavoitteet eivät olisi aivan vähäisiä. Ensimmäinen niistä kuuluu näin:

”Venäjän ja arktisen alueen infrastruktuurin kehittäminen tavalla, joka edistäisi tavaravaihtoa ja maailmanlaajuisesti tärkeiden raaka-aineiden kuten öljyn ja maakaasun levitystä, samoin alueellisesti tärkeitä tuotteita kuten kivihiltä, mineraaleja, kalaa, puutavaraa ja vesivoimaa.”

Toinen tavoite puolestaan liittyy taloudellisiin mahdollisuuksiin, jotka tulevat Koillisväylän avaamisesta ympärivuotiselle liikenteelle.

Kolmanneksi oltaisiin organisoimassa ja kehittämässä liikennettä, telekommunikaatiota, energiatoimituksia, pankkijärjestelmää sekä uusia teitä, rautateitä, rajanylityspaikkoja ja lento yhteyksiä etenkin Luoteis-Venäjän ja Pohjoismaiden välillä.

Tämän lisäksi kohennettaisiin asumisoloja ja edistettäisiin maaseudun kehittämistä, terveydenhoitoa ja koulutusta.

Mutta samalla kun panisi vauhtia suuren luokan taloudelliselle toiminnalle, uusi seura olisi hyvin tietoinen siitä keskustelusta, jota on käyty ympäristönsuojelusta, kestävästä kehityksestä ja alkuperäiskansojen asemasta. Muuten ei voisi ollakaan, ellei halua kritiikkiä niskaansa monelta suunnalta.

”Kestävän kehityksen mahdollisuuksia arktisilla alueilla tutkittaisiin läheisessä yhteistyössä alkuperäiskansojen järjestöjen, paikallisten ja kansallisten hallintoelinten, yritysten ja arktiseen toimintaan liittyvien kansainvälisten järjestöjen kanssa. Tavoitteena olisi luoda tuloja paikalliselle väestölle yhteiskunnallisesti ja ympäristön kannalta hyväksyttävällä tavalla”, sanotaan perusajatuksia pohtivassa luonnoksessa.

Seuran tulisi myös edistää ympäristön kannalta kestävä teknologian kehittämistä ja käytönottoa arktisilla ja luonnoltaan herkillä alueilla.

Edelleen seuran kokoonpano olisi sellainen, että se edistäisi yhteisymmärrystä ja läheisempää yhteistyötä venäläisen, pohjoismaisen ja pohjoisamerikkalaisen liike-elämän kesken.

Paitsi tavoitteita, Lindström oli pohtinut myös TransAtlantic Societyn rakennetta.

Ylimpänä olisi hyvin korkean tason henkilöistä koostuva pieni johtokunta. Sitä seuraisi neuvoo-antava hallitus. Jäseninä voisivat olla toisaalta yritykset ja toisaalta yksityishenkilöt alueen liike-elämästä, hallituksista, korkean tason virkamiehistä, akateemisista yhteisöistä ja tiedotusvälineistä. Jäsenyydet perustuisivat kutsumenettelyyn.

”Seura työskentelee läheisessä yhteistyössä hallitusten ja kansainvälisten järjestöjen kanssa”, Lindström kirjoitti.

”Se ottaa huomioon kansallisten ja kansainvälisten elinten päätökset ja suositukset koordinoitessaan työtä eri sektoreilla kuten ympäristön, infrastruktuurin, terveydenhoidon, koulutuksen, kulttuurivaihdon ja taloudellisen integraation parissa.”

Käytännössä työ tehtäisiin järjestämällä vuosittain muutama korkean tason seminaari, jossa puhujina olisi maailman johtavia asiantuntijoita. Seura julkaisisi myös uutiskirjettä, joka on suunnattu liike-elämän tarpeisiin. Osanotto ei veisi paljon aikaa, mutta toisi mahdollisuuden tavata Pohjois-Atlantin ja arktisen alueen liike-elämän ja hallitusten tärkeimpiä henkilöitä. Syntyisi verkosto, joka poikisi uusia mahdollisuuksia.

Niitä tavoitteita, joista TransAtlantic Society sopisi, olisi edistämässä Northwest Business Center -niminen kaupallinen keskus. Se hoitaisi myös seuran hallinnon ja päivittäiset tehtävät. Keskus hoitaisi asiakkaidensa toimeksiantoja tarjoamalla alallaan maailman parhaat palvelut.

Taloudelliset ja tekniset riskit arktisen alueen toiminnoissa ovat huomattavia. Poliittiset esteet myös.

”Venäjän sisäinen kehitys vaatii suuria määriä läntistä rahaa. Huomattavien arktisten projektien odotetaan lähtevän liikkeelle tämän vuosisadan kuluessa. Ne perustuvat investointeihin, jotka on rahoitettu kansainvälisesti. Toteutus pohjaa ainakin jossain määrin tekniikkaan, joka on vielä tänään tuntematonta”, Lindström kirjoitti.

”On olemassa erinäisiä esteitä, jotka viivyttävät taloudellisen yhteistyön kehittymistä maailman pohjoisilla alueilla. Etenkin Venäjällä ongelmat liittyvät rahoituksen puutteeseen, luonnonvarojen epäselviin omistussuhteisiin, riittämättömään lainsäädäntöön, korkeisiin veroihin ja tariffeihin, epävakaisiin käytäntöihin viennissä ja kaupallisissa operaatioissa sekä turvallisuusriskeihin. Northwest Business Center tarjoaa asiantuntemusta, jota tarvitaan nykyisten ongelmien voittamiseen.”

Kaavaullussa aikataulussa tämä Business Center olisi ollut toiminnassa jo vuonna 1997, TransAtlantic Societyn perustamisen jälkeen.

Niistä aikatauluista ei tullut mitään. Riittävästi sitoutuneen ja riittävän laajan taustajoukon löytäminen osoittautui Lindströmin haarukoinnissa kaikkea muuta kuin nopeaksi ja yksinkertaiseksi tehtäväksi, mutta tukea löytyi niin paljon, että itse perusajatus jäi yhä henkiin.

Rovaniemen Barents-konferenssissa syyskuussa 1997 kohtasi koko joukko erilaisia intressejä. Tutkijat halusivat tavata poliitikkoja, talouselämän ihmiset halusivat tavata toisiaan ja poliitikkoja, poliitikoilla oli uusi aloite esiteltävänä ja koko joukko tahtoi vihdoin saada vauhtia johonkin.

Samalla otettiin ensimmäinen julkinen askel kohti jotain uutta, järjestäytyneempää muotoa.

”Barentsin alue on valtava taloudellinen mahdollisuus koko Euroopalle, kuten tässäkin seminaarissa on todettu useampaan kertaan. Ilman meidän alueella asuvien omaa aktiivisuutta Barentsin alue ei saa sitä huomiota, mikä sille kuuluu”, sanoi Lapin maaherra Hannele Pokka päätäessään tilaisuutta.

”Meidän konferenssin järjestäjien johtopäätös tästä tilaisuudesta on, että Barentsin tärkeitä kehittämiskysymyksiä ei voi jättää yhden tapaamisen, yhden konferenssin varaan. Meillä on syntynyt suunnitelma saada aikaan epävirallinen Barents-foorum, jossa olisi mukana yritysjohtajien, poliitikkojen ja tiedemaailman sekä hallinnon edustajia. Kysymys olisi eräänlaisesta ”pyöreän pöydän keskustelusta”, tapaamisista, joita järjestettäisiin noin kerran vuodessa ja joissa arvioitaisiin Barentsin alueen kehitystä ja tulevaisuuden näkymiä”, Pokka jatkoi. Vaikka hän puhui vain Barentsin alueesta, keskustelut voisivat kattaa arktista aluetta laajemminkin.

Ei siis syntynyt aivan sitä mitä Lindström oli visioinut vuotta aiemmin, mutta jotain sinenäpäin. Ainakin yksi pohja, josta jatkaa. Tai mahdollisesti useampiakin pohjia.

Rovaniemen konferenssin puheet julkaistiin kirjana joulukuussa 1997. Tuon kirjan johdannossa Lassi Heininen oli eritellyt peräti seitsemän erillistä prosessia, jotka siellä tuntuivat lähteneen liikkeelle tai saaneen lisävauhtia, alkaen EU:n pohjoisesta ulottuvuudesta ja päättyen sir-kumpolaarisen ”arktisen yliopiston” selvittelytyöhön.

Yhtenä esille tulleet mahdollisuutena on muodostaa epävirallinen Barentsin alueen ”liikemiesneuvosto”. Toisena koota pyöreä pöytä, jossa olisi poliitikoita, virkamiehiä, liikemiehiä, tutkijoita, alkuperäiskansojen edustajia kokoontumassa vuosittain ja rakentamassa siltoja välilleen.

Meneillään on näin selvästi vaihe, jossa erilaiset tarpeelliseksi koetut ajatukset hakevat lopullista toteutumismuotoaan. Nyt kehitellään taloudellisen yhteistyön jännevöittämistä ja eri alojen ihmisten saattamista yhteen, tavalla tai toisella.

Rovaniemen konferenssissa pääministeri Paavo Lipponen sanoi puheessaan, että pohjoisten alueiden yhteistyö on jo aivan riittävän hyvin organisoitua. Mitään uutta järjestelyä ei enää tarvita, ei myöskään uusia taloudellisia järjestelyitä. Olemassa olevia keinoja ja kanavia vain pitäisi käyttää tehokkaammin.

Mutta hän puhui valtioiden välisistä virallisista elimistä. Lindströmin kaavailema foorumi ei olisi sellainen, vaikka kansainvälinen olisikin. Sen synty ei vaatisi virallisia neuvottelukierroksia, hallitukset sinänsä eivät siihen sitoutuisi, mutta se vaatisi toimiakseen ja ollakseen uskottava hallitusten edustajien mukanaoloa. Rahaakin tarvittaisiin, mutta se tulisi liike-eläältä: yritysten pääsylippu jäsenyyteen maksaisi rahaa.

Tämän jälkeen olisi koossa elin, joka voisi tehdä jotain määrätietoisesti, yrittää vaikuttaa haluamiinsa asioihin. Arktisen neuvoston kanssa se ei olisi kilpailija: valtioiden välinen neuvosto toimii yleisellä tasolla, se ei voi ottaa asiakseen ryhtyä vauhdittamaan taloudellisia hankkeita. Se ei tosin vauhdita ylipäätään paljon mitään, ellei Yhdysvallat yllättäen nosta jalkaansa jarrulta. Neuvosto on tarpeen, mutta se on nykyinen heikkous kuvastaa niitä rajoitteita, joita virallisella valtioiden välisellä toiminnalla on. Se on sidottua kaikkien mukana olevien valtioiden poliittiseen tahtoon, joka harvoin käy kaikilla samaan aikaan samaan suuntaan.

Koossa olisi myös elin, joka ulkopuolelta katsoen voi muistuttaa suljettua ja epädemokraattista lobbausjärjestöä. Tai yleishyödyllistä kansainvälistä arktista kauppakamaria, korkean tason keskustelukerhoa tai jotain siltä väliltä.

Yksi arktinen visio lisää, sekin täynnä mahdollisuuksia moneen suuntaan, eikä senkään toteutumisesta tiedä sanoa mitään varmaa. Siinäkin taustalla taloudellinen potentiaali ja geopoliittinen uudelleenajattelu.

Erialaisten intressien ja toimijoiden tasapainottaminen alkaa olla todella herkkää peliä. Eräs tämän kirjan luonnoksen lukenut saamelainen kirjoitti näin päästyään tekstin loppuun:

”Huh huh, kylläpä politiikkoja, virkamiehiä ja tutkijoita vaivaa arktinen hysteria, niin on monta foorumia ja lisää pitäisi saada perustettua kun vanhat ei toimi/tuota tulosta. Muistaako kukaan että alueen alkuperäiskansojen oikeudet maahan ja veteen ovat suurelta osin selvittämättä - ja niitähän tässä kaikki himoitsevat!”

Kaikille hyvälle pyrkimyksille on olemassa vielä yksi vaihtoehto, ellei yhteistyö pohjoisilla alueilla lähde kunnolla liikkeelle.

Sen vaihtoehdon nimi on kilpailu - kilpailu luonnonvaroista, vaikutusvallasta, sotilaallisesta asemasta, kauppareiteistä. Kilpailu reviereistä ja resursseista läntisen Euroopan, Venäjän, Kanadan ja Yhdysvaltain kesken.

Kilpailu, jossa nykyiset heikot sopimukset ja suositukset ovat vain heikkoja sopimuksia. Kestävä kehitys - mitä se on? Alkuperäiskansat - kuka piittää? Yhteistyö Amerikan kanssa - meidänkö takapihalla?

Ei ehkä kylmää sotaa, mutta kauppablokkien välinen kamppailu. Tai maailmanlaajuisen vapaakaupan tuoma rajoittamaton kilpajuoksu kohti viimeisiä luonnonvaroja. Tai alue, joka pysyy kahdeksan valtion takapihana, kahdeksankertaisena periferiana, vailla mahdollisuuksia vaikuttaa itse mihinkään.

Kaikki nämä veisivät tyhjäksi monet toiveet ja visiot. Silloin pohjoiset alueet olisivat vain paikka, jossa on luonnonvaroja käytettäväksi hyödyksi, seurauksista piittaamatta. Valtaväestölle taantuvaa ja syrjäistä seutua, alkuperäiskansat vailla keinoja vaikuttaa siihen mitä tapahtuu.

On olemassa magneettinen pohjoisnapa. Vuosituhanteen vaihteen lähestyessä, maapallon käydessä yhä pienemmäksi sen pohjoisista alueista on tulossa yhä voimistuva magneetti, joka vetää huomiota puoleensa. Se on kuin maanosa, joka on vielä ottamatta haltuun, ja se on lähellä. Ensi vuosituhannen alun suuri kysymys kuuluu, kuinka se haltuunotto tapahtuu. Papereille on pantu paljon kauniita sanoja, sopimuksia, aikomuksia ja suunnitelmia. Ne voivat joko jäädä paperille tai muuttua todeksi.

Pohjoisen auringon alla tapahtuu paljon. Auringon, jonka säteily alkaa olla polttava.

OSA II

”JOHTAVA ARKTINEN TOIMIJA”

VUODET 1998–2018 SUOMEN ARKTISESSA POLITIIKASSA

JOHDANTO

TÄSSÄ OSASSA KÄYDÄÄN LÄPI Suomen arktinen toiminta ja etenkin politiikka vuoden 1998 jälkeen. Näin syntyy kokonaisuus, joka kattaa Suomen arktisen ajattelun kehityksen 1980-luvun lopulta nykypäivään eli koko sen ajan, jolloin Suomella on ollut varsinaista arktista politiikkaa.*

Kansainvälinen arktinen kehitys on mukana siltä osin, kun on tarpeen Suomen toiminnan hahmottamiseksi.

Vuosina 2017–2019 Suomi on toiminut Arktisen neuvoston puheenjohtajana. Arktisuudesta on tullut osa valtavirtaa niin maailmanpolitiikassa kuin Suomen sisäisessä keskustelussa ja politiikassa. Juuri arktisuuden nousu selittää, miksi Suomelle aikanaan niin tärkeät Barentsin alue ja pohjoinen ulottuvuus ovat vajonneet varjoihin: ne ovat olemassa, mutta niistä ei ulospäin juuri mitään kuulu.

Suomen oma tavoite on kunnianhimoinen. Arktisen strategian päivityksessä 2016 tavoite määriteltiin näin: *”Hallituksen tavoitteena on, että Suomi on johtava toimija kansainvälisessä arktisessa politiikassa sekä Euroopan unionissa että globaalisti.”*¹

Kaikkien aikojen ensimmäinen arktinen huippukokous on puheenjohtajuuskauden aikana noussut todelliseksi mahdollisuudeksi.

Vaikka pinnalta katsoen asiat ovat muuttuneet paljon, 20 vuoden takaisessa suomalaisessa keskustelussa ja nykyhetkessä on samankaltaisia piirteitä. Yksi niistä on nimenomaan talouteen liittyvien toiveiden projisointi arktiseen alueeseen. Kohteet ovat vaihtuneet, keskustelun luonne ei.

1990-luvulla esillä olivat ennen muuta energiaan liittyvät Barentsin alueen jättiurakat Venäjän puolella. 2010-luvun suuret visiot pohjoisessa liittyvät globaaleihin liikenneyhteyksiin ja etenkin Aasian suuntaan. Yhteistä kaikille vuosikymmenille on ollut puhe asioista, joista ei ole sillä hetkellä olemassa konkreettisia päätöksiä mutta joiden silti uskotaan vielä muuttavan talouden koko kuvaa.

Yhteistä on myös puhe kestävän kehityksen tärkeydestä. Taloudellisen kehityksen suhde tasapainoiseen ympäristöön ja alkuperäiskansojen elinoloihin tulee puheissa esille jatkuvasti.

Näiden kahden päämotiivin – talouden ja ympäristön – tasapainottaminen on kautta vuosien hallinnut Suomen arktista keskustelua ja toimintaa.

* Pidempää arktisen historian kaarta voi parhaiten lukea Maria Lähteenmäen kirjasta *Jälkiä lumessa – Arktisen Suomen pitkä historia* (Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 2017).

MITÄ HALLITUKSET HALUAVAT

SUOMEN ARKTISEN KATSEEN SUUNTAA voi lähteä etsimään maan hallitusohjelmista, jotka vaihtelevat lyhyistä ja julistuksenomaisista teksteistä kymmenien sivujen yksityiskohtaiseen luetteluun. Erityisen huolella niissä on laadittu ulkopoliittinen osuus, joka pysyy jatkuvasti tärkeänä Suomen kaltaiselle pienelle maalle suurvallan naapurissa. Pohjoisuus ja arktisuus kytkettiin hallitusohjelmissa juuri ulkopoliitiikkaan, sitten kun ne teemat ohjelmiin asti nousivat.

Monta 1900-luvun vuosikymmentä kului niin, ettei Suomen ulkopoliittisessa ajattelussa ollut pohjoisuudelle ja arktiselle alueelle mitään erikseen julkilausuttua roolia. Sitten niistä tuli hallitusohjelmien vakioaihe. Murros ajoittuu 1990-luvun lopulle eli aikaan, jolloin pohjoinen ulottuvuus nousi esiin. Siitä eteenpäin teema on säilynyt, vaikka hallitukset ovat vaihtuneet. Hallitusten poliittisella taustalla ei ole ollut juurikaan merkitystä.

Viime vuosikymmenten pääsääntönä on ollut, että hallitusohjelmat kestävät koko neljän vuoden vaalikauden. Pääministeri on saattanut kesken matkan vaihtua ja jokin puolue on saattanut siirtyä oppositioon, mutta vaaleissa syntynyt peruskuvio ei ole murtunut. Kaikki hallitukset ovat olleet usean puolueen muodostamia enemmistöhallituksia ja hallitusvastuuseen ovat vuorollaan päässeet kaikki vakiintuneet poliittiset ryhmät.

Hallitusohjelmissa heijastuu Suomen lähialueiden tilanne ja Euroopan unionin ja arktisuuden yhteys, ensin pitkään pohjoisen ulottuvuuden kautta, sitten ilman. Mitkään Suomen arktiset aloitteet eivät kuitenkaan ole syntyneet hallitusohjelmien ohjaamina. Vasta aivan viime vuosina on rakentunut toimiva yhteys hallituksen linjausten ja todellisen arktisen politiikan välille.

Pääministeri Harri Holkerin (kokoomus) hallitus oli vallassa huhtikuusta 1987 huhtikuuhun 1991. Sinä aikana Suomi – käytännössä ulkoministeri Kalevi Sorsa (SDP) – tuli tehneeksi merkittävän ulkopoliittisen aloitteen arktisen alueen ympäristöyhteistyöstä. Hallitusohjelmassa ei ole mitään siihen viittaavaa, eikä olisi voinut ollakaan, sillä sysäyksen aloitteeseen antoi siihen antanut pääsihteeri Gorbatshovin Murmanskissa lokakuussa 1987 pitämä puhe, joka ei vielä hallitusohjelmaa kirjoitettaessa ollut tiedossa.

Holkerin hallitus oli sinipunahallitus, jonka rungon muodostivat kokoomus ja SDP. Ulkoministeri Sorsa siirtyi kesken kauden eduskunnan puhemieheksi. Tämä oli viimeinen Suomen hallitus, jonka aikana naapurina vielä oli Neuvostoliitto. Hallituksen lopettaessa Neuvostoliiton hajoamisprosessi oli täydessä käynnissä, Berliinin muuri oli murtunut ja Eurooppa oli suurten mullistusten keskellä.

Huhtikuussa 1991 aloittaneen Esko Ahon (keskusta) hallituksen ohjelmassa olisi voinut jo olettaa olevan jotain pohjoiseen liittyvää, sillä Rovaniemi-prosessi oli käynnissä ja uuden

ympäristöministerin Sirpa Pietikäisen ja ulkoministeri Paavo Väyrösen ensimmäisiä tehtäviä oli valmistautua vastaanottamaan arktisten maiden ympäristöministerikokousta Rovaniemelle. Silti hallitusohjelmien pitkä perinne ei vielä sallinut uuden alueen tuomista mukaan, vaikka se olisi ohjelman muotoiluissa ollut helposti tehtävissä ja vaikka arktisuus on jo luettavissa rivien välissä: *”Hallitus tehostaa yhteydenpitoa Itämeren piirissä, Baltian maiden ja Suomen muiden lähialueiden kanssa yhteistoiminnan ja alueen vakauden lisäämiseksi. Ympäristöyhteistyössä kiinnitetään erityistä huomiota maamme lähialueilta tulevien saasteiden vähentämiseen.”*

Lähialueilta tulevat saasteet ovat todennäköisesti viittaus Kuolan niemimaahan, jonka saasteiden mahdollinen vaikutus Suomessa ja etenkin Itä-Lapissa esiintyneisiin metsätuhoihin oli tuolloin suuri keskustelun aihe.

Kun 36-vuotiaan Ahon johtama porvarihallitus aloitti, Neuvostoliitto oli yhä olemassa. Kun se lopetti, naapurina oli jo Venäjä ja Suomi oli kansanäänestyksen tuloksena Euroopan unionin jäsen. Suomi oli käynyt erittäin syvässä lamassa ja talouskriisissä. Maailma ja todellisuus ympärillä voivat muuttua lyhyessä ajassa täysin, eikä se ole Suomen hallitusten tahdosta kiinni. Hallitusten tehtävä on reagoida muutoksiin.

Paavo Lipposen (SDP) ykköshallitus aloitti uuden EU-jäsenmaan johdossa vuonna 1995, ja alueellisen ulkopolitiikan katse oli tiukasti Suomen rajojen tuntumassa. Jyrkkää elintasokuilua Suomen ja Venäjän välillä pidettiin riskinä, jonka ehkäisyä varten oli otettu käyttöön uusi väline, lähialuepolitiikka: *”Hallitus pitää erityisen tärkeänä kahdenvälisten suhteiden kehittämistä Venäjän, pohjoismaiden ja Baltian maiden kanssa. Suomen lähialuepolitiikalla tuetaan pyrkimyksiä parlamentaarisen demokratian ja markkinatalouden vakiinnuttamiseen sekä ympäristön tilan parantamiseen.”*

Barents-yhteistyö oli alkanut, mutta se ei ollut tuolloin eikä myöhemminkään hallitusohjelman maininnan arvoinen asia. Pääministerin paikalta Lipponen teki pohjoisen ulottuvuuden aloitteensa vuonna 1997, jälleen ilman hallitusohjelman ohjausta.

Lipposen ykköshallituksessa, jota kutsuttiin sateenkaarihallitukseksi, oli mukana puolueita laidasta laitaan: SDP:n ohella vasemmistoliitto, kokoomus, vihreät ja ruotsalainen kansanpuolue – käytännössä kaikki merkittävät voimat paitsi edellinen hallituspuolue keskusta. Lipposen hallitus päätti, että Suomi liittyy Euroopan talous- ja rahaliittoon. Sama hallituskokoonpano jatkoi vaalien jälkeen, mikä on Suomessa hyvin poikkeuksellista.

Vasta Lipposen kakkoshallitus (1999-2003) kirjasi pohjoisen politiikan osaksi hallitusohjelmia, joissa se on tämän jälkeen pysynyt. Tässä vaiheessa pohjoinen politiikka muotoiltiin pääministerin oman lempilapsen pohjoisen ulottuvuuden kautta: *”Hallitus toimii aktiivisesti unionin politiikan vahvistamiseksi Euroopan pohjoisilla alueilla ja suhteessa Venäjään. Hallitus edistää unionin pohjoisen ulottuvuuden politiikan täysimittaista toimeenpanoa korostaen erityisesti energiayhteistyötä, ydinturvallisuutta ja Itämeren suojelua.”*

Tämän jälkeen Suomella on ollut virallisesti kahdeksan eri hallitusta vuoteen 2018 asti mutta käytännössä viisi, koska kolme kertaa kyse on ollut vain pääministerin vaihtumisesta muun hallituksen jatkaessa. Kaikki ovat olleet monipuoluehallituksia vaihtelevilla kokoonpanoilla: hallitusvastuussa on ollut jokainen eduskuntaan vaaleilla päässeistä puolueista. Jokaisen hallituksen ohjelmassa pohjoisuus tai arktisuus on ollut mukana, mikä kertoo jo syvästä kansallisesta konsensuksesta ja jatkuvuudesta.

Aluksi katse oli kuitenkin lähinnä Itämerellä ja pohjoisessa ulottuvuudessa, toisin sanoen Suomen lähialueilla, mitä kuvastaa Anneli Jäätteenmäen (keskusta, 2003) ja Matti Vanhasen (keskusta, 2003-2007) hallitusten ohjelma: *”Hallitus toimii EU:n pohjoisen ulottuvuuden kehittämiseksi ja*

kansalaisten hyvinvoinnin sekä ympäristönsuojelun parantamiseksi ja työmarkkinoiden toimivuuden vahvistamiseksi Itämeren alueella.” (...) ”Suomi osallistuu aktiivisesti unionin pohjoisen ulottuvuuden politiikan kehittämiseen uuden toimintaohjelman mukaisesti ja pyrkii pohjoisen ulottuvuuden monenvälisen rahoituksen lisäämiseen. Hallitus tukee laajaan yhteistyöhön perustuvan uuden rajanaapuripolitiikan kehittämistä laajentuneelle unionille. Hallitus tiivistää yhteistyötä Itämeren alueen uusien EU-jäsenvaltioiden, pohjoismaiden ja Venäjän kanssa pohjoisen ulottuvuuden käytännön yhteistyön kehittämiseksi erityisesti työmarkkina-asioissa, merenkulun turvallisuudessa sekä ympäristö-, sosiaali- ja terveys-, liikenne- ja energiahankkeissa.”

Jäätteenmäen hallitus muodostui keskustan ja SDP:n ympärille. Puolueiden johdon henkilökemiat olivat kuitenkin niin huonot, ettei SDP:n johtaja Lipponen lähtenyt hallitukseen mukaan, vaan meni eduskunnan puhemieheksi. Jäätteenmäki puolestaan joutui jo muutaman kuukauden jälkeen eroamaan poliittisen skandaalin vuoksi ja tilalle tuli keskustan Matti Vanhanen, joka voitti seuraavat vaalit ja muodosti uuden porvarihallituksen kokoomuksen, vihreiden ja ruotsalaisen kansanpuolueen varassa.

Matti Vanhasen kakkoshallitus aloitti 2007 ja lopetti Mari Kiviniemen hallituksena (2010-2011). Yleisen ulkopolitiikan osuudessa pohjoisuus liittyi yhä Itämereen ja lähialueisiin, joissa selvästi kaivattiin lisää konkretiaa:

”Hallitus toimii Itämeren alueen painoarvon vahvistamiseksi Euroopan unionin piirissä. Hallitus pyrkii selkeyttämään Itämeren alueen sekä pohjoisten alueiden alueellisten yhteistyöverkostojen rakennetta. (...) Suomen lähialueyhteistyö uudistetaan. Yhteistyö keskitetään erityisesti ympäristö, ydinturva ja sosiaali ja terveysalalle. Hallitus toimii aktiivisesti Suomen roolin vahvistamiseksi pohjoisten alueiden taloudellisessa toiminnassa ja osaamisessa.”

EU-osuus puolestaan keskittyi edelleen pohjoiseen ulottuvuuteen: *”Hallitus jatkaa pohjoisen ulottuvuuden politiikan aktiivista edistämistä EU:n, Venäjän, Norjan ja Islannin yhteisten asiakirjojen, poliittisen julistuksen ja kehysasiakirjan pohjalta. Suomi osallistuu pohjoisen ulottuvuuden ympäristö sekä sosiaali- ja terveystumppanuuksiin. Hallitus jatkaa työtä liikenne ja logistiikkakumppanuuden perustamiseksi.”*

Tämän keskustavetoisen hallituskauden aikana Suomi laati ensimmäisen arktisen strategian. Siitä ei mainita ohjelmassa mitään, koska ajatus syntyi vasta myöhemmin toiminnan aikana. Sitä ei tosin ole myöskään pääministerin vaihtumiseen 2010 liittyvissä tiedonannoissa, joihin se olisi ajankohdan puolesta ehtinyt mukaan.

Jyrki Kataisen (kokoomus) kuuden puolueen hallitus aloitti 2011 ja toimi loppuaikansa kesäkuuhun 2015 Alexander Stubbin (kokoomus) hallituksena. Hallitusneuvottelut olivat erittäin työläät, koska populistisen perussuomalaisen puolueen nousu oli sekoittanut totutut poliittikan kuviot. Hallitukseen koottiin puolueita niin oikealta kuin vasemmalta ja hallitusneuvotteluiden lopputuloksena syntyi 90-sivuinen ohjelma, joka yksityiskohtaisuudessaan oli Suomen ennätys. Mukana olivat kaikki muut puolueet paitsi vaalitappion kärsinyt keskusta ja vaalivoiton saaneet perussuomalaiset.

Tässä ohjelmassa EU-politiikka ja ulkopolitiikka oli yhdistetty ja pohjoisuus oli sijoitettu jakson ”Baltia ja lähialueet” alle. Aiheen aloitus koski yhä pohjoista ulottuvuutta mutta arktisuus tuli nyt mukaan ensimmäistä kertaa nimellä mainiten. Ohjelmassa näkyvät hallituspuolueiden eri intressit: siinä tasapainoillaan talouden edistämisen ja ympäristön suojelemisen välillä.

”Suomi korostaa Pohjoisen ulottuvuuden yhteistyötä ja sen kumppanuuksien kehittämistä. Euroopan unionin Itämeren alueen strategialla on tärkeä rooli alueen yhteistyömekanismien johdonmukaisessa hyödyntämisessä. (...) Pohjoinen ulottuvuus tarjoaa toimivan foorumin Itämeri-yhteistyölle EU:n ulkopuolisten maiden, erityisesti Venäjän, kanssa.”

Arktisille alueille kohdistuu huomattava taloudellinen ja poliittinen mielenkiinto. Ilmastonmuutoksen ja luonnonvarojen lisääntyneen hyödyntämisen vuoksi ympäristöriskit arktisella alueella kasvavat. Toisaalta arktinen alue tarjoaa Suomelle huomattavia mahdollisuuksia. Hallitus edistää suomalaisen osaamisen hyödyntämistä arktisella alueella. Suomen arktisen strategian toimeenpanoa tehostetaan. Yhteistyötä alueen valtioiden kesken lisätään alueen elinkeinotoimintamahdollisuuksien paremmaksi hyödyntämiseksi ja alueeseen kohdistuvien ympäristöuhkien torjumiseksi. Kaivostoiminnassa ja alueen luonnonvaroja hyödynnettäessä on kunnioitettava ekologista kestävyttä ja alkuperäiskansojen oikeuksia. Suomen tavoitteena on vahvistaa EU:n arktista politiikkaa ja saada EU:n arktinen keskus Rovaniemelle.”

Arktinen paradoksi eli kiihtyvän ilmastonmuutoksen ja kasvavien taloudellisten mahdollisuuksien yhdistelmä tuotiin näin hallitusohjelmaan asti. EU:n arktisen informaatiokeskuksen mahdollinen perustaminen Rovaniemelle Arktisen keskuksen yhteyteen kirjattiin nyt myös hallituksen ohjelmaan. Se oli poikkeuksellista, sillä yleensä yksittäisiä konkreettisia hankkeita ei tällä tavoin nosteta esiin.

Kataisen hallitus päätti lähes ensi töikseen vuonna 2012 laatia kokonaan uuden arktisen strategian Suomelle korvaamaan vain kaksi vuotta aiemmin laadittua strategiaa. Sekään ajatus ei ollut selkeästi kirjattuna mukana hallituksen ohjelmassa.

Seuraavien vaalien jälkeen kokeiltiin jälleen uutta hallituspohjaa. Nyt voittajana oli keskusta, joka otti mukaan toiseksi suurimmaksi puolueeksi nousseen perussuomalaiset ja lähes yhtä suuren kokoomuksen.

Kun Juha Sipilän (keskusta) kolmen puolueen hallitus aloitti 2015, ohjelmatyössä palattiin lyhyempään ja julistuksenomaisempaan tekstiin. Mukana oli niin tilannekuvaa kuin mahdollisuuksien ja uhkien nelikenttää, ja arktisuus oli asemoitu osaksi mahdollisuuksia: *”Suomi on osa EU:n sisämarkkinoita ja myös sijainti Venäjän naapurimaana on mahdollisuus taloudelle. Suomen maantieteellinen sijainti mahdollistaa hyvät yhteydet Aasiaan ja arktisten alueiden vastuulliseen hyödyntämiseen.”*

Kaikista aiemmista hallitusohjelmien tavoista poiketen EU- ja ulkosuhdeasiat oli nyt sijoitettu ohjelman loppuosaan. Pohjoinen ulottuvuus oli ensimmäisen kerran kadonnut kokonaan, ja EU:n suuntaan kyse oli nimenomaan arktisuudesta. Talouden, ympäristön ja kestävän kehityksen kombinaatio näkyi tässäkin ohjelmassa:

”Arktisen yhteistyön kehittäminen on nostettava EU:n ulkosuhteiden yhdeksi painopisteeksi, ja pohjoisten hankkeiden edistämiseen tarvitaan EU:n panosta. (...) Suomi on aktiivinen arktisen alueen hyödyntämisessä ja yhteistyössä. Kaikessa toiminnassa arktisella alueella otetaan huomioon kestävän kehityksen reunaehdot.

Vaikka lähestyvä Arktisen neuvoston puheenjohtajuus oli tiedossa hallitusneuvotteluiden aikaan, se ei näy lainkaan hallitusohjelmassa. Siellä ei myöskään ole mitään ajatusta Jäämeren radasta, mikä infrastruktuurin suhteen on ollut hallituskauden leimallisimpia arktisia aloitteita. Tosin radan yhteydessä on puhuttu EU:n panoksesta ja pohjoisten liikennehankkeiden kytkennästä eurooppalaiseen TEN-T –liikenneverkkoon, mikä sinänsä vastaa ohjelman henkeä.

Vuonna 2016 arktisen strategian päivityksen yhteydessä Sipilän hallitus otti arktisiin kysymyksiin jo varsin yksityiskohtaisesti kantaa ja nosti niiden näkyvyyttä valtioneuvoston kanslian työssä.

Merkittävimmäksi tämän hallituskauden kansainväliseksi arktiseksi aloitteeksi on nousemassa ajatus arktisesta huippukokouksesta ja sen kytkeminen mustan hiilen vähentämiseen. Tätäkään hallitusohjelma ei mainitse, mutta kyseessä onkin ennen muuta presidentin, ei hallituksen aloite. Se on itse asiassa kautta aikojen ensimmäinen presidentin kautta asialistalle tullut arktisen politiikan aloite.

Hallitusohjelmien periaatteena on, että niihin tiivistetään vain kaikkein keskeisimmät tiedossa olleet linjakysymykset. Pohjoisuuden ja arktisuuden suhteen selkeästi vahvin pitkä linja Suomessa on juuri Euroopan unionin kytkeminen mukaan.

Pitkään tähän välineenä nähtiin EU:n pohjoinen ulottuvuus, minkä suhteen asiat eivät kuitenkaan menneet aivan kuten ajateltiin.

POHJOISEN ULOTTUVUUDEN PITKÄ LIUKU

20 VUOTTA POHJOISEN ULOTTUVUUDEN aloitteen synnyn jälkeen aloitteen tekijä Paavo Lipponen pitää yhä puheita sen puolesta. Hän on pitkälti ainoa, joka siitä julkisuudessa puhuu. Lähes kaikki muut ovat kadonneet ympäriltä. Viime aikoina on pohjoisen ulottuvuuden työkalupakkia jälleen kaivettu esiin, kun on puhuttu mustan hiilen päästöjen vähentämisestä. Kaukana silti ollaan siitä, mitä aikanaan maalailtiin

”Pohjoinen ulottuvuus on merkittävä, mitä on saatu aikaan EU:n ja Venäjän välillä”, vakuutti Lipponen Säätytalolla Helsingissä pidetyssä arktisessa foorumissa huhtikuussa 2018.

Alkuperäisistä visioista saa hyvän kuvan esimerkiksi katsomalla Lipposen puhetta arktisten parlamenttien kokouksessa Rovaniemellä elokuussa 2000.² Siinä hän paneutui pohjoiseen ulottuvuuteen nimenomaan arktisesta näkökulmasta.

Lipposen puheessa maalattiin transatlanttista pohjoista yhteistyötä, johon niin EU, Yhdysvallat kuin Kanada jo olivat Lipposen mukaan jo sitoutuneet mukaan. Euroopan komissio oli puheen mukaan vahvasti pohjoisen ulottuvuuden takana ja niin myös Venäjä, mistä Lipponen oli saanut takeita niin presidentiltä kuin pääministeriltä. Hän kuvaili, kuinka Venäjän puoleisilla Barentsin energiavaroilla on Euroopalle strateginen merkitys ja kehittyvä metsäalan yhteistyö sitoo sekin toimijoita yhteen arktisella, Barentsin ja pohjoisen ulottuvuuden alueilla. Venäjän liikennejärjestelmää voidaan kytkeä transeurooppalaisiin verkostoihin ja Arktisen neuvoston tulisi pohtia myös infrastruktuurihankkeita.

Lipponen toivoi myös Euroopan komissiolle ja Arktiselle neuvostolle pysyviä suhteita, mikä olisi luonteva jatko pohjoisen ulottuvuuden aloitteelle. Samassa puheessaan Lipponen ilmoitti, että Suomessa ryhdytään järjestämään kansallisia pohjoisen ulottuvuuden foorumeita.

Visiot olivat vuonna 2000 todella suuria. Niissä pohjoinen ulottuvuus kytki Euroopan unionia yhteen niin Venäjän kuin Pohjois-Amerikan kanssa, ja ulottuvuuden arktinen ikkuna oli vahvasti auki. Isot energia- ja raaka-aineprojektit olivat tarjottimella ja liikenteen infrastruktuuria rakennettaisiin.

Todellisuudessa pohjoisen ulottuvuuden aloite oli tuolloin jo hyvää vauhtia matkalla ongelmiin, jotka pakottaisivat miettimään sen rakennetta uudelleen jo muutaman vuoden päästä. Mutta se oli myös matkalla kohti hyvin konkreettisia aikaansaannoksia, jotka liittyivät erityisesti ympäristöön ja ydinturvallisuuteen.

1990-luvun lopussa Venäjän pohjoisten alueiden ydinturvallisuuteen liittyvä MNEPR-sopimus³ oli asia, joka aidosti kiinnosti hallituksia niin pohjoismaissa, EU:ssa kuin Pohjois-Amerikassa. Neuvostoliiton romahdus oli romahduttanut myös ydinturvallisuuskulttuurin ja tilanteeseen liittyneet riskit olivat suuria ja todellisia. Vastaavasti asiaan liittyneet kansainväliset neuvottelut olivat vaikeita ja moniulotteisia, sillä niihin kytkeytyi hyvin mutkikkaita teknologiaan, rahoitukseen ja vastuisiin liittyviä kysymyksiä.

Muun muassa arktisilla ja Barents-foorumeilla neuvoteltu Venäjän ydinturvaa koskeva sopimus kytkettiin sopivilta osiltaan pohjoisen ulottuvuuden ympäristökumppanuuteen ja sinne luotuihin rahoitusmekanismeihin. Yksi koko arktisen alueen merkittävimmistä ympäristötoimista on lähellä Norjan rajaa sijaitsevan Andrejevan lahden puhdistaminen radioaktiivisesta jätteestä. Neuvostoaikainen hylätty ydinsukellusveneiden tukikohta oli karmeassa kunnossa ja radioaktiivisen onnettomuuden riski oli käsillä. Sitä ryhdyttiin torjumaan kansainvälisenä yhteistyönä. Ensimmäinen lasti käytettyä ydinpolttoainetta lähti kohti jälleenkäsittelyä kesäkuussa 2017. Saman sopimuksen avulla saatiin Murmanskin keskustan kupeeseen ankkuroitu moniongelmainen ydinjätelaiva Lepse hinatuksi pois telakalle ja asianmukaiseen käsittelyyn.

Kokonaisuudessaan kyseessä on vuosia kestävä urakka, joka on koostunut useista erilaisista rahoituspalikoista, osa niitä pohjoisen ulottuvuuden ympäristökumppanuuteen kuuluvia. Suurimpana kansainvälisenä maksajana on Norja. Monia muitakin maita on mukana, myös Suomi.

Konkreettisina arktisen alueen ympäristötekoina nämä ydinturvallisuuden parantamiseen liittyvät toimet ansaitsevat suuret kunniamaininnat. Niihin kuitenkin viitataan arktisissa keskusteluissa hyvin harvoin. Mahdollinen selitys on se, että nämä operaatiot eivät liity Arktisen neuvoston tai sen elinten toimintaan, jotka puolestaan yleensä ovat esillä arktisessa keskustelussa ja konferensseissa. Venäjän ja lännen välien hyytyminen on sekín muuttanut asenteita molemmin puolin.

Pohjoisen ulottuvuuden ympäristökumppanuus on saanut suuria aikaan etenkin Pietarin alueen ja Kaliningradin jätevesien käsittelyssä. Itämeri on puhdistamoiden ansiosta merkittävästi paremmassa kunnossa kuin ennen, ainakin jätevesikuormituksen suhteen.

Pohjoisen ulottuvuuden painopiste on siirtynyt Itämerelle, jolloin se on poissa arktisesta katseesta. Talouspakotteet ovat myös tehneet osansa. Vuoden 2012 jälkeen ei ole aloitettu yhtään uutta ympäristökumppanuuden projektia Venäjällä. Vanhoja kylläkin on viety eteenpäin, ja vuonna 2017 Suomi lobbasi EU:n komissiossa läpi sen, että uusia pienimuotoisia ja yksittäisiä pohjoisen ulottuvuuden hankkeita voidaan jälleen käynnistää. Vuoden 2018 lopulla niiden hyväksyntäprosessi oli yhä kesken.

Näillä hankkeilla olisi merkitystä etenkin Kuolan niemimaalla, jossa on suuri määrä saastutavia lämpövoimaloita.

Itämeren puhdistamisesta halutaan esikuvaa myös siihen, mitä mustan hiilen päästöjen suhteen haluttaisiin lähitulevaisuudessa tapahtuvan. Tiivistettynä ajatus on tämä: ensin pohjoisen ulottuvuuden mekanismeilla puhdistettiin meri, seuraavaksi niillä puhdistetaan ilma.

Pohjoisella ulottuvuudella on kuitenkin ollut maineongelma. Vaikka talouspakotteet Krimin jälkeen iskivät pohjoisen ulottuvuuden toimintaan tuntuvasti, ei sillä vauhdikkaasti mennyt ennen sitäkään.

Vaikuttavuuden kannalta aloite oli liikkeellä väärillä raiteilla jo silloin, kun Lipponen piti suurten visioiden puheitaan vuoden 2000 aikoihin. Aloite pääsi kyllä mukaan unionin teksteihin, mutta sille ei koskaan rakennettu omaa budjettilinjaa. Se lanseerattiin listaamalla sisällöksi iso joukko asioita, joista lähes kaikki olisivat tapahtuneet muutenkin ja jotka siksi vaikuttivat pohjoisen ulottuvuuden kohdalla päälle liimatulta. Kohdealueena oli pitkälti Venäjä, jota ei huvittanut olla EU:n toiminnan kohteena ilman omaa sananvaltaa.

Tilannetta ryhdyttiin, jälleen lähinnä Suomen aloitteesta, korjaamaan 2000-luvun alkuvuosi-
na. Toiminnan ytimeksi rakennettiin kumppanuuksia: ympäristökumppanuus, sosiaali- ja ter-
veyskumppanuus, liikenne- ja logistiikkakumppanuus, kulttuurikumppanuus.

Näistä etenkin ensimmäisenä syntynyt ympäristökumppanuus lähti lentoon. Sen taakse on-
nistuttiin rakentamaan rahoitusjärjestelmä, jossa mukana oli raskaan sarjan kansainvälisiä ra-
hoituslaitoksia kuten pohjoismainen investointipankki NIB, Euroopan jälleenrakennus- ja ke-
hityspankki EBRD, Euroopan investointipankki EIB, Maailmanpankki ja pohjoismainen ympä-
ristörahoitusyhtiö NEFCO. Tämä onnistui kiitos hyvän tahdon ja kaikessa mukana olleiden
innovatiivisten puuhamiesten, kuten vuodesta toiseen asian parissa eri tehtävissä toimineen
Jaakko Henttosen, johon ympäristökumppanuuden rakentaminen pitkälle henkilöityi. Tavoit-
teena oli saada aikaan rakennelma, jonka avulla päästäisiin rahoittamaan ympäristöongelmien
ratkaisuun tarvittavia isoja investointeja. Lisäksi osapuolet, kuten Venäjä, suuntasivat töihin
isoja määriä omaa rahoitusta.

Ympäristökumppanuudesta tuli kiistaton menestystarina. ⁴ Muutkin kumppanuudet näkivät
vähitellen päivänvaloa, mutta niiden taakse ei koskaan saatu rakennetuksi vastaavaa rahoitus-
vipua kuin ympäristökumppanuuteen.

Suomessa nostettiin kansallista profilia järjestämällä vuosien 2000-2002 aikana sarja erityi-
siä pohjoisen ulottuvuuden foorumeita, joissa käsiteltiin useita erilaisia teemoja ja jotka eten-
kin alkuvaiheessa keräsivät satamäärin väkeä ja arvovaltaisia puhujia. Foorumien vetäjänä oli
pääministeri Lipposen pyynnöstä Lapin yliopiston rehtori Esko Riepula. Ne lähtivät liikkeel-
le korkean profiilin tapahtumina, niissä ideoitiin toimintaa ja kumppanuuksia mutta niidenkin
vauhti hiipui vähitellen.

Pohjoisen ulottuvuuden dynamiikka alkoi olla kateissa ja konkreettinen tekeminen oli vä-
hissä ympäristökumppanuutta lukuun ottamatta. Ensimmäinen ohjelmakausi oli päättymässä
2006 ja Suomen ulkoministeriö arvioi, että jos pohjoista ulottuvuutta ylipäättään tahdottiin jat-
kaa, Venäjä oli siihen sitoutettava paremmin mukaan.

Suomen EU-puheenjohtajuuskaudella syksyllä 2006 muutettiin toiminnan rakennetta. Oh-
jelmakausista luovuttiin ja pohjoinen ulottuvuus onnistuttiin muuttamaan tasa-arvoiseksi
kumppanuudeksi EU:n, Venäjän, Norjan ja Islannin kesken. Se merkitsi uutta alkua. Temaattis-
ia kumppanuuksia oli saatu mukavasti liikkeelle ja kaikki näytti hyvältä.

Kymmenen vuotta myöhemmin juuri mikään ei enää näyttänyt hyvältä.

Aalto-yliopiston suojissa majailee Pohjoisen ulottuvuuden instituutti, joka ulkominis-
teriön niukan rahoituksen turvin koordinoi pohjoisen ulottuvuuden tutkimusyhteistyötä.
Vuonna 2018 professori Riitta Korhonen ja projektipäällikkö Piia Heliste muistivat liiankin
hyvin, mitä tapahtui, kun instituutti siirtyi Lappeenrannan teknillisestä yliopistosta Aal-
to-yliopistoon.

Venäjä miehitti Krimin, sanktiot ja vastasanktiot iskivät päälle, ja kaikki muuttui. Rahoitus-
kanavat menivät jumiin, kun EU:n rahoituslaitokset ja pohjoismainen investointipankki lopet-
tivat kaiken muun ohella myös uusien ympäristöyhteistyöhankkeiden suunnittelun ja rahoit-
uksen Venäjällä. Vanhoja projekteja voitiin jatkaa mutta uusia ei voitu aloittaa.

Virkamiehet tapaavat yhä toisiaan ja Venäjä on selvästi viestittänyt pitävänsä pohjoista ulot-
tuvuutta arvossa. Poliittisesti neutraalina foorumina se on toiminut työkaluna, jonka kautta voi
ylläpitää keskustelua.

Pohjoisen ulottuvuuden näkyvyys ehti kuitenkin kadota olemattomiin. Arktisuudesta on tul-
lut paljon tehokkaampi lobbaussana niin EU:ssa kuin muualla ja pohjoisen ulottuvuuden ark-
tinen ikkuna on umpeutunut jo aikaa sitten. Lisäksi pohjoisessa ulottuvuudessa on alusta asti

ollut yksi ja sama ongelma: se on näyttäytynyt ennen muuta Suomen ajamana asiana, eikä sillä muissa maissa tai EU:ssa ole ollut kylliksi näkyviä puolesta puhujia. Se on mainittu viran puolesta tarpeellisissa yhteyksissä mutta ei juuri muuten.

Liikenteestä ja logistiikasta pohjoisessa puhutaan paljon, ja pohjoisella ulottuvuudella on olemassa liikenne- ja logistiikkakumppanuus. Sille voisi kuvitella isoakin roolia, mutta sen kautta on kuitenkin voitu kanavoida vain pientä rahoitusta. Terveys- ja sosiaalikumppanuudella on paljon asiantuntijatason työryhmiä ja etenkin Venäjän puolen hiv/aids –tilanteen parantamiseksi on tehty vuosien mittaan arvokasta työtä. Kulttuurikumppanuus on varsin tehokkaasti vältellyt kaikkea huomiota ja vuoden 2014 jälkeen sen projekteja on ollut vain Latviasa ja Suomessa.

Pohjoisen ulottuvuuden profiilin nostamiseksi on sen kumppanuuksille vuoden 2018 loppulla ryhdytty järjestämään tulevaisuusfoorumeita, joiden kautta voisi rakentaa konkreettisia hankkeita.

20 vuotta syntymänsä jälkeen pohjoinen ulottuvuus on hengissä. Sanktiot veivät hapen sen parhaiten toimivalta osuudelta, ympäristökumppanuudelta. Kaikki luodut mekanismit ovat silti yhä olemassa ja käyttöön otettavissa. Suomen arktisen mielenkiinnon suuntautuessa mustaan hiileen juuri ne ovat päätymässä avainasemaan.

Pietarin, Kaliningradin ja muissa jätevedenpuhdistamishankkeissa luotiin mekanismi, jossa mukana oli joukko kansainvälisiä rahoituslaitoksia ja Venäjä itse maksoi suurimman osan kustannuksista. Sama voisi olla mahdollista myös mustan hiilen päästöissä.

Luoteis-Venäjällä on laskettu olevan 1 800 kunnallista kaukolämpölaitosta, joista aiheutuu merkittäviä mustan hiilen eli noen päästöjä arktisille alueille. Päästöjen puhdistaminen parantaisi myös paikallisesti ihmisten terveyttä, mikä sekini sopii pohjoisen ulottuvuuden periaatteisiin. Suomen toimesta aloitettiin jo vuoden 2018 puolella mahdollisten pilottihankkeiden tunnistaminen ja kontaktointi.

Reykjavikin Arctic Circle -konferenssissa lokakuussa 2018 Jaakko Henttonen esitteli tilastoja: Murmanskin alueella 97 prosenttia lämmityksestä tapahtuu hiilellä tai raskaalla polttoöljyllä. Arkangelin alueella lämmityksestä taas lähes puolet tapahtuu biomassalla.

Tällaiset kaukolämpölaitokset voivat olla paikallisesti isojakin saastuttajia. Ne sylkevät ilmoille paljon mustaa hiiltä, joka jouduttaa lumen ja jään sulamista ja näin edistää osaltaan ilmaston lämpenemistä. Juuri sellaisia varten voitaisiin rakentaa Itämeren puhdistamoja muistuttavia mutta pienimuotoisempia paketteja, joissa pohjoisen ulottuvuuden mekanismeihin tulisi NEFCO:n kautta kansainvälistä rahoitusta ja joissa Venäjä itse vastaisi suurimmasta rahoituvastuusta.

Muita merkittäviä mustan hiilen päästölähteitä ovat liikenne, merenkulku, kaasuntuotannon yhteydessä tapahtuva soihdutus ja metsäpalot. Pohjoinen ulottuvuus ei tarjoa niiden suhteen työkaluja, mutta pakettia mustan hiilen päästöjen vähennyksestä voidaan koota monista eri osista. Esimerkiksi raskaan polttoöljyn kieltö arktisilla alueilla liittyy kansainvälisen merenkulkujärjestön IMO:n tehtäviin. Maailmanpankki puolestaan on tehnyt aloitteen soihdutuksen lopettamisesta kaasukentillä vuoteen 2030 mennessä.

EU on sanktioiden jälkeen linjannut Venäjä-politiikalleen viisi periaatetta, joiden joukossa ovat valikoiva kanssakäyminen ja tavallisten kansalaisten välisten yhteyksien ylläpitäminen. Pohjoinen ulottuvuus istuu näihin periaatteisiin.

Kun Suomi oli EU:n puheenjohtajamaana vuonna 2006, pohjoisen ulottuvuuden virkistäminen ja sen rakenteiden uusiminen olivat silloin vahvasti mukana asialistalla. Samaa ollaan pienimuotoisemmin yrittämässä myös syksyn 2019 aikana, jolloin Suomi on jälleen EU:n pu-

heenjohtajana. Painopiste tosin on näkyvyyden lisäämisessä eikä rakenteita koskevissa neuvotteluissa. Suunnitelmissa on korkean tason tapaaminen, joka rakennettaisiin pohjoisen ulottuvuuden ja arktisuuden ympärille.

BARENTS JÄI ARKTISUUDEN NOUSUN JALKOIHIN

BARENTSIN YHTEISTYÖ EI OLLUT Suomen aloite, vaan syntyi Norjassa. Itse asiassa Suomen ja Norjan aloitteet arktisilla alueilla olivat alkuvaiheessa jonkinlaisessa kilpailuasetelmassa.

Barentsin euroarktisen neuvoston perustamiskokouksen Kirkkoniemessä 1993 isännöi Norjan silloinen ulkoministeri Thorvald Stoltenberg. Vuonna 2018 kuollut Stoltenberg ehti kulkea vanhempänä valtiomiehenä monissa tilaisuuksissa esiintymässä Barents-yhteistyön perustajaisänä. Arktisen yliopiston juhla-lehden 2016 hän antoi mielenkiintoisen haastattelun⁵, jossa kertoo, miksi Norja ei lainkaan innostunut Arktisen neuvoston syntypuuhista. Maan suhtautuminen Rovaniemi-prosessiin oli aikanaan hyvinkin nihkeä.

”Keskityin Barentsin yhteistyön synnyttämiseen, enkä halunnut Arktisen neuvoston tulevan siinä tielle”, hän sanoi. Hänen mielestään alkuvuosina Barents-yhteistyötä yritettiin ajaa väärään suuntaan, joka olisi muistuttanut nykyistä Arktista neuvostoa ja tuonut mukaan geopolitiikkaa. Silloin alueellinen fokus olisi kärsinyt.

Tässä valossa mielenkiintoinen yksityiskohta on, että Norjaa edusti Rovaniemellä ensimmäisessä ympäristöministerikokouksessa vuonna 1991 Jens Stoltenberg, Thorvaldin poika, silloinen apulaisympäristöministeri. Norja päätti vain päivä pari ennen kokousta, että maan varsinainen ympäristöministeri ei lähde Rovaniemelle. Jens Stoltenberg on sittemmin edennyt niin Norjan pitkäaikaiseksi pääministeriksi kuin Naton pääsihteeriksi.

Myös Suomessa elettiin aika, jolloin sana Barents oli paljon enemmän huulilla kuin sana arktinen. On periaatteessa mahdollista selittää yhdellä sanalla, miksi sekä Barents-yhteistyö että pohjoinen ulottuvuus ovat Suomen näkökulmasta vajonneet sivulauseiksi ja huomio on siirtynyt arktisuuteen.

Se sana on Venäjä.

1990-luvun pohdinnoissa oli paljon epävarmuutta siitä, mihin suuntaan Venäjä lähtee liikkumaan. Yhdessäkään spekulatiossa ei puhuttu tulevaisuudesta, jota leimaavat pakotteet, vastapakotteet ja kylmän sodan äänenpainot.

Yhtään virallista yhteistyökuviota ei ole rikottu. Venäjä on kaikissa pohjoisissa rakenteissa mukana ja tuntuu monissa puheenvuoroissa pitävän Barents-yhteistyötä esimerkillisenä. Mutta Venäjä kehittyi oman logiikkansa mukaisesti eikä välittänyt rajan länsipuolella ilmaistuista toiveista.

Venäjän sisäiseen kehitykseen on kuulunut alueiden liikkumavaran selvä kaventaminen Moskovan hyväksi. Alueellinen yhteistyö on koteloitunut virallisiin rakennelmiin ja sen ulkopuoliset yritysten ja kansalaisyhteiskunnan kontaktit ovat niukentuneet.

1990-luvun lopulla vaikuttanut suomalaisten suurteollisuuden yritysten perustama Finnish Barents Group lakkautettiin 2000-luvun alussa. Ei ollut Barents-urakoita, joihin olisi voinut yrittää päästä mukaan.

1990-luvun perustelut pohjoisen yhteistyön tarpeelle liikkuvat hyvin paljon energian ympärillä. Puhe oli öljystä mutta ennen muuta kaasusta. Kartoilla vedettiin kaasuputkea Murmanskin edustan Shtokmanin kentältä kohti etelää. Putken piti tulla maihin Kuolan niemimaalla pienen Teriberkan rannikkokylän kohdalla, samassa paikassa, missä on kuvattu ohjaaja Andrei Zvyagintsevin palkittu Leviathan-elokuva. Juuri näihin Barentsin alueen kaasuressursiinkin entinen pääministeri Paavo Lipponenkin usein viittasi, kun perusteli pohjoisen ulottuvuuden merkitystä Euroopalle.

Kaasukentän ja putkien suunnitteluun liittyvät kartat löytyvät yhä tätä kirjaa tehtäessä Gazprominin omistaman, Sveitsiin rekisteröidyn Shtokmanin kehitysyrityksen sivuilta. Ne ovatkin koko jättiprojektin ainoa konkreettinen aikaansaannos. Liuskekaasun tuotanto mullisti kaasun maailmanmarkkinat ja Venäjän ja lännen taloussuhteiden hyytyminen vei kansainväliset investoijat. Shtokmanin vesille laskeutui siis kaksi mustaa joutsenta yhtä aikaa – odottamattomia tekijöitä. Kaasuvarannot ovat yhä olemassa, mutta niiden hyödyntäminen ei ole millään tavoin näköpiirissä.

Venäjän arktinen energiatoiminta on keskittynyt Jamalın niemimaalle läntisessä Siperiassa, jossa kaasukenttien lähelle on rakennettu isossa mittakaavassa kaikenlaista, niin rautateitä kuin pohjoisen merireitin liikenteelle keskeinen LNG-satama. Siellä on ollut urakoita suomalaisillekin, mutta se on kaukana Barentsin alueen ulkopuolella.

Suomalaisten silmissä suunnelleet urakat Shtokmanin kaasukentällä ovat vajonneet meren pohjaan, sinne missä kaasukin on. Ja missä niin kaasu kuin investoinnit odottavat yhä jäisessä hyhmässä päätöksiä, joiden aina piti tulla seuraavien viiden vuoden sisään mutta joita ei enää aiota tehdä.

Infrastruktuuriakin Venäjällä rakennetaan, kuten Jamalilla on nähty, mutta arktisiin karttoihin Suomessa piirrettävät nuolet eivät enää kulje 1990-luvun tapaan Venäjälle ja Venäjältä. Arktisten karttojen nuolet ohittavat Venäjän sen pohjoispuolelta ja suuntaavat Aasiaan. Nämä nuolet kiertävät ja ohittavat myös Barentsin alueen yhteistyön.

Yhteistyö sinänsä Barentsin alueella jatkuu. Asioita tapahtuu, mutta ne ovat koteloituneet oman rakenteensa sisälle.

Tuokiokuva Kirkkoniemestä tammikuulta 2018. Barents-yhteistyö oli juuri viettänyt 25-vuotisjuhliansa. Kansainvälisen Barents-sihteeristön tiloissa oli perjantaina korkattu komea täyteläkku, jonka pintaan oli koristeltu Suomen, Norjan, Venäjän, Ruotsin ja Saamenmaan liput.

Oli maanantai, ja pöydän ympärillä oli työpajassa noin 30 Barentsin alueen toimijaa ja asiantuntijaa. Heillä oli yksi tehtävä: keskustella siitä, kuinka Barents-yhteistyön näkyvyyttä voisi parantaa. Paikalla oli Barentsista vastaavia suurlähettiläitä ja virkamiehiä neljästä jäsenmaasta ja EU:n komissiosta.

Kansainvälinen Barents-sihteeristö vietti samalla 10-vuotisjuhliansa. Sihteeristö perustettiin koordinoimaan sitä monimutkaista kudelmaa, joka Barents-yhteistyötä toteuttamaan oli syntynyt. Sen henkilökunnan ryhmäkuvaan saadaan viisi tekijää. Samassa talossa on Norjan kansallinen Barents-sihteeristö, jonka nimilistalla on 12 nimeä. Heidän tehtävänsä on koordinoida Norjan ja Venäjän kahdenvälistä Barents-yhteistyötä.

Barents-yhteistyön käsite viittaa samaan aikaan niin kansainväliseen monen maan ja alueen yhteistoimintaan kuin Norjan ja Venäjän kahdenvälisiin projekteihin. Tämä ei ole omiaan helpottamaan rakenteiden ymmärtämistä.

Lokakuussa 2017 oli Arkangelissa pidetty ulkoministerikokous, jossa Ruotsi otti Barentsin euroarktisen neuvoston vetääkseen. Yhdeksi pääteemoistaan Ruotsi oli valinnut juuri näkyvyyden lisäämisen.

Alueen maiden ulkoministereitä oli Arkangelissa paikalla, sillä jäsenvaltiot tahtovat yhä osoittaa sitoutuneisuutensa Barents-työhön. Alueneuvoston kokoonpanossa oli jo aukkoja.

Suomen puolella alkuperäiset Barentsin alueneuvoston jäsenet eli läänit on lakkautettu kokonaan, samoin maaherrojen virat. Tilalle ovat tulleet maakunnat. Viimeksi Pohjois-Karjala hyväksyttiin täysjäseneksi. Näin ollen Barentsin alueneuvoston reviiri kattaa jo suurimman osan Suomen pinta-alasta: Lappi, Pohjois-Pohjanmaa, Kainuu, Pohjois-Karjala.

Huomio ei ole kasvanut vastaavassa suhteessa.

Samaan aikaan kun Kirkkonimen palaverihuoneessa puhuttiin Barents-yhteistyön näkyvyydestä, Tromssassa oli kohta alkamassa Arctic Frontiers -konferenssi, johon odotettiin paria tuhatta osanottajaa. Arktisuus vetää, Barents ei.

Jotain oli mennyt aivan toisin kuin alkuvaiheessa kuviteltiin. Monet tosin näkivät jo ensimmäisten vuosien jälkeen, että Barentsin alueen suurten odotusten ja arjen todellisuuden välillä on paljon ristiriitaa.

Ylivoimaisesti näkyvin Barents-brändi on tätä nykyä verkkolehti Independent Barents Observer. Sen kahden hengen toimitus on Kirkkoniemessä kivenheiton päässä Barents-sihteeristön talosta, vanhan tiilisen toimistorakennuksen kahdessa nuhjuisessa huoneessa.

Barents Observer ei ole enää osa virallista yhteistyötä. Se oli alkujaan osa Norjan kansallisen Barents-sihteeristön toimintaa. Vuonna 2015 kärjistyi konflikti omistajien ja tekijöiden välillä. Toimittajat – heitä oli kolme siihen aikaan – tahtoivat työskennellä itsenäisen uutismedian tapaan. Omistajan eli Barents-sihteeristön mielessä oli informaationsivusto, joka ei ottaisi itsenäisesti kantaa mihinkään eikä etenkään sellaiseen, josta joku voisi hermostua. Venäjällä selvästi oli hermostuttu sivuston kirjoituksista. Syntyi iso riita, jonka tuloksena toimittajat lähtivät ja lisäsivät Barents Observerin alkuun sanan Independent, itsenäinen. Itsenäisenä uutismedianä Barents Observer on päässyt kansainväliseen maineeseen hyvänä uutislähteenä Euroopan pohjoisimpien alueiden asioista.

Toinen lehden toimittajista on Venäjän julistamalla norjalaisten vastapakotelistalla. Hän ei pääse Venäjälle enää Kirkkoniemien vieressä olevalta raja-asemalta yli, eikä mistään muualtakaan. Tilanne valkeni hänelle vasta, kun hän oli tavalliseen tapaan menossa Venäjälle ja tie nousi pystyyn.

Virallisesti kaikki on yhteistyössä hyvin.

Vuoden 2017 aikana kansainvälinen Barents-sihteeristö pyysi ja sai verkkosivuilleen haastattelut kaikkien neljän Barentsin alueen maan ulkoministereiltä.⁶

Ruotsin ulkoministeri Margot Wallström kehui, kuinka yhteistyö on parantanut mahdollisuuksia rajat ylittävään yhteydenpitoon ja ihmisten välisiin kontakteihin. Venäjän ulkoministeri Sergei Lavrov piti sitä yhtenä parhaista alueellisen yhteistyön muodoista maailmassa ja toivoi esimerkin hyödyntämistä muuallakin. Norjan ulkoministeri Børge Brende sanoi yhteistyön avanneen aluetta, vahvistaneen sen mahdollisuuksia, parantaneen alueen ihmisten elinoloja ja auttaneen rakentamaan rauhanomaista ja dynaamista aluetta. Suomen ulkoministeri Timo Soini korosti kestävästä kehityksestä ja saavutuksista monilla eri aloilla.

Kaikki ministerit vastasivat erittäin varovasti ja erittäin odotetusti. Mutta he vastasivat kuitenkin, ja sillä on oma merkityksensä. Pohjoismaiden ja Venäjän ulkoministerit eivät usein kir-

joita samoilla foorumeilla kirjoita. Edellinen kerta oli vuonna 2016, kun Arktinen neuvosto täytti 20 vuotta, ja silloin mukana kirjoittamassa olivat myös Yhdysvallat ja Kanada.

Alueellinen Barents-identiteetti ei ole ottanut yrityksistä huolimatta syntyäkseen. Toiminta on keskittynyt eri alojen virkamiestyöryhmiin, jotka ovat olleet aktiivisia hyvin vaihtelevassa määrin ja jotka eivät kovin paljon ole asioistaan ulospäin huudelleet.

Virallisen toiminnan ohella on ollut myös vapaaehtoista kansalaistoimintaa, mistä yhtenä esimerkkinä on vuodesta 1993 yhtäjaksoisesti vapaaehtoisuudelta jatkunut toimittajien yhteistyö Barents Press International -verkostossa. Se on pysynyt hengissä läpi vuosien, mutta on puolestaan törmännyt mediamaailman murrekseen.⁷

Kansalaisyhteiskunnan kontakteihin vaikuttaa myös se, että pienen mittaluokan projekteihin ei ole käyttökelpoista rahoituskanavaa. Norjalla on varoja kahdenväliseen yhteistyöhön Venäjän kanssa, mutta Suomi on lakkauttanut lähialueyhteistyönsä. Suomessa maakuntien käytössä ei ole mitään korvamerkittyä Barents-rahaa. Ulkoministeriön on avattu lähialueyhteistyön lopettamisen jälkeen yhteinen rahoitusmekanismi Itämeren, Barentsin ja arktisen alueen toimintaan, mutta rahoitus koskee vain asioita, joissa jokin ministeriö on itse mukana.

Interreg- ja Kolarctic -ohjelmien hyödyntämiseen pystyvät vain harvat toimijat, ja niissä on muitakin haasteita. Vuosia 2014-2020 koskevan EU:n ulkorajat ylittävien Kolarctic ja Karelia CBC-ohjelmien suunnittelu alkoi vuonna 2013 ja lopulliset ratifioinnit saatiin loppukesästä 2018. Vasta sen jälkeen voitiin ryhtyä myöntämään rahoituspäätöksiä – neljä vuotta alkuperäisen aikataulun jälkeen. Myönteinen puoli on se, että sekä EU:n että Venäjän nimet lopulta saatiin papereihin.⁸

Barentsin alue on laajentunut Venäjällä ja Suomessa niin, että se ylittää jo Uralilta Lofoteille ja Saimaalta Jäämerelle. Aluetasolla ja valtioiden tasolla on paljon työryhmiä, joista jotkut toimivat ja jotkut eivät. Norja on edelleen ainoa maa, joka selkeästi suuntaa varoja Barents-toimintaan, mikä tarkoittaa kahdenvälisiä projekteja Norjan ja Venäjän kesken.

Kirkkoniemi on ainoita paikkoja, jossa kenenkään identiteettiin voi kuvitella liittyvän sanan Barents. Muualla puhutaan samasta pohjoisesta alueesta uusilla nimillä ja myös uusilla ajatusmalleilla. Käyttöön on ilmestynyt termi Arktinen Eurooppa, joka usein tarkoittaa Suomen, Ruotsin ja Norjan pohjoisia alueita. Tässä vaiheessa Venäjä puuttuu tai putoaa tästä tarkastelusta: sitä ei mielletä arktisen Euroopan osaksi.

Kaikesta tästä huolimatta Barents-yhteistyö on koko arktisella alueella ainoita foorumeita, joissa paikalliset alueet ovat aidosti mukana. Arktisen yhteistyön kuvioissa ei ole sijaa alueiden toiminnalle. Barentsin alueella yhteydet paikallistasolla yli rajojen ovat olemassa ja viranomaiset tuntevat toisiaan. Vaikka toiminta saattaa kansalaisille tuntua näkymättömältä, rutiininomaisella yhteydenpidolla on arvonsa etenkin aikoina, jolloin uusien yhteyksien luominen yli rajojen on selvästi hankaloitunut.

Toukokuussa 2018 Rovaniemellä kokouksensa pitänyt Barentsin alueneuvosto linjasi toiveeseen viisumivapaan matkustamisen Barentsin alueen asukkaille Barentsin alueella. Selasta voitaisiin ehdotuksen mukaan kokeilla Barentsin urheilukisojen tai ehdotetun ja Venäjän toivoman ”Barents Davos” -tapahtuman aikana.⁹

Tavoite oli iso. Venäjän ja Norjan rajaseudun asukkaille on jo hyvän aikaa ollut voimassa viisumivapaa liikkuminen rajan tuntumassa, ja alueen laajentamiseen on suhtauduttu Pohjois-Norjassa myönteisesti¹⁰. Suomessa mitään vastaavaa keskustelua ei ole ollut, ja puheet Suomen tai EU:n ja Venäjän yleisestä viisumivapaudesta loppuivat kuin seinään Krimin tapahtumien jälkeen.

SUOMEN ARKTISEN ALOITTEEN JÄLKEEN

SUOMEN ARKTINEN ALOITE 1980-LUVUN lopulla ja niin kutsuttu Rovaniemi-prosessi ovat asioita, joihin on toistuvasti palattu, kun Suomi 2017-2019 on toiminut Arktisen neuvoston puheenjohtajana. Niiden muistamiseen on hyvä syy: juuri Rovaniemi-prosessin myötä syntyivät valtioiden välisen arktisen yhteistyön rakenteet. Suomen arktisen politiikan pitkän linjan hahmottamiseksi on paikallaan aloittaa siitä, mistä noina vuosina Suomen kannalta oli kyse.

Rovaniemi-prosessi on vahva esimerkki onnistuneesta ja tehokkaasti toteutetusta suomalaisesta ulkopoliittisesta aloitteesta, jossa sujuvasti ylitettiin kahden ministeriön – ulkoministeriön ja silloin vielä nuoren ympäristöministeriön – hallinnonrajat.

Suomalainen hallintokulttuuri on vahvasti siiloutunutta, eikä ministeriöiden välisten rajojen yli liikkuminen aina ole helppoa. 1980-luvun lopulla asiaa auttoi, että molemmat ministeriöt olivat saman puolueen eli SDP:n läänityksiä ja ulkoministeri, puolueen silloinen vahva mies Kalevi Sorsa oli itse arvovallallaan arktisen aloitteen takana.

30 vuotta myöhemmin arvioituna Suomen aloite liittyy laajempaan kokonaisuuteen. Kylmä sota oli juuri päätymässä ja uudet avaukset tulivat mahdollisiksi, mutta arktista ympäristön-suojelua koskevan aloitteen tekemisen ajankohtaan liittyi monia muitakin asioita kuin näennäisesti yllättäen tullut Gorbatshovin puhe Murmanskissa lokakuussa 1987.

Keväällä 1987 oli YK:ssa julkaistu Gro Harlem Brundtlandin raportti ”yhteinen tulevaisuutemme”, ja siitä lähtien kestävä kehitys on ollut käsite, joka halutaan liittää melkein pä kaikkialle.

Helsingissä vuonna 1975 pidetty Euroopan Turvallisuus- ja yhteistyökongressi ETYK vaikutti hyvin pitkään suomalaiseen ajatteluun kansainvälisissä suhteissa. Ajatus Suomesta kansainvälisten aloitteiden tekijänä ja kongressien isäntänä koettiin myönteisenä, ja niin koetaan edelleenkin: puhe arktisesta huippukokouksesta on elänyt sitkeästi vuosia juuri Suomessa.

1980-luvun lopulla elettiin aikaa, jossa kansainvälistä arktista tiedekomiteaa (International Arctic Science Committee, IASC) oltiin ryhdytty perustamaan. Amerikkalaisissa tiedemiespiireissä oli havahduttu siihen, että Etelämantereella oli järjestäytynyttä kansainvälistä tiedeyhteistyötä jo 1950-luvun lopulta asti, mutta pohjoisella napa-alueella ei ollut mitään vastaavaa. Kun kansainvälisen arktisen tiedekomitean aloite vähitellen otti tulta, kaikkien arktisten maiden pääkaupungeissa jouduttiin ottamaan siihen kantaa. IASC:n historiikin¹¹ mukaan Gorbatshovin Murmanskin puheessa on selviä vaikutteita IASC:n perustamisvaiheen keskusteluista ja papereista.

1980-luvun lopulla Neuvostoliittoon liikkuminen ja tiedon kulku sieltä alkoivat helpottua, ja Suomen itärajan takaa Kuolan niemimaalta alkoi tihkua hälyttäviä tietoja ympäristön tilasta, etenkin teollisuuskombinaatteja ympäröivien metsäalueiden tuhoista. Paljon julkisuudessa olleiden Itä-Lapin metsissä nähtyjen ongelmien oletettiin johtuvan Kuolan alueen ilmansaasteista.

Asiat olivat liikkeellä niin kansainvälisissä suhteissa kuin ymmärryksessä ympäristön tilasta. Tämä kaikki oli mukana taustalla siinä, kuinka Suomessa koettiin Gorbatschovin Murmanskin puhe. Puheen osoite oli sekin kohdallaan. Pitkäaikainen pääministeri, silloinen ulkoministeri Kalevi Sorsa oli myös Sosialistisen internationaalien varapuheenjohtaja, ja Gorbatschov mainitsi hänet puheessaan erikseen. Ensimmäinen näkyvä merkki Suomen aloitteesta näyttäisi olevan juuri Sorsan kirjoitus Demari-lehdessä puolitoista kuukautta Murmanskin puheen jälkeen marraskuussa 1987.

Kun Suomi teki virallisen aloitteen arktisten maiden ympäristöyhteistyöstä 12.1.1989 lähettämällä sitä koskevan kirjeen seitsemälle muulle arktiselle maalle, allekirjoittajina olivat juuri ulkoministeri Kalevi Sorsa ja ympäristöministeri Kaj Bärlund. Tuossa vaiheessa odotuksena oli, että ehdotettu arktinen konferenssi toteutuisi jo silloisen hallituksen aikana. Toteutus kuitenkin venyi, eikä Sorsalla ollut jatkossa enää näkyvää roolia Rovaniemi-prosessissa. Lisäksi hän SDP:n sisäisten käänteiden vuoksi siirtyi eduskunnan puhemieheksi jo tammikuun 1989 lopussa, joten arktisen kutsun lähettäminen oli Sorsan viimeisiä tekoja ulkoministerinä.

Kirjettä edelsivät tunnustelut, joihin Suomen diplomaatit ryhtyivät vuoden 1988 aikana. Neuvotteluprosessia vetämään Suomi pestasi kokeneen diplomaatin, suurlähettiläs Esko Rajakosken, joka 1970-luvulla oli ollut keskeisesti mukana Etyk-kokouksen valmisteluissa ja jolla oli vahva monenkeskisen diplomatian kokemus.¹² Myös tämän kautta tuli siis Etyk-yhteys mukaan suomalaisessa ajattelussa.

Aivan ensimmäiseksi oli saatava selville, onko arktista aloitetta mahdollista tehdä. Vastaus oli vaihteleva. Ympäristöministeriön arkistossa olevista ulkoministeriön muistiinpanoista käy ilmi, että esimerkiksi Norja ei innostunut lainkaan ja Yhdysvallat oli hyvin varovainen.

Meneillään oli suomalaisittain iso diplomaattinen operaatio, jossa yhdistyivät niin perinteinen diplomatia kuin ympäristöä koskeva analyysi. Tausta-aineistoksi kerättiin saatavilla olevat faktat arktisen ympäristön tilasta. Laajan arktisen konferenssin tarve oli perusteltava nimenomaan ympäristöä koskevalla substanssilla ja osoitetuilla ympäristöhaasteilla, joihin vastaaminen vaatisi kaikkien arktisten maiden yhteistä panosta. Oli myös pystyttävä tunnistamaan ne kysymykset, joista tarvittaisiin lisää tietoa ja kartoitettava jo olemassa olevat arktista aluetta koskevat sopimukset ja juridiset seikat.

Tunnusteluiden perusteella tilanne tulkittiin sellaiseksi, että virallinen aloite oli mahdollista tehdä. Kirjeessä tammikuussa 1989 Suomi ehdotti kahdeksan arktisen välistä ympäristönsuojelukonferenssia pidettäväksi Helsinkiin.

Perusteluina olivat arktista ympäristöä koskevat uhkatekijät, ennen muuta rajat ylittävä saastuminen. Nykyään niin keskeinen ilmastonmuutos ei vielä tuossa vaiheessa ollut vahvasti esillä. Arktisen alueen suojelun koordinointi kuului Suomen kirjeen mukaan ennen muuta arktisen alueen valtioille.

Selvitettäviä asioita oli koko joukko, alkaen siitä, miksi oikein pitäisi kokoontua ja keiden pitäisi olla pöydässä. Tässä vaiheessa osapuolina olivat vain arktiset valtiot. Arktisten alkuperäiskansojen edustus tuli mukaan vasta myöhemmin, eikä kuulunut Suomen alkuperäiseen ajatukseen. Erityisesti Kanada oli siinä aktiivinen.

Aluksi Suomi ajatteli virallisten kokousten olevan Helsingissä, mutta varsin pian paikaksi vaihtui Rovaniemi, jonka puolesta lobbasi etenkin silloisen Lapin korkeakoulun rehtori ja kaupunginhallituksen puheenjohtaja Esko Riepula. Ulkoministeriön kokouspaikkamuistion mukaan ”pienellä paikkakunnalla ja Helsinkiä luonnonläheisemmässä ympäristössä syntyy keskitynyt tunnelma, jossa voidaan lyhyessä ajassa päästä haluttuihin tuloksiin.”

Ensimmäinen arktisten maiden virallinen virkamiestason valmistelukokous saatettiin pitää Rovaniemellä kaupungintalolla syyskuussa 1989. Huoli arktisen ympäristön tilasta tunnustettiin yhteiseksi ja Suomi pyrki varmistamaan, että tapaamiselle tulee jatkoa.

Kokous päätti perustaa kaksi työryhmää, joiden tehtävä oli valmistella ministerikokoukseen tulevia asioita. Ensimmäinen ryhmä ryhtyi pohtimaan arktisen ympäristön tilaa ja siihen liittyvien toimien tarvetta. Toinen ryhmä ryhtyi selvittämään kansainvälisen lain olemassa olevia välineitä arktisella alueella ja alkavan yhteistyön rakennetta.

Ympäristötyöryhmän listalle päätettiin nostaa 12 asiaa: meriympäristö, ilmastonmuutos ja ilmansaasteet, radioaktiivisuus, kemikaalit ja öljy, ruokaketjut, jätehuolto, elollisten luonnonvarojen suojelu, ympäristötalous, ympäristöterveys, melu, asutuskeskukset ja alkuperäiskansat.

Alkoi muodostua yhteinen käsitys siitä, mitä halutaan tehdä ja kuinka se voitaisiin tehdä. Papereille piirrettiin taulukoita, joissa oli teemoja ja niistä vastaavien maiden nimiä. Samaan aikaan eri mailla oli omia toiveitaan ja tavoitteitaan, jotka oli otettava huomioon. Rovaniemi-prosessi oli näin vauhdissa.

Tarvittiin lisää valmistelukokouksia. Koska kyseessä oli kansainvälinen prosessi, ne eivät voineet olla Suomessa, sillä myös muut maat oli saatava sitoutumaan mukaan. Tämän vaiheen avainmaita olivat Kanada ja Ruotsi. Virkamiestason valmistelukokoukset pidettiin Kanadan Yellowknifessa maaliskuussa 1990 ja Ruotsin Kiirunassa tammikuussa 1991.

Lokakuussa 1990 Kanada, Suomi ja Ruotsi julkaisivat yhteisen ehdotuksen arktisen yhteistyön tulevaisuudesta. Arktista ympäristöä koskevia kokouksia olisi ryhdyttävä pitämään säännöllisesti. Mukaan voisi pyytää muita maita ja kansainvälisiä järjestöjä tarkkailijoina ja arktiset alkuperäiskansat olisi kytkettävä mukaan prosessiin. Paperiin kirjattiin myös ajatus Arktisesta neuvostosta.

Kanadassa oli jo vuodesta 1987 esitetty Arktiseen neuvostoon tähtääviä ajatuksia, ja pääministeri Brian Mulroney toi sen esiin puheessaan Leningradissa marraskuussa 1989. Tammi-kuussa 1991 Kanada lähetti kaikille arktisille maille virallisen kirjeen, jossa ehdotti Arktisen neuvoston perustamista.

Neuvostossa voitaisiin Kanadan mukaan käsitellä arktista taloutta, kulttuuria sekä sosiaalisia ja kehityskysymyksiä. Kanadan laajempi ja Suomen suppeampi arktinen aloite elivät nyt rinnakkain. Kanadan aloitteen sisäpoliittinen tausta liittyi pitkälti arktisten alkuperäiskansojen aseman nostamiseen. Konkreettisia keskusteluja käytiin kuitenkin vain Suomen aloitteesta.

Alkuvuodesta 1991 kaikki alkoi vihdoinkin olla valmista ympäristöministerien ensimmäistä kokousta varten. Suomessa pidettiin eduskuntavaalit ja hallitus vaihtui, eivätkä aloitteen tehneet poliitikot enää olleet kokousta isännöimässä. Ulkoministeri Paavo Värynen ja ympäristöministeri Sirpa Pietikäinen ottivat arktiset vieraat vastaan Rovaniemen kaupungintalolla kesäkuun puolivälissä 1991.

Rovaniemellä hyväksyttiin Arktinen ympäristönsuojelustrategia ja sen kautta monet niistä rakenteista ja toiminnoista, jotka tänäkin päivänä ovat nähtävillä Arktisen neuvoston työssä. Näitä ovat ennen muuta ympäristöön liittyvät työryhmät. Lisäksi ministerit hyväksyivät poliittisen julistuksen ja sopivat toiminnan sisällöstä ja aikatauluista.

Suojelustrategian keskiössä olivat arktista ympäristöä uhkaavat saasteet, erityisesti öljy, happamoituminen, pysyvät orgaaniset yhdisteet, radioaktiivisuus, melu ja raskasmetallit. Tieteel-

lisen yhteistyön avulla haluttiin saada lisätietoa saasteiden lähteistä, kulkeutumisesta arktiselle alueelle ja vaikutuksista.

Kokous päätti perustaa neljä uutta toimintoa vastaamaan näihin saastumisen uhkiin: arktisen ympäristön tarkkailu ja arviointi (AMAP, *Arctic Monitoring and Assessment Programme*), merellisen ympäristön suojelu (PAME, *Protection of the Arctic Marine Environment*), ympäristöön liittyvien hätätilanteiden ehkäisy ja torjunta (EPPR, *Emergency Prevention, Preparedness and Response*) ja arktisen kasviston ja eläimistön suojelu (CAFF, *Conservation of Arctic Flora and Fauna*). Kaikki nämä jatkavat yhä toimintaansa tärkeänä osana Arktista neuvostoa.

Ilmastonmuutos ja otsonikerroksen ohentuminen jätettiin strategiasta pois, koska katsottiin, että niitä käsitellään jo muilla foorumeilla. Strategian allekirjoittivat vain valtioiden edustajat, mutta alkuperäiskansojen rooli tunnustettiin tekstissä vahvasti. Rovaniemellä paikalla olivat arktisen maiden ohella kolme alkuperäiskansojen järjestöä – inuitit, saamelaiset ja Venäjän pohjoiset kansat.

”Rovaniemen arktisten maiden ministerikokous oli yksimielinen ja onnistunut”, kuului Suomen valtuuskunnan arvio kokouksen jälkeen. Samalla muistettiin, että mikään strategiassa ei ollut oikeudellisesti sitovaa ja että kokousta ”voidaan pitää kansainvälisen arktisen yhteistyön hyvänä alkuna”¹³ Norja oli luvannut rahat AMAP-sihteeristölle, mutta muuten kukaan ei varsinaisesti sitoutunut mihinkään.

Arktinen ympäristönsuojelustrategia AEPS jäi elämään mutta katosi parrasvaloista. Suomi ei enää jatkanut arktista aloitettaan. Norjassa keskityttiin ajamaan Barents-yhteistyötä, joka alkoi 1993. Kanadassa pidettiin yhä yllä ajatusta laajemmasta Arktisesta neuvostosta.

Mitään ei silti tapahtunut Arktisen neuvoston suhteen, ennen kuin hallitukset vaihtuivat sekä Kanadassa että Yhdysvalloissa. Presidentti Bill Clintonin hallinto arvioi uudelleen USA:n arktista politiikkaa ja näki nyt tilaa laajalle arktiselle yhteistyölle. Kanadassa pääministeri Jean Chretienin johtama hallitus uudisti maan vanhan aloitteen.

Arktinen neuvosto perustettiin Ottawassa syyskuussa 1996. Suomi osallistui neuvoston syntyyn johtaneisiin neuvotteluihin varsin normaalilla panostuksella, ilman erityistä omaa agenda.

Suomen seuraava suuri aloite pohjoisessa oli pohjoinen ulottuvuus, jonka vaiheet on kuvattu kirjan edellisissä luvuissa. Se on koko ajan liikkunut ikään kuin eri raiteella kuin Suomen arktinen politiikka.

Arktisella raiteella ei Suomen virallisessa politiikassa erotu Arktisen neuvoston perustamisen jälkeen 1990-luvun lopulla merkittäviä hyppäyksiä. On kuitenkin erotettavissa henkilöitä, aktiivisuutta ja aloitteita, joilla on merkitystä myös nykyisen arktisen yhteistyön rakentumisen kannalta.

Ensimmäinen arktisten parlamentaarikkojen tapaaminen pidettiin islantilaisten ja Pohjoismaiden neuvoston suojissa Reykjavikissa 1993 ja yhteistyötä päätettiin jatkaa. Perustettiin pysyvä komitea, ja koska Islannissa ei ollut resurssia sen ylläpitämiseen, tehtävään pyydettiin Pohjoismaiden neuvoston Suomen valtuuskunnan pääsihteeri Guy Lindström eduskunnan kansainvälisten asioiden osastolta. Hän toimi arktisten parlamenttien välisen pysyvän komitean pääsihteerinä tärkeän ensimmäisen vuosikymmenen, jolloin arktisten parlamenttien yhteistyö kehittyi ja vaikutti.

Esimerkiksi Yellowknifen parlamenttikonferenssi pidettiin keväällä 1996 vaiheessa, jolloin Arktista neuvostoa koskevat neuvottelut olivat kriisiytyneet. Lindström uskoo, että parlamenttifoorumien antama tuki oli tuossa vaiheessa jopa ratkaiseva siihen, että neuvostoa koskevat keskustelut pääsivät eteenpäin.

Suomen arktiselle roolille oleellista oli, että Suomen eduskunta oli pitkään parlamenttien välisen arktisen yhteistyön solmukohta, nimenomaan sihteeristötuen kautta. Poliittisella tasolla

kanadalainen Clifford Lincoln otti suvereenisti haltuun näkyvän roolin pysyvän komitean puheenjohtajana. Suomalaiset parlamentaarikot eivät saaneet kansainvälisesti korkeaa profilia.

Tuon ajan suomalaisista kansanedustajista esimerkiksi torniolainen keskustaa edustanut Hannes Manninen oli monessa asiassa kotimaassa taustalla hyvin aktiivinen Suomen arktisen roolin edistämässä. Hän ei kuitenkaan missään vaiheessa ottanut mitään näkyvämpää kansainvälistä roolia. Arktinen julkisuus on yleensä englanninkielistä julkisuutta, aivan kuten niin monilla muillakin areenoilla.

Lindström pyrki edistämään 1990-luvun lopulla edistämään transatlanttista talouden yhteistyöfoorumia. Ajatus ei lopulta johtanut toivottuun tulokseen.

Lindström teki paljon töitä luodakseen verkostoja ja aktivoitakseen niin suuryrityksiä kuin poliittista tasoa eri maissa. Todennäköisesti juuri tämä oli 1990-luvun lopun merkittävin Suomen arktisuuteen liittynyt aloite, mutta koska se ei lopulta johtanut mihinkään, sitä ei myöskään yleisesti tunneta.

Hän lobbasi ajatustaan oman työn ohessa ja kävi siihen liittyviä keskusteluita aina tilaisuuksien tullen. Parlamenttien välisen Pohjoismaiden neuvoston työ riesti suoraan arktisten parlamenttien toiminnan kanssa. Lindströmillä oli pohjoismaisia kontakteja paljon ja etenkin islantilaiset olivat vahvasti kiinnostuneita hänen esittämästään asiasta.

Venäjän suuntaan yhteyksiä ei juuri ollut mutta Pohjois-Amerikan suuntaan oli paljonkin yritystä, jonkin verran Yhdysvaltoihin Washingtonissa mutta enemmän Kanadaan. Lindström keskusteli myös useiden suuryhtiöiden edustajien kanssa.

Yhden miehen operaationa asia ei kuitenkaan edennyt. Lindströmin arvion mukaan arktisuutta ja sen mahdollisuuksia ei tuolloin tunnettu. Mukaan olisi tarvittu jokin institutionaalinen taho, joka olisi ottanut asiakseen ajatuksen edistämisen käytännössä. Olisi tarvittu pieni sihteeristö jonkin valtion tai kansainvälisen järjestön yhteyteen. Tämä sihteeristö olisi kyennyt järjestämään pyöreän pöydän tapaamisia ja muita tarvittavia yhteyksiä, mutta valmiutta sellaiseen ei löytynyt.

Myös Venäjän suhteen todellisuus meni toisin kuin Lindström ja moni muu tuolloin oletivat. Lännessä luultiin, että Venäjä tahtoo nopeasti vaurastumista ja taloudellista yhteistyötä lännen kanssa, mutta Venäjän suunta oli omanlaisensa.

Arktisen transatlanttisen talousfoorumin ajatus ei lähtenyt lentoon. Euroopan unionin pohjoinen ulottuvuus oli tuolloin jo vahvassa vedossa, ja Lindström siirsi kontaktinsa pohjoisen ulottuvuuden liike-elämän neuvoston suuntaan. Se on yhä olemassa osana pohjoisen ulottuvuuden toimintaa, mutta kyseessä on jo aivan toisenlainen toiminta kuin mitä Lindström alkusi ajatteli. Se on lähinnä suomalais-venäläinen verkosto, jossa ei ole lainkaan transatlanttista yhteyttä.

Kun transatlanttista talousfoorumia viriteltiin, Arktinen neuvosto oli vasta etsimässä tietään eteenpäin, eikä se olisi ollut mahdollinen yhteistyökumppani. Arktinen talousneuvosto taas on niin paljon myöhempää perua, ettei sen synnyllä ole mitään suoraa yhteyksiä Lindströmin 1990-luvun lopun visioihin – vaikka laajemmassa kuvassa kyse on samasta kehityksestä.

Jälkikäteen tarkasteltuna Lindström korostaa ajoituksen tärkeyttä, kun pioneerityönä tekee uusia aloitteita: mikä tuntuu olevan itsestään selvää itselle, ei sitä ole kaikille. Jos aika ei ole kypsä, silloin asiat eivät etene.

Vastaava tunne koettiin myös vuoden 2015 vaiheilla, kun oli tullut selväksi, että Suomen vahvasti ajama aloite EU:n arktisesta informaatiokeskuksesta ei enää pääse eteenpäin.

Mutta 1990-luvun lopulla Suomi oli mukana myös aloitteessa, joka onnistui erinomaisesti ja joka jätti pysyvän jäljen arktiseen maailmaan. Kyse on Arktisesta yliopistosta, ja toisin kuin äs-

ken kuvatussa ajatuksessa arktisesta talousyhteistyöstä, Arktisen yliopiston takana oli heti riittävä määrä verkostoja ja instituutioita.

Arktisen yliopiston syntyhistoriaa on kuvattu verkoston lehdessä Shared Voices vuonna 2017.^{14, 15} Ajatus syntyi vuoden 1997 alussa Arktisen neuvoston työryhmän AMAPin piirissä, ja kun idea oli ottanut laajemminkin tulta, sitä ryhdyttiin jo saman vuoden lopulla ujuttamaan Arktisen neuvoston virkamiesten (SAO) asialistoille ja kokouspöytiin.

Sirkumpolaaristen yliopistojen liitto CUA oli muodostettu jo 1990-luvun alussa. Sen synnystä Lapin yliopiston rehtorilla Esko Riepulalla oli aktiivinen rooli. CUA:n sihteeristö perustettiin Lapin yliopistoon ja sen pääsihteeriksi ryhtyi Lapin yliopistossa Outi Snellman. Hän puolestaan oli heti vahvasti mukana Arktisen yliopiston perustamisessa ja arktisten maiden opetusministerien saamisessa ajatuksen taakse.

Snellman on alusta asti toiminut Arktisen yliopiston kansainvälisen sihteeristön vetäjänä Rovaniemellä ja hän on yhdessä norjalaisen rehtori Lars Kullerudin kanssa pitkälti antanut kasvat arktisten yliopistojen verkostolle.

Oleellista yhteistyön onnistumisessa oli, että Suomen opetusministeriö ja Lapin yliopisto sitoutuivat rahoittamaan syntyvän Arktisen yliopiston sihteeristön Lapin yliopiston yhteyteen. Rovaniemellä oli sihteeristön sijaintipaikan ohella keskeinen rooli erilaisten taustaraporttien ja selvitysten laatimisessa, ja luontevaa lopulta oli, että myös Arktisen yliopiston virallinen perustaminen tapahtui Rovaniemellä Arktisen neuvoston kokouksen yhteydessä.

Tässä vaiheessa Arktinen yliopisto oli saanut vahvan tuen niin Arktiselta neuvostolta kuin arktisilta parlamenteilta, joiden kokous oli Rovaniemellä elokuussa 2000. Arktisen yliopiston perustaminen ajoitettiin Arktisen neuvoston virkamieskokouksen (SAO) yhteyteen, joka pidettiin kesäkuussa 2001. Samaan hetkeen oli yhdistetty Rovaniemi-prosessin kymmenvuotisjuhla.

Suomi toimi tuohon aikaan ensimmäistä kertaa Arktisen neuvoston puheenjohtajana, ja vaikka Arktisen yliopiston perustamista ei tuon puheenjohtajuuden aikaansaannoksena voi pitää, ajoitusten suhteen moni asia osui tuolloin kohdalleen.

Arktisen yliopiston kansainvälinen sihteeristö toimii edelleen vuonna 2018 Rovaniemellä Lapin yliopiston yhteydessä Outi Snellmanin johdolla. Oulun yliopistoon on puolestaan perustettu Arktisen yliopiston temaattisia verkostoja koordinoiva toimisto. Arktinen yliopisto itsessään on paisunut suureksi kansainväliseksi verkostoksi, jossa jäsenenä on jo lähes 200 korkeakoulua niin arktiselta alueelta kuin sen ulkopuolelta.

Uutena toimintamuotona Arktinen yliopisto on ryhtynyt järjestämään suuria konferensseja, joista järjestyksessä toinen pidettiin syyskuussa 2018 Oulussa ja Helsingissä.

Arktisen yliopiston toiminnalla on suuri vaikutus myös siihen, että koulutus nousi yhdeksi Suomen Arktisen neuvoston puheenjohtajuuskauden ohjelman 2017-2019 pääteemoista.

ENSIMMÄINEN ARKTINEN PUHEENJOHTAJUUS JA KOHTI UUTTA HERÄTYSTÄ

1990-LUVUN LOPULLA SUOMI KESKITTYI pohjoiseen ulottuvuuteen. Muussakin oltiin silti mukana. eduskunnassa pyritettiin arktisten parlamenttien sihteeristöä ja Lapin yliopistossa Arktisen yliopiston sihteeristöä. Ne eivät juurikaan näkyneet suurelle yleisölle eivätkä edes poliitikoille mutta kansainvälisen arktisen yhteistyön kehittymisessä niillä oli oma tärkeä roolinsa. Virkamiestaso hoiti kaiken aikaa arktista toimintaa ulko- ja ympäristöministeriöissä, vaikka varsinaisella poliittisella tasolla oli hiljaisempaa.

Suomi oli myös valmis ottamaan vastaan Arktisen neuvoston puheenjohtajuuden ensimmäisenä eurooppalaisena maana, Kanadan ja Yhdysvaltain jälkeen. Sitä varten Suomi lähetti Barrowin ministerikokoukseen vuonna 2000 paikalle ministerin, ainoana maana Islannin ohella. Arktinen neuvosto ei tuohon aikaan paikka, joka ministerien matkakalentereihin merkattaisiin.

Alaskan pohjoisrannikolla Barrowissa Arktinen neuvosto eli vielä aikaa, jolloin se muistutti enemmän alan harrastajien kerhoa kuin virallista kansainvälistä elintä. Kokouspaikkana oli koulun liikuntasali ja kaikki ovet olivat auki kaiken aikaa. Lehdistöä oli paikalla yksi henkilö, tämän kirjoittaja. Edessä oleva muodonmuutos Arktisen neuvoston nykyiseen hyvin muodolliseen ilmeeseen oli tuolloin aistittavissa vaikeasti, jos ollenkaan.

Barrowissa laitettiin kuitenkin alulle asioita, joissa iti vahva muutoksen siemen. Jos Arktista neuvostoa voisi verrata start-up -yritykseen, se investoi tuolloin juuri oikeisiin asioihin. Niistä tärkein oli Yhdysvaltain aloitteesta ja rahoittamana liikkeelle pantu selvitys arktisen alueen ilmastomuutoksen vaikutuksista, Arctic Climate Impact Assessment (ACIA). Joidenkin vuosien päästä sen tuloksilla oli oleva suuri merkitys sille, että arktisen alueen kysymykset levisivät maailman huomioon.

Kokouspaikalla oltiin maailman laidalla. Kylän suuri paikallisuutinen oli, että paikalliset asukkaat olivat pyytäneet valaan, ja sen tuoreita elimiä oli nyt tarjolla. Niiden tuoksu houkutteli myös jääkarhuja lähistölle. Majapaikassa oppilaitoksen asuntolassa keiteltiin valaanihraa katilassa. Mutta taajaman edustalla avautuva pohjoinen meri oli sohjoinen, maisema harmaa ja ilmaston muuttuminen nähtävissä. Arktisen yhteistyön merkitys oli kasvussa. Barrow oli kylmän sodan ajan tärkeimpiä tutka-asemia; nyt siellä mietittiin aivan muita asioita. Ohjusten ei enää ajateltu lentävän napajään yli.

Suomea edusti Barrowissa oikeusministeri Johannes Koskinen, joka oli paikalla siksi, että ulkoministerin tai ympäristöministerin aikatauluihin ei sopinut pitkä matka, ja Suomen ministeri piti saada paikalle ottamaan alkava puheenjohtajuus vastaan. Siellä oli myös Peter Stenlund, ulkoministeriön neuvotteleva virkamies, joka sitten suurlähettilään ominaisuudessa vastasi Suomen puheenjohtajuudesta. Hänen taustansa oli kotimaan politiikassa – Stenlund toimi ennen ulkoministeriöön siirtymistä Ruotsalaisen kansanpuolueen puoluesihteerinä – ja pohjoismaisessa yhteistyössä. Myöhemmin hän jatkoi uraansa Suomen Tukholman edustustossa, suurlähettiläänä Norjassa ja lopuksi ulkoministeriön valtiosihteerinä eli ministeriön korkeimpana virkamiehenä.

Suomen Arktisen neuvoston puheenjohtajuusohjelmassa 2000-2002 näkyy elementtejä, joiden voi katsoa edustavan Suomen arktisen politiikan pitkää linjaa. Niihin kuuluu ennen muuta pyrkimys saada Euroopan unionille roolia arktisessa yhteistyössä.

Ohjelman mukaan *”Erityisen arvokas yhteistyökumppani Arktiselle neuvostolle olisi Euroopan komissio. EU:n pohjoisen ulottuvuuden toimintaohjelman mukaan komissio voi pyrkiä luomaan yhteyksiä Arktiseen neuvostoon arktisen tietämyksen ja yhteistyön vahvistamiseksi. Japani olisi myös hyvä ja potentiaalinen hallitustason yhteistyökumppani. Puheenjohtajana Suomi edistää Arktisen neuvoston ja EU:n välistä yhteistyötä. Päämääränä on vakiinnuttaa yhteistyösivon, että komissiosta tulee neuvoston pysyvä huomioitsija.”*¹⁶

Pohjoinen ulottuvuus oli tuolloin Suomelle luonteva ja ahkerasti esiin tuotu kytkentä EU:n ja arktisuuden välille.

Ensimmäisenä tavoitteena oli Arktisen neuvoston kansainvälisen näkyvyyden lisääminen. Neuvosto toimi tuolloin ilman pysyvää sihteeristöä, joka perustettiin myöhemmin Tromssaan. Sihteeristö siirtyi puheenjohtajan mukana, eikä institutionaalista jatkuvuutta ollut. Suomi ei vielä tavoitellut pysyvää sihteeristöä, vaan parempaa viestintää ja selkeämpää roolia suhteessa muihin alueellisiin yhteistyöelimiin. Itämeren, Barentsin, arktisen alueen, pohjoisen ulottuvuuden ja pohjoismaisen yhteistyön keskinäinen suhde onkin ollut kestoaihe Suomen pohjoisissa puheenvuoroissa.

Ohjelmassa puhuttiin myös neuvoston työn järjestyksen ja organisaation arvioimisesta. Vaikka Arktinen neuvosto sinänsä oli varsin uusi, sen tärkeimmät rakenteet olivat peräisin jo kymmenen vuoden takaa Rovaniemi-prosessista, ja kerran aloitettuja toimintatapoja oli hankala muuttaa Kaikkien maiden yhteisymmärrys muutoksista ei useinkaan synny helpolla.

Osa Suomen ensimmäisestä puheenjohtajuusohjelmasta liittyi silloin meneillään oleviin prosesseihin, etenkin ilmastoa koskevaan ACIA-raporttiin, mutta tällaiset asiat eivät varsinaisesti olleet Suomen vastuulla.

Kestävän kehityksen osalta ohjelmassa myönnettiin suoraan, että Arktisen neuvoston sisällä asiasta oli ristiriitaista keskustelua ja mailla erilaisia tavoitteita. Etenkin Yhdysvaltain linja poikkesi muista. Yhtenä Suomen puheenjohtajuuskauden tärkeistä yksittäisistä linjauksista oli järjestää arktinen sivutapahtuma Johannesburgissa pidetyssä YK:n kestävän kehityksen huippukokouksessa vuonna 2002. Se oli ensimmäinen kerta, kun arktisia kysymyksiä tuotiin YK:n globaaleille foorumeille.

Etenkin pääsihteerin Kofi Annanin aikaan YK:llä oli tapana järjestää isoja huippukokouksia eri puolilla maailmaa. Johannesburgissa erityisteemana oli jatkaa kymmenen vuoden takaisen kuuluisan Rion ympäristökokouksen työtä. Rion innostus oli tuossa vaiheessa kuitenkin jo ehtinyt hiipua.

Puheenjohtajuusohjelmassa oli näkyvästi esillä Arktisen yliopiston edessä oleva virallinen perustaminen Rovaniemellä. Siinä mainittiin myös toinen Suomeen vahvasti kytkeytyvä aloite, Pohjoinen tutkimusfoorumi Northern Research Forum (NRF).

NRF on arktista tutkimusta ja keskustelua edistävä foorumi, joka on leimautunut erityisesti Islantiin. Sillä on myös vahva Suomi-kytkentä, sillä yhtenä puuhämiehenä on ollut Lapin yliopiston arktisen politiikan professori Lassi Heininen, joka on ollut arktisuudessa monessa mukana aina yhteistyön alkuvaiheista 1980-luvulta asti. NRF jatkaa elämäänsä edelleen ja sen sihteeristö on asettautunut Akureyrin yliopiston suojiin. Näkyvin NRF:n ja siihen liittyvän Arktisen yliopiston temaattisen geopolitiikka ja turvallisuus -verkoston toiminnan muoto on vuosittain ilmestyvä julkaisu Arctic Yearbook, jossa Heininen on päätoimittajana. Hän on myös järjestänyt pitkään vuosittaista Suomen, Ruotsin, Norjan ja Venäjän pohjoisosissa liikkuvaa Kalottiakatemiaa ja on kehittänyt Arktisen neuvoston toiminnan mallinnusta opiskelijoille.

Naisten asema, tasa-arvo ja nuorisoyhteistyö olivat myös ensimmäisen arktisen puheenjohtajuuden teemoja. Saariselällä järjestettiin vuonna 2002 iso naisten asemaa arktisella alueella käsittelevä konferenssi. Näille teemoille ei Suomen arktisessa puheessa ja toiminnassa ole juurikaan ollut jatkuvuutta. Yksittäisten tutkijoiden aktiivisuuden ansioista arktisen alueen naisten asemaan liittyvä keskustelu nousi esille arktisten yliopistojen kokouksessa syyskuussa 2018 Helsingissä ja prosessi jatkui Arctic Circle -konferenssissa Reykavikissa lokakuussa, jolloin keskusteltiin arktisten naisten huippukokouksen mahdollisuudesta.

Senkin edestä jatkuvuutta on ollut liikennekysymyksissä, jotka Suomi nosti esiin ohjelmassa. Liikenne ja logistiikka on noussut yhdeksi Suomen kansallisen arktisen politiikan pysyvistä kulmakivistä, vaikka Arktisen neuvoston piirissä niistä keskustellaan lähinnä teleyhteyksien ja saavutettavuuden osalta. Barentsin alueella ja pohjoisessa ulottuvuudessa ne ovat konkreettisemmin esillä.

Ohjelmassa oli mukana myös informaatioteknologian edistäminen. Mukana oli muitakin Suomen kansallisesta keskustelusta ja myöhemmistä kansallisista arktisista strategioista tuttuja teemoja, kuten matkailu, metsätalous ja poronhoito. Osa arktisesta puheenjohtajuusohjelmasta sivusi suoraan Barents-yhteistyön sisältöä, eikä eri foorumien rajoja selvästikään pidetty tuossa vaiheessa vahvasti erillään.

Alkuperäiskansojen rooli oli mukana, mutta sen ohella tuotiin esiin aluetason yhteistyö ja alueiden ja neuvoston vuorovaikutus. Välineeksi tähän mainittiin Northern Forum, pohjoisten alueiden muodostama foorumi, jolla on tarkkailijan asema Arktisessa neuvostossa.

Tuohon aikaan Northern Forum toimi aktiivisesti, ja siihen kuului alueita niin Pohjois-Amerikasta, Pohjoismaista kuin Venäjältä. Sittemmin sen toiminta vähitellen hiljeni. Suomalaiset jäsenet eli Lapin ja Oulun läänit katosivat foorumista läänien lakkauttamisen yhteydessä. Uusilla maakunnilla oli erilainen rooli. Ne ottivat hoitaakseen joitakin kansainvälisiä tehtäviä, kuten Barentsin alueneuvoston jäsenyyden ja EU:hun liittyvän aluekehityksen. Lapin maakunta on liittynyt takaisin Northern Forumiin suomalaisjäsenenä, mutta muista pohjoismaista mukana on enää vain Akureyri ja jäljellä olevien alueiden painopiste on Siperiassa ja Alaskassa. Northern Forumilla ei lopulta ole ollut kattavaa alueiden edustajan roolia, mitä sille aikanaan kaavailtiin.

Suomen puheenjohtajuuden päättäneessä ministerikokouksessa Saariselällä lokakuussa 2002 puheenvuoro annettiin Lapin läänin maaherralle Hannele Pokalle, joka puhui alueiden äänen kuulemisen puolesta arktisessa yhteistyössä. Alueiden arktisen osallistumisen rooli askarrutti kuitenkin selvästi Suomen hallinnossa.

Puheenjohtajakautta varten Suomi oli tilannut tunnetulta arktisen yhteistyön tutkijalta Oran Youngilta tausta-analyysin, joka esiteltiin arktisten parlamenttien kokouksessa Rovaniemellä elokuussa 2000.¹⁷ Tekstissä Young käsittelee laajasti arktisen yhteistyön silloista rakennetta,

ongelmia ja ratkaisumalleja. Hän muun muassa varoitti, että alueen asukkaiden silmissä Arktinen neuvosto saattaa näyttää vain yhdeltä lenkiltä ketjussa, jolla pääkaupungit kontrolloivat arktisia alueita.

Tähän tekstiin viitattiin Suomen puheenjohtajuuskauden puheissa useasti. Niin tekivät esimerkiksi ulkoministeri Erkki Tuomioja kauden puolivälissä¹⁸ ja suurlähettiläs Peter Stenlund, joka puhui samoihin aikoihin Northern Forumin kokouksessa Edmontonissa¹⁹.

Youngin mukaan tiiviimpi yhteistyö Northern Forumin kanssa poistaisi monia ongelmia suhteessa alueiden edustukseen. Stenlund huomautti Edmontonissa, ettei Arktisen neuvoston rakenteissa ole tarjota alueille mitään muuta kuin tarkkailijan asema Northern Forumin kautta.

Kun Northern Forumin toiminnasta sittemmin lähti iso joukko jäseniä pois, myös keskustelu alueiden osallistumisesta arktiseen yhteistyöhön on hiipunut.

Sekä Tuomioja että Stenlund viittasivat siihen, että Suomessa alueita, yliopistoja, kaupunkeja ja monia muitakin toimijoita on sitoutettu mukaan ulkoministeriön vetämän arktisen taustaryhmän kautta. Tämä käytäntö on sittemmin jatkunut ja laajentunut 2010-luvun alussa Suomen uuden arktisen herätyksen jälkeen arktiseksi neuvottelukunnaksi.

Suuri osa Tuomiojan puolivälitalkauskautesta liittyi globalisaatioon, joka tuolloin oli Suomen ulkopoliittikan johtotähti ja niin Tuomiojan kuin presidentti Tarja Halosen lempiaihe. Arktisuuden osalta Tuomiojan puheessa kyse oli enemminkin meneillään olleiden kehityskulkujen kuvailusta eikä aktiivisesta omien avausten hakemisesta. Tämä lähestymistapa leimasi pitkään Suomen arktista politiikkaa.

Lokakuussa 2002 Suomi järjesti puheenjohtajakautensa päätteeksi arktisten maiden ulkoministerikokouksen Inarin kunnassa sijaitsevassa Saariselän matkailukeskuksessa Lapissa. Kokousväki mahtui paikalliseen hotelliin, eikä mitään erityisiä turvajärjestelyitä tarvittu. Ministereitä oli paikalla isäntänä olleen ulkoministeri Erkki Tuomiojan ohella Kanadasta, Ruotsista ja Islannista ja mediahuomio oli lähinnä paikallista. Osanottajia oli 260, joista 23 oli median edustajia.

Vertailun vuoksi vuoden 2019 Rovaniemen ministerikokouksen valmistelun lähtökohtina ovat olleet kokonaisen jäähallin varaaminen kokousta varten ja varautuminen noin 200 toimitajan saapumiseen.

Tuomiojan avauspuhe ministerikokouksessa keskittyi pitkälti kuvailemaan asioita, joita Arktisessa neuvostossa ja pohjoisessa yhteistyössä ylipäätään oli menossa erityisesti kestävän kehityksen ja ilmastonmuutoksen näkökulmista²⁰.

Päällimmäisinä keskusteluissa Saariselän asialistalla olivat USA:n vetämänä tekeillä ollut raportti arktisen alueen ilmastonmuutoksesta (ACIA) ja ehdotus arktisen alueen inhimillisen kehityksen raportista. Kummankaan niistä ei ollut määrä valmistua Suomen kaudella.

Kokouksen julkilausumaan saatiin asioita, joita Suomi selvästi piti tärkeinä: lähempi yhteistyö EU:n komission kanssa ja huomion kiinnittäminen pohjoiseen ulottuvuuteen, sen uuteen toimintaohjelmaan ja ulottuvuuden arktiseen ikkunaan. Lisäksi mukana oli yhteistyön vahvistaminen Pohjoismaiden ministerineuvoston, Barentsin euroarktisen neuvoston ja Itämeren neuvoston kanssa – sekin asia, jota Suomi on johdonmukaisesti pitänyt esillä. Kaikki muikin Suomen kannalta tarpeellinen mainittiin, kuten Pohjoinen foorumi, Arktinen yliopisto ja arktiset parlamentit.

Puheenjohtajuus siirtyi Islannille ja Suomen poliittinen johto saattoi nyt pitkälti unohtaa arktisen yhteistyön ja keskittyä pohjoiseen ulottuvuuteen. Suomen arktinen politiikka siirtyi ensimmäisen Arktisen neuvoston puheenjohtajuuden jälkeen vuosiksi takavasemmalle johtavien poliitikkojen esiintymisissä. Poliittinen huomio arktisuuteen oli monta vuotta enemmän tai vähemmän

hemmän kateissa aina siihen asti, kun ulkoministeri Alexander Stubb koki herätyksen Arktisen neuvoston ministerikokouksessa Tromssassa keväällä 2009.

Ei niin, etteikö tarvittavia asioita olisi tehty. Suomi on yhtä kertaa lukuun ottamatta ollut jokaisessa Arktisen neuvoston kokouksessa ministeritasolla läsnä. Vuonna 2011 hallitustilanne oli niin hajallaan, ettei ministeriä voitu lähettää. Suomen arktisten virkamiesten määrä pidettiin minimissä mutta he ovat koko ajan olleet mukana arktisissa tapaamisissa ja työryhmissä. Puheenjohtajuuden vetäneen Stenlundin jälkeen ei enää nimetty uutta arktista suurlähettilästä ja asiat hoidettiin matalalla virkamiestasolla. Mitään arktisia poliittisia aloitteita ei Suomessa tehty.

Samaan aikaan Arktisessa neuvostossa alkoi vähitellen tapahtua. Ennen muuta kyse oli arktista ilmastonmuutosta koskeneesta ACIA-raportista, joka vuoden 2004 aikana valmistui ja julkistettiin.

Työ oli lähtenyt liikkeelle Yhdysvaltain aloitteesta ja se otettiin ohjelmaan Barrowin ministerikokouksessa vuonna lokakuussa 2000. Sitä lähti vetämään tutkija Robert Corell, joka oli vahvasti verkostoitunut niin arktisten ilmastotutkijoiden keskuudessa kuin demokraattisen puolueen sisäpiireissä. Tuolloin varapresidenttinä oli Al Gore, joka on pitänyt vahvoja palopuheita ilmastonmuutoksesta – tosin hän keskittyi niihin vasta hävittyään niukasti presidentinvaalit George W. Bushille marraskuussa 2000.

Bill Clintonin jälkeen altaan astunut George W. Bush oli ilmastopolitiikassa hyvin eri linjoilla kuin edeltäjänsä. Yhdysvallat kuitenkin jatkoi ACIA-projektin rahoittamista ja selvitys julkistettiin syksyllä 2004 ensin arktisten parlamenttien kokouksessa Grönlannissa ja sitten Arktisen neuvoston kokouksessa Reykjavikissa. Poliitikasuositusten muotoilu kohtasi poliittisia ongelmia mutta tuhatsivuisen raportin johtopäätökset herättivät riittämiin huomiota jo itsessään., Maailmalle alkoi levitä ymmärrys siitä, että arktinen ilmastonmuutos on paitsi nopeaa, myös vakavaa, ja sillä on globaaleja seurauksia, ei vähiten Grönlannin mannerjäätikön kiihtyvän sulamisen ja siitä seuraavan merenpinnan nousun myötä.

Arktisen ilmastonmuutoksen leviäminen yleiseen tietoisuuteen toi esiin myös nyt jo hyvin tunnetun arktisen paradoksin: kun arktinen merijää sulaa, myös alueen luonnonvarat tulevat paremmin hyödynnettäviksi, ja uudet merireitit pohjoisen kautta tulevat entistä paremmin mahdollisiksi. Samalla kysymys siitä, kuka arktiset merialueet oikein omistaa ja voi niitä hyödyntää, alkoi olla jotain muutakin kuin vain akateeminen kysymys. Alettiin puhua mannerjalustan jatkeista, joilla olisi merkitystä, kun YK:n merioikeusyleissopimuksen (UNCLOS) mukaan ratkotaan arktisten merivaltojen oikeuksia. Sopimuksessa ovat mukana kaikki muut arktiset maat paitsi Yhdysvallat.

Tässä tilanteessa Venäjänkin lähti kartoittamaan oman mannerjalustansa jatkeita ja totesi omasta mielestään, että yksi jatke ulottuu pohjoisnavalle asti.

Vuonna 2007 matkaan lähti Venäjällä kansallissankarin maineessa oleva naparetkelijä ja Kremlin hyvä ystävä, partaista merikarhua muistuttava Artur Tshilingarov. Hänellä oli kokenuksessaan Mir-syväasukellusalus. Se on paineistettu pallo, jolla pystyy tekemään poikkeuksellisen vaativia syvyyskelluksia, eikä sellaista ole millään muulla maalla kuin Venäjällä. Näitä aluksia on olemassa kaksi ja molemmat on rakennettu Suomessa. Silloinen Rauma-Repola -yhtiö kehitti jo 1980-luvulla mullistavan teknologian, josta kuviteltiin syntyväksi isoa bisnestä. Neuvostoliittoon toimitettiin vuonna 1987 kaksi syvän meren sukelluslaitetta.

Ne olivat niin hyviä, että ne jäivät saman tien viimeisiksi. Elettiin kylmää sotaa, ja Yhdysvallat oli kieltänyt itseltään ja kumppaneiltaan edistyneen teknologian viennin Neuvostoliittoon. Tällaiset sukelluspallo olivat juuri sellaista.

Kun CIA sai vihiä kaupoista, sen mielikuvitus riitti hyvin kuvittelemaan, mitä Neuvostoliitto voisi tehdä syvällä meren pohjassa Atlantin poikki kulkeville kaapeille. Alkoi vahva diplomaattinen ja kaupallinen painostus, jonka myötä sukelluslaitteiden kehittäminen lopetettiin kokonaan eikä sukelluspalloja tehty enää minnekään. Aikanaan kaikki tapahtui kulisissa, mutta jälkikäteen tapahtumien kulku on Suomessa tuotu julkisuuteen ²¹.

Kaksi laitetta kuitenkin oli jo Neuvostoliitossa, ja ne koluivat syvänteitä niin Baikalilla kuin valtamerillä. Myöhemmin ne kävivät myös Titanicin hylyn luona, ja juuri sellaisella sukelluspallolla Tshilingarov laskeutui kesällä 2007 meren pohjaan Pohjoisnavan alla. Mukana oli titaanista tehty Venäjän lippu, joka tökättiin pohjaan kiinni ja valokuvattiin. Venäjä lähetti kansainväliseen jakeluun hyvää videomateriaalia tapahtuneesta.

Kansainvälinen media käytti materiaalia auliisti ja sen näki myös kemiläinen 13-vuotias koulupoika Walteri Seretin, jonka mielestä kuvissa oli jotain tuttua: ne olivat samoja kuin James Cameronin ohjaaman kuuluisan Titanic -elokuvan alussa. Venäjän viestinnässä oli oikaistu, koska autenttista videokuvaa pinnan alta ei ollut saatavissa. Syntyi iso kohu. Ilta-Sanomiin asiasta yhteyttä ottanut Walteri Seretin sai paljastuksestaan vuoden 2007 Bonnierin suuren journalistipalkinnon, yhdessä Ilta-Sanomien työryhmän kanssa.

Venäjän lipun pystyttäminen meren pohjaan Pohjoisnavan alle oli symbolinen, helposti ymmärrettävä ele, joka aiheutti isoja kansainvälisiä paineaaltoja. Vielä nytkin internetin hakukone löytää hurjan määrän mediaosumia asiasta. Myös hallitukset havahtuivat. Kaikissa pääkaupungeissa ymmärretään erittäin hyvin, mitä liput merkitsevät paikoissa, joissa niitä ei ole ennen ollut. Kansainvälisessä mediassa alettiin puhua arktisesta kilpajuoksusta ja sotilaallisten konfliktien mahdollisuudesta – asioista, joita varsinaiset arktiset toimijat eivät juurikaan olleet tunnustaneet mutta joista nyt tehtiin otsikoita. Katseet kääntyivät pohjoiseen ja siellä ne ovat myös pysyneet.

Toukokuussa 2008 viiden arktisen rantavaltion – Yhdysvaltojen, Kanadan, Norjan, Tanskan ja Venäjän – ministerit ja edustajat kokoontuivat Ilulissatiin Grönlantiin puhumaan arktisista asioista ohi Arktisen neuvoston rakenteiden ²². Suomelle tämä näyttäytyi kehityksenä, joka oli täysin vastoin maan omia toiveita ja joka myös osaltaan havahdutti hereille pitkän tauon jälkeen.

Vuoden 2008 aikana Euroopan unioni ryhtyi valmistelemaan ensimmäistä arktista tiedonantoaan, joka julkistettiin saman vuoden marraskuussa. ²³ Se tarkoitti, että EU oli nyt ensimmäisen kerran tosissaan miettimässä omaa arktista politiikkaansa, ja sekin pantiin nyt Suomessa merkille.

Tässä tilanteessa elettiin, kun Suomen ulkoministeri Alexander Stubb lähti toukokuussa 2009 Tromssaan osallistuakseen siellä Arktisen neuvoston ministerikokoukseen. Siellä tapahtui Suomen uusi arktinen herätys, ja herännyt henkilö oli nimenomaan Suomen silloinen ulkoministeri Stubb.

Olin itse paikalla toimittajana Tromssassa ja summasin kokouksen lähtöasetelmat Suomen kannalta sanomalehti Kalevan pääkirjoituksessa seuraavasti ²⁴:

”Ilmastokysymys nostaa selvästi Arktisen neuvoston painoarvoa. Suomen on korkea aika terästä omaa ulkopoliittikkaansa pohjoisessa.

Kuplimista keskellä aavaa merta. Palamaan syttyvää kaasua lumihankeen tökätystä reiästä. Tällaisia kuvia lämpenemisestä ja sen myötä vapautuvasta kasvihuonekaasu metaanista esitteli ilmastonobelisti Al Gore arktisen alueen ulkoministereille Tromssassa, ja viesti tuntui menneen perille. Arktisen neuvoston kokous oli nyt poliittisesti painavampi kuin koskaan.

Selitys siihen löytyy sekä ilmaston muuttumisesta että Norjan ulkoministerin Jonas Gahr Støren tilannetajusta. Juuri hän houkutteli Goren Tromssaan ja teki neuvoston rutiinikokouksesta prosessin, joka aidosti saattaa vaikuttaa YK:n ilmastoneuvotteluihin.

Meneillään oleva muutos on ollut hälyttävällä tavalla nopeampaa kuin vain muutaman vuoden takaiset mallit kykenivät olettamaan edes pahimmassa vaihtoehdoissa. Arktisen merijään oletettiin voivan kesällä kadota kokonaan vuosisadan puoliväliin mennessä. Nyt aikajana on lyhentynyt viiteen vuoteen. Tällaisia muutoksia Gore kuvaa riskinä sivilisaatiolle.

Tromssassa pidetty arktinen kokous sai eteensä uunituoreita tutkimustietoja pienhiukkasten, noen ja metaanin tuntuvista ilmastovaikutuksista. Jos nämä onnistutaan ujuttamaan Kööpenhaminan joulukuisen ilmastokokouksen pöydille kuten on hyvin mahdollista, arktisella yhteistyöllä on jo globaalia merkitystä.

Arktisen neuvoston painoarvo on selvästi nousussa, mutta neuvosto itsessään on rakenteellisesti heikko. Tromssan kokouksen alla ilmestyi Lapin yliopiston professorin Timo Koivurovan toimittama kirja, jossa kritisoidaan arktisen alueen hallinnon hajanaisuutta ja sen tuomia vaikeuksia vastata haasteisiin. Tähän ei ole näkyvillä nopeita ratkaisuja. Pikemminkin vaarana on, että alueen rantavaltiot ryhtyvät keskenään toimiin, jotka sulkevat muita kuten Suomea pois.

Yhteistyön vaikeuksia kuvaa, ettei neuvosto nyt kyennyt ottamaan uusia tarkkailijoita kuten EU:n komissiota - joka jo on mukana Barentsin neuvostossa - ja Kiinaa. Kanadan vastustusta selittää maan alkuperäiskansojen kiukku EU:n hyljepolitiikkaa kohtaan. Venäjää todennäköisesti huolesti enemmän Kiinan kuin EU:n rooli. Yhtä kaikki, nämä jäsenyydet tulevat vielä eteen, mutta päätösten aika olisi ollut jo nyt.

Yhdeksi kansainvälisesti näkyvimmistä pohjoismaisista poliitikoista juuri vahvan pohjoisen politiikan myötä nousseen Støren operointi osoittaa, että arktisen yhteistyön rakenteen heikkouksia voidaan ohittaa taitavalla toiminnalla. Suomen ulkopolitiikassa pohjoisuus Itämereltä ylöspäin on ollut pitkään lähes täysin näkymätöntä, lukuun ottamatta kauppa-politiikkaa, jossa on ollut elon merkkejä.

Viime aikojen ulkoministerit Erkki Tuomioja, Ilkka Kanerva ja Alexander Stubb ovat lähinnä vain hoitaneet välttämättömät rutiinit ja pitäneet pohjoista ulottuvuutta elossa. Mahdollinen halu enempään ei ole näkynyt käytännössä asti. Suomen aloitteellisuudesta tai aktiivisuudesta kuten arktisen ympäristönsuojelun aloittamisesta tai pohjoisen ulottuvuuden ideoinnista on jo vuosikausia aikaa.

Eikä EU:nkaan tuoreessa aktivoitumisessa arktiseen suuntaan suomalaispoliitikoilla ole ollut osaa eikä arpaa. Suomen näkymättömyyden myötä muut ovat hoitaneet asioita Suomen pään yli. ”

Stubb oli tuolloin Suomen politiikan ihmelmäpsi, joka oli ollut ulkoministerinä vuoden. Hän oli sitä ennen erittäin suosittu europarlamentaarikko, jonka kokoomuksen pääministeri Jyrki Katainen nosti yllätysvetona ulkoministeriksi, kun edeltäjä Ilkka Kanerva joutui eroamaan henkilökohtaisten skandaalien vuoksi.

Tromssassa Stubb istui katse kiinni salin valkokankaassa, kun tuore rauhannobelisti Al Gore tykitti kuvia ja kaavioita ilmastonmuutoksen etenemisestä. Kokouksessa läsnä olleet saattoivat suorastaan nähdä, kuinka Stubb koki humahduksen kaltaisen herätyksen arktisuuteen, joka siitä hetkestä eteenpäin on ollut yksi Suomen ulkopolitiikan kivijaloista. Stubbin kielellä, kyseessä oli ”A8+ -ryhmä” eli kahdeksan arktista maata ja alkuperäiskansat.

INTOA PUHKUEN UUTEEN ALKUUN

29. SYYSKUUTA 2009 ULKOMINISTERI Alexander Stubb saapui Rovaniemelle Lapin yliopiston Arktisen keskuksen 20-vuotisjuhliin, jotka pidettiin Arktikum-in lasiputken päässä Polarium-auditoriossa. Tämä arkkitehtuuriltaan vaikuttava rakennus on sama, jossa Paavo Lipponen 12 vuotta aiemmin lanseerasi ajatuksen Euroopan unionin pohjoisesta ulottuvuudesta.

Pitkän hiljaisuuden jälkeen oli uusien aloitteiden hetki, ja tällä kertaa ne koskisivat sekä Rovaniemeä, Suomea että Euroopan unionia. Ei ollut sattuma, että niitä esitettäisiin juuri tässä juhlassa.

Arktisen keskuksen ja Arktikum-talon synty ovat yllättävä tarina Suomen arktisesta asenteesta jo kauan ennen kuin mitään Rovaniemi-prosessia oli ideoitu ja kun arktisuus oli läsnä lähinnä kulttuuriväen, kansatieteilijöiden ja luonnontieteilijöiden ajatuksissa. Kyseessä oli visio, joka oli todella paljon ennen aikaansa ja joka kuin ihmeen kaupalla myös toteutui.

Jo 1970-luvun alussa oli Suomessa virinnyt akateemisten piirien keskustelu erityisen arktisen instituutin perustamisesta. Alkuvaiheessa puhe oli Oulusta ja Oulun yliopistosta, mutta tuolloin ajatukset eivät edenneet. 1970-luvun lopulla keskusteluun tuli lisää konkretiaa. Ajatuksena silloin oli Arktinen instituutti, jonka esikuvana oli Ranskaan vuonna 1958 antropologi Jean Malaurien toimesta perustettu arktinen tutkimuskeskus.

Pääkaupungin kulttuurivaikuttajapiireissä hyvin verkostoitunut Euroopan Kulttuurisäätiön Suomen osasto oli tuolloin aloitteen kantava voima. Opetusministeriön kansliapäällikkö Jaako Numminen oli myös hyvin vihkiytynyt hankkeeseen. Vuonna 1979 Rovaniemelle puolestaan oli perustettu Lapin korkeakoulu, sittemmin Lapin yliopisto.

Arktisen instituutin aloite otti vähitellen laajemminkin tulta. Euroopan Kulttuurisäätiön Suomen osasto ryhtyi Euroopan Kulttuurisäätiön 25-vuotisjuhlien kunniaksi esittelemään suomalaista ajatusta arktisesta museosta, joka olisi myös arktisen tutkimuksen ja informaation keskus. Näin lähti liikkeelle pohjoiseen kulttuuriin, historiaan ja identiteettiin perustuva kunnianhimoinen kansallinen hanke jo kauan ennen varsinaista poliittista arktista herätystä. Rovaniemen kaupunki hypäsi kelkkaan mukaan, sillä Lapin maakuntamuseo tarvitsi uusia tiloja.

Euroopan Kulttuurisäätiön alkuperäisenä lähtökohtana oli itsenäinen kansainvälinen instituutti. Useiden käännteiden jälkeen ajatus lähti etenemään, mutta opetusministeriön toimesta ja osana Lapin yliopistoa. Lisäksi mukaan suunnitteluun tuli Rovaniemen kaupunki ja Lapin maakuntamuseo. Mukaan tuli myös paikallispolitiikka omine käännteineen, eivätkä Rovaniemellä kaikki katsoneet hyvällä ajatusta Ounasjoen tulvivaan rantaan rakennettavasta lasiputkesta. Nyt jo ikoninen maamerkki edustaa modernia pohjoismaista suunnittelua.

1980-luvun alkuvuosina arktisesta museosta järjestettiin kansainvälinen, maapallon pohjoisten maiden edustajia koskenut arkkitehtuurikilpailu. Sen voitti tanskalaisen Claus Bonderupin johtaman ryhmän työ, joka nykyään tunnetaan Arktikum-talona.²⁵ Kilpailussa oli mukana linnamaisella ehdotuksellaan virolaisen työryhmän jäsenenä myös Lennart Meri, josta sittemmin tuli Viron presidentti.

Vuonna 1987 tehtiin päätös, jonka mukaan suunniteltu talo otettaisiin Suomen itsenäisyyden 75-vuotisjuhluvuoden hankkeeksi. Tämä ratkaisi etenemisen, ja talon näyttelyosa valmistui juhluvuonna 1992. Ensimmäisessä vaiheessa Arktikum-taloon sijoitettiin Arktisen keskuksen näyttely ja Lapin maakuntamuseo. Toimistorakennus tiloineen valmistui muutamaa vuotta myöhemmin.

Arktikumissa sijaitseva Arktinen keskus perustettiin 1989 hallinnollisesti Lapin yliopiston yhteyteen. Sen tehtäväksi annettiin asetuksen mukaan *”harjoittaa arktisten ja niihin liittyvien pohjoisten alueiden luonnonolojen, kulttuurin, talouden ja tekniikan tutkimusta koskevaa tietopalvelutoimintaa, järjestää näihin aloihin liittyviä näyttelyitä sekä harjoittaa ja edistää näiden alojen tutkimusta, opetusta ja kansainvälistä yhteistyötä.”*²⁶

Perustamisensa aikaan 1980-luvun lopulla Arktiselle keskukselle kaavailtiin isoja kansainvälisiä ja kansallisia tehtäviä. Vuonna 1989 pidettiin useissa lehtien kannanotoissa sopimattomana suunnitelmaa rakentaa 200-paikkainen hotelli samalle tontille, koska hotelli söisi tilan Arktisen keskuksen kehittämislähtöiseltä ja laajentamiselta kulttuuri- ja tiedetehtäviin.

Jälkikäteen ajateltuna konferenssihotelli olisi todennäköisesti ollut Arktiselle keskukselle suuresti avuksi, koska se olisi voinut huomattavasti monipuolistaa toimintoja. Hotellisuunnitelmista ei lopulta tullut mitään ja paljon myöhemmin samalle tontille nousi Metsähallituksen iso Pilke-talo.

Puitteet olivat joka tapauksessa erinomaisessa kunnossa, ja Arktikumista tuli heti merkittävä nähtävyys ja kokouspaikka. Arktisen keskuksen varsinaisen toiminnan alkuvuosia leimasi kuitenkin monen synn summana – kuten eri toimijoiden ristiriitaisista odotuksista ja resurssikysymyksistä johtuen – johtajien nopea vaihtuvuus ja sen mukanaan tuoma epävakaus.

Tilanne vakiintui, kun ympäristöministeriön arktisena virkamiehenä toiminut ja myös Rovaniemi-proessin loppuvaiheessa mukana ollut Paula Kankaanpää aloitti Arktisen keskuksen johtajana vuonna 2000. Hänestä tuli keskuksen historian toistaiseksi pitkäaikaisin johtaja (vuoteen 2015 asti). Vuonna 2008 hän luki, mitä EU:n tuoreeseen arktiseen tiedonantoon oli kirjoitettu: Selvitetään yhdessä pohjoismaiden kanssa mahdollisuudet Euroopan arktisen informaatiokeskuksen perustamiseen²⁷.

Miksi Arktinen keskus Rovaniemellä ei voisi olla tällainen keskus? Siellä oli paljon arktista tutkimusta, oli arktinen tiedekeskus, kirjasto ja tietopalvelu. Missään muualla ei ollut vastaavaa.

Arktisen keskuksen 20-vuotisjuhlat olivat juuri lähestymässä. Suomen uusi yliopistolaki aiheutti epäselvyyttä siitä, millä pohjalla Arktisen keskuksen asema ja rahoitus jatkossa olisivat. Euroopan unionissa ei ollut yhtäkään muuta arktisella alueella sijaitsevaa tutkimusinstituuttia, ja Lapin yliopisto on EU:n pohjoisin yliopisto.

Oli hyvä hetki ottaa aloite omiin käsiin. Arktisen keskuksen juhlista tuli näin sopiva alusta kahdelle uudelle aloitteelle. Ulkoministeri Alexander Stubb piti linjapuheen²⁸, joka merkitsi alkua Suomen uudelle arktiselle aktiivisuudelle ja jossa ilmoitettiin Suomen ryhtyvän laatimaan ensimmäistä arktista strategiaansa. Professori Paula Kankaanpää puolestaan ilmoitti Arktisen keskuksen pyrkivän EU:n arktiseksi informaatiokeskukseksi.

Näillä kahdella aloitteella oli ilmeinen yhtymäkohta. Suomen arktisessa politiikassa on kautta aikain ollut selkeä linja: Arktisen neuvoston vahvistaminen ja Euroopan unionin arktisen

roolin vahvistaminen. Ajatus EU:n arktisesta informaatiokeskuksesta Rovaniemelle sopi mainiosti Suomen kansallisiin tavoitteisiin.

Juuri tuona aikana Suomen arktisen politiikan palikat ryhtyivät asettumaan uusiin asentoihin. Arktisuuden statusta nostettiin ulkoministeriössä nimittämällä Suomelle arktinen suurlähettiläs. Tehtävään nostettiin Kairosta palaava veteraanidiplomaatti Hannu Halinen, jolla oli kokemusta muun muassa Itämeri-yhteistyöstä.

Yksi ensimmäisiä kuntoon hoidettavia asioita oli arktisen strategian laatiminen. Suomi lähti liikkeelle jälkijunassa, sillä tuossa vaiheella jo kuudella Arktisen neuvoston kahdeksasta jäsenmaasta oli oma arktinen strategia. Työhön ryhdyttiin vauhdilla. Valtioneuvosto asetti strategiaa valmistelevan eri ministeriöistä koostuvan työryhmän helmikuussa 2010 ja valmista piti olla jo saman vuoden kesäkuussa. Suomeen nimettiin kohta myös useita eri tahoja edustava arktinen neuvottelukunta.

Toimeksiannon rajaus oli selvä: Suomen strategia painottuisi ulkosuhteisiin. Lopputuloksesta syntynyt arktinen strategia kertoo hyvin, missä Suomen odotukset ja näkökulmat olivat.²⁹

Teksti antaa paljon painoa Barentsin alueen ja etenkin Luoteis-Venäjän taloudellisiin odotuksiin. Siinä jopa ehdotetaan, että Murmanskissa sijaitseva Suomen Pietarin konsulaatin sivutoimipiste muutettaisiin täysivaltaiseksi pääkonsulaatiksi – ajatus, josta varsin pian vähin äänin luovuttiin.

Suuri osa strategian tekstistä kuvasi ympäristöön, talouteen ja arktisen politiikan välineisiin liittyvän toimintaympäristöä. Barents-yhteistyö ja pohjoinen ulottuvuus olivat vahvasti esillä. Esimerkiksi uuteen pohjoisen ulottuvuuden liikennekumppanuuteen ladattiin vahvasti odotuksia liikenteen isojen infrastruktuurihankkeiden edistäjänä. Kaikkiaan paljon huomiota kiinnitettiin niin erilaisten taloudellisten mahdollisuuksien kuin ympäristöä koskevien paineiden arviointiin. Tämä kaksijakoisuus on jatkuvasti leimannut Suomen arktista keskustelua. Yksi selitys sille on, että eri ministeriöt saavat varsin suoraan omat näkemyksensä läpi tällaisiin papereihin. Silloin yksi osa tekstiä hehkuttaa talouden mahdollisuuksia ja toinen osa keskittyy ympäristökysymyksiin. Synteesi tapahtuu toteamalla, että talouden kehityksessä tulee noudattaa ympäristön reunaehdoja.

Tuossa vaiheessa kaikkea pohjoiseen liittyvää toimintaa hoidettiin ulkoministeriön itäosastolta. Varsin pian myöhemmin asiat eriytettiin niin, että arktinen yhteistyö vaihtui Eurooppa-osastolle ja Barents ja pohjoinen ulottuvuus jäivät itäosastolle. Ulkoministeriön sisällä tämä todisti muutosta ajattelutavassa erityisesti arktisuuden suhteen.

EU-painotus oli strategiasa vahva ja arktisen informaatiokeskuksen edistäminen Rovaniemelle ehti siihen mukaan.

Suomi tahtoi kehittää Arktista neuvostoa foorumiksi myös strategiselle arktiselle keskustelulle, ja tähän oli kaksi ehdotusta: säännölliset varaministeritason kokoukset ja erityinen arktinen huippukokous. Kumpikaan näistä ei toteutunut, mutta huippukokoukseen on palattu myöhemmin presidentin aloitteesta.

Vuonna 2010 presidentti Tarja Halosen toimikausi oli loppuillaan, eikä hän ilmeisesti koskaan arktisesta huippukokouksesta puhunut. Arktisen neuvoston puheenjohtajuuskin oli tuolloin aivan muualla kuin Suomessa, joten Suomi ei olisi neuvoston nimissä hevin voinut kutsua koolle mitään.

Kyse olikin ennen muuta ulkoministeri Stubbin omasta ajatuksesta, josta hän ryhtyi toiveikkaasti tuomaan esiin. Kesäkuussa 2010 hän ehdotti arktista huippukokousta puhuessaan Suomen eduskunnassa pidetyssä Nato-seminaarissa³⁰. Stubbin ajatuksena oli, että arktinen huippukokous pidettäisiin nimenomaan Rovaniemellä.

Arktinen suurlähettiläs Hannu Halinen kertoi marraskuussa 2010 Yleisradion haastattelussa uskovansa, että huippukokous pidettäisiin Ruotsin puheenjohtajuuskauden aikana Rovaniemellä ja että Arktisen neuvoston jäsenmaat ovat yhtä mieltä kokouksen tarpeellisuudesta. Halinen ei tarkentanut, miksi Ruotsin kauden huippukokous pidettäisiin Suomessa³¹. Tammiukuussa 2011 Stubb kuitenkin myönsi Yleisradion haastattelussa, että usko arktiseen huippukokoukseen alkaa hiipua: ”Voisi hyvin kuvitella, että jos huippukokous järjestetään, maiden välille tulisi aika paljon kateutta siitä, missä se järjestetään. Ajatus on kuitenkin lähtenyt meiltä liikkeelle, joten katsotaan, miten se etenee lähikuukausien tai seuraavan vuoden, kahden aikana.”³²

Nuukissa toukokuussa 2011 pidetty Arktisen neuvoston ministerikokous olisi tarjonnut hyvän tilaisuuden käytävällobbaukseen, sillä paikalla oli ensimmäisen kerran myös Yhdysvaltain ulkoministeri, Hillary Clinton. Suomi joutui kuitenkin juuri silloin olemaan ensimmäisen kerran mukana Arktisen neuvoston kokouksessa ilman ministeriä. Kevään eduskuntavaalien jälkeiset hallitusneuvottelut olivat pitkät ja hankalat, eikä maalla ollut poliittisesti toimivaa hallitusta. Stubb jatkoi myös uudessa hallituksessa, mutta ei enää ulkoministerinä, eikä arktisesta huippukokouksesta sillä erää kuuluu enempää.

Kevään 2011 hallitusneuvotteluiden tuloksena syntyneen Jyrki Kataisen hallituksen ohjelma oli poikkeuksellisen pitkä ja yksityiskohtainen. Konkreettisenä tavoitteena sinne nousi saada ”EU:n arktinen keskus” Rovaniemelle. Tällä tarkoitettiin EU:n arktista informaatiokeskusta, jonka tavoittelemisen oli tuossa vaiheessa vauhdilla noussut Suomen arktisella agendalla. Siellä se pysyikin aina syksyyn 2014, jolloin pallo siirtyi EU:n komissiolle, joka ei sitä enää koskaan takaisin palauttanut.

Komission tiedonannossa 2008 esiin noussut ajatus Euroopan arktisesta informaatiokeskuksesta ei ollut suomalaisten sinne lobbaama, vaan todennäköisimmin ajatus oli tullut Norjan suunnalta. Lapin yliopiston Arktinen keskus ehti kuitenkin ensimmäisenä tehdä käytännön aloitteen, ja lisäksi sillä oli puolellaan se selkeä etu, että Suomi oli EU:n jäsen mutta Norja ei. Kyseessä oli konkreettinen asia, jolle oli helppo saada Suomen valtionhallinnon tuki – ainakin niin kauan, kun ei puhuttu rahallisista sitoumuksista.

Ehdotus oli vietävä myös käytäntöön. Oli määriteltävä, mikä EU:n arktinen informaatiokeskus olisi ja mitä se tekisi. Paula Kankaanpään lähtöajatus oli, että yksittäinen uusi Rovaniemelle sijoitettava toiminto ei mitenkään menisi Brysselissä läpi. Kansainvälisellä verkostolla sen sijaan voisi olla mahdollisuuksia, ja sellaisen päämaja ja koordinoitipiste voisi olla Rovaniemellä.

Arktinen keskus ryhtyi ottamaan yhteyksiä eurooppalaisiin arktisiin tutkimuslaitoksiin ja arktisen tiedon parissa toimiviin instituutteihin. Ajatukseen tartuttiin eri puolilla, ja lopulta koossa oli lähes 20 laitoksen verkosto eri puolilta Eurooppaa. Suunnittelukokouksissa läsnä olleiden osapuolten odotukset vaihtelivat, mutta niissä lähestyttiin yhteistä lähtökohtaa, Euroopan unionin arktisen tiedon tarpeisiin vastaamista. Kansanedustaja Hannes Manninen onnistui järjestämään hankkeelle valmistelurahaa Suomen eduskunnasta ja Euroopan parlamentissa etenkin suomalaiset mepit olivat hyvin aktiivisia. Asialle lämpeni myös esimerkiksi Diana Wallis, europarlamentin liberaaliryhmää edustanut brittiläinen varapuheenjohtaja, joka kävi Rovaniemellä.

Lopulta Rovaniemelle saapui yhdessä ulkoministeri Erkki Tuomiojan kanssa keväällä 2012 myös Catherine Ashton, EU:n ulkopoliittikan korkea edustaja. Hän puhui Arktikumissa hankkeesta myönteisiä sanoja varoen kuitenkin lupaamasta mitään. Sama toistui tuohon aikaan kaikissa arktisissa papereissa, joita EU:n elimet alkoivat tuottaa kiihtyvään tahtiin. Ajatus informaatiokeskuksesta mainittiin, mutta ei ketään velvoittavana.

Komission ratkaisua odottaessa Suomi oli ehtinyt tukea EU:n arktista informaatiokeskusta myös eduskunnan kesällä 2013 hyväksymässä uudessa arktisessa strategiassa, jonka laatiminen tuli ajankohtaiseksi vain pari vuotta ensimmäisen strategian valmistumisen jälkeen.

Keskustalainen europarlamentaarikko Anneli Jäätteenmäki onnistui ajamaan läpi komission rahoittaman valmistelualoitteen, jossa ”ympäristövaikutusten strategisen arvioinnin” kautta testattaisiin, millaista aineistoa arktisen informaatiokeskuksen taakse koottu kansainvälinen verkosto voisi tuottaa. Miljoonan euron rahoitus polkaisi vuoden 2013 alussa käyntiin laajan projektin, jossa pidettiin kuulemistilaisuuksia, koottiin ja tuotettiin aineistoja, valmisteltiin raportteja ja arvioitiin verkostomallin toimivuutta.

Tämän hankkeen loppuseminaari pidettiin 21.9.2014 Brysselissä, jossa komissiolle samalla luovutettiin laaja katsaus arktisuudesta EU:n toiminnan näkökulmasta³³. Projekti oli lyhyessä ajassa onnistunut tuottamaan suuren määrän arktisia analyyseja EU:n käyttöön ja paikalla oli läsnä kattava kansainvälinen edustus. Komission edustajat ottivat aineistot vastaan ja lupasivat palata asiaan puolen vuoden kuluessa.

Komissiosta ei kuitenkaan koskaan kuulunut mitään konkreettista ja vähitellen kävi ilmi, ettei komissiolla ollut halukkuutta viedä asiaa eteenpäin. Euroopan parlamentissa kannatusta oli, mutta hallitusten suunnalta ei tullut painetta. Komissiossa pelättiin sekä pysyvää kuluerää että etenkin ennakkotapausta, jonka jälkeen haluttaisiin perustaa muitakin maantieteellisiä tai temaattisia informaatiokeskuksia. Lisäksi komissiossa arktiset kysymykset ovat hajallaan eri pääosastoissa, eikä selkeää omistajuutta asialle ollut. Lopulta asia saattoi näyttää liian Suomi-keskeiseltä, eikä mahdollisen informaatiokeskuksen konsepti myöskään kaikille auennut. Lisäksi ehdotettu verkostomainen toimintamalli oli rakennettu tavalla, josta Brysselissä ei ollut minikäänlaista ennakkotapausta.

Arktinen informaatiokeskus koki saman kohtalon kuin Guy Lindströmin kymmenen vuotta aiemmin ehdottama arktinen talousfoorumi: aika ei ollut kypsä, ja kun se lopulta oli, alkuperäinen aloite oli jo poissa ja asiat ryhtyivät etenemään muita reittejä.

Rovaniemeltä katsoen tilanne näytti siltä, että EU:n arktinen informaatiokeskus palvelisi selkeää ja ilmeistä tarvetta, mutta komissiolla oli suuria vaikeuksia yhdistää sitä omiin ajattelutapoihinsa ja toimintamalleihinsa. Vähitellen informaatiokeskuksen taakse rakennettu verkosto hajosi. Monia prosessin aikana esiin tulleita ideoita ja toimintoja on myöhemmin toteutettu erillisten projektien ja eri toimijoiden kautta.

Arktinen keskus on jatkanut elämäänsä arktiseen tutkimukseen ja arktiseen tiedeviestintään keskittyvänä 60-70 työntekijän kansainvälisenä instituuttina, joka käytännössä toimii Suomen arktisena informaatiokeskuksena. Arktikumien näyttelyihin tutustuu yli satatuhatta ihmistä vuosittain.

”JOHTAVA ARKTINEN TOIMIJA”

VUONNA 2011 ALOITTANUT JYRKI Kataisen hallitus oli ensimmäinen hallitus, joka ryhtyi johdonmukaisesti pohtimaan Suomen arktista roolia sekä kotimaisessa toiminnassa että suhteessa kansainväliseen ympäristöön. Tämä kiteytyi valtioneuvoston lokakuussa 2012 hyväksymiin linjauksiin, joiden pohjalta ryhdyttiin laatimaan maalle uutta arktista strategiaa vain kaksi vuotta edellisen jälkeen³⁴. Työn vetäminen annettiin arktiselle suurlähettiläälle Hannu Haliselle.

Pohjaksi valittiin näkökulma, joka on siitä asti määrittänyt Suomen arktista toimintaa: koko Suomi on arktinen maa. Se toi mukanaan kokonaisen kirjon uusia asioita. Määritelmään kuuluvat niin liiketoiminta, osaaminen, kansainvälinen yhteistyö, Suomen pohjoisimmat alueet kuin yleinen maan arktisen aseman vahvistaminen ja toimiminen arktisen kestäväen kehityksen hyväksi.

Arktisesta alueesta on olemassa useita kansainvälisiä määritelmiä käyttötarkoituksen mukaan. Missään kansainvälisessä tai tieteellisessä määritelmässä koko Suomi ei ole arktinen maa. Arktinen raja menee napapiirillä tai Lapin maakunnan etelärajalla, ja luonnontieteissä se liikkuu jo aivan pohjoisimmassa Lapissa tai jopa koko Suomen tuolla puolen.

Mihinkään ei silti voida pystyttää kylttiä: saavut nyt arktiselle alueelle. Arktisuuden voi käsitellä myös mielentilana.

Kun koko Suomesta puhutaan arktisena maana, se ei tarkoita, että Suomi voisi julistaa kansainvälisesti uusia määritelmiä arktiselle alueelle. Tosin virallinen Suomi on usein muistuttanut, että yli kolmannes 60. leveyspiirin pohjoispuolella – leveyspiiri kulkee Suomen etelärannikolla – asuvista ihmisistä on suomalaisia. Ennen muuta kyse on kuitenkin siitä, että koko Suomessa on arktinen intressi. Se ilmenee etenkin taloudellisten intressien ja ”osaamisen” eli tuotekehittelyn ja tutkimuksen kautta.

Hyvä esimerkki tästä on se, että Suomen jäänmurtajayhtiön Arctian pääkonttori ja murtajien tukikohta sijaitsee Helsingin ytimessä aivan ulkoministeriön naapurissa. Helsingissä on myös arktisille vesille tarkoitettuja aluksia valmistava telakka ja muita merkittäviä arktiseen meriteknologiaan liittyviä yrityksiä.

Kataisen hallituksen linjauksissa korostettiin Suomen arktista roolia, mutta ei varsinaisesti linjattu Suomen arktisia tavoitteita ja tekemisiä muuten kuin hyvin yleisellä tasolla. Tämä jäi alkavan strategiayön varaan. Ulkoministeriön johtamaan työhön kytkettiin mukaan kaikkien ministeriöiden edustajista koostuva työryhmä, ja eri ministeriöt ryhtyivät linjaamaan ja listamaan omia arktisia tavoitteitaan.

Tuloksena oli valtava keko hyvin erilaisia ja eriasteisia tavoitteita. Ministeriön toimialasta riippuen niiden punainen lanka oli lähinnä taloudellisten intressien edistämisessä tai kestävään kehitykseen ja ympäristön suojeluun liittyvissä asioissa. Suomelle perinteinen EU:n arktisen roolin vahvistaminen oli sekin mukana. Suunnitelmallisesti arktisia asioita oli siihen mennessä pohdittu lähinnä ulkoministeriössä ja ympäristöministeriössä, mutta nyt mukana olivat kaikki hallinnonalat, ja kaikilla oli jotain pohjoisuuteen tai arktisuuteen liittyvää toimintaa. Prosessi havahduttikin eri ministeriöitä huomaamaan, kuinka paljon niillä on tällaista toimintaa.

Strategiatyössä ja aineiston editointivaiheessa tämä intressien kokoelma muokattiin yhtenäiseksi kokonaisuudeksi mutta toimia ja tavoitteita ei varsinaisesti arvotettu toisiinsa nähden. Hallitus ei myöskään sitoutunut mihinkään uusiin resursseihin, vaan kaikki piti toteuttaa olemassa olevien määrärahojen puitteissa.

Uuteen arktiseen strategiaan tuli kymmenittäin eri hallinnonalojen tavoitteita ja toimia, joihin oli listattu lähes kaikki mahdollinen, mitä Suomi arktisena maan tekee tai pyrkii tekemään. Tällaisena teksti sai enemmänkin kuvailevan kuin ohjaavan roolin.

Strategian laadinta tapahtui ulkoministeriössä mutta työssä oli vahvasti mukana myös valtioneuvoston kanslia, jonka rooli oli uutta verrattuna Suomen aiempaan arktiseen toimintaan. Suomen ensimmäisen arktisen strategian myötä perustettu arktinen neuvottelukunta keräsi laaja-alaisesti yhteen erilaisia arktisia toimijoita myös elinkeinoelämästä, alueilta ja yliopistoista, ja sen työtä veti valtioneuvoston kansliapäällikkö – tuossa vaiheessa Olli-Pekka Heinonen ja seuraavan eli Juha Sipilän hallituksen aikaan Paula Lehtomäki. Tämän nyt jo vakiintuneen toimintamuodon tarkoituksena on tarjota keskustelu- ja tiedonvaihtofoorumi sekä nostaa arktisuutta laajaksi kansalliseksi asiaksi, kun se aiemmin on ollut lähinnä ulkoministeriön heiniä.

Strategia annettiin eduskunnalle 2.10.2013 pääministeri Jyrki Kataisen ilmoituksena³⁵, ja hänen puheenvuorossaan kiteytyy jälleen ympäristön ja talouden dilemma.

Katainen viittasi ensin arktiseen ilmastonmuutokseen, sen haittoihin ja ilmastonmuutoksen torjunnan ja vaikutusten hallinnan välttämättömyyteen. Sen jälkeen hän jatkoi: ”Sinänsä valitettava jääpeitteen sulaminen avaa merkittäviä mahdollisuuksia Suomelle. (...) Arktinen alue vetää puoleensa huomattavan määrän investointeja ympäri maailmaa, mikä tarjoaa suomalaiselle arktiselle olosuhdeosaamiselle vahvan kysynnän. Suomen, Ruotsin ja Norjan arktisille alueille sekä Kuolan niemimaalle suunniteltujen hankkeiden yhteisvolyymien on arvioitu ylittävän lähivuosisikymmeninä 100 miljardia euroa. Tämä luo merkittäviä mahdollisuuksia uusien suomalaisten työpaikkojen syntymiselle.”

Hän myös tiivistä Suomen tavoitteen tavalla, jossa painotus tulee varsin selväksi: ”Suomen tavoitteena on lisätä arktiselle alueelle kasvua ja kilpailukykyä tukevia painotuksia arktista ympäristöä kunnioittaen.”

Juuri taloudellinen kasvu lausuttiin nyt selkeästi ilmi tavoitteena Suomen kansallisessa arktisessa politiikassa. Tämä käy nimeä myöten selväksi kahdessa vuonna 2015 ilmestyneessä raportissa: Suomen, Ruotsin ja Norjan hallitusten yhdessä teettämässä Kasvua pohjoisesta -raportissa ja Paavo Lipposen Elinkeinoelämän keskusliitolle tekemässä katsauksessa Pohjoinen tahtotila – Suomen edellytykset arktiseen talouskasvuun.^{36, 37}

Kasvua pohjoisesta -raportti oli harvinainen ja toistaiseksi ainoaksi jäänyt merkki pohjoismaisesta rajat ylittävästä arktisesta ajattelusta. Norjan, Ruotsin ja Suomen pääministerit antoivat selvitystehtävän huhtikuussa 2014 Tromssan yliopiston rehtorille Anne Husebekkille, Västerbottenin maaherralle Magdalena Anderssonille ja Keskuskauppakamarin toimitusjohtajalle Risto E.J. Penttilälle.

Ryhmä löysi neljä pohjoismaista arktisen kestävä kasvun ajuria: nesteytetty maakaasu, vihreä kaivostoiminta, matkailun kehittäminen sekä jääoloihin ja kylmään ilmanalaan liittyvä osaaminen. Lisäksi tunnistettiin näiden edistämistä varten neljä välinettä, jotka liittyivät raja-yhteistyötä koskevan säätelyn helpottamiseen, koulutuksen yhteisiin linjauksiin, infrastruktuurin yhteiseen edistämiseen ja yhteiseen kannanmuodostukseen arktisissa kysymyksissä.

Raportti julkistettiin Arctic Frontiers -konferenssissa tammikuussa 2015 Tromssassa mutta se jäi irralliseksi, eikä poikanut mitään yhteisiä jatkotoimia. Tosin raportissa mainittu yhteistyö pohjoisten väylien pääsemisestä EU:n tärkeään TEN-T liikenneverkkoon on ollut ajankohtaista myöhemminkin, etenkin Suomen ja Ruotsin kesken.

Kasvua pohjoisesta -raporttia oli laatimassa Suomesta Keskuskauppakamarin toimitusjohtaja. Vain jonkin aikaa myöhemmin julkistettiin toinen raportti, jonka takana oli Elinkeinoelämän keskusliitto (EK) ja joukko siihen liittyviä elinkeinoelämän etujärjestöjä. Näin ollen suomalaisen talouselämän koko raskain edunvalvontajoukko oli tuossa vaiheessa pohtimassa arktisuutta talouden ja kasvun näkökulmista.

EK oli valjastanut työhön entisen pääministerin Paavo Lipposen, joka muistettiin pohjoisen ulottuvuuden aloitteestaan ja jolla oli yhä suomalaisittain poikkeuksellisen paljon arvovaltaa ja verkostoja. Lipposella oli tuolloin muutenkin monta rautaa tulella. Hän oli samaan aikaan laatimassa syyskuussa 2015 julkistettua muistiota EU:n komission puheenjohtajalle Jean-Claude Junckerille, aiheena kunnianhimoinen arktinen ja pohjoinen politiikka EU:lle³⁸.

EK:n raportissa Lipponen ei edes yrittänyt kuorruttaa ympäristönäkökohdilla sitä, mistä asiassa oli kyse: ”Arktinen alue voi kehittyä Euroopan suurimmaksi investointikohteeksi. Yksistään Barentsin alueella arvioidaan olevan hankesuunnitelmia noin 140 miljardin euron arvosta. Nyt on Suomen etsikkoaika varmistaa, että saamme siivumme pohjoisesta talouskasvusta?”

Nämä eri teksteissä toistuvat miljardiarviot ovat yleensä peräisin Lapin kauppakamarin vuosittain järjestämän Arctic Business Forumin yhteydessä julkaistavasta vuosikirjasta, johon on listattu Suomen, Ruotsin ja Norjan pohjoisosien sekä Murmanskin ja Arkangelin alueiden suunniteltuja investointeja. Lukemat ovat poikkeuksetta valtavia. Osa suunnitelmista on toteutunut tai toteutumassa, osan kohtalo on auki ja osa on jäänyt paperille.

Puhe pohjoisen tulevaisuudessa odottavista jätti-investoinneista on tuttua Suomesta jo Barents-yhteistyön alkuvuosilta.

Lipposen EK-raportin keskeinen argumentti oli, että valtiovallan ja elinkeinoelämän pitäisi yhdessä entistä paremmin määritellä pohjoisen politiikan keskeisiä päämääriä. Hän asetti myös tavoitteeksi sen, että Suomi saavuttaa johtoaseman EU:n arktisessa ja pohjoisessa politiikassa.

Kaikkiaan Lipponen listasi ison määrän konkreettisia ehdotuksia. Jäämeren rata alkoi jo tässä vaiheessa olla kaikkien Suomen arktisten papereiden vakiomaininta, mutta siitä puhuttiin vain mahdollisuutena. Lipponen piti erityisen tärkeänä datakaapelia Euroopan ja Aasian välille pohjoisen kautta.

Samoja teemoja oli esillä Lipposen Junckerille tekemässä muistiossa, jonka pääsanomana oli EU:n arktisen roolin vahvistaminen kaikilla eri suunnilla, mukaan lukien Barentsin alue ja pohjoinen ulottuvuus. Yksittäisistä asioista muistiossa annettiin huomattavan paljon painoa kahdelle seikalle: ratayhteys Suomesta Jäämerelle (Rovaniemi-Kirkkonielemi) tulisi saada EU-tason asiaksi ja ilmastomuutoksen vastaisessa työssä arktisella alueella tulisi keskittyä erityisesti mustaan hiileen ja sen päästöjen vähentämiseen.

Nämä kaksi Lipposen painokkaasti esiin nostavaa teemaa ovat myöhemmin nousseet vahvasti esiin – mutta eivät niinkään EU-tasolla, jonne muistio oli suunnattu, vaan Suomen sisällä.

Uuden hallituksen liikenneministeri Anne Berner laittoi alulle ensimmäiset konkreettiset selvitykset Jäämeren ratahankkeesta ja hän ryhtyi myös vahvasti lobbaamaan sekä Ruotsissa että EU:ssa, jotta pohjoisen Euroopan liikennehankkeet pääsisivät mukaan eurooppalaisiin TEN-T -verkkoihin.

Musta hiili puolestaan nousi teemaksi, johon nojaten presidentti Sauli Niinistö ryhtyi ajamaan arktista huippukokousta ennen Suomen puheenjohtajuuskauden loppua.

Suomessa vaihtui hallitus vuoden 2015 eduskuntavaalien tuloksena ja uusi Juha Sipilän kolmen puolueen porvarihallitus aloitti toukokuun lopulla. Tämän hallituksen ohjelmaan kirjattiin, että arktisen yhteistyön kehittäminen tulee nostaa EU:n ulkosuhteiden yhdeksi painopisteeksi.

Arktisen strategian päivitys uudella hallituskaudella oli joka tapauksessa edessä, ja siihen valmistauduttiin virkamiestasolla jo edellisen hallituksen loppuaikana. Tuolloin, alkuvuodesta 2015, olivat jo käsillä valtioneuvoston tilaama Kasvua pohjoisesta -raportti ja Lipposen tekemä Pohjoinen tahtotila -raportti. Niiden molempien sisältö otettiin huomioon, kun strategiaa lähdettiin päivittämään. Työtä koordinoi valtioneuvoston kanslia ja mukana olivat eri ministeriöiden arktiset vastuuvirkamiehet.

Arktisuudesta ei kirjattu hallitusohjelmaan mitään kovin täsmällistä, mutta strategian uudistuksessa tavoitteeksi tuli arktisen politiikan tiivistäminen hallituskauden aikana. Tämä tapahtui jättämällä vuoden 2013 strategia sinällään voimaan mutta keskittymällä nyt huomattavasti vähäisempään joukkoon asioita kuin strategiaan oli listattu. Työssä keskeistä oli elinkeinölähtöisyys, jota korostettiin molemmissa vuoden 2015 raporteissa. Lisäksi sisällön laadinnassa luettiin tarkkaan EU:n arktinen tiedonanto huhtikuulta 2016.

Asiaa käsiteltiin alkuvuoden ajan 2016 arktisten vastuuvirkamiesten piirissä ja se kävi hallituksenkin pöydällä, kunnes teksti syyskuun lopulla vietiin hallituksen strategiaistuntoon. Entisen monikymmensivuisen strategian sijaan tuli ulos tiivis kolmen sivun paketti, jossa haetaan Suomelle kasvua ja kilpailukykyä arktista ympäristöä kunnioittaen ³⁹.

Kansainvälinen yhteistyö korostuu paperissa vahvasti, ja tavoite on iso: ”Hallituksen tavoitteena on, että Suomi on johtava toimija kansainvälisessä arktisessa politiikassa niin Euroopan unionissa kuin globaalistikin.” Lisäksi Suomea tuodaan esiin keskeisenä ratkaisujen tuottajana.

Arktista globaalia johtajuutta ei kuitenkaan ryhdytä tekstissä avaamaan. Erityishuomion kohteiksi nostetaan arktinen osaaminen, kestävä matkailu ja infrastruktuurin ratkaisut. Infrastruktuurin suhteen viitataan tekeillä oleviin selvityksiin, eikä yksittäisiin projekteihin oteita kantaa.

Strategian päivityksen luvattiin johtavan konkreettiseen toimenpidesuunnitelmaan, ja sellainen julkaistiin maaliskuussa 2017 ⁴⁰. Siihen oli listattuna huomattavasti vähäisempi määrä yksittäisiä asioita kuin vuoden 2013 strategiaan, ja toimenpiteet oli jaettu neljään ryhmään: arktinen ulko- ja EU-politiikka, arktisesta osaamisesta liiketoimintaa, kestävä matkailu ja infrastruktuuri.

Ulkopolitiikassa ajatuksena oli käyttää alkavaa Suomen Arktisen neuvoston puheenjohtajuutta hyväksi oman maakuvan rakentamisessa ja arktisen osaamisen tunnetuksi tekemisessä. EU:n tulisi myös kiinnittää yhä enemmän huomiota arktiseen alueeseen. Suomen itsensä kannalta kyse oli myös aluepoliittisesti tärkeiden EU:n rahoitusmahdollisuuksien täysimääräisestä hyödyntämisestä.

Tekstissä mainitaan myös Suomen ja Norjan sekä Suomen ja Venäjän väliset kahdenväliset arktiset kumppanuudet, joita joitakin vuosia aiemmin rakennettiin suurin toivein molempiin suuntiin. Käytännössä ne ovat pitkälti jääneet alun toiveikkuuden ja seminaarien jälkeen vail-

la konkreettista sisältöä. Toimenpidesuunnitelmassa todetaan vaisusti, että ”etsitään tapoja” kumppanuuksien konkretisoimiseksi.

Infrastruktuuriolosuhteissa oli paljon Suomen sisäisiä asioita, mutta siellä asetetaan myös tavoitteeksi, että Euroopan ja Aasian yhdistävä datakaapelihanke pääsisi rakentamisvaiheeseen vuoden 2019 alussa. Koillisväylän reittiä seuraileva datakaapeli on jäänyt varsin vähälle kansainväliselle huomiolle, mutta Suomen ajamista hankkeista se on yksi konkreettisimmista.

Jäämeren radasta mainitaan vain, että sitä pidetään yllä kahdenvälisissä keskusteluissa. Kuitenkin juuri se on pitkälti noussut symboloimaan Sipilän hallituksen aikana tapahtunutta konkreettista arktista toimintaa.

Ulkoministeri Timo Soini on pitänyt esillä vetämäänsä Arktisen neuvoston puheenjohtajuutta mutta ilman varsinaisia omia aloitteita. Myös pääministeri Juha Sipilän arktiset esiintymiset ovat olleet varsin rutiininomaisia ja vailla uusia avauksia. Liikenneministeri Anne Berner (keskusta) sen sijaan otti liikenteeseen liittyvän arktisen ulottuvuuden täysimääräisesti haltuunsa. Ennen muuta tämä tapahtui Jäämeren radan kautta.

Ajatus rautatiestä Suomen läpi Jäämerelle ei ole millään tavoin uusi. Se on ollut keskusteluissa jo noin sata vuotta.⁴¹ Rovaniemelle asti rata vedettiin 1909. Tarton rauhassa 1920 Suomi sai haltuunsa Petsamon alueen ja Jäämeren radan suunnittelu Rovaniemeltä pohjoiseen pääsi toden teolla vauhtiin. Mitään konkreettista ei kuitenkaan ehtinyt tapahtua ennen toista maailmansotaa, jonka lopputuloksena Suomi menetti Petsamon ja pääsyn Jäämerelle. Määräraha suunnittelua varten oli jo juuri ennen talvisotaa ehditty antaa, ja rauhan oloissa työt olisivat voineet edetä piankin.

Sotien jälkeen mitään todellista keskustelua asiasta ei käyty ennen kuin arktiset alueet alkoivat jälleen avautua yhteistyölle ja silmissä alkoivat siintää talouden suururakat ja uudet merireitit. Lapissa eräät alueelliset toimijat ryhtyivät 2010-luvulla jo tekemään esitteitä ja videomateriaalia Rovaniemen-Kirkkonniemen radasta ja keskustelivat aasialaisten sijoittajien kanssa kiinnostuksesta. Tämä ei kuitenkaan ollut millään tavoin kansallista toimintaa, eikä valtio ottanut asiassa mitään askeleita ennen Bernerin aikaa. Mainintana Jäämeren rata alkoi kylläkin ilmesytyä erilaisiin arktisiin teksteihin ja Lapissa alkoi keskustelu siitä, mikä olisi radalle paras reitti: läntinen eli Kilpisjärven kautta Tromssan suuntaan, pohjoinen eli Sodankylän ja Ivalon kautta Kirkkonniemeen vai itäinen eli Sallasta itään ja kiinni Murmanskin rataan Venäjällä.

Samoihin aikoihin suomalaisen ratakeskustelun nousun kanssa radan mahdollisuus alkoi ilmestyä myös uusia globaaleja reittejä kuvaaviin kansainvälisiin karttoihin. Suomessa käynnistyi keskustelu mahdollisesta Helsinki-Tallinna -rautatunnelista, joka avaisi yhteyden Keski-Euroopasta Jäämerelle, jos kaikki puuttuvat palaset saataisiin paikalleen.

Jäämeren rata alkoi myös kytkeytyä keskusteluihin Aasian maiden ja etenkin Kiinan mielenkiinnosta arktista kohtaan. Se näkyi myös kartoissa ja esityksissä, joissa keskusteltiin Kiinan Pohjoisen Silkkkitien aloitteesta. Suomen näkökulmasta asiassa on kuitenkin oleellinen ero: Jäämeren rata ei kytkeytyisi Kiinan globaaleihin pyrkimyksiin, vaan se olisi Suomen oma globaaliin asemaan liittyvä aloite. Suomen liittyminen kumppaniksi Kiinan uuden Silkkkitien aloitteeseen ei olekaan ollut esillä suomalaisessa keskustelussa.

Liikenneministeri Anne Berner laittoi heinäkuussa 2017 työn alle selvityspyynnön mahdollisen Jäämeren radan toteuttamisesta ja sen linjauksista. Norjan kanssa tehty selvitys valmistui maaliskuussa 2018. Siinä päädyttiin hylkäämään kaikki muut linjaukset paitsi Rovaniemi-Kirkkonniemi -vaihtoehto, jonka käytännön toteutusta varten perustettiin uusi työryhmä.

Tätä kirjoitettaessa hallitus ei ole tehnyt yhtään konkreettista päätöstä Jäämeren radasta ja sen rakentamisesta. Ensimmäinen selvitys päättyi siihen, että radalle ei voisi löytää välitöntä ta-

loudellista kannattavuutta. Saamelaistahot olivat jyrkästi radan rakentamista vastaan. Jäämeren radan toteutuminen on kuitenkin yhä mahdollista, ja ArcticFinland -verkkokehden haastattelussa elokuussa 2018 Berner avasi omaa ajatteluaan⁴².

Bernerin mukaan arktiset yhteydet ovat osa kokonaisuutta, joka liittyy Suomen kuvaan globaalissa ympäristössä. Kyse on Suomen logistisesta asemasta ja saavutettavuudesta sekä myös vaihtoehtoisesta kuljetusreitistä Suomen viennille ja tuonnille.

Suomen kaikki satamat ovat Itämeren rannalla. Vaikka Berner ei käytä haastattelussa sanaa huoltovarmuus, vaihtoehtoisista reiteistä puhuttaessa on kyse juuri tästä.

Ennen muuta takana on kuitenkin ajatus Suomesta solmukohtana Euroopan ja Aasian välillä – ajatus, joka on ollut Finnairin menestyneen liiketoimintamallin takana ja joka liittyy myös Euroopan ja Aasian väliseen datakaapeliin, joka Bernerin mukaan voisi toteutua kaupalliselta pohjalta vuosien 2019-2022 aikana.

Jäämeren radan ja Tallinnan tunnelin rahoituksen suhteen Berner viittasi Euroopan unionin TEN-T -liikenneverkkoon, jossa niiden ottaminen esiin olisi mahdollista vuoden 2023 jälkeen.

Puhuessaan Koillisväylän datakaapelista ja Jäämeren radasta Berner viittaa usein nimenomaan globaaleihin yhteyksiin, joita Suomi on tällä tavoin edistämässä. Tämän voi myös nähdä kytkentänä hallitusohjelmaan, jossa Suomesta tehdään arktisen alueen johtavaa globaalia toimijaa. Mutta samoin kuin presidentti Niinistön kohdalla, myös Bernerin aloitteellisuus on paljon kiinni siitä, mitä hän itse poliitikkona on tahtonut tehdä. Kuten käytännössä kaikissa Suomen merkittävässä arktisissa avauksissa vuosien varrella, kyse on lopulta yksittäisten poliitikkojen päätöksestä lähteä ajamaan jotain asiaa.

SUOMI ARKTISEN NEUVOSTON JOHDOS JA HAAVE HUIPPUKOKOUKSESTA

VALMISTELUT KOHTI SUOMEN PUHEENJOHTAJAKAUTTA alkoivat syksyllä 2014, kun arktisena suurlähettiläänä aloitti Aleksi Härkönen, jolla oli taustaa muun muassa Suomen Viron suurlähettiläänä, presidentti Tarja Halosen ulkopoliittisena erityisasiantuntijana ja Etyj-tehtävissä monenkeskisen diplomatian keskellä. Hänen arktisena parinaan oli johtava asiantuntija René Söderman, eikä ulkoministeriön arktisissa tehtävissä muita ollutkaan. Puheenjohtajuuden ajaksi joukkue paisui avustajineen noin kymmeneen henkeen, mutta kun kauden linjauksia lähdettiin tekemään, paikalla olivat vain Härkönen ja Söderman. Oli myös selvillä, että hallitus ja ulkoministeri vaihtuisivat keväällä 2015.

SDP:n vasemman laidan konkaripoliitikkoa Erkki Tuomiojaa seurasi ulkoministerinä hallitukseen vaalivoittajana nousseen populistisen perussuomalaisen puolueen puheenjohtaja Timo Soini. Tuomioja ja Soini ovat niin henkilöinä kuin poliittisilta kannoiltaan hyvin kaukana toisistaan, mutta suhteessa arktiseen politiikkaan eroja on vaikea löytää. Soini näki nopeasti, millainen profiloitumisalue arktisuus Suomelle olisi: sen kautta löytyy yhteys niin itään kuin länteen, eikä Suomelle ollut tiedossa edessä olleelle hallituskaudelle merkittävämpää kansainvälistä roolia kuin alkava Arktisen neuvoston puheenjohtajuus. Ensimmäisen Yhdysvaltain matkansa ulkoministerinä Soini teki juuri arktisissa merkeissä presidentti Barack Obaman vetämään Glacier-kokoukseen Alaskassa syyskuussa 2015.

Arktisen puheenjohtajuusohjelman kaltainen dokumentti saa Suomessa hyväksynnän hallitustasolla, mutta se valmistellaan epäpoliittisena virkamiestyönä, johon hallitusten vaihtuminen ei vaikuta. Valmistelun lähtökohdaksi otettiin muutaman prioriteetin tunnistaminen, joista sitten edettäisiin sisältöön.

Yhdysvaltain puheenjohtajuuskaudelta oli periytyvässä telekommunikaatio, joka sopi hyvin Suomen profiliin.

Toinen prioriteetti eli meteorologinen yhteistyö valikoitui siitä lähtökohdasta, että Ilmatieteen laitos on hyvin aktiivinen toimija arktisessa tutkimuksessa Suomessa. Asiaa vahvisti sekin, että Ilmatieteen laitoksen johtaja Petteri Taalas valittiin 2015 YK:n alaisen Maailman meteorologisen organisaation WMO:n pääsihteeriksi.

Koulutus taas vaikutti välineeltä, joka toisi mukaan niin kestäväää kehitystä kuin paikallista väestöä ja liittyisi myös tasa-arvoon. Lisäksi Suomella on aina ollut vahva rooli Arktisessa yliopistossa, ja teeman kautta yhteys Arktisen yliopiston ja Arktisen neuvoston välillä vahvistuisi.

Ympäristönsuojelu on puolestaan yksi Arktisen neuvoston perustehtävistä joka tapauksessa, mutta nostamalla se yhdeksi prioriteeteista haluttiin välttää asian jääminen taustalle.

Suomen puheenjohtajuuskaudella näistä teemoista on järjestetty isoja erillisiä tilaisuuksia, kuten Arctic Meteorology Summit Levillä, Arktisen yliopiston konferenssi Oulussa ja Helsingissä sekä biodiversiteettikongressi ja arktisten maiden ympäristöministerien kokous Rovaniemellä.

Valittuja teemoja otettiin huomioon myös Arktisen talousneuvoston ohjelmissa sen omalle Suomen johtamalle kaudelle. Lähtökohtana oli saada molemmat ohjelmat tukemaan toisiaan.

Neljän prioriteetin lisäksi ohjelmaan otettiin kaksi yleistä ja kattavaa viitekehystä, jotka liittyivät ajankohtaisiin ja painaviin kansainvälisiin linjauksiin: Agenda 2030 eli YK:ssa sovitut kestävään kehityksen tavoitteet ja Pariisissa hyväksytty ilmastopuolitus. Näillä haettiin yhteisesti hyväksyttyä kehikkoa, jota kukaan ei voisi kiistää.

Yhdysvalloissa hallinnon vaihtuminen aiheutti myös täyskäännöksen ilmastopolitiikassa. Yhdysvaltain arktisen puheenjohtajuuskauden päättäneessä ulkoministerikokouksessa Fairbanksissa toukokuussa 2017 yhteisten kantojen hyväksyminen oli tavallista isomman työn takana. Siellä päästiin kuitenkin konsensukseen kaikissa Arktisen neuvoston toiminnan ja myös Suomen puheenjohtajuuden kannalta keskeisissä tekstien muotoiluissa.

Suomessa hallituksen sisältä tuli paineita nostaa tekstissä esille talusasioita, mutta niitä tuotiin ohjelmassa esiin yleisellä tasolla, ei täsmällisinä esityksinä. Lisäksi puheenjohtajuusohjelmaan kuului jo elementtejä kuten viestintäyhteydet, joilla on merkitystä talouden kannalta.

Puheenjohtajuuden alkamisen aikoihin osui myös Suomen talouden nousukausi, joka on tuntunut Pohjois-Suomessa hyvinkin paljon ja muuttanut suuresti esimerkiksi työttömyystilannetta. Se on vähentänyt samalla paineita liittää talouskasvun toiveita Arktisen neuvoston työhön. Tosin kotimaan politiikkaan ja Arktiseen neuvostoon liittyviä asioita on usein Suomen sisäisessä keskustelussa vaikea erottaa toisistaan, kun arktisuudesta puhutaan toisaalta Arktisen neuvoston kokousten kautta ja toisaalta esimerkiksi Jäämeren radan rakentamistoiveiden ja valtioneuvoston linjaamien Suomen omien strategisten tavoitteiden ja toimenpiteiden kautta.

Suomen hallinnon sisällä kuljetaan muutenkin raiteita, jotka toisinaan tuntuvat erillisiltä ja toisinaan eivät. Arktisen neuvoston puheenjohtajuus on rajattu asioihin, jotka ovat Arktisen neuvoston listalla. Puheenjohtajuusohjelmaan on koottu lista neuvoston työalueista Suomen tavoitteiden näkökulmasta: ympäristö ja ilmasto, meret, ihmiset, Arktisen neuvoston vahvistaminen.

Missään siellä ei kuitenkaan mainita kirjainparia EU, jota taas virallinen Suomi kautta vuosien on pitänyt esillä ja pitää jatkossakin: EU:n arktisen politiikan vahvistaminen ja EU:n komission tarkkailijajäsenyys Arktisessa neuvostossa ovat Suomen pitkäaikaisia tavoitteita. Lisäksi Suomi on arktisen strategiansa päivityksessä asemoinut itseään EU:n johtavaksi arktiseksi toimijaksi.

Vaikka tämän tason kansallisia tavoitteita ei ole mukana, puheenjohtajuusohjelma ei ole missään kohdassa ristiriidassa Suomen arktisen strategian kanssa. Ohjelman valmistelun aikana eri hallinnonalat ja ministeriöiden vastuuvirkamiehet kommentoivat omat asiansa, minkä jälkeen ulkoministeriön arktinen tiimi vetäytyi kirjoittamaan tekstejä yhdenmukaisiksi ja luonnokset kävivät kahteenkin kertaan ulko- ja turvallisuuspoliittisessa valiokunnassa eli presidentin ja hallituksen pöydillä.

Suomen puheenjohtajuus Arktisessa neuvostossa päättyi toukokuussa 2019 vajaa kuukausi eduskuntavaalien jälkeen. Arktisen neuvoston ulkoministerikokouksen isännöinti on joko vanhan ulkoministerin viimeisiä tai uuden ulkoministerin ensimmäisiä töitä. Niin tai näin, Suomen hallituspolitiikka on silloin joka tapauksessa välivaiheessa.

Arktisen neuvoston kokouksen kulkuun sillä ei ole merkitystä. asiat on valmisteltu virkamiesvetoisesti, ja niin ne myös etenevät. Suomen puheenjohtajuutta hoitanut joukko väistyy tehtävän päättyessä ja väki vähenee, mutta politiikan jatkuvuus pysyy. Suomi aloittaa kesällä 2019 Euroopan unionin puheenjohtajana, ja esille nousee siinä vaiheessa Euroopan unionin arktinen politiikka. Esille nousee Suomen toimesta myös pohjoisen ulottuvuuden politiikka, jolle yritetään hankkia uutta näkyvyyttä.

Suomen puheenjohtajuuskausi saatetaan kuitenkin muistaa ennen muuta yhdestä asiasta: yrityksestä saada aikaan arktisen maiden huippukokous

Suomessa on pitkä mieltymys huippukokouksiin. Kauan puhuttiin ”Helsingin hengestä”, vuonna 1975 pidetystä Euroopan turvallisuus- ja yhteistyökonferenssista, jonka onnistuminen juurtui syväälle suomalaisen poliittiseen tajuntaan. Suomen arktisella aloitteella eli Rovaniemi-prosessilla oli henkisiä juuria nimenomaan Etykin aikaan ja ajattelutapaan.

Rovaniemi-prosessin yhteydessä ei huippukokousta kuitenkaan maalailtu, ja on vaikea löytää suomalaisen arktisen huippukokouskeskustelun varsinaista alkulähdettä. Puheenvuoroissa tulee vastaan siihen suuntaan viittaavia heittoja jo 1990-luvulta asti pohjoisen ulottuvuuden tai muussa yhteydessä.

Konkreettisesti asia tuli ensimmäisen kerran esiin vuonna 2010 ulkoministeri Alexander Stubbin aloitteena, kun Suomen ensimmäistä arktista strategiaa laadittiin. Tämä aloite katosi julkisuudesta Stubbin kauden jälkeen. Ajatus jäi kuitenkin hautumaan. Esimerkiksi vuonna 2013 pääministeri Jyrki Katainen oli todennut BarentsObserver –verkkolehdele, että Suomi harkitsee huippukokousta edessä olevan vuosien 2017-2019 arktisen puheenjohtajuuden aikaan⁴³.

Vaikka asiasta ei juuri ulospäin puhuttu, huippukokouksen mahdollisuus on ollut esillä erilaisissa keskusteluissa, kuten presidentti Niinistön tavatessa Rovaniemen arktisia toimijoita loppuvuodesta 2014. Eivätkä Suomen kokoisessa maassa asiat muutenkaan kauas karkaa. Ulkoministeri Stubbin avustajana vuoden 2010 eli huippukokoussuunnitelmien aikaan toiminut Mikko Hautala työskenteli sittemmin presidentti Niinistön neuvonantajana, kunnes vuonna 2016 siirtyi suurlähettilääksi Moskovaan.

Suomen puheenjohtajuuden lähestyessä aika alkoi olla kypsä: nyt jos koskaan. Mutta koska huippukokous ei olisi Arktisen neuvoston normaalia toimintaa, aloitteen täytyi tulla jollain tavoin Arktisen neuvoston läheltä mutta kuitenkin sen ulkopuolelta, ja aloitteen esittäjällä täytyi olla siihen riittävä mandaatti. Käytännössä tämä tarkoitti Suomen poliittisessa järjestelmässä nimenomaan presidenttiä, jolla on valtaa ulkopoliitikassa mutta ei sisäpolitiikassa.

Niinistön presidenttikausi alkoi vuonna 2012, ja jo alkuvaiheessa hän toi monessa puheessa esiin omaa kiinnostustaan arktisia kysymyksiä kohtaan. Vuoden 2016 aikana Niinistö alkoi puhua eri yhteyksissä julkisuudessa siitä, että hän on tuonut arktista huippukokousta esiin tavatessaan muiden arktisten maiden johtoa.

Huippukokous oli esillä esimerkiksi, kun Niinistö tapasi Yhdysvaltain presidentin Barack Obaman Washingtonissa toukokuussa 2016. Silloin presidentin kanslian tiedote totesi, että huippukokous edellyttäisi maailmantilanteen rauhoittumista⁴⁴.

Niinistön ohella Suomessa erityisesti entinen pääministeri Paavo Lipponen on nostanut esiin huippukokouksen ajatusta. Vuonna 2016 Lipponen sai Bodössä Norjassa annetun High North

Hero -palkinnon, ja vuotta myöhemmin eli keväällä 2017 hän antoi haastattelun High North News -verkkolehdelelle⁴⁵.

Tuossa vaiheessa Suomi valmistautui Arktisen neuvoston puheenjohtajuuskauteen, ja entisen pääministerin roolissa Lipponen totesi haastattelussa Suomen valmistelevan arktista huippukokousta, joka korostaisi arktisia alueita matalan jännityksen alueena. Toisessa vastuksessa hän sanoi, että mustan hiilen päästöille täytyy tehdä jotain ja pohti, voisiko niistä saada erillisen arktisen projektin.

Kun Arktisen neuvoston puheenjohtajuuskauden ohjelmaa valmisteltiin, presidentti Niinistön aloitteesta tekstiin tuli maininta arktisesta huippukokouksesta ”kansainvälisen tilanteen niin salliessa”. Puheenjohtajuusohjelmassa huippukokusajatus sidotaan Arktisen neuvoston pitkän aikavälin tavoitteisiin, jotka voitaisiin korkealla tasolla vahvistaa.

Keväällä 2017 Niinistö lanseerasi ilmastomuutokseen liittyvän iskulauseensa ”Jos menetämme Arktiksen, menetämme koko maailman”. Tämä tapahtui Arkangelissa pidetyssä Venäjän arktisessa foorumissa, jossa hän tapasi myös virkaveljensä Vladimir Putinin. Arkangelissa Niinistö nosti erikseen esiin mustan hiilen ja sen yhden lähteen eli soihdutuksen, joka hänen mukaansa aiheuttaa neljänneksen arktisen alueen lämpenemisestä⁴⁶. Viesti oli suunnattu etenkin Venäjälle, jossa soihdutus kaasuntuotannossa on yleistä. Arkangelin tapaamisessa Niinistöllä oli tilaisuus testata Venäjän johdon ajatuksia ilmastomuutoksesta ja mahdollisesta huippukokouksesta.

Tässä vaiheessa Yhdysvalloissa oli jo presidentin virassa Donald Trump, eikä Niinistön keskusteluista Obaman hallinnon kanssa jäänyt paljon mitään jäljelle. Trump ryhtyi tekemään politiikan täyskäännöksiä kaikilla alueilla, mukaan lukien ilmastopolitiikka. Vaalipuheidensa mukaan hän päätti irrottautua Pariisin ilmastopöytäkirjasta.

Presidentin kynästä -blogissa toukokuussa 2017 oli tilannekatsauksen ja johtopäätösten aika. Niinistö nosti esiin ”ihmiskunnan suuren dilemman” eli sen, mennäänkö arktisella alueella ympäristö vai talous edellä⁴⁷. Tämän jälkeen hän kirjasi tavoitteensa siitä, mitä ja kuinka arktisen ilmastomuutoksen suhteen pitäisi tässä kansainvälisessä tilanteessa tehdä:

”Suosittelen lähestymiskulmaksi mustaa hiiltä, tuota jäätikön sulamisen kiihdytintä. Pahaan jälkeä aiheuttavat arktisen läheisyydessä olevat vanhentuneet energialaitokset, joissa poltto on epätäydellistä, sekä maallikolle lähes käsittämätön soihduttaminen, ylimääräisen kaasun polttaminen paikan päällä. Sitä tapahtuu maailmassa 40 kertaa enemmän kuin mitä Suomen vuotuinen kaasunkulutus on.

Näiden kahden ilmiön torjunnassa saattaa löytyä ”neutraalia” tilaa. Noiden päästölähteiden torjuminen ei puutu taloudellista hyväksikäyttöä tavoittelevien intresseihin – päinvastoin, laitosten uudistaminen luo toimeliaisuutta. Suunnitelmiakin kuulemma on, rahotus vain puuttuu. Ja maallikkojärjen mukaan soihduttaminen on vain tappiota, niin ympäristön kuin bisneksen puolesta.

Palaan kahteen suureen jäsenmaahan. Venäjällä tuskin on mitään sitä vastaan, että yhteistyössä ryhdyttäisiin parantamaan siellä olevien laitosten kuntoa ja energiatehokkuutta, se merkitsee myös taloudellista etua pidemmän päälle. Samalla Venäjä saisi aikaan kansainvälistä yhteistyötä, jota se pakotteiden aikana arvostaa, vaikkei pakotteita mitenkään purettaisi.

Presidentti Trump taas on moneen kertaan osoittanut, että hän on valmis tinkimään ehdottomista kannoistaan, jos näkee liikettä haluamaansa suuntaan. Ilmastonsuojelusta on nyt muodostumassa hänelle Akilleen kantapää. Liikkumalla tuossa neutraalissa tilassa hän

ei joudu luopumaan pääsanomastaan, mutta voisi tehdä edes jonkin vastaantulon kotimaiselle kritiikille. Tavoite siis olisi saada Trumpin hallinto edes jotenkin tunnistamaan ilmastosuojelun välttämättömyys, vaikkapa sitten energiatehokkuuden kautta.”

Käytännössä Niinistö on sovittanut toimintansa arktisen huippukokouksen saamiseksi maailmanpolitiikan uusiin realiteetteihin. Ilmastosta puhuminen ei johtaisi mihinkään, mutta jos puhutaan mustasta hiilestä, silloin puhutaan likaantumisen estämisestä ja puhtaasta ilmasta, eikä ilmaston lämpenemisestä. Musta hiili olisi asia, josta voisi sopia edes jotain, ja samalla päästäisiin konkreettisiin toimin hidastamaan arktisen ilmaston muuttumista. Asialistaa voisi laventaa myös esimerkiksi arktiseen merenkulkuun liittyviin kysymyksiin, jossa mailla on yhteisiä intressejä.

Huippukokouksen toteutuminen tai toteutumatta jääminen on kuitenkin kiinni siitä, onko suurvaltajohtajien tapaamiselle ylipäätään edellytyksiä. Kansainvälisen politiikan heilahtelut ovat olleet nopeita.

Musta hiili ei noussut arktiseksi puheenaiheeksi tyhjästä. Se oli näkyvästi esillä jo Arktisen neuvoston Tromssan ministerikokouksessa 2009, jossa keskityttiin vahvasti arktisen alueen ilmastomuutokseen ja jossa Al Gore piti voimakkaan puheen ilmastosta. Kokouksessa todettiin, että puuttuminen mustaan hiileen ja muihin lyhytikäisiin ilmastoon vaikuttaviin yhdisteisiin voisi olla tehokas tapa taistella ilmastomuutosta vastaan⁴⁸.

Tromssassa perustettu asiantuntijaryhmä antoi vuonna 2011 suosituksensa ministereille⁴⁹. Suosituksissa todetaan muun muassa, että puuttuminen mustan hiilen päästöihin tarjoaisi Arktiselle neuvostolle tärkeän mahdollisuuden johtajuuteen lyhyen aikavälin ilmastonsuojelussa.

Samana vuonna Arktisen neuvoston työryhmä AMAP julkaisi tieteellisen raportin mustan hiilen vaikutuksista ilmastoon ja listasi joukon mustan hiilen lähteitä arktisella alueella, kuten kaukolämmitys, kaasun polttaminen, liikenteen eri muodot ja biomassan poltto.⁵⁰

Vuonna 2015 Kanadan kauden päättäneessä Arktisen neuvoston Iqaluitin ministerikokouksessa oli käsitellyssä arktisten virkamiesten raportti toimista mustan hiilen ja metaanin päästöjä vastaan. Raportin ehdotusten joukossa on, että Arktisen neuvoston puheenjohtaja voisi seuraavan kahden vuoden aikana harkita korkean tason politiikantekijöiden foorumin kutsumista koolle päästöjen vähentämiseksi.⁵¹

Kaiken tämän myötä musta hiili on säännönmukaisesti ollut esillä arktisessa keskustelussa ja tietopohjaa on ollut paljon saatavilla. Niinistön aloitteen myötä Suomi on saanut myös tilaisuuden nostaa pohjoisen ulottuvuuden mekanismeja jälleen esiin pitkän hiljaisen kauden jälkeen. Toimet mustan hiilen päästöjä vastaan esimerkiksi Luoteis-Venäjän kaukolämpölaitoksissa istuisivat hyvin pohjoisen ulottuvuuden ympäristökumppanuuteen.

Vuonna 2017 Suomi vietti satavuotisjuhliiaan, mikä tarkoitti tavallista enemmän kontakteja valtionpäämiesastolla. Niiden yhteydessä pystyi tunnustelemaan myös huippukokousajatuksia. Yhdistettynä Arktisen neuvoston puheenjohtajuuteen arktisuus oli luonnollinen puheenaihe lähes kaikissa tämän tason tapaamisissa. Esimerkiksi Kiinan presidentti Xi Jinping valitsi Helsingin käyntikohteekseen. Kiinaa ei Arktisen neuvoston jäsenmaiden kokous koskisi, mutta Kiina on ollut hyvin aktiivinen arktisilla alueilla.

Elokuussa 2017 Niinistö tapasi Donald Trumpin Washingtonissa ja mainitsi lehdistötilaisuudessa myös mustan hiilen⁵².

Muodollisesti huippukokous siirtyi Suomen kansalliseksi tavoitteeksi kesäkuussa 2018, jolloin se kirjattiin tasavallan presidentin ja valtioneuvoston ulko- ja turvallisuuspoliittisen ministerivaliokunnan julkiseen tiedotteeseen: Suomi jatkaa huippukokouksen edistämistä ja tavoit-

teena on vahvistaa arktisten valtioiden yhteistä pyrkimystä rauhaan, vakauteen ja rakentavaan yhteistyöhön alueella⁵³. Viimeistään tässä vaiheessa Suomen ulkopoliittinen koneisto oli täysmääräisesti valjastettu työskentelemään arktisen huippukokouksen hyväksi.

Kun Venäjän presidentti Vladimir Putin ja Donald Trump pitivät lyhyellä varoitusajalla oman keskinäisen huippukokouksensa Helsingissä heinäkuussa 2018, arktisuus ei noussut julkisesti esiin. Niinistön ja Putinin tapaamisessa Sotshissa elokuussa 2018 se oli yksi pääaiheista ja Putin ilmoitti kameroiden edessä olevansa valmis tulemaan arktiseen huippukokoukseen. Putin piti Sotshissa Niinistön kanssa hyvin ympäristöhenkisen tiedotustilaisuuden.

Kun tätä tekstiä kirjoitetaan, keväälle 2019 kaavailun huippukokouksen lopullinen kohtalo ei vielä ole tiedossa. Kansainvälisesti hyvin merkittävän tapaamisen valmistelujen vieminen näinkin pitkälle on joka tapauksessa antanut Suomen presidentille keskeisen arktisen roolin, jota hänen ei olisi ollut mikään pakko ottaa. Arktisen neuvoston normaali toiminta ei liity presidentin toimialaan.

Hieman samaan tapaan Islannin entinen presidentti Olafur Ragnar Grimsson on monet vuodet esiintynyt eräänlaisena maailman arktisena omatuntona. Hän on kantava voima maailman suurimmaksi arktiseksi tapahtumaksi kasvaneen Arctic Circle –konferenssisarjan takana. Kummankaan presidentin näkyvä arktinen profiili ei ole millään tavoin virkatehtävistä suoraan johtuva.

Tavallaan Suomen presidentti toteuttaa tässä kirjaimellisesti asiaa, joka on Suomen arktisen strategian päivityksessä määritelty hallituksen tehtäväksi: ei enempiä eikä vähempää kuin globaali arktinen johtajuus.

Rovaniemellä lokakuussa 2018 pidetyssä Arktisen neuvoston CAFF-työryhmän järjestämässä suuressa biodiversiteetikongressissa Niinistö pääsi perustelemaan näkemyksiään suoraan kansainväliselle arktiselle yleisölle. Kongressi ajoittui ajankohtaan, jolloin kansainvälinen ilmastopaneeli IPCC vetosi vahvasti sen puolesta, että ilmaston lämpeneminen pyrittäisiin kaikin keinoin pysäyttämään 1,5 asteeseen.

Niinistön puhe oli vahva vetoamus sille, että ilmastonmuutos pysyisi asialistan kärjessä koko lähitulevaisuuden ajan. Hän nosti jälleen esille sen, että kyse on muustakin kuin hiilidioksidipäästöistä.⁵⁴

”Musta hiili vaikuttaa merkittävästi arktisen merijään kohtaloon. Kun mustaa hiiltä leviää valkoiselle jälle, se nopeuttaa jään sulamista välittömästi. Jos mustaa hiiltä ei jälle tule, myönteinen vaikutus on yhtä välitön. Mustan hiilen päästöjen vähentäminen on nopein tapa hidastaa arktisella alueella nyt tapahtuvia nopeita muutoksia”, hän totesi.

Rovaniemellä hän myös toi selväsanaisesti esiin Suomen halun järjestää kaikkien aikojen ensimmäisen arktisen huippukokouksen: ”Uskon, että ympäristöasioiden tulisi olla sellaisen huippukokouksen pääteema. Uskon niin ikään, että ympäristöasiat ansaitsevat oman huippukokouksensa.”

Konkreettisena ehdotuksena Niinistö esitti, että kaikki arktiset valtiot korkeimmalla poliittisella tasolla, sitoutuisivat vähentämään mustan hiilen päästöjään, ja toimenpiteiden listakin oli valmiina: ”Vähentämään öljy- ja kaasukenttien soihdutusta, siirtymään raskaista polttoöljyistä nesteytettyyn maakaasuun laivapolttoaineena, ajanmukaistamaan vanhanaikaiset voimalaitoksensa ja ehkäisemään maastopalaja.”

Hänen mukaansa konkreettisia ehdotuksia koskeva palaute on arktisilta mailta ollut erittäin myönteistä, jopa siellä, missä Pariisin ilmastopuolustus on herättänyt epäilyjä. ”Ilmastonmuutoksesta puhuminen ei nykyään välttämättä ole paras keskustelunaloitus aivan jokaisessa pääkaupungissa, mutta sen taustalla vaikuttavien konkreettisten ongelmien ratkaisemista voi edelleen lähestyä rakentavasti”, hän sanoi.

”Toivoa on. Voimme vielä pelastaa Arktiksen, ja voimme pelastaa maailman. Aikaa ei kuitenkaan ole hukattavaksi”, presidentti vetosi.

MELKEIN SAMOISSA PÖYDISSÄ

TOUKOKUUN PUOLIVÄLISSÄ 2018 KOKOONTUI joukko kutsun saaneita ihmisiä aamiaista-paamiseen osoitteeseen Eteläranta 10, Helsinki. Siellä sijaitsee Elinkeinoelämän keskusliiton EK:n päämaja, ja osoite on noussut symboloimaan suomalaisen elinkeinoelämän ääntä. Osa päämajassa puhutuista asioista tulee saman tien julkisuuteen, mutta vielä suurempi osa on väkevää taustavaikuttamista.

Nyt keskustelun aiheena oli, kuinka tehdä Suomesta ”arktisen liiketoiminnan ja politiikan johtava toimija”. Paikalla oli noin 40 miestä ja viisi naista, enimmäkseen elinkeinoelämän järjestöistä, yrityksistä ja valtionhallinnosta. Kunniapaikalla istui tämänkin kirjan riveiltä tuttu jyrävä hahmo. Mutta ennen ex-pääministeri Paavo Lipposta ääneen pääsi liikenne-ministeri Anne Berner, joka sujuvasti esitteli visionsa Suomesta liikenteen kansainvälisenä solmukohtana. Pohjoinen ulottuvuus ja arktinen ajattelu on saatava osaksi eurooppalaista ajattelua, hän sanoi, ja Euroopassa on oltava enemmän raaka-aineiden ja mineraalien oma-varaisuutta. Arktinen Eurooppa on osa Eurooppaa, ja se vaatii toimia logistiikassa ja infra-strukturissa.

Jäämeren rata, Baltian käytävä, globaalit intressit. Berner maalasi isolla pensselillä isoja asioita, sanoi sanottavansa ja poistui paikalta yleisön kiitosten saattamana. Sen jälkeen vuoro annettiin Paavo Lipposelle, joka ryhtyi kuvailemaan aamun varsinaista asiaa: ajatusta Arctic Offices-ta, joka perustettaisiin edistämään elinkeinoelämän ja koko Suomen arktista asiaa ja tuomaan jatkuvuutta Arktisen neuvoston puheenjohtajakauden jälkeen.

Ajatus itsessään oli jo parin vuoden takainen. Se oli syntynyt elinkeinoelämän raskaan sarjan vaikuttajien piirissä, eikä siitä muuten EK:n yläkerran kokoushuoneissa puhuttaisikaan. Paavo Lipponen ei pettänyt nytkään. Hän patisti Suomea karsimaan liian vaatimattomuuden, nostamaan profiliaan ja ottamaan johtoaseman arktisessa politiikassa Euroopassa: johtoasema on tarjolla ja otettavissa. Suomesta voisi tulla pohjoisen globaali toimintakeskus, jonka ydin olisi logistiikassa.

Tähän tarvitaan välineitä, ja yksi tarvittava välineen olisi uusi Arctic Office, eräänlainen Suomen arktinen kontaktipiste.

Lipposen jälkeen Arctia Oy:n toimitusjohtaja, Arktisen talousneuvoston puheenjohtaja Tero Vauraste esitteli ajatuksen käytännössä: rakenne, henkilöstömäärä, budjetti, toimintamalli. Se, mikä ajatukselta vielä puuttui, oli rahoitus.

Käydyssä keskustelussa kukaan läsnäolija ei sitoutunut mihinkään.

Selvittelyt ovat jatkuneet. Tämän kirjan mennessä painoon Arctic Officen toteutuminen on yhä auki.

Yksi tarinan opetuksista on, että Suomessa ei ole irrallista arktista rahaa. Vaikka taustalla olisi vahvojakin vaikuttajia, sen paremmin julkista kuin yksityistä rahaa ei aloitteiden ja ajatusten taakse tahdo hevin löytyä, ja monet toiminnot on sidottu tiukasti jo määriteltyihin projekteihin.

Kyseessä on kuitenkin myös esimerkki siitä, että talouselämä haluaa olla mukana vaikuttamassa Suomen arktiseen toimintaan. Niin haluavat myös ympäristöjärjestöt, ja molemmilla on kanavat, joita ne osaavat käyttää. Suomesta ei löydy yhtään merkittävää toimijaa, joka ei allekirjoittaisi kestäväen kehityksen periaatteita. Ratkaisumalleissa jo eroja löytyy.

Suomen Arktisen neuvoston puheenjohtajuudessa merkillepantavaa on, että kaikki tuntuvat olevan samassa kelkassa. Mikäli konflikteja on, ne liittyvät johonkin muuhun kuin Arktisen neuvoston linjauksiin. Ehdotus Jäämeren radaksi kuumentaa tunteita saamelaisalueilla, mutta rata ei kuulu Arktisen neuvoston asioihin.

Jos ratahanke etenee joihinkin käytännön ehdotuksiin, sille voi huoletta povata isoja otsikoita. Se ei olisi ensimmäinen esimerkki siitä, kuinka pitkälle kotimainen arktinen keskustelu voi kuumentua. Joitakin vuosia sitten elettiin jopa vaihe, jossa arktiseen toimintaan liittyvä mutkikas tapahtumasarja johti ministerin eroon.

Suomi on ainoa maa, jonka kaikki satamat saattavat talvella olla jäässä, ja ulkomaankaupalle jäänmurtajalaivasto on elinehto. Suomen telakoilla on niiden rakentamisesta jo vuosisatainen kokemus, ja maan arktiset myyntimiehet osaavat aina toistaa tämän lauseen: 60 prosenttia maailman jäänmurtajista on rakennettu Suomessa. Jäänmurtajat ovat symboli Suomen arktiselle teknologiselle osaamiselle.

Suomen tämän hetken kahdeksasta varsinaisesta jäänmurtajasta osa on rakennettu toimimaan vain Itämeren oloissa ja osa pärjää muuallakin.

Vuonna 2011 Arctia teki sopimuksen Nordica- ja Fennica -monitoimimurtajien käytöstä avustaa Shellin öljynetsintäoperaatioita Alaskan vesillä. Keväällä 2012 Greenpeace teki sarjan protesteja tätä vastaan, ja joukko Greenpeacen aktivisteja kiipesi Helsingissä aluksille. Arctian johto halusi tehdä tempauksesta rikosilmoituksen, mutta kyseessä on valtionyhtiö, ja valtion omistajaohjauksesta vastannut vihreiden ministeri Heidi Hautala vaati yhtiötä luopumaan siitä. Tämä tapahtui poissa julkisuudesta.

Kun asia 2013 tuli julki, siitä syntynyt julkinen paine pakotti Hautalan luopumaan ministerin paikastaan. Käyty mutkikas keskustelu koski tuossa vaiheessa ennen muuta ministerin toimintaa suhteessa rikosilmoitukseen ja siihen, missä vaiheessa ja kuinka asioista kerrottiin. Keskustelu ei niinkään sivunnut Greenpeacen alkuperäistä protestin aihetta eli Shellin arktisen öljynporauksen avustamista.

Vuonna 2012 oli myös esillä uuden jäänmurtajan tilaaminen Suomeen. Liikenneministeri Merja Kyllösen (vasemmistoliitto) johdolla päädyttiin siihen, että murtaja suunniteltaisiin toimimaan Itämeren oloissa mutta ei monitoimimurtajien tapaan muilla arktisilla vesillä. LNG-käyttöinen Polaris-murtaja otettiin lopulta käyttöön tammikuussa 2016. Tämän murtajan tilauksen yhteydessä puhuttiin paljon siitä, mihin tarkoitukseen Suomen jäänmurtajia pitäisi käyttää: pysyvätkö ne Itämerellä vai voivatko ne operoida kaupallisissa tehtävissä koko arktisella alueella.

Vuonna 2013 koettiin Hautala-tapauksen ohella vielä toinenkin arktinen mediamyrsky, johon Greenpeace liittyi suoraan. Venäjä pidätti Petshoranmerellä joukon järjestön aktivisteja, jotka olivat siellä protestoimassa Venäjän arktisia öljynporauksia vastaan. Pidätettyjen joukossa oli suomalainen Sini Saarela. Greenpeacen alus takavarikoitiin Murmanskin satamaan ja Saa-

rela päätyi muiden aktivistien kanssa murmanskilaiseen vankilaan. Hän pääsi lopulta Pietarista Suomeen reilut neljä kuukautta myöhemmin.

Ministeri Hautala erosi tehtävistään lokakuussa 2013 eli samaan aikaan, kun Saarela oli tutkintovankeudessa Venäjällä. Näillä asioilla ei ollut sinänsä tekemistä keskenään, mutta niillä oli yhteisiä nimittäjiä: arktisuus, Greenpeace, öljynporaous.

Suomen uusi arktinen strategia oli tuolloin juuri hyväksytty eduskunnassa. Tämän kaiken tuloksena Suomessa ryöpsähti syksyllä 2013 iso keskustelu siitä, mitä Suomi oikein arktisilla alueilla tavoittelee ja mikä on ympäristönsuojelun ja alueen taloudellisen hyväksikäytön suhde. Keskustelu kuitenkin laantui Hautalan eron ja Saarelan kotiinpaluun jälkeen. Tosin myöskään arktista öljynporausta ei viime vuosina ole juurikaan edistetty, osin ympäristösyistä ja osin siksi, että öljyn hinta on laskenut ja toiminta arktisilla alueilla on aina hyvin kallista. Näin ollen vuoden 2013 kaltaiselle tilanteelle ei enää ole ollut aineksia. Arctian monitoimimurtajat ovat kulkeneet niin Koillisväylällä kuin Luoteisväylällä ja hoitaneet erilaisia tehtäviä arktisilla vesillä, eikä niiden roolista ole noussut enää meteliä. Sen sijaan keskustelua on noussut siitä, ettei tehtäviä Itämeren ulkopuolella enää ole tarpeeksi. Marraskuussa 2018 yhtiö ilmoitti heikosta markkinatilanteesta ja jäänmurtopalveluiden kysynnän laskusta maailmalla protektionististen toimien vuoksi.⁵⁵ Joulukuussa Arctia kertoi, että yhtiön toimitusjohtaja vaihdetaan. Asiaa koskeneiden uutisten mukaan taustalla olivat ongelmat juuri offshore-liiketoiminnassa.

Suomessa on useita arktisen alueen liiketoimintaa harjoittavia yrityksiä, erityisesti meriteollisuudessa ja meriteknologiassa. Niistä selvästi näkyvin julkinen profiili on ollut jäänmurtoyhtiö Arctialla, pitkälti sen vuoksi, että toimitusjohtajana ollut Vauraste on ollut myös Arktisen talousneuvoston puheenjohtaja Suomen kaudella ja hän oli mukana jo talousneuvoston valmisteluissa.

Vauraste itse tuli Arctiaan 2009 oltuaan sitä ennen useissa logistiikkaan liittyvissä vastuutehtävissä muualla. Hänelle annettiin tehtäväksi laatia jäänmurtajayritykselle arktinen liiketoimintastrategia, ja johtopäätös oli, että kansainvälisille liiketoimintamahdollisuuksille olisi löydettävissä uusi taso. Tämä johti 2011 ensimmäisiin sopimuksiin ja operaatioihin Shellin kanssa arktisella alueella.

Arktisen suurlähettilään Hannu Halisen ja Vaurasteen välille syntyi samoina vuosina yhteys. Arktisen neuvoston pelastussopimusta ja öljyntorjuntasopimusta valmistelevat työryhmät kävivät Arctialla. Suomen uuden arktisen herätyksen jälkeiset toimintamuodot olivat tuolloin muotoutumassa, ja muodostui liike-elämän edustajista koostuva taustaryhmä, joka keskusteli ulkoministeriön kanssa arktiseen talouteen liittyvissä kysymyksissä.

Suomalaisen talouden taustaryhmän keskustelut laajenivat koskemaan kansainvälistä ulottuvuutta, ja Suomi oli mukana vetämässä näitä keskusteluita Islannin, Kanadan ja Venäjän kanssa. Toiminta fokusoitui nimenomaan liike-elämään, ja Suomessa tästä kehittyi Arktisen talousneuvoston taustaryhmä. Suomalainen ja laajemmin pohjoismainen näkemys vaikuttivat lopulta varsin paljon siihen, millaiseksi talousneuvoston tehtävät ja rakenne muodostuivat.

Ajatus Arktisesta talousneuvostosta kehittyi Arktisen neuvoston Kanadan puheenjohtajuuskauden aikana ja sen suunniteltu rakenne perustui Arktisen neuvoston rakenteeseen. Talousneuvosto syntyi vuonna 2014 itsenäisenä elimenä, eikä se ole edes pyrkinyt Arktisen neuvoston tarkkailijaksi. Yhdysvallat teki omalla kaudellaan alusta asti selväksi, että talousneuvosto ei olisi muodollisesti lainkaan kytköksissä Arktiseen neuvostoon. Niin myös tapahtui. Talousneuvostosta tuli lopulta itsenäinen elin, ja se toimii Arktisen neuvoston rakenteiden ulkopuolella. Tähän vaikutti ennen muuta Yhdysvaltain asenne omalla Arktisen neuvoston puheenjohtajuuskaudellaan ja siihen liittyvä sisäpolitiikka, kuten näkemuserot Washingtonin ja Alaskan toimijoiden välillä.

Talousneuvoston sihteeristö – jonka johdossa on suomalaislähtöinen Anu Fredrikson – päätettiin sijoittaa Tromssaan, jossa on myös Arktisen neuvoston sihteeristö. Puheenjohtajuus seuraa Arktisen neuvoston puheenjohtajuuksien rytmiiä. Myös rakenteita suunniteltiin alkuvaiheessa vastaamaan Arktisen neuvoston rakenteita. Sitten liike-elämäpainotteisuus on tullut yhä enemmän kuvaan.

Suomen puheenjohtajuusohjelmassa 2017-2019 kuitenkin viitataan useaan otteeseen Arktiseen talousneuvostoon ja etsitään synergioita samanaikaisten puheenjohtajuuksien kautta. Pienessä maassa reviirirajat ovat myös pienet.

Arktisen liike-elämän kontakteja edistävän talousneuvoston työssä on selkeästi niitä elementtejä, joita Guy Lindström ehdotti 1990-luvun lopulla kirjassa aiemmin kuvatussa aloitteessaan transatlanttisesta arktisesta talousfoorumista. Mitään suoraa linkkiä ei kuitenkaan ole, eivätkä aiemmat aloitteet ilmeisesti edes olleet tiedossa, kun talousneuvostoa ryhdyttiin perustamaan. Kyse on jälleen siitä, että tietyt ajatukset pääsevät etenemään silloin, kun aika on niille kypsä.

Arktinen talousneuvosto lähti liikkeelle juuri niihin aikoihin, jolloin lännen ja Venäjän väliset sanktiot ja vastasanktiot alkoivat. Ne tuntuvat myös arktisessa liiketoiminnassa, jossa liuta suunnitelmia on jäänyt toteutumatta. Kaupan esteet ja protektionismi ovat maailmalla muutenkin kasvussa. Talousneuvostossa arktisen liiketoiminnan osapuolilla on keskusteluyhteys, mutta ei kykyä vaikuttaa asioihin ohi valtiotason päätösten.

Suomen uuden arktisen herätyksen aikoihin 2012 perustettiin arktista keskustelua edistämään myös Suomen Arktinen Seura, joka nopeasti keräsi jäsenikseen, hallitukseensa sekä valtuuskuntaan melkoisen joukon alan tunnettuja nimiä ja monenlaisia näkyviä yhteiskunnallisia toimijoita. Seuran valtuuskunnan puheenjohtajaksi asetui entinen pääministeri Esko Aho, joka on myös elinkeinoelämän idänsuhteita edistävän East Officen hallituksen puheenjohtaja.

Seuran toiminta on kuitenkin käytännössä jäänyt eräisiin keskustelutilaisuuksiin. Sillä ei ole käytössään mainittavia tuloja toimintaa varten, eikä seura vuoteen 2018 mennessä juurikaan ole profiloitunut keskustelunavaajana tai julkisten aloitteiden tekijänä.

Entisillä pääministereillä Lipposella ja Aholla on molemmilla toimintaa Venäjään liittyvissä taloussuhteissa – Lipponen on toiminut Itämeren kaasuputkea rakentavan Nord Stream -yhtiön neuvonantajana – mutta heillä on myös yhteistä ajattelua arktisella suunnalla. Helmikuussa 2018 eli vain vähän ennen kuin ensimmäinen Jäämeren rataa koskeva selvitys julkistettiin, he kirjoittivat yhdessä Helsingin Sanomiin tekstin, jossa he patistivat Suomea käyttämään hyväksi Arktisen neuvoston puheenjohtajuuden ja sitä seuraavan puheenjohtajuuden Euroopan Uniossa loppuvuodesta 2019. Entisten pääministerien mielestä tässä on kyse ennen muuta infrastruktuurista, ratakankkeista, tietoliikennekaapelista ja logistiikasta: ”Suomen asemalla tällaisena globaalina pohjoisena napana olisi suuri strateginen arvo koko Euroopalle”.⁵⁶

Vaikka näkemys- ja painotuseroja on, eri osapuolilla on usein hyvin samankaltainen kuva arktisesta alueesta ja Suomen asemasta siinä, ja kynnys keskustella on matalalla. Tämä pätee etenkin niiden toimijoiden kesken, jotka ovat mukana maan arktisen keskustelun ytimessä.

Ympäristöjärjestöjen puolelta mukana on ennen muuta WWF, joka on hyvin resurssoitu ja jolla on monta hyvää korttia käytössään. Kansainvälinen WWF on Arktisen neuvoston tarkkailijajäsen ainoana koko sirkumpolaarisella alueella toimivana ympäristöjärjestönä. Esimerkiksi Greenpeacen hakemuksen taakse ei ole yksimielistä hyväksyntää löytynyt. WWF:n arktinen ohjelma on kasvattanut uskottavuuttaan olemalla mukana aina arktisen yhteistyön alkuajoista asti. Arktisen ohjelman päämaja on Kanadassa, mutta ohjelman puheenjohtajana on Suomen Arktisen neuvoston puheenjohtajuuden ajan ollut Suomen WWF:n pääsihteeri Liisa Rohweder.

Rohweder on tehnyt aikanaan väitöskirjan kestäväan kehitykseen liittyen, ja harvassa ovat ne Suomessa järjestetyt arktisen kestäväan kehityksen paneelit, joissa hän ei ole mukana.

Ainoana ympäristöjärjestönä WWF on mukana myös valtioneuvoston nimittämässä Suomen arktisessa neuvottelukunnassa, joka koostuu ministeriöiden, pohjoissuomalaisen alueiden, kaupunkien ja yliopistojen, elinkeinoelämän järjestöjen ja saamelaisten edustajista. WWF ei järjestä otsikoihin päätyviä tempauksia, mutta se on onnistunut saamaan itselleen värisuoran eli paikan niissä pöydissä, joissa arktiset linjaukset tehdään.

Järjestön kokemus arktisesta vaikuttamisesta Suomessa on, että ääni tulee hyvin kuulluksi ja asiantuntemusta arvostetaan. Niinpä järjestö voi hyvin sanoa olevansa samoilla linjoilla esimerkiksi puheenjohtajuuskauden ohjelman kanssa.

Eikä erimielisyys yhdessä asiassa estä yhteistyötä samojen toimijoiden kanssa toisessa asiassa. Raskaan polttoöljyn käyttökiellossa ja mustan hiilen kysymyksissä Suomen linja saa WWF:ltä paljon kiitosta. Kotimaan politiikkaan kuuluvan Jäämeren radan suhteen tilanne on toinen.

Arktisessa yhteistyössä WWF:n kokemus on, että valtiotkin tietyissä tilanteissa toivovat suoraan puhetta: hallituksista riippumaton järjestö voi sanoa samoissa pöydissä ääneen asioita, joita valtioiden edustajat samoissa pöydissä eivät välttämättä voi.

Esimerkiksi arktisten maiden ympäristöministerikokouksessa Rovaniemellä lokakuussa 2018 Rohweder esitteli kolmessa diassa, kuinka Arktinen neuvosto pitäisi uudistaa, jotta se pystyisi toimimaan paremmin. Se oli jotain, jota kukaan roolinsa sitoma valtiollinen toimija tai neuvoston rakenteen sisällä oleva ei olisi voinut esittää.

WWF on ajanut Suomelle kunnianhimoa, rohkeutta ja riskinottoa arktisiin ympäristötavoitteisiin, ja järjestö kaipaa myös mitattavuutta: on tärkeää nähdä, kuinka asiat ovat ja kuinka ne etenevät. Suomen tavoittelema globaali arktinen johtajuus voisi olla ympäristöjohtajuutta, edelläkävijän roolia ilmastomuutoksen hillinnässä.

Siinä missä WWF puhui Rovaniemellä ympäristöministerien kokoussalien sisällä, kiipeili Greenpeace samaan aikaan Lappia-talon katolla kiinnittämässä mertensuojelun banderollia biodiversiteettikongressin osanottajien nähtäväksi. Ovella järjestön väki oli jakamassa lentolehdistä Jäämeren rataa vastaan. Greenpeacen työ tapahtuu ennen muuta julkisuuden ja tempauskautta.

Arctian ja WWF:n kaltaiset toimijat ovat Suomessa verkostoituneet kaikkialle, minne haluat, ja saavat sanansa kuulluksi. Pitkälti juuri tällaisten eri osapuolten kontaktien kautta syntyvät Suomen arktisessa politiikassa jatkuvasti nähdyt muotoilut talouden intressien, kestäväan kehityksen ja ympäristönsuojelun yhdistämisestä. Arktisilta toimijoilta kuuluu usein kiitosta siitä, että keskusteluyhteys toimii eri osapuolten välillä. Kiitosta ei kuitenkaan viime aikoina ole kuultu saamelaisten suunnalta, ja taustalla on ollut nimenomaan Jäämeren rata.

Huhtikuussa 2018 Helsingissä Säätytalolla pidettiin arktinen keskustelutilaisuus, joka keräsi kaikki istuinpaikat täyteen talon raskaiden kristallikruunujen alle. Arktinen seura, Paasikivi-seura ja UKK-seura olivat yhdistäneet voimansa ja kokoontuneet – enimmäkseen varsin varttuneiden kuulijoiden voimin – puimaan arktisen alueen näkymiä. Paikalla oli valtioneuvoston, ulkoministeriön ja eduskunnan raskasta sarjaa.

Valtiosihteri Paula Lehtomäki kertoi Suomen olevan johtava arktinen toimija kansainvälisesti ja EU:ssa. Entinen pääministeri Matti Vanhanen puhui suurista taloudellisista intresseistä ja niiden turvallisuuspoliittisista kytkennöistä. Ulkoministeriön valtiosihteri Matti Anttonen puhui ilmastomuutoksesta, luonnonvarojen hyödyntämisestä ja arktisella alueella tapahtuvasta valtavasta muutoksesta. Liikenneministeri Anne Berner maalasi kunnianhimoista visiota Suo-

mesta solmukohtana tavaroille, ihmisille ja datalle, arktisia alueita osaksi ydin-Eurooppaa. Entinen pääministeri Paavo Lipponen tahtoi Euroopan, Venäjän ja Aasian huippukokouksen Suomeen vuoden 2019 EU-puheenjohtajuuden aikana. Arctian Tero Vauraste puhui yhden luukun periaatteen tarpeesta arktisessa toiminnassa ja Suomen arktisen osaamisen näyteikkunasta.

Sitten vuoroon tuli saamelaiskäräjien puheenjohtaja Tiina Sanila-Aikio. Hän kertoi, millaista on elää alkuperäiskansan jäsenenä yhteiskunnassa, joka ”haluaa valjastaa kotimme, arktisen alueen, omien taloudellisten intressiensä hyödyksi muuttaen, turmellen, tuhoten, hävittäen, lopettaen elämämme edellytykset, kulttuurimme harjoittamisen mahdollisuudet.”

Hänelle arktisuus näyttäytyi valtaväestön motivaattorina, joka oikeuttaa tähytä arktiselle alueelle ja kolonisoida alueiden viimeisetkin kolkat.

”Arktisuus näyttäytyi hieman teennäisenä identiteettinä, ja se näyttäytyy täysin päinvastaiselle identiteetille, joka arktisen alueen alkuperäiskansoilla on”, Sanila-Aikio sanoi.

Hän kertoi Jäämeren rataa koskevasta liikenneministeri Anne Bernerin tiedotustilaisuudesta, jonka jälkeen poroerotuksessa vanhemmat lasten kuullen vitsailivat, kuinka enää ei tarvitse köyttä hakea autotallista, vaan voi hypätä junan alle.

”Kuulen seuraavana päivänä, kuinka lapsemme ovat alkaneet itkeä tietämättä ja ymmärtämättä, mitä he itkevät reagoiden vanhempiinsa. Kuulen seuraavina viikkoina, kuinka vanhemmat eivät voi ahdistukseltaan nukkua tai kuinka heillä on ilmennyt esimerkiksi vatsaoireita. Haluan korostaa vastuuta, miten päätöksiä tehdään ja kuinka näistä viestitään, joilla viedään kokonaisen kansan tulevaisuus”, Sanila-Aikio sanoi.

”Olen miehelleni luvannut, ja lupaan tänään myös ministeri Bernerille, että tulen tekemään kaikkeni, ettei Jäämeren rataa tule. Mutta jos se tulee, silloin kaatuu perheeni maailma monien muiden saamelaisperheiden maailmoiden lisäksi. Kuka nämä maailmat korjaa? Toivottavasti te päättäjät ymmärrätte, millaisia traumoja tänä päivänä teette”.

Liikenneministeri ei tässä vaiheessa enää ollut salissa.

Jäämeren rata ei ole osa Suomen ohjelmaa Arktisessa neuvostossa. Se on osa Suomen sisäistä päätöksentekoa, eikä siitä tätä kirjoitettaessa ole olemassa yhtään konkreettista päätöstä. Ei myöskään ole vielä julkistettu tuloksia radan mahdollisuutta selvittäneestä työryhmästä, jossa myös saamelaiskäräjät ovat olleet mukana.

Mutta saamelaisnäkökulmasta juuri ratakeskustelu on leimannut Suomen arktista puheenjohtajuuskautta, sillä se on näyttäytynyt tämän ajanjakson suurimpana yksittäisenä asiana. Se on myös poiknut koko joukon rataa vastustavia mielenilmauksia, joissa Greenpeace on ollut mukana.

Saamelaiset ja alkuperäiskansat mainitaan käytännössä kaikissa arktisissa teksteissä, joita Suomi on tuottanut. Useimmiten mainintojen paikka on siellä, missä se on tässäkin kirjassa: tekstin loppuosassa asiana, jota ei voi olla ottamatta huomioon mutta joka ei kuitenkaan ole ollut mukana varsinaisen sisällön valmistelussa.

Saamelaisia edustaa Arktisessa neuvostossa Saamelaisneuvosto, joka on kaikkien saamelaisen yhteinen elin. Toisaalta Suomessa, Ruotsissa ja Norjassa saamelaisten parlamentit – Suomessa saamelaiskäräjät – edustavat asioita valtioiden sisällä. Suomi on säännönmukaisesti kutsunut käräjien puheenjohtajan mukaan tärkeimpien arktisten kokousten valtuuskuntiin, tosin yleensä antamatta käräjien edustajalle kokouksissa puheaikaa. Isompien arktisten tapahtumien avajaisissa saamelaispuheenvuoro on lähes säännönmukaisesti, esimerkiksi Rovaniemen biodiversiteetikongressissa se oli heti tasavallan presidentin jälkeen.

Kokemus ”kiintiösaamelaisuudesta” on kuitenkin saamelaisten suunnalla vahva, ja varsinaisessa substanssikeskustelussa saamelaiset ovat kokeneet olevansa mukana lähinnä vain ympär-

ristöasioissa. Myös kapasiteetti tulee usein vastaan: erilaisia foorumeita ja kokouksia ja niiden myötä seurattavia asioita on paljon aina YK-tasolta alkaen, ja kansainvälisiä valmiuksia omaavia saamelaistoimijoita on rajallisesti. Usein samat henkilöt seuraavat ja ottavat kantaa myös kaikkeen, mitä tapahtuu kotimaan saamelaispolitiikassa, jossa on käännteitä ja asioita riittänyt.

Tämä kaikki on toimijoille hyvin aikaa vievää, minkä seurauksena esimerkiksi alkuperäiskansojen itsemurhien ehkäisyyn keskittyvän Rising Sun -hankkeen edistäminen on Suomen puheenjohtajuuskaudella jäänyt jalkoihin.

Saamelaiskäräjillä on uusi ja ajanmukainen rakennus Inarissa ja sen lähellä saamelaismuseo Siidaa suunnitellaan uudistettavaksi tuntuvasti. Kieleen ja kulttuuriin liittyvissä asioissa kehitystä on tapahtunut paljon, mutta saamelaisasioissa riittää puhuttavaa.

Suomi ei ole ratifoinut kansainvälisen työjärjestön ILO:n tunnettua yleissopimusta 169, jossa määritellään alkuperäiskansat ja niiden oikeudet. Moni hallitus on tehnyt tähän liittyviä selvityksiä ja valmisteluita, mutta yhtä monta kertaa kuin asiaa on valmisteltu, se on myös kaatunut. Samaan aikaan asiat ovat mutkistuneet keskustelussa, joka koskee sitä, minne vedetään raja äänioikeudessa saamelaiskäräjien vaaleissa. Etnistä alkuperää ei Suomessa rekisteröidä, joten käräjien äänioikeus on samalla käytännössä määritellyt saamelaisuuden. Juha Sipilän hallitus käynnisti saamelaisasioita käsittelevän sovintoprosessin valmistelun. Syksyllä 2018 uusi saamelaiskäräjälain luonnos kaatui saamelaiskäräjien vastustukseen.

LOPUKSI

LOKAKUUSSA 2018 KANSAINVÄLINEN ILMASTOPANEELI IPCC julkaisi raporttinsa siitä, kuinka tärkeää on pysäyttää ilmaston lämpeneminen 1,5 celsiusasteeseen. Pääviesti oli, että puolentoista ja kahden asteen lämpenemisen välillä on seurauksiltaan tuntuva ero. Lämpeneminen voidaan pysäyttää puoleentoista asteeseen, mutta se edellyttää nopeita ja tuntuvia toimia.

Arktisella alueella 1,5 asteen vaihtoehdossa Jäämeri olisi kesäisin kokonaan sula kerran sadassa vuodessa ja 2,0 asteen vaihtoehdossa kerran kymmenessä vuodessa⁵⁷.

Raportti julkaistiin maanantaina. Torstaina ja perjantaina samalla viikolla arktisten maiden ympäristöministerit kokoontuivat Suomen ympäristöministerin Kimmo Tiilikaisen kutsusta Rovaniemelle Arktikumiin. Edellisen kerran ympäristöministerit olivat koolla Rovaniemellä 1991, jolloin he tulivat aloittaneeksi koko arktisen yhteistyön. Nyt ministerit pitivät puheita, osallistuivat paneelikeskusteluihin ja kuuntelivat puheenjohtajan päätelmät. Oli kulunut viisi vuotta siitä, kun ympäristöministerit ylipäätään tapasivat edellisen kerran.

Puheenjohtajan päätelmissä todetaan, että osallistujat nostivat esiin IPCC:n tuoreessa raportissa olleen informaation maailmanlaajuisesta lämpenemisestä ja sen vaikutuksista arktisille alueille.⁵⁸

Tämän ohella ministerit totesivat jatkavansa kansallisia toimia mustan hiilen päästöjen vähentämiseksi. Loppupäätelmien mukaan jotkut ministerit korostivat maidensa kunnianhimoisia tavoitteita kasvihuonekaasujen päästöjen vähentämiseksi ja jotkut ministerit painottivat ta-louskasvua ja energiaturvallisuutta ja päästöjen vähentämistä innovaatioiden kautta.

Päätelmissä ei eritellä, minkä maan ministerit olivat mitäkin mieltä. Rivien välistä voi lukea, mistä on kyse. Ilmastopolitiikan yksimielisyys on takanapäin.

Arktisten maiden ministereillä olisi ollut tilaisuus yhteiseen vahvaan puheenvuoroon IPCC:n uunituoreen raportin pohjalta. Mitään sellaista ei tapahtunut. Yhteiseksi nimittäjäksi jäi toteamus raportissa olleesta informaatiosta. Musta hiileen liittyviä asioita oli ehditty valmistella enemmän, joten niistä päästiin puhumaan konkreettisemmalla tasolla.

Kaksi päivää ennen kokousta Suomen presidentti Sauli Niinistö ilmoitti Lappia-talolla Rovaniemellä pidetyssä biodiversiteetikongressissa, että Suomi on halukas järjestämään arktiseen ympäristöön keskittyvän huippukokouksen valtiojohtajien tasolla ja että ympäristöasiat ansaitsevat oman huippukokouksen.

Ympäristöministerien paperissa ei ajatukseen arktisesta ympäristöhuippukokouksesta viitata mitenkään.

Jos menetämme Arktiksen, menetämme maailman. Tämä on presidentti Niinistön iskulause, josta on lainattu myös tämän kirjan nimi. Se on selkein Suomen arktisen politiikan kolmen vuosikymmenen taipaleen aikana tuotettu iskulause.

Se on myös iskulause, jollaisen käyttämiseen eivät taivu konsensusperiaatteella toimivat kansainväliset foorumit. Sellaista voivat käyttää vain toimijat, jotka ovat niistä erillään. Suomen tai Islannin presidentin virka on siihen oikein hyvä.

Mutta kuinka saada varsinaiset toimijat toimimaan? Kansainvälisissä konferensseissa on pitkään puhuttu siitä, kuinka arktinen alue muuttuu. Viime ajat niissä on lähes kaikissa näytetty kuvataulua YK:n kestävän kehityksen tavoitteista. Usein niitä näyttävät istunnot tuntuvat olevan erillään kaikista niistä muista, joissa samoja tauluja on näytetty ja niistä on keskusteltu.

Tätä voi toki tulkita myös esimerkkinä siitä, kuinka pitkälle keskusteluissa on jo päästy. Puhutaan samoista asioista ja luodaan yhteistä ymmärrystä.

Jos ajattelee arktista kokonaisuutena, asiat ovat hienosti. 1980-luvulla Rovaniemi-prosessista alkanut polku on laajentunut valtavasti. On syntynyt hyvin moniulotteinen kansainvälinen järjestelmä ja erittäin tiivis kontaktiverkko. Ymmärrys arktisesta alueesta on hyvällä tasolla.

Mikään ei viittaa siihen, etteivätkö syntyneet arktisen yhteistyön rakenteet jatkaisi elämäänsä. Toinen kysymys on, mitä rakenteiden sisällä tapahtuu.

Minulla on ollut harvinainen tilaisuus seurata noin 30 vuoden ajan arktisen ja pohjoisen yhteistyön kehittymistä, usein näkijänä ja kokijana, joskus myös tekijänä. Olen Suomessa tuntenut lähes kaikki arktiset toimijat ja maailmallakin monet.

Arktisen yhteistyön alkuvaiheet olivat täynnä kiehtovaa intoa ja idealismia. Rakenteet ja tekemisen mallit olivat uusia, niitä luotiin ja muokattiin. Oli olemassa ikään kuin arktinen tai Barentsin alueen perhepiiri, jossa valtioiden rajoilla ei tuntunut olevan niinkään väliä.

Siitä on yhä paljon jäljellä, mutta ei läheskään kaikkea. Mukaan on tullut paljon isoja toimijoita, isoja panoksia ja kansallisia intressejä. Arktisen yhteistyön luomisen pioneerihenki on pitkälti kadonnut, kuten voi odottaakin ajan kuluessa tapahtuvan. Mutta arktista idealismia on yhä olemassa niin paljon, että arktinen toiminta on säilyttänyt oman erityisyytensä. Ennen muuta tämä johtuu siitä, että arktinen alue itsessään on niin erityinen. Se on kaunis, se on ainutlaatuinen – ja sen perusta järkkyy. Monelta suunnalta. Kyse ei ole vain ilmastosta.

Kansainvälisen tilanteen uusi monimutkaisuus ei voi olla vaikuttamatta yhteistyön luonteen myös arktisella alueella.

Tämä kirja on Suomen arktinen tarina lähtien ajasta, jolloin arktinen alue alkoi kylmän sodan jälkeen avautua. Kirjan kirjoittamisen aikana olen ensimmäisen kerran alkanut ajatella, että se, mikä kerran alkoi, saattaa myös kerran loppua. Sen jälkeen alkaa uusi, toisenlainen tarina, toisenlaisessa maailmassa.

Jos menetämme Arktiksen, menetämme maailman. Mutta Arktiksen voi menettää yhtä useammalla tavalla. Yleensä puhutaan ilmaston lämpenemisestä. Poliitiikan kuumenemisellä voi olla sama seuraus. Molemmat tapahtuvat pienin askelin, joita otetaan yksi toisensa jälkeen, kunnes kaikki on jo peruuttamattomalla tavalla toisin.

Arktista konfliktia tämä ei tarkoita. Sellaista ei ole näköpiirissä. Kyse on enemmän siitä, että rakenteet jäävät olemaan, mutta henki niiden sisällä muuttuu. Mekanismit toimivat, kaikki osallistuvat, mutta jotain on aivan toisin kuin oli ennen. Tämä voi tapahtua jopa niin, että sitä ei kunnolla edes huomaa. Pitäisi pystyä miettimään, kenen ääni kuuluu ja kenen ei.

Koska tämä kirja keskittyy nimenomaan Suomeen, asian voi sanoa myös näin: Suomen kaikkien etujen mukaista on vaikuttaa siihen, ettei arktisen alueen erityisyyttä menetetä. Arktisen yhteistyön tarinan tulee jatkua, ei jäädä yhdeksi historian vaiheeksi.

VIITTEET

- 1 Hallituksen linjaus arktisen strategian päivityksen painopisteistä. Hallituksen strategiaistunto 26.9.2016
- 2 Paavo Lipponen, Prime Minister of Finland. The European Union policy for the Northern Dimension from an Arctic angle. Speech at Rovaniemi Town Hall, August 28, 2000
- 3 Framework Agreement on a Multilateral Nuclear Environmental Programme in the Russian Federation, 2003
- 4 Heikkilä, Markku: Pohjoinen ulottuvuus. Ulkoministeriö, Eurooppatiedotus 2006
- 5 Brøndbo, Stig: Interview with Thorvald Stoltenberg. Shared Voices Magazine 2016 Special Issue
- 6 Top of the Barents. www.barentscooperation.org
- 7 Markku Heikkilä, Henri Wallen: Journalists want to report about Barents region – But there are reasons why it does not work. BarentsObserver 11.3.2015 (see also www.barentsinfo.org/Guide)
- 8 Cooperation at the external borders of the EU relaunched. www.arcticfinland.fi, published 2.10.2018
- 9 Joint Statement of the Barents Regional Council, Rovaniemi 24.5.2018
- 10 Atle Staalesen: Visa-free regime will strengthen special relationship with Russia, North Norwegian leaders say. BarentsObserver 25.5.2017
- 11 25 Years of Arctic Research Cooperation. IASC after 25 years. Special issue of IASC Bulletin. IASC 2015
- 12 Aili Pakarinen, Helsingin Sanomat, 27.10.2002: Diplomaatti valmisteli Suomen Etykiä
- 13 Ministerikokous arktisen ympäristön suojelusta, Rovaniemi 13.-14.6.1991. Suomen valtuuskunnan kertomus / Ympäristöministeriö 15.8.1991, Satu Nurmi ja Paula Kankaanpää
- 14 David Stone, Lars-Otto Reiersen and Jan-Idar Solbakken: The Establishment of UArctic and the Arctic Council Process Behind It. Shared Voices, 1/2017
- 15 Esko Rieppula: Circumpolar Universities Association: Communication and Collaboration Between the Peripheral Areas of the North. Shared Voices, 1/2017
- 16 Suomen puheenjohtajuuskauden ohjelma Arktisessa neuvostossa 2000-2002. Ulkoministeriö 2000.
- 17 Oran Young: The Structure of Arctic Cooperation: Solving Problems/Seizing Opportunities. A paper prepared at the request of Finland in preparation for the fourth conference of Parliamentarians of the Arctic Region, Rovaniemi, 27-29 August 2000, and the Finnish chairmanship of the Arctic Council during the period 2000-2002
- 18 Opening statement by Foreign Minister Erkki Tuomioja at the Arctic Connection Seminar. 2 October, 2001 Hanasaari, Espoo
- 19 Speech by Chair of the Arctic Council, Ambassador Peter Stenlund, 5th Northern Forum General Assembly October 29 - 31, 2001 Edmonton, Alberta
- 20 Arctic Council 3rd ministerial meeting in Inari, Finland, October 9-10, 2002 Opening speech by Mr Erkki Tuomioja, Minister for Foreign Affairs, Finland
- 21 Kervinen, Juha-Pekka: CIA tuhosi Rauma-Repolan parhaan bisneksen. Tekniikka ja Talous 5.12.2008
- 22 The Ilulissat Declaration. Arctic Ocean Conference, Ilulissat, Greenland, 27.-29.5.2008
- 23 Communication from the Commission to the European Parliament and the Council: The European Union and the Arctic Region. Brussels, 20.11.2008
- 24 Metaani kuplii jo. Pääkirjoitus, Kaleva 30.4.2009
- 25 Suvi Kukkonen: Pro Futura Europa. Euroopan Kulttuurisäätiön Suomen osasto 40 vuotta. European Cultural Foundation Network Finland, 2009
- 26 Asetus Lapin Korkeakoulun Arktisesta keskustasta. Annettu Helsingissä 23.12.1988
- 27 The European Union and the Arctic Region. Communication from the Commission to the European Parliament and the Council. Brussels, 20.11.2008
- 28 Alexander Stubb: A New Arctic Era and Finland's Arctic Policy. Keynote speech in the 20th Anniversary Seminar of the Arctic Centre, 29th September 2009
- 29 Suomen arktinen strategia. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 7/2010
- 30 Press Releases, 6/18/2010, Ministry for Foreign Affairs of Finland: Foreign Minister Stubb proposes organizing a highest level Arctic Conference

- 31 Arktinen suurlähettiläs: Huippukokous kahden vuoden kuluessa. Yleisradion internetsivut 15.11.2010
- 32 Usko Rovaniemen huippukokoukseen hiipumassa. YLE 21.1.2011
- 33 Strategic Assessment of the Development of the Arctic. Assessment conducted for the European Union. European Union 2014
- 34 Suomen arktinen strategia 2013. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 14 / 2013
- 35 Pääministerin ilmoitus arktisesta strategiasta. 2.10.2013, VNK:n verkkosivut
- 36 Kasvua pohjoisesta – Miten Norja, Ruotsi ja Suomi voivat saada aikaan kestävää kasvua arktisella alueella. Riippumattoman asiantuntijatyöryhmän raportti. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 1/2015
- 37 Paavo Lipponen: Pohjoinen tahtotila – Suomen edellytykset arktiseen talouskasvuun. Elinkeinoelämän keskusliitto 2015
- 38 Paavo Lipponen: For an Ambitious EU Arctic and Northern Policy. Memorandum for EU Commission President Jean-Claude Juncker. EU Commission 2015
- 39 Hallituksen linjaus arktisen strategian päivityksen painopisteistä. Hallituksen strategiaistunto 26.9.2016
- 40 Arktisen strategian päivityksen toimenpidesuunnitelma. Hallituksen strategiaistunto 27.3.2017
- 41 Lapin tutkimusseuran vuosikirja LV-LVI, 2015-2016. Rovaniemi 2017
- 42 Minister Berner: Arctic connections are related to Finland's global position. www.arcticfinland.fi 23.8.2018, interview by Markku Heikkilä
- 43 Thomas Nilsen: Niinistö suggests Arctic Summit to Finland. BarentsObserver 30.3.2017
- 44 Presidentti Niinistö Washingtonissa: Turvallisuuksilanne puhutti Yhdysvaltain ja Pohjoismaiden johtajia. Tasavallan presidentin kanslia, Tiedote 24/2016, 13.5.2016
- 45 Arne O. Holm: Award Laureate Paavo Lipponen: A Highlight of my Life. Interview in High North News, 05.04.2017
- 46 President Niinistö in Arkhangelsk: If we lose the Arctic, we lose the whole world. The President of the Republic of Finland website, 30.3.2017
- 47 Sauli Niinistö: Presidentin kynästä: Arktinen dilemma – taloutta vai ympäristöä? TPK etusivu 4.5.2017
- 48 Melting Ice: Regional Dramas, Global Wake-Up Call. Tromsø, 28 April 2009. Co-Chair's Summary. Arctic Council Documents
- 49 Arctic Council Task Force on Short-Lived Climate Forcers. Progress Report and Recommendations for Ministers (2011)
- 50 AMAP (2011) The Impact of Black Carbon on Arctic Climate, by Quinn et al
- 51 Enhanced Black Carbon and Methane Emissions Reductions. An Arctic Council Framework for Action. Annex A, Iqaluit 2015 SAO report to ministers
- 52 Remarks by President Trump and President Niinistö of Finland in Joint Press Conference. The White House website, August 28, 2017
- 53 Valtioneuvoston viestintäosasto, Tiedote 288/2018, 1.6.2018
- 54 Tasavallan presidentti Sauli Niinistön avausanat Arktisessa biodiversiteettikongressissa Rovaniemellä 9.10.2018
- 55 Arctia aloittaa koko konsernia koskevat yt-neuvottelut. Tiedote, Arctia Oy, 1.11.2018
- 56 Esko Aho, Paavo Lipponen: Arktinen yhteistyö avaa Suomelle uusia mahdollisuuksia. Helsingin Sanomat 25.2.2018
- 57 Global Warming of 1,5 °C. Summary for Policymakers. IPCC, 6.10.2018
- 58 Arctic Environment Ministers' Meeting 11-12 October 2018, Rovaniemi, Finland. Chair's Summary 12.10.2018